Ayşen Uysal • SOKAKTA SİYASET

Ayşen Uysal

Sokakta Siyaset

Türkiye'de Protesto Eylemleri, Protestocular ve Polis

iletişim

AYŞEN UYSAL • **Sokakta Siyaset**

AYŞEN UYSAL 1973'te İzmir'de doğdu. 1995 yılında Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde lisans eğitimini tamamladıktan sonra, aynı üniversitede Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı'nda yüksek lisans derecesini aldı. 1999 yılında Milli Eğitim Bakanlığı bursuyla Paris'e gitti. Paris 1 Panthéon - Sorbonne Üniversitesi'nde ikinci yüksek lisansını tamamlamasının ardından, 2005 yılında aynı üniversitede siyaset bilimi doktoru unvanını aldı. 2010'da doçent, 2015'te de profesör oldu. *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar ve Paradigmalar* (Ferdan Ergut ile birlikte, 2007), *Siyasal İslâm ve Liberalizm* (2009) ile *İsyan, Şiddet, Yas: 90'lar Türkiye'sine Bakmak* (2016) başlıklı kitapları derledi. *Particiler: Türkiye'de Partiler ve Toplumsal Ağların İnşası* (Oğuz Topak ile birlikte) kitabı 2010 yılında İletişim Yayınları'ndan çıktı. Toplumsal hareketler, polis ve siyasal partiler alanlarında uluslararası ve ulusal dergi ve kitaplarda farklı dillerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunan Uysal, halen Dokuz Eylül Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde görev yapmaktadır.

İletişim Yayınları 2442 • Araştırma-İnceleme Dizisi 406
ISBN-13: 978-975-05-2154-6
© 2017 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2017, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora
DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç
KAPAK Suat Aysu
KAPAK FOTOĞRAFI Eylül Çelik
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Remzi Abbas
BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 22749
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak, No: 6/3
Bağcılar, İstanbul Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63
CİLT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721
Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

AYŞEN UYSAL

Sokakta Siyaset

Türkiye'de Protesto Eylemleri, Protestocular ve Polis

iletişim

Oğuz'a...

"Eylem kendini sergilemektir."

– *Soulèvements* Fotoğraf Sergisi,
Paris, Kasım 2016

İçindekiler

Önsöz 13

Giriş

Sokakta Siyaset 17

Birinci Bölüm

Kuramsal Yaklaşım ve Yöntem 25

Kuramsal yaklaşım ve kavramsal alet kutusu 25

Araştırmanın sınırları ve kavramları 33

Yöntem ve örneklem seçimi 39

Etnografik gözlemler 40

Anketler 42

Yarı yapılandırılmış mülakatlar 43

Basın arşivleri 44

Polis verileri 46

İkinci Bölüm

Protesto Döngüleri, Eylemlerin Frekansı ve Niteliği 57

Basın verilerinin analizi 58

Eylemlere katılım 63

En az eylem olan iller 65

Polis verilerinin analizi 68

Eylemlerin illerdeki seyri 81

Polis verilerine göre eylemlere katılım 92

Protesto eylemlerinin niteliği 94
Eylemlerde yasallık 104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTOCULAR VE ÖRGÜTLERİ 107
Eylemcilerin toplumsal profili 108
Eğitim 114
Meslek, işteki durum ve gelir 116
Dinî inanç 122
Enternasyonallik 123
Eylemcilerin siyasal profili 124
Gezi Parkı protestolarına katılım 129
Gazete okuma ve internet kullanma 129
İz bırakan eylemler 130
Politik görüş 137
Sokağın bedeli ve riskleri 139
Eylemci örgütler 144
Protestocu sektörler 156
Siyasal partiler 161
Sokak siyasetinin istisnaları 163

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

PROTESTO EYLEMLERİNİN TALEPLERİ 165
Siyasal ajandaya bağlı protestolar 168
Döngüsel eylemler 171
Kürt meselesi 175
Özgün gündemler 179

BEŞİNCİ BÖLÜM

EYLEM REPERTUVARI, PERFORMANSLAR VE EPİZOTLAR 181
Protesto eylemlerinde ritüeller ve kullanılan araçlar 194
Sembolik eylem biçimleri 198
Repertuvar ve mekân ilişkisi 205
Adana'da eylem repertuvarı 205
Ankara'da eylem repertuvarı 207
Diyarbakır'da eylem repertuvarı 208
İstanbul'da eylem repertuvarı 209

İzmir'de eylem repertuvarı ... 210
Mersin'de eylem repertuvarı ... 211

ALTINCI BÖLÜM

EYLEMLERİN "DİĞER TARAFI" OLARAK POLİS ... 213
Teşkilat yapısı ... 216
Polis habitusu ... 220
Polisin eylem ve eylemci algıları ... 220
Polisin toplumsal ve demografik özellikleri ... 224
Polis eğitimi ... 226
Polis-siyaset ilişkisi ... 235
Polisin denetim ve baskı repertuvarı ... 237
Polis yığınakları ve eylemlerde "olağanüstü hal rejimi" ... 239
"Destek kuvvetler" ... 244
Sivil polisler, gözetleme, kayıt altına alma ... 247
Eylemlerin "duygusal" ve "cinsiyetçi" yönetimi ... 251
Caydırıcılık politikalarının bir parçası olarak aile ve toplumsal baskı ... 254
Polisin şiddet repertuvarı ... 260
Eylemcileri kategorize ederek denetleme ve marjinalleştirme ... 267
Ceza infaz kurumu olarak polis ... 270

YEDİNCİ BÖLÜM

EYLEMCİLERİN GÖZÜYLE POLİS VE EYLEMCİLERİN KARŞI STRATEJİLERİ ... 277
Eylemcilerin polis algısı ... 277
Eylemcilerin devlet şiddetine yanıtları ve karşı stratejileri ... 285

SONUÇ

OLAĞANLAŞAMAYAN BİR SİYASET TARZI ... 295

EKLER ... 303
EK 1: İçişleri Bakanlığı'nın Cevap Yazısı ... 305
EK 2: Eylem Fotoğrafları ... 307

KAYNAKÇA ... 319

ÖNSÖZ

Türkiye'de protesto eylemleri üzerine çalışmak ve üzerine söz söylemek kolay değil. Hele de Suruç ve Ankara saldırılarından sonra hiç değil... Üstelik de Ankara'da "on dakika ile kurtulmuş bir hayata" sahipseniz... Biten hayatlara kahrolursunuz, yaşadığınıza bile sevinemezsiniz, ama yine de kendi kendinize sormadan edemezsiniz: ya araştırma projesi devam ediyor olsaydı da benimle birlikte proje ekibi de sahada olsaydı? Ya birine bir şey olsaydı? Öyle araştırma konuları var ki, insanın yüreğinde ağır bir yük. Başka ülkelerde olmasa da bu ülkede protesto eylemleri üzerine çalışmak da böyle; çok ağır koşulları var ve bir o kadar riskli, bedeli yüksek...

Şüphesiz, sokak araştırmacıdan daha çok protestocular için tehlikeli bir alan. Tüm bu tehlikesine, ağır bedellerine rağmen bazı yurttaşlar bu siyaset yapma tarzından vazgeçmiyor... Bazıları ise dünya yansa kitle eylemlerine bırakın katılmayı, yaklaşmıyor bile... Gerçi son üç yıldır Türkiye'de sokak eylemlerinin katılımcılarında ciddi farklılaşmalar da oldu, ama yine de sokaktan korkan, sokağa tiksinti ile bakan bir toplumsal kesim hâlâ var. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında sokak siyasetine düşmanca bakan bu kesim sayıca azalsa da, yaşamlarında bir defa bile protesto eylemine katılmamış, katılmayı ta-

savvur bile etmeyen toplumsal gruplar hâlâ var. Ve söz konusu kişilerin sayısı çeşitli nedenlerden dolayı oy vermeye gitmeyenlerden çok daha fazla. Siyasal katılmanın tanımı içerisinde yer alsa da neden kolektif eylemler siyaset yapmanın olağan bir biçimi ve bir yurttaşlık hakkı olarak görülmez? Elinizdeki kitap her şeyden önce bir kolektif eylem biçimi olarak "sokağı", "sokağın müdavimlerini" ve "sokağın diğer aktörlerini" anlamaya çalışıyor. Sokağın olanaklarını ve sınırlılıklarını tartışıyor. Yurttaş olarak siyaseti etkilemek için elimizde bulunan olanakları, toplumsal memnuniyetimizi inşa etmede ve onarmada kullanabileceğimiz yolları, araçları inceliyor.

Bu kitabın hikâyesi oldukça uzun ve iki ayrı dönemi kapsıyor. İlk aşaması 2000 yılında Paris I Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde başladığım ve 2005 yılında tamamladığım doktora tezine dayanıyor. Bu bölüm 1990'lı yılların protesto eylemlerine ve eylemler üzerindeki polis denetimine odaklanıyor. Fransa'da bulunan Karthala Yayınları'nın ısrarla basmak istediği ama benim bir türlü metni kısaltıp son halini veremediğim, bu nedenle de Fransızca olarak yayınlayamadığım kısım bu. İkincisi ise, önceki çalışmayı güncellemek amacıyla başlayıp 2000'ler Türkiye'sinde protesto eylemlerinin aktörlerinde, taleplerinde ve eylem biçimlerindeki dönüşümü inceleyen, çok zorlu yollardan geçerek tamamlanan bölüm. Aslında bu aşama TÜBİTAK desteği ile gerçekleştirilmişti. Ancak sonuç raporu tamamlandıktan sonra TÜBİTAK böyle bir çalışmada adının anılmasını istemedi ve projeyi yürürlükten kaldırdı. Çalışma yok hükmünde oldu! Oysa ne riskler alarak, ne bedeller ödeyerek, ne kadar emek harcanarak yapılmış bir çalışma idi. İlerleyen bölümlerde çalışmanın sahasına ilişkin yazılanları okuduğunuzda nasıl muazzam bir emek harcandığını daha iyi anlayacaksınız. Emeğin hiçbir değerinin olmadığı bir ülkede bilimsel çalışmaya harcanan emeğin kıymetinin bilinmesi de elbette beklenemezdi! Projenin yürürlükten kaldırılmasındaki bahaneleri *Birikim* dergisinde yayımladığım "Polis halkı isyana teşvik eder mi?" başlıklı yazımda TÜBİTAK'a teşekkür etmemiş olmamdı. Ama gerçek nedenin hem makalenin başlı-

ğından duydukları rahatsızlık hem de "Bu suça ortak olmayacağız" başlıklı metne imza atmamdan ötürü cezalandırmak istemeleri olduğunu tahmin etmek güç değil. Bu işlemleri nedeniyle TÜBİTAK'a karşı dava açtım. Kısacık özetlediğim bu gelişmeler bile Türkiye gibi ülkelerde bazı konular üzerine çalışmanın ne kadar güç ve zahmetli olduğunu açıkça gösteriyor.

TÜBİTAK tarafından Haziran 2016'da yürürlükten kaldırılan (sonuç raporu teslim edildikten tam bir yıl sonra) ve Temmuz ayında da kararın tarafıma tebliğ edildiği "Sokakta Siyaset: Protesto eylemlerinde aktörler, örgütler, talepler ve eylem repertuvarı" (112K542) başlıklı araştırma projesinin yürütücüsü olarak saha çalışmalarını araştırmacı Dr. Oğuz Topak ve bursiyerler Keriman Kocacan, İçten Avcıoğlu, Esen Hızlı, Eylül Çelik ve Sinem Esin ile birlikte gerçekleştirdik. Bursiyerlerimiz enerjileri, çalışkanlıkları ve bitmek tükenmek bilmeyen öğrenme arzuları ile bu araştırmaya çok katkı sundu. Onlar olmasaydı tüm araştırma sürecinde motivasyonum bu kadar yüksek olmazdı. Her birinin araştırmada çok emeği var; bu araştırma ve elinizdeki kitap onlara özel bir teşekkür borçlu. Saha çalışması sırasında çok büyük riskleri göğüslediler. Sinem Esin bir eylem sırasında polisin attığı gaz fişeği ile yaralandı. Çok defa gözaltına alınma riski ile burun buruna geldik. Polis tarafından fişlendiler, fişlendik... Ama nihayetinde iki yıllık emekleri TÜBİTAK tarafından silinip atıldı ve onlar şu anda çok emek verdikleri bu araştırma projesini özgeçmişlerinde bile gösterme hakkına sahip değiller. Attığım bir "imza" ile onların bu haklarından mahrum kalmalarına neden olduğum için kendilerinden özür diliyorum.

Oğuz Topak'ın ise özellikle verilerin analizinde/tablolaştırılmasında çok emeği var. Bu araştırmada inanılmaz bir sabır gerektiren bir veri seti ile çalıştık. Oğuz benimle birlikte bu sabrı gösterdi. Serdar Seyhan, projede resmi bir görevi olmamakla birlikte, araştırmanın saha çalışmalarına çok önemli katkılar sundu; kendisine minnetle özel bir teşekkürü borç bilirim. Evşen Altun, Gizem Ünal ve Berk Tulgar da anket uygulamalarında ve mülakat çözümlemelerinde desteklerini esirgemedi. Vey-

sel Erat sahada uygulanan anketin Kürtçeye çevrilmesini mümkün kıldı. Pembe Güçlü anketleri analiz ederken yol gösterici oldu, katkı sağladı. Sevgili dostlarım Bediz Yılmaz Bayraktar Mersin'deki, Reyhan Yalçındağ Baydemir Diyarbakır'daki, Emirali Türkmen ise Ankara'daki görüşmelerimizi kolaylaştırdı, ağlarımızı inşa etti. Adana'da Av. Beyhan Günyeli, Av. Tugay Bek ve Av. Sevil Aracı Bek'in katkıları da unutulmaz. Saha çalışmalarımızda yer alıp katkılarını esirgemeyen, isimlerini burada tek tek sayma olanağımın olmadığı "protestocular" ise bu çalışma kapsamında en özel teşekkürü hak etmekte. Olağanüstü hal koşullarında şimdilerde birçoğu gözaltında ya da tutuklu... Bu kitabı en çok da onlara atfediyorum.

Artık üyesi olduğum ve iki yıldır farklı zaman dilimlerinde bana kucak açarak çalışma motivasyonu yüksek, dayanışmacı ve dost bir ortam sunan, eleştirileri ile her daim zenginleştiren Paris'teki CRESPPA-CSU Araştırma Merkezi'ndeki dostlarıma ve meslektaşlarıma da çok teşekkür ederim.

Son olarak, 01.06.2013 tarihinde başlayan ve 24 ay süreyle devam eden, 01.06.2015 tarihinde tamamlana-maya-n (araştırma sonuç raporu teslim edildikten ve aslında grupta kabul edildikten bir yıl sonra Haziran 2016'da araştırma yürürlükten kaldırıldı) araştırmamıza destek sunan TÜBİTAK SOBAG'a teşekkür etmek isterdik, ancak araştırma onlar için yok hükmünde ve araştırma ile anılmak istemiyorlar... Dolayısıyla bu kitap yok hükmünde ve aslında yapılmadığı varsayılan bir araştırmanın cisimleşmiş hali...

Özetle, elinizdeki kitap iki farklı süreçte yürütülen araştırmalardan hareketle Türkiye'nin son yirmi beş yılına ve protestocu tarihine ışık tutuyor; bu zaman diliminde protesto eylemlerinde görülen süreklilikleri, dönüşümleri ve kopuşları inceliyor.

SOKAKTA SİYASET

"Siyaset sokakta yapılmaz", "hak arama sokakta olmaz", gibi ifadelerde açıkça görüldüğü üzere, sokak ve siyaset ilişkisine dair iktidar(lar) cephesinden sarf edilen sözler genellikle negatif ve sokak ile siyaset arasında bir ilişki kurmayı reddeden tarzdadır. Böyle bir ilişkinin kurulmasını reddeden bu anlayışa çoğu zaman sokağın gayri ahlâkileştirilmesi ve marjinalleştirilmesi eşlik eder. Sokak eylemlerine katılanlar iktidarın dilinde "üç beş çapulcu", "ülkenin değerlerini bilmeyen", "çadırlarda ne yaptığı bilinmeyen", "mum söndü oynayan", "kız mı değil mi belli olmayan", rahat batan, huzursuz, yıkıcı, iplerini iç ve dış güçlerin elinde bulundurduğu "kuklalardır". Dolayısıyla da sokak siyasetin meşru bir zemini olmadığı gibi, toplumsal ve siyasal memnuniyetsizliklerini göstermek için sokağa çıkanlar da, iktidar tarafından araçsallaştırılmadıkları sürece, gayrimeşru, marjinal ve yurttaş olmayanlardır. Türkiye tarihini özetleyen bu değerlendirmeler, ilk bakışta, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi ile ters yüz olmuşa benziyor. Her ne kadar önceleyen dönemlerde de devletin teşvik ettiği, bizzat önayak olduğu eylemler varsa da, 15 Temmuz gecesi Türkiye yurttaşları ilk defa bizzat Cumhurbaşkanı ve İçişleri Bakanı tarafından sokağa davet edildi ve sokağa çıkanlar "azizlikle" taçlan-

dırıldı. Bırakın öncesini, Haziran 2013'ten beri bu ülkede yaşayıp da biraz olsun etrafına anlamak için bakanlar bu çağrının bir şaka olduğunu düşünmüş olmalılar. Zira son bir yıldır muhalif kesimler için sokak siyaseti neredeyse olanaksızlaşmıştı ve devletin ceberut yüzü sokaklarda daha bir görünür olmuştu. O nedenle, 15 Temmuz gecesi bu ceberut yüzün sahiplerinin "sokağa, eyleme, özgürleşmeye" çağrı yapmasını bir Türkiyelinin sorgulamaması ve gerçekliğinden şüphe etmemesi neredeyse imkânsız. Siyasal iktidarın sokak algısındaki bu "ani" değişimin nedenleri üzerine düşünmek, sokak siyasetinin kolay manipüle edilir olma özelliğini de sorgulamayı mümkün kılacaktır.

Son yıllarda dünyanın sokakları siyaseten oldukça canlı. 1990'ların neoliberal politikalara ve özelleştirmelere karşı kolektif eylemlerinden, 1999 Seattle eylemleri ile başladığı kabul edilen Karşıt Küreselleşme Hareketi'ne, Öfkeliler hareketinden, İşgal Et Eylemleri'ne, Arap Baharı'ndan ekonomik kriz eylemlerine, Gezi Eylemleri'nden Kobane Eylemleri'ne kadar dünyanın farklı coğrafyalarında ortaya çıkan ve bizi sokak siyaseti üzerinde daha fazla düşünmeye sevk eden toplumsal gelişmeler söz konusu. Bu gelişmeler çok temel bir soru sorulmasının elzem olduğunu gösteriyor: Siyaset sokakta yapılır mı? Sokakta siyaset mümkün mü?

Sokak siyasetini, yani kamusal açık alanda (cadde, sokak, meydan, vs.) düzenlenen kolektif eylemleri kendisine konu alan elinizdeki bu çalışma, sokağı hem bir mekân hem de eylem repertuvarının bir parçası olarak kabul eder. Bu açıdan bakılınca sokak, çatışma, müzakere ve temsil alanıdır. Sokak, mevcut hakları korumanın, yeni hak taleplerinde bulunmanın, kamu politikalarına müdahale etmenin aracı ve mekânıdır. Sokak, siyasal düşünceyi dışa vurmanın, düşünceyi simgesel düzeyde açıklamanın aracıdır. Düşünceler sokakta pankartlar, dövizler, semboller, ritüeller, grafittiler, mizah, kılık kıyafetler, aksesuarlar aracılığıyla açıklanır. Temsili demokrasilerde seçimden seçime aktif hale gelen yurttaşın, iki seçim arası dönemde de etkin olmasını sağlayan kolektif eylemler, özelde

de sokak eylemleri, demokrasinin yaygınlaştırılmasının ve derinleştirilmesinin yollarından biridir.

1960'lı yıllardaki Amerikan Siyahî Hareketi'ni ve dünyanın birçok ülkesinde ortaya çıkan 68 Hareketi'ni izleyen dönemlerden beri, özellikle Batı demokrasilerinde sokak eylemleri, tıpkı oy verme davranışı gibi, siyasal katılımın ve düşünceyi ifade özgürlüğünün olağan/doğal bir biçimi olarak kabul edilmektedir (Barnes ve Kaase, 1979). Böyle bir bakış açısını benimseyen bazı yazarlar, protesto eylemlerinin bir tür "ayaklarla oy vermek" olduğunu belirtir (Fillieule, 2001). Protesto eylemleri ifade özgürlüğünün doğal ve alışılmış bir biçimi haline gelmesine rağmen, farklı ülkelerde kamu düzeni ile ifade özgürlüğü arasındaki dengeler farklı kurulabilir. Dengelerdeki bu farklılaşma özellikle polis sistemlerinin ve geleneklerin ülkeden ülkeye değişmesinden kaynağını alır. Eylemlerin olağan katılım biçimi olarak kabul edilmesinin bir sonucu olarak Batı ülkelerinde polis, 1990'lı yılların sonuna kadar "eylemleri bastırma stratejileri" yerine "önleyici önlemlerle kontrol altında tutma" stratejileri izledi. 1960'lı yıllardaki eylem ve eylemci algısında yaşanan değişim, yakın zamana kadar geçerliliğini sürdürmekle birlikte, iki toplumsal hareketin ortaya çıkmasıyla önemli sorgulamalara maruz kaldı. Bunlardan ilki, karşıt küreselleşme hareketlerinin –ama aslında devletteki neoliberal dönüşümün– başlaması ile birlikte devletin toplumsal hareketler karşısında izlediği politika ve stratejilerin sorgulanması (örn. Bkz. Fillieule ve della Porta, 2006); ikincisi ise, Yunanistan'daki ekonomik kriz ile sembolleşen "kriz eylemleri" ve "Arap Baharı" ile birlikte, göstericiler ve onların kullandıkları repertuvarın –özellikle de şiddet repertuvarının– sorgulanması (Seferiades ve Johnston, 2012). Bu son dalgayla birlikte, daha çok 1970'li yıllarda bilimsel araştırmalara konu olmuş şiddet içeren kolektif hareketler meselesi, bilim dünyasında yeniden alan kazanmaya başladı.

Batı ülkelerindeki bu dönüşümlere karşın Türkiye'de sokak eylemlerinin öteden beri olağanlaştırılmış bir siyasal katılım biçimi olarak kabul edildiğini söylemek oldukça zor (Uysal, 2006b). Elinizdeki bu çalışmanın temel amaçlarından biri,

Türkiye'de kolektif sokak eylemlerinin neden normalleştirilmiş bir siyaset yapma biçimi haline gelemediğinin göstericilerden ve devletin güvenlik güçlerinden kaynaklanan nedenlerini ortaya koymaktır. Sokak bir etkileşim alanı olduğundan, sokağın normalleşememe nedenlerini ve şiddetin ortaya çıkış koşullarını ancak güvenlik güçleri ile eylemciler arasındaki etkileşimi ilişkisel perspektifte ele alarak anlayabiliriz (Uysal, 2005b, 2006a, 2012a, 2012b, 2012c (2007)). Bu düşünceden yola çıkarak, ilk olarak, eylemlerin eylemcilerden kaynağını alan normalleşememe nedenlerini ortaya koyabilmek için bu araştırmada dört eksenli bir analiz yaptık: eylemlerin aktörleri, talepleri, eylem biçimleri ve örgütsel yapıları. Türkiye'de eylemler düzenleyenlerinden ya da katılımcılarından dolayı mı olağanlaşamamaktadır? Bir başka ifadeyle, Türkiye'de sokağı radikal aktörler mi kuşatmaktadır? Sokak yasadışı örgütlerin mi tekelindedir? Yoksa eylemciler ve örgütleri yasaldır da "niyetleri" mi kötüdür? Ya da aktörler şiddete başvurmadan dertlerini anlatmayı başaramamakta mıdır? Türkiye'de şiddet olağanlaştırılmış bir eylem repertuvarı mıdır?

Sokağın normalleşememe nedenlerini sadece eylemlerin niteliklerinde değil, aynı zamanda da polislerin eylem ve eylemci algısı ile sokağı denetim altında tutmak için izlediği politika ve stratejilerde aradık. Polisler eylemleri nasıl algılamaktadır? Polise göre protestocu kimdir? Eylem ve eylemci algılarının oluşmasında etki eden faktörler nelerdir? Emniyet güçlerinin izlediği bu politikaların eylem ve eylemciler üzerindeki etkisi nedir?

Nihayetinde bu araştırmanın temel derdi, protesto eylemlerinin olağanlaşamamasında etkili olduğu varsayılan bu etmenler üzerinden sokak siyasetini incelemektir. Çalışmanın bir diğer amacı da, toplumsal hareketler literatüründe günümüzde büyük ölçüde hâkim olan "yeni toplumsal hareketler" yaklaşımının Türkiye açısından geçerliliğini sorgulamaktır. Bu sorgulama, kuramsal bir tartışmanın ötesinde anlam ifade eder. Zira böyle bir tartışma toplumsal hareketlerin radikalliğine, etkililiğine ve olağanlaştırılmış bir katılım biçimi olarak kabul edi-

lip edilmediğine ilişkin meseleleri de açıklığa kavuşturur. Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı'nın 1990'lı yılların eylemleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye için geçerliliği tartışmalı bir yaklaşım olduğunu göstermiştik ve sokak eylemlerinin "yeni" eylemler olmaktan çok "eski" eylemler olduğunu saptamıştık (Uysal, 2005b, 2006b). 2000'li yıllara gelindiğinde Türkiye'de "yeni" toplumsal hareketlerin (çevre hareketi, kadın hareketi, barış hareketi, kimlik hareketleri, vs.) ne durumda olduğunu görmek ve önceki değerlendirmelerimizin geçerliliğini sürdürüp sürdürmediğini test etmek de bu kitabın temel dertleri arasında yer almaktadır.

Bu çalışmada söz konusu amaçlara ulaşmak için şu varsayımlardan yola çıktık:

- Türkiye'de kolektif eylemlerin aktörlerinde, örgütlerinde ve taleplerinde bir kopuş değil, süreklilik söz konusudur.
- Eylemlerin talepleri materyalist davalara odaklanmış olup maddi kazanımları korumaya yöneliktir. Eylemler "savunmacı" (*defensive*) özellik gösterir.
- Eylemleri düzenleyen örgütler yeni ve esnek örgütler (inisiyatifler, koordinasyonlar, vs.) olmayıp klasik örgütlerdir (sendikalar, siyasi partiler, vs.).
- Eylemlerin motoru orta sınıflar değildir.
- Eylemcilerin önemli bir bölümü eylem biçimleri ve ritüelleri açısından "yaratıcılık" yerine "alışkanlıkları sürdürmeyi" tercih etmektedir.
- Türkiye'de sokak siyaseti yapanlar açısından toplumsal bellek oluşturmaya yönelik eylemler, yeni hak taleplerine yönelen eylemlerden daha önemli bir yere sahiptir.
- Türkiye'de sokak siyaseti kamu politikalarına müdahil olma aracı olmaktan ziyade, bazı toplumsal grupların siyasi alandaki varlıklarını gösterme biçimi olarak karşımıza çıkar.

Bu kitap, en az oy verme davranışı kadar önem arz eden, siyasal katılımın ve niceliğin gücünü göstermenin en önemli bi-

çimlerinden olan protesto eylemlerinin Türkiye'deki yapısını incelemeyi kendisine dert edindi. Zira, ekonomik kriz karşıtı eylemlerin (İspanya, Yunanistan, vs.), "Öfkeliler (*Indignados*)" hareketinin, "Arap Baharı"nın Türkiye'nin çevresini kuşattığı, Gezi Parkı Eylemleri'nin yaşandığı bir dönemin ertesinde, ki bunlara içinden geçtiğimiz günlerde "demokrasi nöbetleri" de eklendi, protesto eylemlerini ve sokağı anlamaya çalışmak Türkiye siyasetini anlamanın ve analiz etmenin en önemli adımlarından biridir.

Genelde toplumsal hareketler, özelde de sokak protestoları çok çeşitli eksenlerden yola çıkılarak ele alınmış konulardır. Eylemler üzerindeki devlet denetimi, eylem repertuvarı, duygular ve protesto,[1] sektörel eylemler, siyasal aktivizm, bu eksenlerden sadece birkaçıdır.[2] Buradan anlaşılacağı üzere konunun alt başlıkları oldukça çeşitli olup yapılan çalışmalar son derece parçalı bir yapıdadır. Bu kitap ise, eylemlerin aktörlerini, örgütlerini, eylem biçimlerini ve taleplerini birlikte değerlendirme konusu yaptı ve böylece görece bütünsel bir analiz sunmayı hedefledi. Ancak, eylemcilerin farklı araçlarla siyaset yapmak için ellerinde bulundurdukları eylem repertuvarına özel bir önem atfetti. Birlikte hareket etme araçlarının neler olacağı eylemi gerçekleştiren grubun yapısına, amaçlarının radikalliğine, vs. bağlı olarak değiştiğinden, protestocu, amaç, eylem biçimi ve mekân arasındaki ilişkileri birlikte ele aldı ve tartıştı. Bu konuda yapılan çalışmalar, örneğin, öğrenci eylemleriyle işçi ya da köylü eylemlerinin eylem repertuvarlarının farklılaştığının üzerinde durur. Ayrıca, tarihsel süreç içinde toplumsal ve ekonomik yapıdaki değişimlerin de eylem repertuvarının belirlenmesinde etkili olduğunu gösteren çalışmalar mevcuttur

1 Duyguların mobilizasyonu meselesi toplumsal hareketler literatürünün yakın dönemlerdeki en popüler konuları arasında yer alır. Bu konudaki önemli çalışmalar için bkz. Aminzade ve McAdam, 2001; Goodwin ve Jasper ve Polletta, 2001; *Mobilization*, 2002; Traini, 2009; della Porta ve Giugni, 2013; Uysal, 2013.

2 Genellikle sanıldığının aksine toplumsal hareketler, özelde de sokak siyaseti, kendine özgü literatürü olan bir alandır. 20. yüzyılın başından itibaren gelişen teorik bir arka planı ve kendine özgü kavramları, yani bir alet kutusu olan bir alandır (Uysal, 2016: 388-402).

(Tilly, 1986; Fillieule 1997). Michel Offerlé, bir toplumsal grubun elinde toplumsal memnuniyetsizliğini ifade etmek ve bu memnuniyetsizliği onarmak için üç farklı repertuvarı olduğunu belirtir: nicelik, uzman bilgisine başvurma ve skandallaştırma (1998). Nicelik, kitlenin sayısal gücüne dayanılarak oluşturulan her türlü repertuvardır. Yürüyüşler, mitingler, işgaller, oturma eylemleri, vs. bu repertuvar içinde düşünülmesi gereken eylem biçimleridir. Örneğin Hélène Combès, Meksika'da seçim hilelerine karşı kitle seferberliğinde, meydanlara çadırlar kurarak gerçekleştirilen işgal eylemlerini bu repertuvar kapsamında değerlendirir (Combès, 2012). Uzman bilgisine başvurma ise, toplumsal grupların haklılıklarını ortaya koymak, yanlışlığı göstermek için o alandaki uzmanların bilgisini, bilim insanlarını seferber etmesidir. Adli süreçteki bir yanlışlığı göstermek için hukukçuların seferber edilmesi, uluslararası örgütlerin seferber edilmesinde olduğu gibi (bkz. Uysal, 2001; Combès, 2012). Son olarak, skandallaştırma da, bir konudaki haksızlığı duyurmak, ifşa etmek için medyaya başvurulmasını anlatır. Kısacası, medyada yer almak için geliştirilen stratejik bir repertuvardır. Öğrenci eylemlerinin kamuoyunda destek bulması ve davalarındaki haklılıklarının, mağduriyetlerinin gösterilmesi için medyanın seferber edilmesi örneği bu çerçevede düşünülebilir (Uysal, 2001). Bu üç repertuvar açısından baktığımızda araştırmamızın konusu ve kapsamı "niceliğin seferber edilmesi" ile sınırlıdır. Yani bu çalışma "sokak" dışındaki repertuvar ile ilgilenmemektedir.

Toplumsal hareketler ve sokak eylemleri üzerine yapılan araştırmalar genellikle çok parçalı veriler kullanır. 1990'lı yılların başından günümüze Türkiye'de sokak siyasetinin analizini yapabilmek için bu araştırmada da farklı birincil kaynaklara ve araştırma tekniklerine başvuruldu. Öncelikle, gazete arşiv taraması ile 2000-2013 eylemlerinin dökümü yapıldı (2.803 olay). Bu veri setini oluşturabilmek için TBMM basın arşivinden yararlanıldı. Ayrıca, Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar arşivleri verileri kullanıldı. Bu veriler iki aşamada incelendi. İlk aşamada 1994-2000 verileri üzerinden (11.909 veri) 1990'lı

yılların protesto eylemleri analiz edildi.[3] Daha sonra ise, TÜBİTAK projesi çerçevesinde 2001-2006 dönemini kapsayan veriler analize tabi tutuldu (12.975 eylem). Böylece, 1994-2006 yıllarını kapsayan (13 yıl) ve toplam 24.884 veriye dayanan bir protesto olayı analizi yapıldı. Bu verilerin dışında ikinci bir veri seti doğrudan eylemlerden hareketle oluşturuldu. Eylemlerde uygulanan anketlerle eylemlere katılanların toplumsal profil özellikleri belirlendi. Bu veriler aktörlerin "eskiliğine" ve "yeniliğine" dair bir analiz yapmamızı mümkün kıldı. Bununla yetinilmeyip düzenlenen eylemlerde etnografik/katılımcı gözlemler de yapıldı (98 katılımcı gözlem). Böylece eylemlerin strateji ve ritüellerine, yaratıcılıklarına dair veriler elde edildi. Bu veriler, altı kentte yapılan derinlemesine mülakatlarla birlikte (88 mülakat), Türkiye'de protesto eylemlerinin özelliklerine dair analizler yapmamızı mümkün kıldı. Sokağın olağanlaştırılmış/normalleştirilmiş bir repertuvar olup olmadığını tartışmamıza olanak sağladı.

Özetle, Charles Tilly (1986: 541) tarafından "ortak hedeflere ulaşmak için, tarihsel süreç içinde aktörler tarafından sınanıp müzakere edilerek belirlenmiş birlikte hareket etme araçları" olarak tanımlanan (ayrıca bkz. McAdam ve diğerleri, 2001; Offerlé, 2012) eylem repertuvarı kavramından hareketle, bu kitabın konusu "sokak repertuvarı", yani Türkiye'de sokakta siyaset olarak belirlenmiştir. Kamusal açık alanda icra edilen bireysel eylemlere[4] değil, kolektif siyasete odaklanmıştır.

---

3 Bu dönemin analizleri, 2005 yılında Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde savunduğum ve kitap olarak yayınlamadığım doktora tez çalışmama dayanmaktadır.

4 Bireysel eylemlerin de kolektif eylem olarak kabul edilip edilemeyeceğine dair ilginç bir yaklaşım için bkz. Jasper, 2002: 29-30.

KURAMSAL YAKLAŞIM VE YÖNTEM

Kuramsal yaklaşım ve kavramsal alet kutusu

Sosyoloji ve siyaset bilimi disiplinleri açısından protesto gösterileri toplumsal hareketler literatürünün bir parçası olarak kabul edilir ve bu literatürden hareketle incelenir. Oysa uzun bir dönem –1950'li yılların sonuna kadar– protesto hareketleri bireyin psikolojisi ile ilişkilendirilmiş ve psikolojinin konusu yapılmıştı. Bu araştırma toplumsal hareketleri –özelde de protesto gösterilerini– bir siyasal katılım biçimi olarak kabul ettiğinden, siyaset sosyolojisi geleneğine uygun olarak, kolektif hareketleri toplumsal hareketler literatüründen hareketle analiz eder. Ancak aşağıdaki satırlarda görülebileceği gibi, kuramsal alandaki birtakım yeni gelişmelere uygun olarak, analizler "toplumsal hareketlerdeki psikolojik gelişmelerden" (Klandermans) de soyutlanmamaktadır.

Toplumsal hareketler literatürü 1900'lü yılların başından günümüze kadar uzanan dönemde bazı temel sorularla meşgul oldu. Bu soruların başında toplumsal hareketlere katılan bireylerin rasyonel olup olmadığı gelir. Çoğu kez bu soruya, "toplumsal hareketler neden ve nasıl ortaya çıkar?" sorusu eşlik eder. 1950'li yılların sonuna kadar kolektif hareketler literatürü bu iki

soru ekseninde gelişti. Kimler, neden, nasıl, nerede ve ne zaman kitle hareketlerine katılıyor soruları bu süreçte kuramlar açısından temel sorular haline geldi. Kitle hareketlerinin nasıl ve neden ortaya çıktığına yanıt arayan ve 19. yüzyılın devrimlerinden, yiyecek isyanlarından, vs. etkilenen yaklaşımların bir bölümü kitlelere şüpheyle bakar. Kitlelere güvensizlik temelinde yükselen ve akla olan inancın sorgulandığı bu tür yaklaşımların en tipik örneği Gustave Le Bon'un "Kalabalıklar Teorisi"dir. Le Bon (1975) usdışı hareket eden birey anlayışından yola çıkar. Bu kuramda kitle hareketleri, ussal olmayan ve duyguları ile hareket eden kişilerin davranışları olarak algılanmakta, eylemciler ise idrak kapasitesinden yoksun ve "elebaşların" kuklası olarak düşünülmektedir. Le Bon'a göre, kitle içinde birey tamamen farklı biri haline gelir. "Kolektif bilinç kişilerin akli melekelerini ve şahsiyetlerini siler... İnsan kitle içinde, tek başınayken frenlemek zorunda kaldığı içgüdülere kendini bırakır... Yalnızken edepli, aydın bir kimse iken, kitle halinde içgüdüleriyle hareket eden bir mahlûk, yani bir vahşidir" (Le Bon, 1999: 26). Kitle, "vahşilik" dışında birtakım özelliklere de sahiptir: zekâ yoksunu, "kadın karakterinde", bir "sapkınlık hali" ve nihayetinde de "yıkıcılık" ile özdeş. Le Bon kitlelerin zekâ yoksunluğu ve irrasyonelliği konusunda işi en uç noktalara kadar götürür: ona göre kitle içinde bir bilim insanı ile bir ahmak eşit hale gelir (Le Bon, 1999: 40). Yani kitle, bireyselliği yok edici ve türdeşleştiricidir. Gabriel Tarde, bunlara ek olarak, kitleler için önemli/belirleyici bir başka olgunun altını daha çizer: taklit (Tarde, 1989). Ona göre taklit, kitle hareketlerinin ortaya çıkmasında ve yayılmasında temel belirleyici. Le Bon'da ise kitleleri baştan çıkaran günah keçisi kitle iletişim araçları, yani basın olarak karşımıza çıkar (Le Bon, 1999: 107). Le Bon ve Tarde'ın öncülüğünü yaptığı bu kitle yaklaşımları, seçkinci, iktidar bakışlı yaklaşımlar olup dönemlerinin kitle hareketlerine tiksinti ile bakan yönetici anlayışlarını yansıtır (Bu konuda ayrıca bkz. Uysal, 2005 ve 2012a; Çetinkaya, 2008; Aytaç, 2011).

Psikolojik yaklaşımların cazibesini 1950'li yıllarda tamamen kaybettiğini söylemek oldukça güç. Zira Ted Gurr 1970 yılında

yayınladığı *Why Men Rebel* adlı eserinde kolektif eylemleri halen yoksunluk duygusu, yani bireyin psikolojisi ile açıklamayı sürdürüyordu. Gurr'un yaklaşımlarına göre, ekonomik ve toplumsal değişimler toplumun bir bölümünde göreli bir yoksunluk durumu ortaya çıkarır. Bu yoksunluklar, toplumsal aktörlerin psikolojisi aracılığıyla toplumsal hareketlerle ilişkili hale gelmekte, bireylerin içinde bulundukları gerilimin baskısıyla duygular, rasyonel davranışın önüne geçmekte ve bireyleri sokağı kuşatmaya yöneltmektedir. Bu yaklaşım, toplumsal aktörün maruz kaldığı "göreli yoksunluklar" nedeniyle rasyonel olmayan bir biçimde hareket ettiği tezine dayanır (Gurr, 1970).

Özetle, toplumsal hareketler konusunda 1950'li yıllarda geliştirilen "Klasik Teori" ya da "Kolektif Davranış Teorisi", yönteme ilişkin iki temel ilkeye dayanmaktadır: pozitivizm ve psikolojik yaklaşım. Bu teori, pozitivist yaklaşımının bir sonucu olarak, sosyal ve ekonomik dönüşümler ile kolektif hareketlerin ortaya çıkışı arasında çok sıkı ve bire bir bağ kurmaktadır. Psikolojik yaklaşımı benimsemesinin bir sonucu olarak da, toplumsal hareketleri toplu olarak hareket eden bireylerin psikolojisi ile açıklamaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren toplumsal hareketler teorilerinde kendisini önceleyen dönemle önemli bir kopuş gerçekleşir. Bu kopuş, toplumsal hareketler çalışanların toplumsal hareketlerle ilişkisinde ortaya çıkar. Doğan Çetinkaya bu durumu şöyle özetler: "1960'lı yıllar ile birlikte değişen şey, toplumsal hareketler üzerine fikir yürüten, yazılar yazan kişilerin bu hareketlerin içinden gelmeleri veya en azından bu hareketlere çok büyük sempati besliyor olmalarıdır. Bu insanlar için örneğin Amerikan Sivil Haklar Mücadelesini güdümlü, gelişmemiş ve irrasyonel bir tepki olarak görmek artık mümkün değildir. Bundan dolayı sosyal bilimler artık 'azgın kalabalıklar ve ayaktakımı' yaklaşımı yerine çok farklı terimler, kavramlar ve analiz biçimleri geliştirmeye başladılar" (Çetinkaya, 2008: 23). Bu anlayış değişikliği ile paralel olarak, psikolojik yaklaşımların irrasyonel birey anlayışı karşısında "aşırı rasyonel birey anlayışı" gelişmekte gecikmedi. Mancur Olson yayınladığı *The Logic of*

Collective Action: Public Goods and The Theory of Groups başlıklı kitapta liberal iktisadın temel kavramlarını kolektif eylemlere uygulayarak, çıkarını hesap eden bireyden yola çıktı (Olson, 1965). Buna göre bireyler, toplumsal hareketlere katılırken ya da bu hareketlere angaje olurken kâr ve zarar hesabı yapar. Burada Olson'un sözünü ettiği çıkar, salt maddi çıkar değildir, örneğin yalnız kalmamak, arkadaş edinmek gibi manevi çıkarlar da söz konusu olabilir.

İrrasyonel bireyden aşırı rasyonel bireye geçişteki bu keskin sıçrayış hemen ertesinde büyük ölçüde törpülendi ve ayakları yere basan yaklaşımlar gelişti. 1970'li yıllarda "toplumsal aktör rasyonel mi, yoksa rasyonel olmayan bir biçimde mi hareket etmektedir?" sorusu çerçevesinde ve klasik teoriye eleştiri niteliğinde yeni bir teori geliştirildi: "Kaynak Seferberliği Teorisi". Teori adını, John McCarthy ve Mayer Zald'ın Amerika'daki toplumsal hareketler üzerine yazdığı *The Trends of Social Movements in America: Professionalization and Resource Mobilization* (*Amerika'da Toplumsal Hareket Eğilimleri: Profesyonelleşme ve Kaynak Mobilizasyonu*) adlı kitaptan almaktadır. Klasik teoriye yöneltilen eleştiriler temelinde Zald ve McCarthy etrafında oluşan uzlaşma üç temel noktaya dayanır:

i. Toplumsal aktör psikolojinin konusu değildir, çünkü rasyonel bir biçimde hareket eder.
ii. Klasik teorinin pozitivizmi tutarlı değildir, çünkü ekonomik ve sosyal dönüşümler kolektif eylemin ortaya çıkışında göz ardı edilebilir niteliktedir.
iii. Kitle teorisinin öne sürdüğü varsayımların aksine, örgütler harekete geçmenin temel taşıdır.

Yapısalcı gelenekten beslenen bu teori psikolojiden ayrılıp temel ontolojisini ekonomiye dayandırır. Zald ve McCarthy'e göre toplumsal hareketleri düzenleyen örgütler işyeri yöneticileriyle (*managers*) karşılaştırılabilir; yani, örgütler ile ekonomik ilişkilerin egemen olduğu işletmeler arasında bir koşutluk kurulur. Bu iki yazara göre "kriz" toplumsal bir hareketin

nedeni değildir, fakat toplumsal hareketler için yararlanabilecekleri bir kaynak oluşturur (Wisler, 1994: 22-23). Böylece bu yaklaşım, kriz ile toplumsal hareketler arasında klasik teori tarafından kurulan birebir bağı kırmış oldu.

1980'li yıllarla birlikte Kaynak Seferberliği Yaklaşımı'nın yeni yorumları ile karşılaşırız. Bu yeni yorumlar özellikle Doug McAdam, Charles Tilly, Sidney Tarrow ve William A. Gamson'un çalışmalarında kendisini gösterir. Literatürü analiz eden bazı yazarlar bu yeni yaklaşımları ayrı bir teori olarak ele almazken, bazıları ise Kaynak Seferberliği Teorisi'nden bağımsızlaştırarak söz konusu yaklaşımlara yeni bir ad verir: "Siyasal Süreç Teorisi". Bu yaklaşımlar tıpkı Kaynak Seferberliği Teorisi gibi aktörlerin rasyonelliği üzerinde durur ve hareketin elinde bulundurduğu kaynakların incelenmesinden yola çıkar. Ancak, Zald ve McCarthy'in paradigmasından farklı olarak, siyasal sistemin kaynaklarına öncelik verir. Bu yaklaşıma göre, hedeflerine ulaşmak için siyasal sistemi dışarıdan değiştirmeye çalışan toplumsal aktörler, son kertede, siyasal sisteme içkindir (Gamson, 1975: 16-17). Toplumsal hareketi "toplumsal gruplar ve muhalifleri arasında devam eden, çatışmaya dayanan bir etkileşim" (Tilly, 1978: 52-53) olarak tanımlayan bu modelde siyasi sistem ile ilişki merkezde yer almaktadır. Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden Charles Tilly'e göre, modernleşmenin ortaya çıkardığı büyük yapısal değişimler kolektif hareketleri etkiledi. Özellikle ulus-devletin ortaya çıkmasıyla kolektif hareketlere taban oluşturan örgütlenme modellerinde değişiklikler meydana gelirken, örneğin, dayanışma esasına dayalı topluluklar yerini gönüllülük esasına dayanan derneklere ve kuruluşlara bıraktı (Tilly, 1978: 143 vd.). Hem tarihsel hem de karşılaştırmalı sosyolojik yönteme dayanan çalışmalarında Tilly, bir yandan tarihsel süreç içinde kapitalizm ve devlette meydana gelen yapısal değişikliklerin eylem repertuvarı üzerindeki etkilerini, diğer yandan da belirli bir zamandaki, belli bir topluluğa özgü ve sosyal, kültürel ve siyasal yapıya bağlı olarak belirlenen bir kolektif eylem repertuvarının varlığını gösterdi (1986). Zald ve McCarthy, toplumsal hareketlerin başlamasında örgüt-

lerin oynadığı temel rolü ortaya koymuştu. Siyasal Süreç Modeli ise, örgütlerin kapalı bir kutu içinde hareket etmediğini, örgüt stratejilerinin kendi alanlarındaki siyasal elitlerin stratejilerine ve örgütlerin ellerinde bulundurdukları siyasal kaynakların türüne bağlı olduğunu gösterdi (Wisler, 1994: 30).

1968 ertesinde, Kaynak Seferberliği Yaklaşımı'na paralel bir biçimde Alain Touraine'in öncülüğünde bir başka paradigma daha gelişti: Yeni Toplumsal Hareketler Teorisi (YTH) (Touraine, 1965). YTH yaklaşımı bir yandan sanayi sonrası toplumun ve post-materyalist kültürün dönüşümleri üzerine makro sosyolojik incelemeler yaparken, diğer yandan da kültürel yaşam stilleri ve yeni kimlik şemaları üzerine mikro sosyolojik çalışmalarını sürdürür. Bu yaklaşımın öncüleri, toplumsal hareketler açısından sanayi toplumu ile sanayi sonrası toplum arasında bir kopuş yaşandığını, 1968 hareketi ile birlikte toplumsal hareketlerde sanayi sonrası döneme geçildiğini öne sürmektedir. Paradigma, "sanayi toplumunda işçi hareketinin ve ticari toplumda yurttaşlık hakları hareketinin oynadığı temel rolü sanayi sonrası toplumda oynayacak toplumsal hareket hangisidir?" sorusuna odaklanmaktadır. Soruya verilen yanıt özetle, "kimlik" hareketleridir. Bu yazarlar çatışmanın dinamiklerini ekonomik alanda değil, kültürel alanda görür (Chabanet, 2009).

Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı, 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal hareketlerin, örgütlenme biçimleri, aktörleri ve hedeflerinde kendisinden önceki dönemle bir kopuş yaşadığını öne sürer. Bu yaklaşıma göre işçi sınıfı sanayi sonrası toplumda başat toplumsal aktör olmaktan uzaklaştı. Dolayısıyla da işçi sınıfı hareketi önemini yitirdi. Onun yerine eylemlerin başat aktörü rolünü orta sınıflar üstlendi. Claus Offé'nin ifadesiyle bu hareketler orta sınıfın önemli bir kesiminde kök bulmaktadır (1999: 67). Siyasal partiler ve sendikalar gibi 'klasik' örgütlerin yerini dernekler, sivil inisiyatifler gibi daha esnek, enformel ve hiyerarşik olmayan yapıların aldığını da öne süren yaklaşım, devlet ile toplumsal hareketleri birbirinden ayrı ve kesişmeyen iki farklı alan olarak kurgular. YTH kişisel özerklik ve kimlik değerlerini ön plana çıkarır (Offé, 1999: 67). Bu yaklaşı-

mın mimarları devletin toplumsal hareketler alanına müdahale etmemesi, toplumsal hareketlerin de devletin dışında yer alması, dolayısıyla da taleplerin hedefine devleti yerleştirmemesi gerektiği düşüncesinden yola çıkar. İşçi sınıfı hareketinin, dolayısıyla da materyalist davaların sona erdiği, buna karşılık post-materyalist davaların (kimlik hareketleri, çevre hareketi, kadın hareketleri, barış hareketi, vs.) öne çıktığı savını öne süren bu yaklaşım, kimlik hareketlerini teorinin merkezine yerleştirir. A. Touraine dışında, Ronald Inglehart ve A. Melucci bu teorinin diğer önde gelen isimleri arasında yerini alır. Teorinin Türkiye'ye ithalinde Nilüfer Göle önemli rol oynadı (1998 (1986)). Teorinin önde gelen isimlerini Türkçeye Kenan Çayır'ın (1999) kazandırdığını da belirtmeden geçmeyelim.

1970'lerden bu yana toplumsal hareketler alanında söz sahibi bu iki paradigmanın –YTH ve Kaynak Seferberliği Teorisi– özellikle son yıllarda kimlik tartışmaları ekseninde birbirine yakınlaştığını söyleyebilmek mümkün. Bu durum iki paradigmanın benzer sorular etrafında birtakım tartışmaları yürütmesi anlamına gelir. Bu satırlarda söz konusu tartışmalara uzun uzun yer vermeyeceğim. Bununla birlikte, her iki paradigma açısından da birey ve bireyin motivasyonunun ön plana çıktığını, böylece de bireyin siyasal aktivizmine ve psikolojisine (Klandermans, 1984 ve 1997) daha fazla alan açıldığını belirtmek gerekir.

Peki, Avrupa ve Amerika literatüründe bu gelişmeler olurken, Türkiye literatüründe durum nedir? Literatür birkaç açıdan değerlendirilebilir. İlk olarak, özellikle 1980 ertesinde, Nilüfer Göle'nin katkılarıyla, Yeni Toplumsal Hareketler yaklaşımının ithal edildiğini ve yakın zamana kadar –hatta bugün bile– alandaki ağırlığını koruduğunu belirtelim. Bu aktarım iki biçimde gerçekleşti: Bir yandan Alain Touraine başta olmak üzere, teorinin önde gelen isimleri Türkçeye çevrildi, diğer yandan da Nilüfer Göle teoriyi *Mühendisler ve İdeoloji. Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere* (1986), *Modern Mahrem. Medeniyet ve Örtünme* (2011) gibi saha çalışmalarıyla test etme yoluna gitti. Boğaziçi Üniversitesi'nde yetiştirdiği öğrencileri

de geleneği sürdürme ve Türkiye'de tanıtma misyonunu sürdürdü (Çayır, 1999). Bugün halen Boğaziçi Üniversitesi toplumsal hareket çalışmaları konusunda, özellikle bu konuda yapılan tezlerin sayısı göz önünde bulundurulduğunda öncü rolünü sürdürmektedir. Buna karşılık, YTH ile aynı yıllarda gelişen Kaynak Mobilizasyonu Teorisi/Siyasal Süreç Teorisi ise yakın döneme kadar Türkiye'de sosyal bilimler alanında çok fazla bilinmiyordu. Özellikle son on yılda, bir yandan teorinin önde gelen isimleri Türkçeye çevrilirken (Çetinkaya, 2008), diğer yandan da bu teorinin yaklaşım ve kavramlarından hareketle araştırmalar yapılmaya başlandı (Uysal, 2001, 2005; Çetinkaya, 2004; Gümrükçü, 2010, Yıldırım, 2011). Bu dönemde Charles Tilly'nin çok sayıda eseri Türkçeye çevrildi. Türkiye'de sosyal bilimler alanında devlet konusu hep ayrıcalıklı bir yere sahip olduğundan olsa gerek, Tilly'nin önce modern devletin ortaya çıkışı ile ilgili kitapları Türkçeye kazandırılırken (2001), toplumsal hareketlerle ilgili olanlar son yıllarda çevrildi (2008 ve 2009). Bu gelişmelere paralel olarak toplumsal hareketlere Siyasal Süreç Teorisi'nin penceresinden bakan tezlerin sayısı da artmaya başladı (Gümrükçü, 2007; Atak, 2013).

Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı'nın sosyal bilimlerdeki egemen konumunun bir sonucu olarak, 1980'li yıllardan itibaren post materyalist davaları konu alan sektörel eylemlerle ilgili çalışmalar ağırlık kazandı: Çevre Hareketi, Kadın Hareketi, İslâmi Hareket vs. (Toumarkine, 2005, White, 2007, vs.). 1990'lı yıllardan itibaren ise, genelde kimlik hareketlerinin yükselişe geçmesi, özelde de Kürt Hareketi'nin kazandığı ivme nedeniyle, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Üniversiteleri'ndeki bilim insanlarının Kürt Hareketi üzerine yaptığı çalışmaların sayısındaki artış gözümüze çarpar (örn. bkz. Bozarslan, 1997; Dorronsoro ve Grojean, 2004; Van Bruinessen, 2009). Kürt Hareketi'ne duyulan bu akademik ilgiye, Alevi Hareketi (Massicard, 2007), İslâmi Hareket (White, 2007) gibi kimlik hareketleri eklenir. Oysa 1960'lı ve 70'li yıllarda toplumsal hareketlerin yükselişine bağlı olarak artan bilimsel çalışmalar daha çok öğrenci hareketi, gençlik hareketi (Kabacalı,

1992; Kışlalı, 1974) ve sosyalist hareket üzerine odaklanıyordu. Türkiye'de, başta sosyalist hareket olmak üzere bazı toplumsal hareketler üzerine literatür görece zengindir. Yine işçi sınıfı tarihini ele alan çalışmaların çoğu grevlere, mitinglere geniş yer ayırmaktadır (Haupt ve Dumont, 1977; Karataş, 1992). Toplumsal hareketlerin sektörleri açısından baktığımızda literatürü oluşturan liste uzatılabilir. Bu çalışmaların birçoğu bu alandaki teorik yaklaşımları ve kavramları kullanmaktan uzak betimsel çalışmalardır. Bir kısmı ise doğrudan militan dili yansıtmaktadır. Bu tür yayınları bir kenara bıraktığımızda toplumsal hareketler alanında yöntemi ve kuramsal yaklaşımı olan gerçekten az sayıda bilimsel yayın olduğu gerçeğiyle karşılaşırız (örn. Göle, 1986 ve 2011; Çetinkaya, 2004; Uysal, 2005a). Hele de başlı başına sokak siyasetini ele alan bilimsel araştırmalar yok denecek kadar azdır. Doğrudan sokak repertuarı üzerine uluslararası literatürde önemli sayıda yayın bulunmasına rağmen (Fillieule, 1997; Fillieule ve Della Porta, 2006; Fillieule ve Tartakowsky, 2008; Tartakowsky, 2014), Türkiye'de bu konuda görece bir boşlukla karşı karşıyayız (Uysal, 2005a; 2006b; 2009b; 2012c; 2015; 2016; Yörük ve Yüksel, 2015).

Araştırmanın sınırları ve kavramları

Araştırma üç eksenden yola çıkarak sınırlandı: mekân, zaman ve konu sınırlaması.

Araştırmanın mekânsal sınırlaması altı kentten (Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Mersin) hareketle yapıldı. Bu kentlerde etnografik saha gözlemlerinin yanı sıra eylemlere katılanlarla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirildi. Polis verileri analiz edilirken de bu 6 kentin verileri esas alındı. Sadece basın verilerinde sınırlamaya gidilmedi ve tüm Türkiye'ye dair bir veri seti oluşturuldu. Basın arşivinin polis arşivine göre daha az veriden oluşması Türkiye genelinin analiz edilmesini mümkün kıldı. 1990'lı yılları kapsayan (1994-2000) önceki çalışmamızda 11.909 veriden oluşan veri tabanı tüm Türkiye'yi kapsıyordu. Ancak 2000'li yıllara geldiğimizde, 2001-

2006 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye'de 25.000'den fazla eylem kaydı bulunmaktadır. Bu boyutta bir veri seti ile çalışmanın zorlukları nedeniyle, altı kentin verileri ile aktörler, talepler ve eylem biçimleri üzerine analizler yapıldı. Bu altı kentteki eylemler Türkiye'nin bütünündeki eylemlerin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Basın arşivleri veri seti 2000-2013 dönemi ile sınırlandırıldı. AKP iktidarı (2002-) dönemini kapsayan bu zaman diliminde bir eylem döngüsü oluşup oluşmadığı araştırıldı.[1] Emniyet Genel Müdürlüğü'nün bu konudaki yazılı talebi reddetmesi nedeniyle, polis verileri 2013 yılına kadar getirilemedi ve 2001-2006 (6 yıl) ile sınırlı kaldı.

Konu bakımından sınırlamaya gelince; Türkiye'de protesto eylemleri üzerine odaklanan bu araştırmanın temel kavramlarından yola çıkıldığında saha çalışmasının ilk sınırları oluşur. Kitle seferberliği (*mobilization*), kolektif eylem[2] gösteri (*manifestation*[3]*/ demonstration*) ve protesto eylemi birbiriyle ilişkili ancak aralarında nüanslar olan kavramlardır. Şüphesiz her protesto eylemi bir kitle seferberliğidir (tek kişilik protestoların böyle olup olmadığı literatürde oldukça tartışmalıdır (bkz. Jasper, 2002), bir kolektif hareket ve hatta gösteridir. Ancak her kitle seferberliği (ki göçler de bir kitle seferberliği olarak kabul edilmektedir), her kolektif eylem hatta her gösteri protestocu karakterde değildir. Örneğin, bir siyasi liderin konuşma yapması vesilesiyle bir bina açılışında toplanan kitlenin eylemi ko-

---

1 Protesto döngüsü, Sidney Tarrow'un 1960 ve 1970'ler Italya'sı üzerine yaptığı incelemesinde geliştirdiği bir kavramdır (1989). Bu kavramla, önce genişleyen sonra da azalan birbirine sıkı sıkıya bağlı kolektif eylemleri ve bunlara tepki olarak yapılan eylemleri anlatır. Beş öğeden hareketle tanımladığı bu kavrama göre: çatışma yoğunlaşır, coğrafi ve toplumsal olarak yayılır, kendiliğinden eylemler ve yeni örgütler ortaya çıkar, yeni semboller doğar ve dünyanın ve ideolojilerin yeni yorumları yapılır, eylem repertuvarı genişler (Tarrow, 1995: 95).

2 Bir kolektif eylem, toplanma amacı göz önünde bulundurulmaksızın ve bu amaç her ne olursa olsun, birden fazla kişinin belirli bir yerde geçici nitelikteki toplanmasıdır (Fillieule, 1997: 29).

3 Gösteri (*demonstration, manifestation*) kavramı daha çok kentsel mekândaki sokak yürüyüşlerine gönderme yapar ve kavramın yaygın tanımı, gösterinin kamusal alanda bir düşünce ve/veya mevcudiyetin kolektif, fiziki ifadesi olduğu yönünde hemfikirdir (Fillieule, 1997: 40-41).

lektif bir eylemdir, gösteridir, ancak protestocu karakterde değildir. Bu tür veriler 1990'lı yıllarda polis arşivlerinde sıklıkla yer bulurken, yakın dönemlerde Emniyet Genel Müdürlüğü bu tür açılış vesilesiyle yapılan toplantıları "toplumsal olaylar" kategorisinde arşivlememektedir. Kavramlar arasındaki bu anlam farklılıklarından yola çıkarak, Türkiye'de protesto eylemlerini inceleyen bu araştırma, ilk sınırlamasını başlığında barındırmaktadır: her kolektif eylem ve gösteri araştırma konusuna dâhil değildir, yalnızca protestocu karakterde olanlar incelemeye tabi tutulmaktadır. Dolayısıyla, bir parti liderinin yaptığı seçim mitingleri, toplu açılış törenleri, bir lideri havaalanında karşılamak için oluşturulan konvoylar, toplanan kitleler, vs. protestocu karakterde olmadığından ötürü araştırmanın kapsamında değildir. Bu nedenle, polis ve basın arşivleri düzenlenirken "açılış", "seçim mitingi", "karşılama" türündeki olaylar analizin dışında bırakıldı.

Bir protesto eylemi, diğer kolektif hareketlerden farklı olarak, devletin herhangi bir sektörüne karşı düzenlenmiş eylemler olup mantığında çatışma (McAdam, Tarrow ve Tilly, 2001: 11; Fillieule, 1997: 39) ve rekabet olan, bu çatışma ve rekabetin merkezinde de devletin yer aldığı eylemlerdir. Bu eylemler ya tehdit etmek ya da bir tehdide yanıt vermek için düzenlenir. Bu anlamıyla da protesto eylemleri her daim politik karakterdedir (Fillieule, 1997: 39). Hedef alınan otoritelere karşı örgütlü bir halk girişimidir (Tilly, 2008 (2004): 17). Dolayısıyla tanımın kendisi kapsama dair bir dizi sınırlamayı içinde barındırmaktadır: politik özellikte olmak, çatışma dinamiklerini içinde barındırmak, vs. Araştırmanın her protesto eylemini kapsamına almadığını da hatırlatmakta yarar var; zira araştırma sokak protestolarına odaklanıyor. Bu açıdan baktığımızda şu tanımlama araştırmanın sınırlarını daha net ortaya koymaktadır: sokak protestosu eylemi, birden fazla kişinin siyasal fikirlerini ortaya koymak için kamusal ya da özel bir açık alanı geçici süreyle işgal etmesidir (Fillieule, 1997: 44; Favre, 2009: 341).

Konuya dair ikinci sınırlama ele alınan dönemden kaynaklanmaktadır. Eylemlerin protestocu karakteri ile siyasal iktida-

rın kimliği ve yapısı arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Dolayısıyla her dönem kendine özgü (aktörleri ve talepleri itibariyle) protesto eylemlerine sahne olur. Örneğin 1990'lı yılların ikinci yarısında görülen başörtüsü eylemlerinin AKP hükümeti döneminde görülmemesinin (yasağın fiilen kaldırılmasını önceleyen dönem de dahil olmak üzere) ardında yatan neden tam da bu ilişkidir. Kısacası, her dönem, her iktidar kendi protestocu kitlesini yarattığından, belli bir dönem üzerine çalışmak, aslında belli protestocu gruplar ve belli protestolara konu olan talepler üzerine çalışmak anlamına gelmektedir.

Yine de araştırma konusu belli gruplarla sınırlandırılabilirdi. Örneğin öğrenci eylemleri, işçi eylemleri, kadın eylemleri gibi. Ancak böyle bir sınırlamadan özellikle kaçınıldı. Çünkü araştırmanın en temel amacı Türkiye'de sokakta siyaset repertuvarını kullanan grupları, bu grupların taleplerini ve eyleme biçimlerini resmetmektir. Söz konusu amaç da böyle bir sınırlamayı gereksiz kılar. Bununla birlikte, ele alınan dönemde gerçekleştirdiğimiz etnografik gözlemler listesine baktığımızda, kapsama dair bir sınırlamanın nasıl kendiliğinden ortaya çıktığı görülür. Örneğin sağ/İslâmi kesimin eylemleri saha çalışması yapıldığı dönemde oldukça sınırlı olduğundan, bu çerçevede sadece bir eylemde katılımcı gözlem yapıldı. Ele alınan dönem itibariyle (2000-2013), İslâmi ve sağ grupların eylemleri daha çok uluslararası ajanda ile ilgilidir. Bu durum 1990'lı yıllar için de geçerli olmakla birlikte (Uysal, 2005 ve 2009a), 2000'li yıllarda sağ, sokakta daha fazla siyaset yapmaya başladı. Özellikle de 2000'li yılların başında. Bu protesto eylemleri diğer ülkelerde izlenen siyasetleri protesto etmeye yönelikti. Örneğin İsrail'i protesto etmek, Filistin'e destek vermek gibi. 2000'li yıllarda söz konusu gruplar en çok da ABD'nin Irak politikasına karşı eylem yaptı (2003-2004). Ayrıca bu gruplar, Gezi eylemlerinden beri bazı eylemler sırasında "karşı protesto" niteliği de taşıyan bir biçimde, ama daha çok emniyet güçlerine destek amaçlı olarak sokağa çıktılar (Gezi eylemleri, Kobane eylemleri, öğrenci eylemleri vs.). Araştırma kapsamında sadece İslâmi grupların Filistin'e destek için 26 Temmuz 2014 tarihinde İzmir'de

düzenlediği eylemde (bkz. etnografik gözlem listesi) etnografik katılımcı gözlem yapılabildi.[4]

Aşağıda yöntem ve veri toplama teknikleri bölümünde açıklanacağı üzere, araştırma kendisini döngüsel eylemler ve siyasal ajandaya bağlı olarak gelişen protestolarla sınırlamaktadır. Bu çerçevede de sol hareket, Kürt hareketi, kadın hareketi, öğrenci hareketleri ve çevre hareketinin sokak protestolarına odaklanmaktadır. Bu sınırlamalar daha çok etnografik gözlem ve yarı yapılandırılmış mülakatlar için geçerli olup polis ve basın arşivlerinin analizinde farklı hareketlere ilişkin herhangi bir sınırlama getirilmedi. Böylelikle, Türkiye'de protesto eylemlerinin hem aktörleri hem de talepleri açısından çeşitliliğini resmetme olanağı oldu.

Etnografik gözlemlerden hareketle elde ettiğimiz temel veri, "her kentte eylemlerin müdavimi niteliğinde daha sınırlı bir grubun bulunduğu, buna karşılık da, bazı dönemlerde ve konjonktüre bağlı olarak protesto eylemlerinin daha geniş ve müdavimi olmayan kesimleri kapsadığı"dır.[5] Aslında çoğu eylem "herkesin birbirini az çok tanıdığı bir ilişkiler ağını resmetmektedir". Kitlesel eylemler dışındaki eylemlerde eyleme katılan "yeni bir yüz" sadece polis tarafından değil, eylemciler tarafından da hemen fark edilir. Bu tür durumlarda nasıl polis kamera kayıtlarını bu yüzlere odaklıyorsa, eylemciler de kendi içlerinde bir bilgi akışından sonra bu "yeni yüzleri" bir tür "sorguya" tabi tutar. İzmir dışındaki saha çalışmalarında yaşanılan deneyimler bunu açıkça ortaya koydu. Örneğin Adana sahasında katılımcı gözlem yaptığımız basın açıklaması şeklindeki bir protesto eyleminde, proje bursiyerlerinin etrafı hemen eylemciler tarafından sarılıp kim oldukları sorulduğu gibi, kayıt yapan polisler de "sokağa yeni 'düşen' bu yeni yüzlere" odaklanmaktan geri durmadı. Benzer bir durum Mersin'de de yaşandı. Bu durum, "zor araştırma konuları" kategorisinde yer alan protesto eylemlerine

4 Literatürde sağ grupların protesto eylemleri genellikle ayrı, başlı başına incelemelere/araştırmalara tabi tutulmaktadır (Tartakowsky, 2014).

5 Bu durum derinlemesine yarı-yapılandırılmış mülakat yapılacak örneklemin sınırlarını çizmektedir.

Adana, 7 Kasım 2014 Kader Ortakkaya'nın Kobane sınırında öldürülmesini protesto eylemi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

dair çalışma yapmanın güçlüklerinin ve "bedelinin" neler olabileceği ve bu bedelin boyutları konusunda fikir vermektedir.

Yukarıdaki fotoğraf, eylem sırasında bizi kaydeden sivil polisi kayıt altına aldığımızı gösteren bir karedir. Farklı kamera türleri ile çok sayıda polisin eylemi ve eylemcileri kayıt altına aldığı görülmektedir. Aynı zamanda, protesto eylemleri üzerine sosyolojik çalışma yapanların polis tarafından "fişlenmeyi" göze alması gerektiğini de gösteren bir fotoğraftır.

Protesto eylemleri konusunda çalışma yapmanın bir diğer zorluğu ve sınırı da katılımcı gözlem yapacağınız ve anket uygulayabileceğiniz eylemlerin polisin müdahale etme ihtimalinin aşikâr olmadığı, çatışma riskinin görece düşük olduğu eylemlerle sınırlı olmasıdır. Örneğin, her ne kadar Diyarbakır'da Kobane eylemleri sırasında etnografik/katılımcı gözlem yapmak araştırma için çok önemli veriler sunacaktıysa da, "can güvenliği" ve uygulanan sokağa çıkma yasağı nedeniyle kentte bu dönemde çalışma yürütülemedi.

Diğer yandan, etnografik saha gözlemleri yaptığımız ve barışçıl nitelikte başlayan bir eylemin ilerleyen bir zamanda şiddet eylemine dönüşmeyeceğinin de bir garantisi yok. Nitekim, gözlem yaptığımız önemli sayıda eylem daha sonra polis müdahalesi ile dağıtıldı. İzmir'deki bir eylemde bursiyerlerimizden biri polisin attığı gaz kapsülü ile yaralandı. Bir diğer eylemde, polis tarafından coplanmaktan ve gözaltına alınmaktan son anda kurtulduk. Bazı eylemlerde de "fişlendik". Özetle, Türkiye'de protesto eylemleri üzerine çalışmak çok sayıda riski göze almayı ve bedel ödemeyi gerektirir. Meselenin şimdiye kadar bilimsel araştırmalara bu boyutuyla konu olmamasının temel nedenlerinden biri de bu karşı karşıya kalınan riskler ve bedellerdir.

Saha çalışmalarının ortaya koyduğu bir önemli ara sonuç da, "her ne kadar ilk bakışta farklı kentlerde benzer gruplar, benzer eylemler düzenliyor gibi görünüyorsa da, hem eylemlerin yapılış yeri, biçimi ve aktörleri hem de bu eylemler üzerindeki polis denetiminin kentten kente farklılaştığı ve her kentin protesto eylemleri bakımından kendine özgü özellikler gösterdiği" yönünde. Araştırma sırasında etnografik gözlemler daha çok bu mesele üzerinde yoğunlaştı ve şu hipotezden yola çıkıldı: "Eylemler kentleri dönüştürür, kentler de eylemlere bir kimlik kazandırır. Dolayısıyla kentle eylemler arasında bir etkileşim mevcuttur. Kentte gövde gösterisi yapmak, kentle gövde oluşturmaktır" (Dewerpe, 2006: 59).

Yöntem ve örneklem seçimi

Toplumsal hareketlere ve sokak protestolarına ilişkin literatür, bu konuya ilişkin verilerin çok parçalı bir yapı arz ettiğini ortaya koyar (Fillieule, 1997). Bununla birlikte salt basın verilerinden hareketle yapılan çalışmalar çoğunluktadır (Koopmans ve Rucht, 2002). Elinizdeki bu çalışma, dünyadaki çeşitli örnekleri içinde en fazla sayıda veri türünü bir araya getiren çalışmalardan biri olma özelliğine sahip. Bu kapsamda, basın ve polis verileri, anketler, etnografik gözlemler, yarı yapılandırıl-

mış mülakatlar birlikte analiz edilerek izleyen bölümlerde ortaya konan sonuçlar elde edilmiştir.

Etnografik gözlemler

Toplumsal hareketler incelemelerinde etnografik yöntemlerin kullanımı son yıllarda giderek yaygınlaştı (Plows, 2008; Combes ve diğerleri, 2011). Etnografik yöntemlerin kullanımının artması sadece bu alana özgü olmasa da, bu alanda yöntemin daha fazla kullanılmasının en temel nedenlerinden biri, toplumsal hareketlerin salt sayılara indirgenemeyecek zenginlikte ve karmaşıklıkta sosyolojik meseleler olmasıdır. Ayrıca, "kitle seferberliklerini başka türlü düşünebilmek için" (Combes ve diğerleri, 2011: 13) de etnografik gözlem yöntemi önerilmektedir. Bu yöntemin uygulanması bir dizi tartışmayı da beraberinde getirdi: Alana nasıl girilir? Ne gözlenir? Nerede gözlenir? Ne zaman gözlenir? Gözlemci nasıl konumlanır? vs.

Bu araştırma çerçevesinde etnografik saha gözlemlerine özel bir önem atfettik. Toplamda 98 eylemde etnografik gözlem yaptık ve her bir eylem için saha günlükleri tuttuk. Her ne kadar katılımcı gözlem yapılan eylem sayısı çok daha fazla ise de gözlem raporları kaleme alınan ve NVIVO programında analize tabi tutulan eylem sayısı 98 olduğu için bu sayıyı esas aldık. 98 kolektif eylemden biri "protestocu karakterde" değil; bu eylemde katılımcı gözlem yapılmasının nedeni protestocu karakterde olan ve olmayan toplanmalar arasındaki farkları gözlemlemek. Katılımcı gözlem yaptığımız eylemleri beş kategoride gruplandırmak mümkün:

1. Kategori: Döngüsel nitelikteki eylemler[6]
   - 8 Mart Dünya Kadınlar Günü,
   - 1995 Gazi Mahallesi olaylarının yıldönümü,
   - Nevruz,
   - 1 Mayıs İşçi Bayramı,

6 Bunlar her yıl tekrar eden eylemler. Türkiye'deki eylemlerin önemli bir bölümü bu kategoride yer alır. Bkz. Uysal, 2006.

- Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesinin yıldönümü,
- Berkin Elvan'ı anma eylemleri,
- Gezi eylemlerinin yıldönümü,
- LGBTİ - Onur Yürüyüşü,
- 2 Temmuz Sivas Katliamı,
- 1 Eylül Dünya Barış Günü,
- 6 Kasım YÖK'ün kuruluş yıldönümü,
- 25 Kasım kadına yönelik şiddete karşı eylemler,
- Roboski katliamı.

2. Kategori: Toplumsal ve siyasal gündeme bağlı olarak düzenlenen eylemler
   - Berkin Elvan'ın ölümünü protesto eylemleri,
   - Sansüre Dur-De eylemleri,
   - 17 Aralık operasyonlarını/yolsuzluğu protesto eylemleri,
   - Kobane Eylemleri,
   - İbrahim Aras, Uğur Kurt ve Kader Ortakaya'nın öldürülmelerini protesto eylemleri,
   - Soma eylemleri,
   - Özgecan Aslan'ın öldürülmesini protesto eylemleri,
   - BDSP üyelerinin gözaltına alınmasını protesto eylemleri.

3. Kategori: Uluslararası meselelerle ilgili eylemler
   - Filistin'e destek eylemleri,
   - IŞİD'i protesto eylemleri,
   - Suriye'deki Alevilere yönelik saldırıları protesto eylemleri.

4. Kategori: Çalışma yaşamı ile ilgili eylemler
   - Taşeron sistemine karşı eylemler,
   - Örgütsüzlüğe ve güvencesizliğe karşı mitingler,

5. Kategori: Doğa ve çevrenin korunmasına yönelik eylemler
   - Hayvanıma dokunma eylemleri,

- Marmara kent ve doğa mitingi,
- Nükleere hayır mitingi.

Bu gruplandırmalarda da görüleceği üzere, Türkiye'de anma eylemleri ile döngüsel nitelikteki eylemler sokak siyasetinin çok önemli bir parçasını oluşturur. Toplumsal bellek oluşturmaya ve oluşan belleği canlı tutmaya yönelik bu eylemlerin Türkiye'de sokak siyasetindeki etkisini polis ve basın arşivlerinin analizinden hareketle izleyen bölümlerde daha detaylı ele alacağız.

Anketler

Bu çalışma kapsamında altı kentte, eylemlere katılanların toplumsal profilini belirlemeye yönelik olarak toplam 1452 anket uygulandı. Bu rakam analize tabi tutulan net anket sayısını yansıtır. Söz konusu anketler oldukça zor koşullarda uygulandı. En büyük güçlük, polisin müdahale ettiği eylemlerin sayısının son dönemlerde artması nedeniyle yaşandı. Zira normal seyrinde devam etmeyen eylemlerde anket uygulamak imkânsız. Bu tür riskler de anketlerin uygulanabileceği eylem türünün sayısını oldukça kısıtlamaktadır. Valiliğe önceden bildirimi yapılan mitingler anket uygulanması açısından en uygun koşulları sunan kolektif eylem kategorisini oluşturur. Ancak bu eylem türleri bile risksiz değildir.

Eylemciler üzerinde polis müdahalesi baskısı olmadığı müddetçe protestocular genellikle anketi yanıtlama konusunda çekingen davranmadılar. Anketi yanıtlamak konusunda en tepkili eylemciler "Cumhuriyetine sahip çık" eylemine katılanlar arasından çıktı. Adı geçen eylemciler çoğu kez kurumsal olarak TÜBİTAK'a tepki gösterdiler. Çünkü TÜBİTAK'ı politik konumu açısından tam karşılarında tasavvur ediyorlardı. Ayrıca, aralarında "Cumhuriyet eyleminde" anket uygulamanın "saygısızlık" olduğunu düşünenler de vardı (güne ve rejime kutsallık atfetme). Hatta bazıları "bu bir eylem değil" diye itiraz etti. Diyarbakır'da ise, eylemciler anketi doldurmak konusunda istekli ve coşkulu olmakla birlikte (ilk defa Diyarbakır'da böyle

bir anket uygulandığını sıkça dillendirdiler), öncelikle anketin Kürtçesinin olup olmadığını sordular. "Kürtçesi olmasaydı yanıtlamazdık" diye de eklediler.[7]

Özellikle Diyarbakır örneğinde, bir eylem sırasında anket uygulanması eylemcilerin ilk kez karşılaştığı bir durum olduğundan, eylemcilerin anketi şaşkınlıkla karşıladıklarına tanıklık ettik. Zira, Gezi Parkı eylemleri sırasında İstanbul'da Gezi Parkı'nda uygulanan birtakım anketler[8] dışında bu konuda yapılan herhangi bir ampirik çalışmaya rastlamadığımızı da belirtelim. Genelde araştırma şirketlerine çok fazla güven duyulmaması nedeniyle bir üniversite öğretim üyesinin yürütücülüğünde yapılıyor olmasından ötürü uyguladığımız anket memnuniyetle karşılandı. Sadece İzmir'deki Cumhuriyet eyleminde anket uygulayan bursiyer öğrencimize eylemci kadınlardan biri "hocalar anketleri hep öğrencilerine yaptırır zaten, kendileri gelmezler" biçiminde tepki göstermiş, öğrencimizin "hocam da şu anda alanda ve anket uyguluyor" diye yanıt vermesi üzerine eleştirilerini yarıda kesmiştir. Hem bu durum hem de yukarıda sözünü ettiğimiz TÜBİTAK'a ilişkin olumsuz düşünceler eylemcilerin bilim ve araştırmaya yönelik ön kabullerinin olduğunu göstermektedir, ki bu durum araştırmanın seyrine etki eden önemli bir faktördür.

Uyguladığımız anketin illere göre dağılımı Tablo 1'deki gibidir.

Yarı yapılandırılmış mülakatlar

2000'li yıllarda Türkiye'de sokak protestolarını inceleyen bu araştırmaya başlamadan önce, araştırma kapsamındaki altı ilin her birinde "sokağın müdavimleri" ve "örgütleyicileri" ile 10-

---

7 Anket formunun Kürtçeye çevrilmesinde yardımını esirgemeyip çok çaba sarf eden Veysel Erat'a bir kez daha teşekkür ederim.

8 *Gezi Parkı Araştırması. Kimler, neden oradalar ve ne istiyorlar?*, KONDA Araştırma ve Danışmanlık, Gezi Parkı 6-7 Haziran 2013; Esra Ercan Bilgiç ve Zehra Kafkaslı, *Gencim, Özgürlükçüyüm, Ne İstiyorum?, #direngeziparkı Anketi Sonuç Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013; Hatem Ete ve Coşkun Taştan, *Kurgu ile gerçeklik arasında Gezi Eylemleri*, SETA, 2013.

TABLO 1
Anketlerin Uygulandığı İllere Göre Dağılımı

	Frekans	*Yüzde*
Adana	299	20,6
Ankara	243	16,7
Diyarbakır	159	11,0
İstanbul	242	16,7
İzmir	337	23,2
Mersin	172	11,8
Toplam	1.452	100,0

15 mülakat yapmayı tasarlamıştım. Bu tasarıma uygun olarak tüm saha çalışması süresince proje ekibi toplamda 88 mülakat yaptı. Bunlar kayıt altına alınmış mülakatlar, yoksa gerçekleştirilen görüşme sayısı daha fazla. Saha çalışması sırasında mülakatlarla ilgili özel bir sorun yaşanmadı: sadece bir-iki kişi kararlaştırılan randevuya gelmedi, bir kişi de baştan mülakat yapmayı kabul ettiği halde sonradan "konuşmanın kendisi için tehlike doğuracağı gerekçesi ile" mülakat yapmaktan vazgeçti.

Yarı-yapılandırılmış mülakatlar bir yandan aktivistlerin "siyasi yol haritalarını" resmetmemize olanak tanırken, diğer yandan da eylem repertuvarına ve eylem esnasındaki ritüellere dair önemli veriler sunmaktadır.

Basın arşivleri

Toplumsal hareketler alanında kullanılan önemli bir nicel araştırma tekniği olan (*Protest Event Analysis*, PEA (*Protesto Olayı Analizi*, POA) hem polis arşivlerinde hem de gazete arşiv taramaları ile oluşturulan datanın analizinde kullanılır. POA, "gazete haberleri ve polis kayıtları gibi kaynakları kullanarak, içerik analizi yoluyla geniş büyüklükte ve sayıda protesto eylemlerinin ortaya çıkışlarını ve özelliklerini sistematik olarak haritalandırır, analiz eder ve yorumlar" (Koopmans ve Rucht, 2002: 231). Mevcut araştırmalar, polis kaynaklarına erişimin güçlüğü nedeniyle daha çok basın arşivlerinden data oluştur-

ma yoluna gitmektedir. Örneğin D. Della Porta ve S. Tarrow, 1966-1973 dönemi eylemlerini incelemek için, İtalya'da yayınlanan *Corriere della Sera* gazetesini tarayarak, protesto biçimleri, aktörler, kaynaklar, hedefler ve talepleri kapsayan bir data oluşturdular. Bu data ile özellikle İtalya'da bu dönemde ortaya çıkan şiddet eylemlerini incelediler (Della Porta ve Tarrow, 1986: 607-632). Bu analiz yöntemini kullanan araştırmacılar gazete arşivlerini tararken bir ya da birkaç günlük ulusal gazeteyi sistematik bir biçimde ya her güne ya da önceden belirledikleri bir ya da birkaç güne bakarak veri seti oluşturur. Örneğin, eylemlerin daha çok hafta sonuna kaydığı gerekçesi ile gazetelerin sadece Pazartesi baskılarından hareketle veri seti oluşturan araştırmacılar mevcut (Koopmans, 1999).

Biz bu araştırmada, Protesto Olayı Analizi yapabilmek için iki temel veri setini de kullandık. Bunlardan ilki basın arşivi yoluyla oluşturulan veri seti. Türkiye'de yayımlanan günlük gazetelerin her birinde yer bulan ve 14 yılı kapsayan (2000-2013) protesto eylemlerine dair tüm haberlere yönelik (köşe yazıları dahil) basın arşivini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden temin ettik. Bu haberlerden "protesto olayı" niteliğindeki verileri, Excel'de tablolaştırdık. Söz konusu basın arşiv taramalarından 2886 veri elde ettik. Bu verileri "protesto eylemi" tanımına göre gözden geçirdik ve nihayetinde 2.803 veriden oluşan bir arşiv üzerinde çalıştık. Medya için her eylem haber değeri taşımadığından, on dört yılda sadece 2.803 protesto eylemi kendisine gazetelerde yer bulmuştu. Bu veriler ilgili bölümlerde analiz edilip polis verileri ile karşılaştırılacaktır. Bu karşılaştırma bize, özellikle medyanın protesto eylemlerinin ne kadarına yer verdiğini, dolayısıyla da protesto eylemlerini analiz etmek için medya verileri ile çalışmanın ne derece sağlıklı sonuçlar ortaya koyduğunu gösterir. Nella Van Dyke, ulusal gazetelerden veri toplamanın bir eksiklik olduğunu söyler. Çünkü gazeteler gerçekleşen bütün protesto eylemlerine yer vermez. Bu nedenle de Dyke dokuz üniversitedeki öğrenci eylemlerine dair bir veri seti oluşturabilmek için öğrenci gazetelerinden yola çıkar ve 1930-1990 yılları arasını kapsayan 2.496 pro-

testo eylemini analiz eder (Dyke, 2003: 226-245). Yakın dönemde Erdem Yörük ve Murat Yüksel de (2015: 132-165) Gezi eylemlerinin toplumsal dinamiklerini ele aldıkları makalelerinde, iki araştırma şirketinin (SAMER ve KONDA) yaptığı anket çalışmalarının yanında, basın verilerini de kullandı. Ancak, bu satırlarda örnek verdiğimiz mevcut çalışmaların aksine, Yörük ve Yüksel hangi basını nasıl, hangi kriterleri esas alarak ve ne ölçüde taradıkları, kaç veri elde ettikleri konusunda ketum davrandıklarından, veri tabanlarını nasıl oluşturduklarına dair bilgi sahibi olamıyoruz. Selin Bengi Gümrükçü de 1970'li yılların şiddet repertuvarını incelemek için POA yöntemini kullandı (Gümrükçü, 2014). Gümrükçü, bu yöntemi kullanarak, *Milliyet* gazetesini taradı ve 5.361 olaydan oluşan bir veri seti ile söz konusu dönemin şiddet repertuvarını inceledi.

Basın verilerinden hareketle protesto olayı analizi yapan çok sayıda araştırmacı var ve bunlar çok farklı sayıda data ile analizler yaptı. Örneğin Dieter Rucht Almanya'da 1950-1997 arasında gerçekleşen 14.686 protesto olayından oluşan bir data ile analizini gerçekleştirirken (Rucht, 2007: 57 ve 1991), Shorter ve Tilly 1830-1968 arasında Fransa'da 100.000 grevi kapsayan bir data üzerinden analizler yaptı (Shorter ve Tilly, 1974). Mevcut literatür incelendiğinde basından elde edilen bu tür dataların genellikle uzun dönemli çalışmalara kaynaklık ettiği görülmektedir.

Polis verileri

Protesto Olayı Analizi yapmamızı mümkün kılan ikinci tür veri seti ise Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Toplumsal Olaylar Arşivi. Araştırmanın 2000'li yılları kapsayan dönemi için kullanılan veri seti sadece 2000-2006 dönemini kapsıyor. 2007-2013 döneminin arşivleri için ise Emniyet Genel Müdürlüğü'ne (EGM) talepte bulundum, ancak talebim reddedildi (bkz. Ek 1). Polis kaynakları ile çalışmaya kalkışmak, sonucu öngörülemeyen belirsiz bir alana girmek gibi. Zira bir dönem üzerine çalışmak için izin alabildiğiniz kaynaklara bir baş-

ka dönemde erişemeyebiliyorsunuz. Ya da aynı dönemlerde bir araştırmacının aldığı izni bir başkası alamayabiliyor. O nedenle kaynaklara erişimi öngörmek oldukça zor. Örneğin bir yıl arayla Paris Emniyeti'ne başvuruda bulunan, Olivier Fillieule (1997) Fransa'da sokağın stratejisini çalışmak için polis verilerini kullanma izni alabilirken, ertesi yıl Fabien Jobard'ın talebi reddedildi (2002). Didier Fassin, 2005 yılında etnografik çalışmalarını hiç sınırlamaya maruz kalmadan yürütebilmişken, 2007 yılında benzer bir erişimi sağlaması mümkün olmadı (2011: 33). Kaldı ki, çalışması Sosyal İşler Bakanlığı tarafından finanse ediliyordu. D. Fassin'in talebinin reddi, devletteki bir kurumun diğer bir kurum tarafından desteklenen bir araştırmaya bile güven duymayabileceği anlamına geliyor.

Didier Fassin'in yaşadıklarına benzer bir biçimde, uzun uğraşlar sonucunda –hem de hiç beklemediğim bir biçimde– 2001 yılında polis verilerini kullanma izni almama rağmen, 2014 yılında benzer bir izni ben de alamadım. Yani TÜBİTAK tarafından desteklenen bir projenin talebi EGM tarafından reddedildi. Bu iznin verilmemesinde polis içinde yaşanan çatışmaların ve altüst oluşların önemli bir etkisi olduğunu düşünüyorum. Kaldı ki, bazen aynı kurumun farklı birimleri de birbirine güvenmiyor. Böyle bir durumu 2000'li yılların başında bizzat deneyimledim. Emniyet Genel Müdürlüğü arşivlerine erişim sağlayabilmek için bu kuruma gittiğim ve prosedürü işletmeye çalıştığım yıllarda, Güvenlik, Asayiş ve Terörle Mücadele Daire Başkanlıkları'nın birbiriyle çelişen, birbirinin kararlarına ayak direyen çelişkili çok sayıda tutumu ile karşılaştım. Bu dönemde Güvenlik Daire Başkanlığı'nın arşivlerin açılmasına yönelik olumlu tutumuna karşılık, Asayiş Daire Başkanlığı'nın açık bir karşı koyuşu söz konusuydu.

Türkiye gibi ülkelerde, polis verilerine ulaşmak çok zahmetli, riskler üstlenmeyi ve bedeller ödemeyi gerektiren bir süreç. 2001 yılında polis verilerini kullanma izni alabildiğimde dahi bu verilere ulaşmam hiç kolay olmadı: güvenlik soruşturmaları, ifadeye çağırılma, emniyet sorguları, gözdağı vermeler, vs. Kaç defa Emniyet'in farklı birimlerinde polis memurla-

rının önünde kişisel dosyamı gördüm, bazı yerleri fosforlu kalemlerle çizilmiş raporlar... Öyle ki, bir defasında Emniyet Genel Müdürlüğü Güvenlik Daire Başkanlığı'nda bir polis dosyayı inceleyip "iyi cesaret bu verileri istiyorsunuz" diyerek başını bile salladı.

Erişimi oldukça zor, belirsiz ve öngörülemez de olsa polis verileri bize kolektif eylemler konusunda basın verilerine göre daha detaylı, eksiksiz ve sistematik veriler sunar. Bu verilerden hareketle polisin protesto eylemlerini, eylemcileri ve eylemleri düzenleyen örgütleri nasıl algıladığına ilişkin değerlendirmeler yapmak mümkün. Şüphesiz bu verilerin en büyük katkısı, yazılı ve görsel basının yayın politikalarına bağlı kısıtlılıklarla karşı karşıya kalmalarına karşın, polisin verileri böyle bir süzgeçten geçirmeden biriktirmesinde; bu sayede de eylem döngülerini ve epizotlarını belirlememizi kolaylaştırmasında. Zira bir istihbarat çalışması niteliğindeki arşivleme sırasında görevli polisler gelen bilgilerden istediklerini kaydetme, istemediklerini kaydetmeme gibi bir keyfiyete sahip değiller. Son olarak da bu veriler, eylemlerde ortaya çıkan şiddete ve şiddet repertuvarına dair de söz söylememizi mümkün kılıyor: Daha çok hangi örgütler ve toplumsal gruplar polis şiddetine maruz kalmaktadır? Hangi dönemlerde şiddet kullanımı artmakta ve daha stratejik hale gelmektedir?

Bununla birlikte bu arşivlerin bazı eksik yönleri de söz konusu. En başta, bu veriler daha çok niceliksel analiz yapmayı mümkün kılıyor, niteliksel analiz açısından son derece sınırlı veriler içeriyor. Her ne kadar toplumsal olayın kısa bir özetini verse de, bu belgeler protesto eylemlerinin detaylı bir etnografik gözlem raporunu ortaya koymaktan uzak. Ayrıca verilerin düzenlenmesi ve kodlanması çok zahmetli, zira bilgiler tek tip yazılmadığı gibi, bolca yazım yanlışları da içeriyor ve veri sayısı yüksek: altı yıllık zaman dilimi için tüm Türkiye'de 25.000'in üzerinde toplumsal olay verisi var. Üstelik de her bir verinin amaca göre en az 4-5 defa kodlanması gerektiği düşünüldüğünde, 100.000'den fazla verinin işleme tabi tutulduğu bir iş yükü tablosu ile karşı karşıya olduğumuz görü-

lür. 25.000 civarı veriyle çalışmanın zorluğu nedeniyle, sadece örneklem dahilindeki altı kente ilişkin ve 2001-2006 dönemini kapsayan 12.975 protesto eyleminden oluşan bir datayı analiz ettik. Bu sayı, veriler gözden geçirildikten, dolayısıyla da kapalı alan toplantıları, çift kayıtlar, protesto gösterisi niteliği taşımayan olaylar çıkarıldıktan sonra elde edilen net verileri kapsar. Bazı araştırmacılar analizleri kolaylaştırmak amacıyla "miting", "yürüyüş", "basın açıklaması" ve "oturma eylemleri" kategorilerini dar tanımları ile örneklem kapsamına aldı (Gümrükçü, 2014). Bu seçim hiç şüphesiz araştırmacının işini çok kolaylaştırır. Ancak veri tabanlarını oluştururken ve polis arşivlerini değerlendirirken elinizdeki çalışmada bu yol izlenmedi. Tüm güçlüklerine rağmen bu seçimde karar kılınmasının en temel nedeni tüm zenginliği ve çeşitliliği ile Türkiye'de sokakta siyasetin eylem repertuvarının[9] ortaya konulmak istenmesidir. Bu eylemlerin her biri dörder defa kodlandığından (düzenleyen örgüt, toplumsal kesim, konu ve eylem biçimi), 2000-2006 dönemi için toplamda 51.900 adet veri kodlanmış oldu. Protesto Olayı Analizi yöntemine başvuran bilim insanlarının çalışmalarını incelediğimizde, bu çalışmanın en fazla veri seti ile analiz yapan araştırmalar arasında yerini aldığı görülür.[10]

Emniyette protesto eylemleri ile ilgili iki tür arşiv bulunur. Bunlardan ilki "adli tutanaklar" olup bunlar şu ana kadar dışarıdan araştırmacıların erişimine açık değildir. İkinci tür arşivler ise, daha önce erişim sağladığımız "Toplumsal Olaylar Kayıt İnceleme Formu Arşivleri". Bunlara erişim ise "güvenlik soruşturması" gibi birtakım yazılı olmayan kurallara bağlı. Eğer göz-

9 Charles Tilly tarafından geliştirilen kavram en basit düzeyde "ortak amaçlara ulaşmak için birlikte hareket etme araçları" olarak tanımlanmaktadır (Tilly, 1986). İlgili bölümde kavram daha detaylı tartışılmaktadır.

10 Mevcut çalışmalarda Protesto Olayı Analizi yapmak için, A. Uysal 7 yıllık bir zaman dilimini kapsayan 11.909 veriyi (2005), O. Fillieule 10 yıllık dönemi kapsayan 4.500 veriyi (1997), D. Tartakowsky yarım yüzyıllık bir dönemi analiz edebilmek için 15.000 veriyi (1997), J.W. Duyvendak ise 15 yıllık dönemi kapsayan 3.386 veriden (1994) oluşan datayı kullandı. Daha yakın dönemde ise B. Gümrükçü Türkiye'de 1971-1985 dönemini kapsayan eylemleri incelemek için gazete arşivlerinden 3.521 veriden oluşan bir data oluşturdu (2014).

den kaçırdığımız bir çalışma yoksa,[11] bugüne kadar bu verilere erişim sadece 2000'li yılların başında sağlandı (Uysal, 2005). Daha önce bu verilere erişimim mümkün olduğu halde, devamında, 2007-2013 dönemi arşivlerine erişim ile ilgili talebimiz ise 2014 yılında reddedildi.

Emniyet Genel Müdürlüğü'nde toplanan bu veriler Türkiye'nin her ilinin emniyet müdürlüklerinden gönderilen bilgilerden oluşur. İl emniyet müdürlükleri eylem esnasında ya da eylemin hemen ardından tek sayfalık matbu bir form niteliğinde olan Toplumsal Olaylar Kayıt İnceleme Formları'ndaki gerekli alanları doldurup Genel Müdürlüğe faksla gönderir. Genel Müdürlük'te ilgili birim bu faks metinlerini bilgisayar ortamında arşivlemektedir.[12] Toplumsal olay inceleme formları eylemlere ilişkin Tablo 2'deki bilgileri içermektedir.

Toplumsal olaylara ilişkin polis arşivleri medya arşivlerine göre daha kapsayıcı ve niceliksel olarak eksiksiz verilere erişimi mümkün kılar. Oysa gazetelerde eylemlere verilen yer yayın politikalarına ve eylemin mekânına bağlı. Gazeteler çoklukla İstanbul'da yapılan eylemlere yer vermekte, Ankara'da düzenlenen eylemler ise gazetelerde kendisine yer bulma açısından geri planda kalmaktadır. Türkiye'nin diğer kentlerinde düzenlenen eylemlerin gazetelerde yer bulması için ülke gündemine oturan özel bir mesele, çok farklı eylem biçimi gibi birta-

11 Zaman zaman Emniyet Teşkilatı'nın kendi içinden kişilerce bu veriler kullanılarak makaleler kaleme alınabilmektedir. Örneğin hakemliğini yaptığım bir makalede yazarlar, biraz da hayretler içinde kalarak, böyle bir malzeme var ama bilim insanları bu verileri kullanarak çalışma yapmıyorlar diye not düşmüşlerdi. Oysa bu durumda şaşırılacak bir şey yok. Zira bırakın polisin içinden olmayan araştırmacıları, teşkilatın kendi içinden doktora yapanlara bile bu veriler açılmayabiliyor. Saha çalışması yaptığım yıllarda EGM'de buna da tanıklık etmiştim. Sanıyorum EGM'nin içindeki farklı klikler nedeniyle bu tür durumlar yaşanıyor. 2000'li yıllarda Polis Akademisi öğretim üyeleri de benzer durumlardan yakınıyorlardı ve EGM'nin kendileri ile veri paylaşımı konusunda son derece cimri davrandıklarını dile getiriyorlardı (Uysal, 2005).

12 1990'lardan bugüne teknolojideki değişimlere paralel olarak bilgileri gönderme ve saklama biçimlerinde önemli değişiklikler oldu. Ancak söz konusu matbu formda içerik açısından herhangi bir değişiklik olmadı. Muhtemelen bu formlar bugün bilgisayar ortamında doldurulup elektronik posta yoluyla gönderilmektedir.

TABLO 2
Toplumsal Olaylar Kayıt İnceleme Formu

Olay tarihi:		
Olayın ili:	Olayın il kodu:	
Üst kuruluş:	Düzenleyen:	Düzenleyen adı ve soyadı:
Olayın ilçesi:	Olay yeri:	
Olayın başlangıç saati:	Olayın bitiş tarihi:	Olayın bitiş saati:
Amacı:		
Yasal durumu:	Olayın niteliği:	Olay konusu:
Olay türü:	Sonucu:	
Katılan:	Gözaltı:	
Yaralı sivil:	Yaralı güvenlik görevlisi:	
Ölü sivil:	Ölü güvenlik görevlisi:	
Açıklama:[a]		
Faili belli/meçhul:		
Erteleme:	Ele geçen suç aleti[b]	İşaret:[c]
Kayıt no:	Makam not:[d]	İdeolojik yönü:
Düzenleyen grup:	Katılanlar:	

a Örnek: "10.07.1999 günü 18.00-18.20 saatleri arasında KESK ve TÜRK-İŞ tarafından Hükümetin Emeklilik yaşıyla ilgili çıkarttığı "Sosyal Güvenlik Reform Yasasını ve Yüzde 20 Maaş Artışını" protesto etmek için İstiklal Caddesi üzerinde bulunan Fransız Konsolosluğu önünde toplanan grubun KESK Konfederasyonu önüne kadar yürüdükleri topluluğun burada yaklaşık 150 kişiye ulaştığı esnada, gruba sızan bazı kişilerin HADEP'e ait flamaları açarak "YAŞASIN HALKLARIN KARDEŞLİĞİ" ibareli slogan atan (4) kişinin göz altına alındığı, topluluğun normal olarak dağıldığı bildirilmiştir". Verilerdeki bütün açıklama kısımlarının bu kadar düzenli olduğunu söylemek zor. Olayların bir bölümünde ise açıklama yer almamaktadır.

b Bu bilgilere erişimimiz söz konusu değil.

c Burada bazı kayıtlarda numaralar vardır, ancak bunların anlamı tarafımızca anlaşılamamıştır.

d Bu bilgilere erişimimiz söz konusu değil.

kım özel koşulların varlığı gerekli. Aşağıda yer alan basın arşivinin ve polis verilerinin eylemlere yer verme oranlarını karşılaştırmalı olarak gösteren grafik durumu açıkça ortaya koymanın yanında, basın arşivleri ile Protesto Olayı Analizi yapmanın bilimsel açıdan ne kadar güvenilir sonuçlar ortaya koyacağını da göstermektedir. Zira basın Türkiye'de düzenlenen eylemlerin en fazla % 7'sine yer vermektedir ki bu oran İstanbul ile geri kalan iller arasında oldukça orantısız bir biçimde dağılım göstermektedir.

TABLO 3
Basın ve Polis Verilerine Göre Türkiye'de Eylemlerin Seyri

	Basın	*Polis*
2001	110	1.967
2002	115	2.137
2003	168	4.405
2004	234	4.118
2005	240	7.882
2006	237	7.486

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi ve basın arşivi.

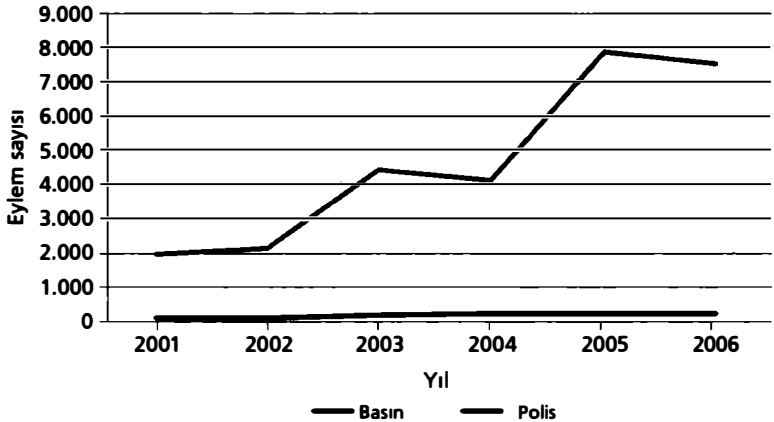
TABLO 4
Basın ve Polis Verilerine Göre Eylemlerin Seyri (6 il)
Adana, Ankara, Diyarbakır, İstanbul, İzmir, Mersin'de Eylem Sayıları

	Basın	*Polis*
2001	115	1.154
2002	101	1.172
2003	137	2.011
2004	199	1.526
2005	173	3.411
2006	194	3.701

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi ve basın arşivi.

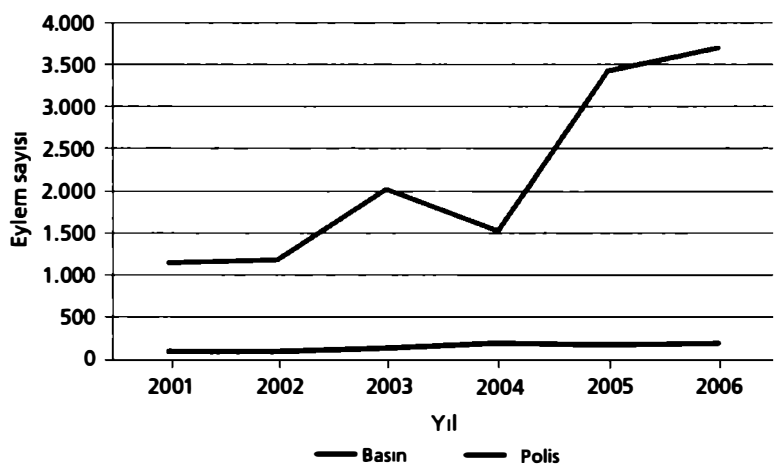
Grafik 1 ve Grafik 2, basının kolektif eylemlere yer verme açısından istikrarlı bir politika izlediğini, ancak bu istikrarın eylem sayılarındaki iniş ve çıkışları yansıtmaktan çok uzak olduğunu gösteriyor. Basın verileri özellikle de Türkiye geneli için sokakta siyasetin grafiğini çizememektedir. Böyle bir du-

GRAFİK 1
Basın ve Polis Arşivlerinde Protesto Eylemlerinin Yer Bulma Sıklığı
(Türkiye geneli)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi ve basın arşivi.

GRAFİK 2
Basın ve Polis Arşivlerinde Eylemlerin Yer Bulma Sıklığı (6 il)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi ve basın arşivi.

rumun ortaya çıkmasında gazetelerin yayın politikaları önemli bir rol oynar. **Bu grafikler aynı zamanda basın verileri üzerinden Protesto Olayı Analizi yapmanın bizi gerçeği tam olarak yansıtmayan sonuçlara götüreceğini de ortaya koyuyor.**

Eylemlerin her iki arşiv türünde niceliksel olarak yer bulma farklılığı dışında basın arşivlerinin bir diğer handikabı da çoğu kez eylemlerle ilgili bilgilerin oldukça eksik verilmesi noktasında karşımıza çıkar. Çok sayıda gazete haberinde eylemlerdeki katılımcı sayısı, yaralı sayısı, gözaltı sayısı, eylem biçimi gibi bilgiler yer bulmaz. Oldukça az sayıda haberde katılımcı sayıları "binlerce", "yüzlerce" gibi muğlak ifadelerin dışında rakamlarla ifade edilir. Eylemler haberleştirilirken daha çok medyatik değeri olan bir-iki nokta ön plana çıkarılır. Bilgilerin sağlıklılığı, zenginliği ve görece eksiksiz oluşu nedeniyle de polis verileri kolektif eylemleri analiz etmek için avantajlı konumdadır.

Bununla birlikte, polis verilerinin de birtakım eksikleri ve dezavantajları mevcut. Söz konusu arşivler niteliksel bir analizden çok niceliksel analize imkân tanır. Her ne kadar olaylara dair kısa bir açıklama bölümü yer alsa da bu veriler eylemlerin detaylı bir tasvirini içermez. Ancak, bu kısa anlatımlarda ve tanımlamalarda dahi verileri giren polislerin dünya görüşüne, politik tutumuna dair ipuçlarını bulmak mümkün. Zira kullanılan dil tarafsız bir dil olmaktan oldukça uzak. Örneğin aşağıdaki bilgiler farklı grupları nitelemek için kullanılan anlatımlar olarak karşımıza çıkar:

> "TUTUKLU HİZB-UT TAHRİR GENÇLERİ AİLELERİ" (27 Nisan 2005, Ankara).
>
> "TERÖR ÖRGÜTÜ SEMPATİZANLARI", "TERÖR ÖRGÜTÜ YANDAŞLARI" (bütün arşivler boyunca en yaygın ifadeler).
>
> "VAN İLİ KIRSALINDA BİR TERÖRİSTİN ÖLDÜRÜLMESİ" (7 Eylül 2005, Ankara) - Cenaze töreni.

Bu ifadelerin yanında, polis arşivlerinde ilgili verileri girmekle görevli polis memurlarının, kendilerinin politik ve toplumsal olarak benimsemedikleri mesele ve örgütlerin önüne sık-

lıkla "sözde" ifadesini koyduğu görülür. "Sözde Ermeni Meselesi", "Sözde Gözaltında Kayıplar", "Sözde Kürt Meselesi", vs. Ayrıca "Bebek Katili Apo", "Terör Örgütü Elebaşısı" gibi ifadelere de arşivlerde sıkça rastlanmaktadır.[13]

Polis verileri ile ilgili bir diğer önemli mesele de, verilerin derlendiği formları farklı memurların girmesinden ötürü ifadelerin tek tip olmaktan uzak olması. Buna yazım yanlışları, bilgi eksiklikleri, vs. gibi faktörleri de eklediğimizde, niceliksel bir analizin yapılabilmesi için araştırmacının ciddi bir enerji, zaman ve emek sarf etmesi gerektiği gerçeği ile karşılaşırız. Üzerinde çalışılan veriler düzenlenmesi/kodlanması kolay veriler olmaktan uzaktır. Örneğin elimizdeki bu yaklaşık 13.000 olay,[14] her gün yaklaşık 8-10 saatlik bir çalışma ile haftalar süren bir çalışmanın sonucunda kodlanabildi. Böyle bir durumda, sadece bir tablo ya da grafiğin oluşturulması bile günler süren çalışmanın ürünü. Ancak bu zahmetli araştırma süreci izleyen bölümlerde paylaştığımız önemli sonuçları ortaya koyabilmemizi mümkün kıldı.

13 Bu konuda daha detaylı bilgi ve Emniyet Genel Müdürlüğü'nün 1990'lı yılların Toplumsal Olaylar Arşivi'nin bir değerlendirmesi için bkz. Uysal (2012a ve 2012b).

14 Daha önce de belirtildiği gibi her olay dörder defa (52.000 veri) tarafımca kodlanmıştır.

PROTESTO DÖNGÜLERİ, EYLEMLERİN FREKANSI VE NİTELİĞİ

Protesto döngüsü (ya da kolektif eylem döngüsü) kavramı, literatüre alanın önemli isimlerinden Sidney Tarrow'un kazandırdığı bir kavram. Tarrow bu kavramı, 1965-1975 arası dönemde İtalya'daki protesto eylemlerini incelediği çalışmasında kavramsallaştırdı (1989), izleyen yayınlarında da geliştirdi (1995; McAdam, Tarrow, Tilly, 2001). Bu çalışmalarında Tarrow protesto döngüsünü, tanımlayıcı beş özelliği olan ve "birbirine sıkı bir biçimde bağlı kolektif eylemler ile bunlara tepki niteliğinde ortaya çıkan eylemlerin önce büyüyen sonra da daralan dalgası" (1995: 95) olarak tanımlar. Bir protesto döngüsü Tarrow'a göre şu özellikleri taşır:

1. Çatışmanın yoğunlaşması,
2. Çatışmanın coğrafi ve toplumsal olarak yayılması,
3. Yeni örgütlerin ve kendiliğinden eylemlerin ortaya çıkması,
4. Dünyanın ve ideolojilerin yeni yorumları ile yeni sembollerin ortaya çıkması,
5. Eylem repertuvarının genişlemesi (1995).

Her döngü üç evrenden geçer: isyanın yükselişe geçtiği aşama, her şeyin mümkün göründüğü, eylemlerin radikalleştiği

"delilik anı" ve eylemlerin inişe geçtiği (yeni örgütlerin kurulduğu, kolektif eylemin rutine girdiği, taleplerin kısmen de olsa karşılandığı ve angajmanın sona erdiği) aşama (Sommier, 2009: 173-174). Böylece, bu evrelerden geçen eylem döngüleri tamamlanmış olur. Yapısalcı paradigmanın bir ürünü olan protesto eylemlerine döngüsel yaklaşım, Sidney Tarrow'un önceki satırlarda tanımını verdiğimiz *Siyasi Fırsat Yapıları* (SFY) kavramı ile yakından ilişkilidir. Tıpkı SFY gibi, toplumsal hareketlere ilişkin bu döngüsel yaklaşım da bir dizi eleştiriye uğradı. Bu eleştirilerden en kayda değer olanlardan biri, her döngünün tamamlandığı savından yola çıkan böyle bir yaklaşımın hareketler/döngüler arasındaki süreklilikleri açıklayamaması ve toplumsal hareketler arasında bir süreksizlik inşa etmesidir (Sommier, 2009: 178).

Konunun uzmanları protesto döngülerini tespit edebilmek için basından oluşturdukları datalar ile "Protesto Olayı Analizi" (POA) yapmaktadır. Dolayısıyla bu analiz yöntemi ile protesto döngüsü kavramı arasında yakın bir ilişki mevcut. Basın verilerine dair değerlendirme yaptığımız önceki paragraflarda dillendirdiğimiz eleştirilere paralel biçimde, Olivier Fillieule de bu tür bir analizin *medya ilgisi döngüsü* ile protesto döngüsünün birbirine karıştırılması anlamına gelebileceğinden söz etmekte ve buradan hareketle söz konusu yaklaşımı eleştirmektedir (Fillieule, 2007: 217). Nitekim izleyen satırlarda bu eleştirilerin haklılığını açıkça görmek mümkün.

Türkiye'de her yıl ne kadar ve hangi nitelikte eylemler yapılmaktadır? Aşağıdaki satırlarda mesele basın verileri ve polis verileri açısından ayrı ayrı değerlendirilmektedir.

Basın verilerinin analizi

Basın arşivlerine göre Türkiye'nin tamamında 2000-2013 yılları arasında eylemlerin izlediği niceliksel seyir Tablo 5'teki gibidir.

Bu rakamlara göre eylemler en düşük seyrini 2000, 2002, 2008 ve 2010'da yaşarken, en yüksek düzeyine 2013'te ulaştı.

TABLO 5
Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(2000-2013)

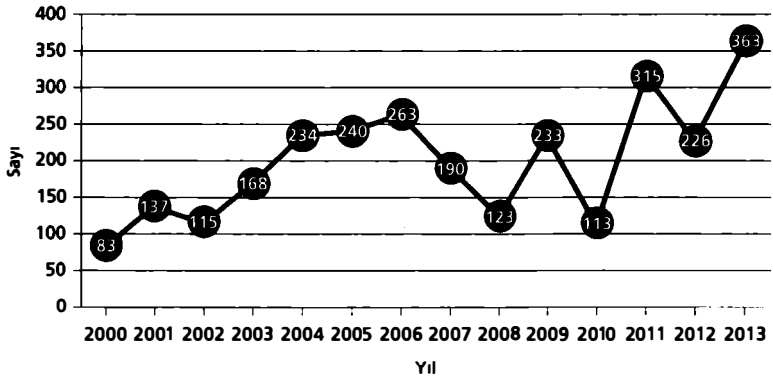
Yıl	*Sayı*
2000	83
2001	137
2002	115
2003	168
2004	234
2005	240
2006	263
2007	190
2008	123
2009	233
2010	113
2011	315
2012	226
2013	363
Toplam	2.803

Kaynak: Basın verileri.

Bu yükselişte Gezi Parkı protestolarının önemli bir payı bulunmaktadır. 2013 yılını eylem sayısının yüksekliği açısından sırasıyla 2011 ve 2006 yılları izler. Bu sayıların gazetelerin eylemlere dair yayın politikaları ile de ilişkili olduğunu unutmamak gerek. Ulusal düzeyde gündem oluşturan eylemlerle, gazetelerin yayın politikası açısından haber değeri taşıyan eylemler basında kendisine yer bulmaktadır. Medyanın bazen de yasaklar nedeniyle eylemlere yer vermeleri mümkün olmaz. Bu durumun en tipik örneği Gezi eylemleri sırasında yaşandı. Bir dizi nedenle, polis arşivlerinde yer alan çok sayıda eyleme gazeteler yer vermedi. Bu nedenle, basın verilerini polis verilerinin sonuçları ile karşılaştırmak hem sağlıklı sonuçlar elde etmek hem de basın arşivleri ile Protesto Olayı Analizi yapmanın hata paylarını ortaya koymak açısından önemli. Dolayısıyla bu ikinci nokta, ileriki araştırmalara yön göstermesi ve yöntem tartışmaları bakımından da değer taşımaktadır.

Grafik 3, on dört yıllık bir zaman dilimi açısından anlamlı bir döngüden bahsedemeyeceğimizi gösteriyor. Bu dönem-

GRAFİK 3
Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(2000-2013)

Kaynak: Basın verileri.

de eylemler, daha doğrusu basının ilgisi, oldukça istikrarsız bir seyir izliyor.

Bu zamansal dağılımın yanında, eylemlerin mekânsal dağılımına bakmak da bize toplumsal hareketlere ilişkin basın verilerinin niteliği hakkında fikir verir. Basın arşivlerinde eylemlerin illere göre dağılımı nasıldır? Tablo 6'nın da gösterdiği gibi, ulusal basında en fazla İstanbul ve Ankara'daki eylemler yer bulur. Örneklem dahilindeki diğer dört kent de metropol olmasına rağmen, bu kentlerde düzenlenen eylemler ulusal basında daha az yer alır. Burada illere göre seyir açısından, basın verilerinin polis verilerinden farklılaştığı da görülür. Mersin en çok eylem düzenlenen kentlerden biri olmasına rağmen, basının ilgisini çekme konusunda zayıf kalmaktadır.

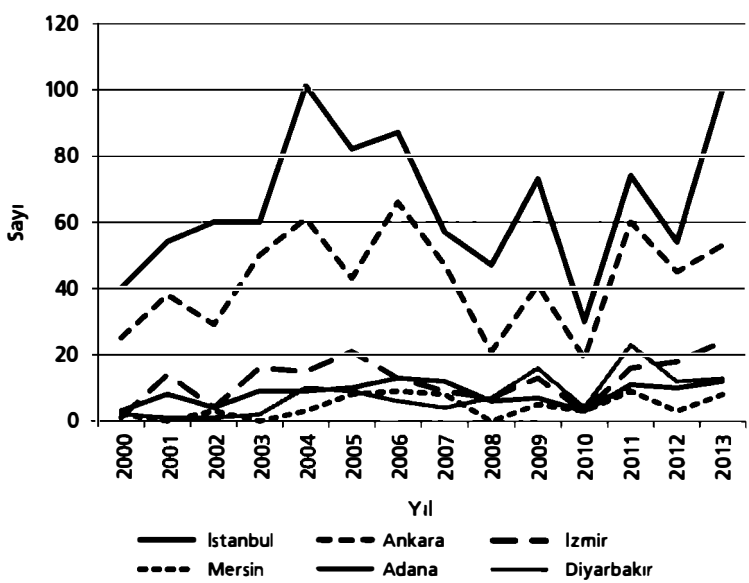
Grafik 4'te, İstanbul'un 2004 ve 2013 yıllarında hem eylemler hem de bu eylemlerin basında yer bulması bakımından diğer kentlerle arayı belirgin bir biçimde açtığı görülür. 2013 Gezi Parkı eylemleri sırasında ulusal ve uluslararası basının İstanbul'a odaklanmasının bu farkın oluşmasında önemli payı var. Ulusal medyanın Diyarbakır'daki eylemlere gösterdiği ilgi ise yıllar itibariyle artmaktadır.

TABLO 6
Eylemlerin Yıllara ve 6 İle Göre Seyri

Yıl	*İstanbul*	*Ankara*	*İzmir*	*Mersin*	*Adana*	*Diyarbakır*
2000	40	25	1	2	3	2
2001	54	38	14	0	8	1
2002	60	29	4	3	4	1
2003	60	50	16	0	9	2
2004	101	61	15	3	9	10
2005	82	43	21	8	10	9
2006	87	66	13	9	13	6
2007	57	47	9	8	12	4
2008	47	21	7	0	6	7
2009	73	41	13	5	7	16
2010	30	19	3	3	3	4
2011	74	60	16	9	11	23
2012	54	45	18	3	10	12
2013	100	53	24	8	12	13
Toplam	919	598	174	61	117	110

Kaynak: Basın verileri.

GRAFİK 4
Eylemlerin Yıllara ve 6 İle Göre Seyri
(2000-2013)

Kaynak: Basın verileri.

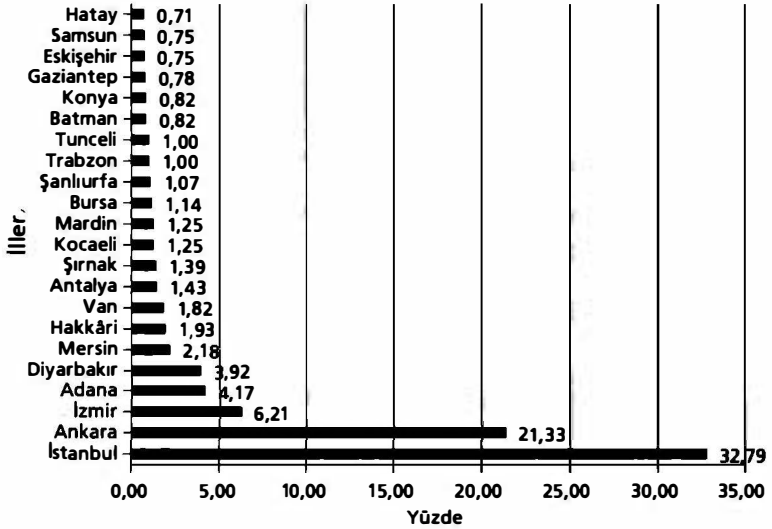
TABLO 7
Eylemlerin İllere Göre Seyri
(2000-2013)

İl	*Sayı*	*Yüzde*
İstanbul	919	32,8
Ankara	598	21,3
İzmir	174	6,2
Adana	117	4,2
Diyarbakır	110	3,9
Mersin	61	2,2
Hakkâri	54	1,9
Van	51	1,8
Antalya	40	1,4
Şırnak	39	1,4
Kocaeli	35	1,2
Mardin	35	1,2
Bursa	32	1,1
Şanlıurfa	30	1,1
Trabzon	28	1,0
Tunceli	28	1,0
Batman	23	0,8
Konya	23	0,8
Gaziantep	22	0,8
Eskişehir	21	0,7
Samsun	21	0,7
Hatay	20	0,7

Kaynak: Basın verileri.

Örneklemimiz dahilindeki altı kent, aynı zamanda basın arşivlerine göre en fazla eylem yapılan ilk altı kent arasında yer alır. Polis arşivleri ile basın arşivleri verilerinin en fazla farklılaştığı noktalardan birisi, eylem düzenlenme oranları bakımından illerin sıralanmasında karşımıza çıkar. 2000'li yıllarda Hatay en fazla protesto gösterisi düzenlenen illerden biri iken, basın arşivlerinde 22. sırada konumlanmaktadır. Bu sıralamada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki illerin ön plana çıktığı görülür. Buna karşılık Ege sadece İzmir ile temsil edilmektedir (Grafik 5).

GRAFİK 5
Eylemlerin İllere Göre Dağılımı

Kaynak: Basın verileri.

Eylemlere katılım

Türkiye'de eylemlere en fazla katılım İstanbul'da. İstanbul'u açık farkla İzmir izliyor. Burada en çok dikkat çeken, Ankara'nın eylem sayısının İzmir'dekinden fazla olmasına rağmen, eylemlere katılım oranının İzmir'in gerisinde kalması. Bir diğer anlatımla, İzmir'de eylemler Ankara'ya göre daha geniş katılımlı olarak gerçekleşmektedir. Basın verilerine göre, Mersin'de eylemlere katılım örneklem dahilindeki altı kent arasında niceliksel olarak en düşük seyri izler (Tablo 8, Grafik 6).

Burada analiz açısından asıl değerli olan, ortalama katılımcı sayıları bakımından illerin sıralamasıdır. Eylem sayısı az olmakla birlikte en kitlesel eylemler Kayseri'de düzenlenirken, Kayseri'yi İzmir izler. Ankara, Adana ve Mersin bu tabloda arka sıralarda yerini alır. İstanbul da, açık ara farkla en fazla eylem düzenlenen il olmasına rağmen, ortalama katılımcı sayısı sıralamasında 8. sırada konumlanır (Tablo 9).

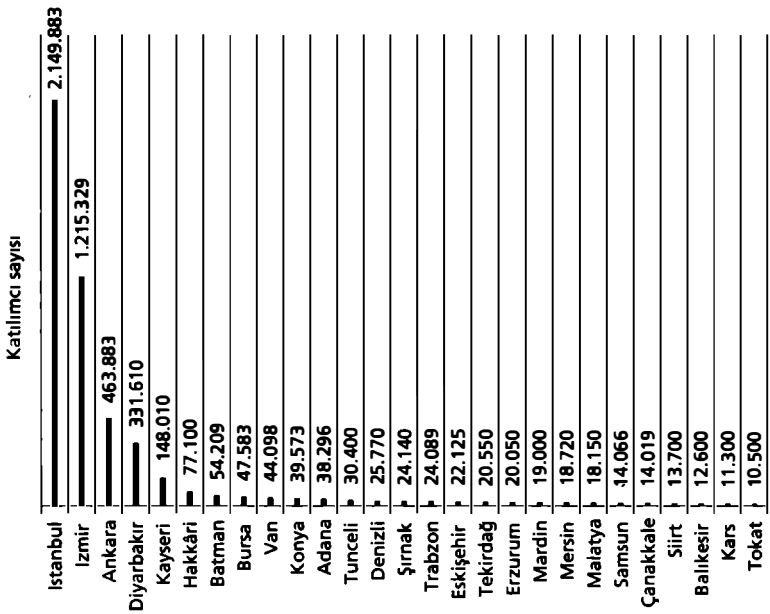
TABLO 8
Katılımcı Sayılarının İllere Göre Dağılımı
(2000-2013)*

İl	*Toplam katılımcı sayısı*
İstanbul	2.149.883
İzmir	1.215.329
Ankara	463.883
Diyarbakır	331.610
Kayseri	148.010
Hakkâri	77.100
Batman	54.209
Bursa	47.583
Van	44.098
Konya	39.573
Adana	38.296
Tunceli	30.400
Denizli	25.770
Şırnak	24.140
Trabzon	24.089
Eskişehir	22.125
Tekirdağ	20.550
Erzurum	20.050
Mardin	19.000
Mersin	18.720
Malatya	18.150
Samsun	14.066
Çanakkale	14.019
Siirt	13.700
Balıkesir	12.600
Kars	11.300
Tokat	10.500

(*) Tabloda, katılımın toplam 10.000 kişi ve üzeri olduğu illere yer verildi.
Kaynak: Basın verileri.

Tablo 9'dan hareketle, az sayıda eylemin düzenlendiği kentlerde eylemlerin daha çok kitlesel katılımlı mitingler olduğu ve bu nedenle eylemlere ortalama katılım oranının yüksek çıktığı düşünülebilir. Ancak böyle bir sonuca hızlıca varmamak gerekir, zira basının yer verdiği eylemler her zaman en geniş katılımlı olanlar olmayıp aksine, çoğu kez medyatik değeri olan sembolik nitelikli eylemler olmaktadır. Örneğin, binlerce kişinin katıldığı bir miting yerine, küçük bir grubun çıplak eylemi medyada daha fazla ilgi uyandırabilmektedir. Ya da kitle-

GRAFİK 6
Eylemlerdeki Katılımcı Sayılarının Kentlere Göre Dağılımı

Kaynak: Basın verileri.

sel bir özelleştirme karşıtı eylem, o medya şirketinin çıkarlarına ters düştüğü için kendisine basında yer bulamayabilir. Eylemin yapıldığı dönemdeki ulusal gündem de medyanın bu seçimini doğrudan etkiler. Dolayısıyla, eylemlerin haber değeri taşıması, basında yer alması bir dizi etmene bağlı.

En az eylem olan iller

Basın verilerine göre Türkiye'de en az eylem olan kentlerde (aslında basında en az yer bulan kentler) eylemlere katılım oranlarının da düşük olduğunu görüyoruz. Örneğin Maraş'ta on üç yıl boyunca düzenlenen eylem sayısı 5 iken, bu eylemlere toplam katılım 350, yani eylemlere ortalama 70 kişi katılmış. Bu protesto eylemlerinin neler olduğuna bakarsak, eylemlerden üç tane-

TABLO 9
Eylemlerdeki Ortalama Katılımcı Sayısının İllere Göre Dağılımı

İl	*Toplam katılımcı sayısı*	*Eylem sayısı*	*Ortalama eylemci sayısı*
Kayseri	148.010	16	9.251
İzmir	1.215.329	174	6.985
Tekirdağ	20.550	5	4.110
Tokat	10.500	3	3.500
Diyarbakır	331.610	110	3.015
Erzurum	20.050	8	2.506
Batman	54.209	23	2.357
İstanbul	2.149.883	919	2.339
Kars	11.300	6	1.883
Çanakkale	14.019	8	1.752
Konya	39.573	23	1.721
Denizli	25.770	16	1.611
Bursa	47.583	32	1.487
Hakkâri	77.100	54	1.428
Balıkesir	12.600	10	1.260
Malatya	18.150	15	1.210
Tunceli	30.400	28	1.086
Eskişehir	22.125	21	1.054
Van	44.098	51	865
Trabzon	24.089	28	860
Siirt	13.700	16	856
Ankara	463.883	598	776
Samsun	14.066	21	670
Şırnak	24.140	39	619
Mardin	19.000	35	543
Adana	38.296	117	327
Mersin	18.720	61	307

Kaynak: Basın verileri.

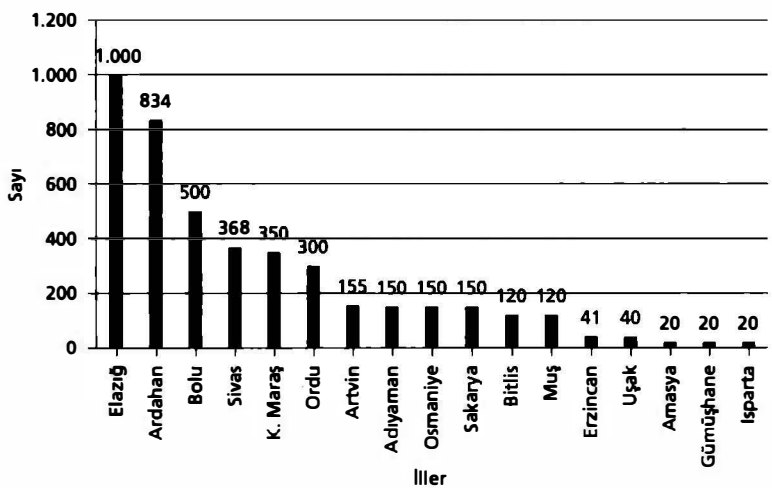
si BBP, Ülkü Ocakları ve Alperen Ocakları tarafından, biri 1978 Maraş Katliamı'nı anmak amacıyla, bir tanesi de Gezi Parkı eylemlerine destek vermek için 2013'te düzenlendi. Bu eylemlerden ikisi 2009 yılında, biri 2010'da ve iki tanesi de 2013'te gerçekleşti ya da daha doğru bir anlatımla, bu beş eylem basında kendine yer buldu. Gümüşhane'de düzenlenip de basında kendisine yer bulabilen tek eylem ise, 2007 yılında gerçekleştirilen "terörü tel'in mitingi". Gümüşhane polis arşivlerine göre de Türkiye'de en az eylem düzenlenen kentlerden (Tablo 10, Grafik 7).

TABLO 10
En Az Eylem Olan İller ve Katılımcı Sayıları
(2000-2013)

İl	*Eylem sayısı*	*Toplam katılımcı sayısı*	*Ortalama katılımcı sayısı*
Elazığ	7	1.000	143
Ardahan	3	834	278
Bolu	10	500	50
Sivas	7	368	53
Kahramanmaraş	5	350	70
Ordu	6	300	50
Artvin	6	155	26
Adıyaman	9	150	17
Osmaniye	4	150	38
Sakarya	11	150	14
Bitlis	8	120	15
Muş	8	120	15
Erzincan	4	41	10
Uşak	1	40	40
Amasya	5	20	4
Gümüşhane	1	20	20
Isparta	4	20	5

Kaynak: Basın verileri.

GRAFİK 7
En Az Eylem Olan İllerde Eylemlere Katılım
(2000-2013)

Kaynak: Basın verileri.

Polis verilerinin analizi

Basın verilerinin sunduğu bu manzaraya karşılık, Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi'nden elde edilen verilerin sunduğu manzara oldukça farklılaşır. Emniyet Genel Müdürlüğü'nün verilerine (2001-2006) göre Türkiye'de eylemlerin yıllara göre seyri Tablo 11 ve Grafik 8'deki gibi.

Bu verilere göre protesto eylemleri 2001-2006 arasında niceliksel olarak artan bir seyir izler. Bu artan seyir basın arşivlerinden hareketle de görülüyor olmakla birlikte, gazetelerin yer verdiği eylem sayıları polis arşivine göre çok düşük. Örneğin 2001 yılında düzenlenen eylemlerin sadece % 7'si basında yer alabilirken, 2002 yılında % 5'i, 2003 yılında % 4'ü, 2004 yılında % 6'sı, 2005'te % 3'ü ve 2006 yılında ise % 4'ü gazetelerde kendilerine yer bulabildi. Bu oranlardan da görüldüğü üzere, basının eylemlere yer verme oranı % 7 ila % 3 arasında değişmektedir. Ancak, söz konusu oranlardan daha önemli olan basının yer verdiği eylemlerin, protesto eylemlerinin dağılımı ve niteliğine ilişkin sonuçları değiştirip değiştirmediğidir (Tablo 12, Tablo 13, Tablo 14).

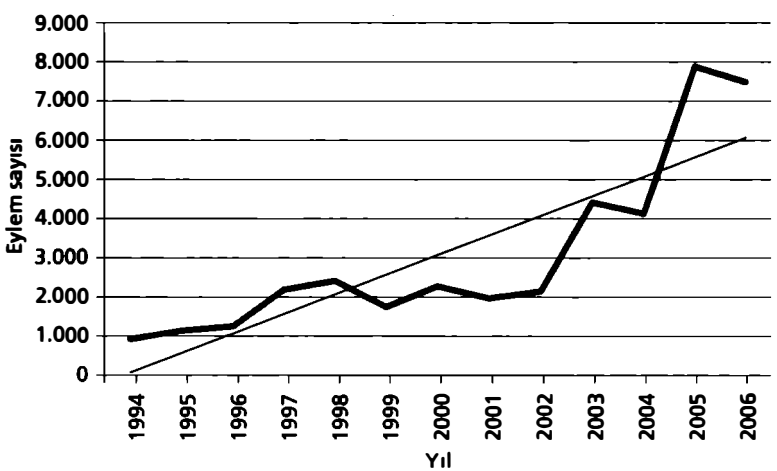
1990'lı yıllarla karşılaştırdığımızda, en çok eylem düzenlenen iller sıralamasında ilk dört ilin yerini koruduğu görülür (İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin). Buna karşılık Adana'da ve Kocaeli'nde net bir gerileme söz konusu; Adana 1990'lı yıllarda Kocaeli'nden sonra Türkiye'nin en fazla eylem düzenlenen 6. ili iken, 11. sıraya geriledi. Buna karşılık Diyarbakır, Gaziantep, Hatay ve Antalya'da eylem sayılarında önemli artışlar yaşandı. 2002 yılında olağanüstü hal uygulamasının sona ermesi ile birlikte çok sayıda Güneydoğu ve Doğu Anadolu kentinde eylem sayıları patlama yaptı. Bu kentlerin verileri dikkatle incelendiğinde 2003 yılından itibaren eylem sayılarındaki gözle görülür artış fark edilir. Bu durum aynı zamanda sokak siyasetinin demokrasi ile yakın ilişkisini de ortaya koyar. Daha sonra yeniden tartışmak üzere bir de henüz geçici nitelikte bir ara sonucu da buraya not düşelim. 1990'lı yıllarda en çok protesto eylemi düzenlenen kentleri anlamak ve tartışabilmek için o

TABLO 11
Eylemlerin Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	*Eylem sayısı*
1994	916
1995	1.137
1996	1.251
1997	2.186
1998	2.406
1999	1.744
2000	2.269
2001	1.967
2002	2.137
2003	4.405
2004	4.118
2005	7.882
2006	7.486
Toplam	27.995

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 8
Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 12
1990'lı Yıllarda En Çok Eylem Düzenlenen İller
(1994-2000)

İl	*Eylem sayısı*
İstanbul	3.760
Ankara	1.980
İzmir	1.126
Mersin	504
Kocaeli	369
Adana	253
Bursa	179
Aydın	143
Kayseri	143
Konya	141
Balıkesir	131
Hatay	122
Muğla	119
Samsun	117
Çanakkale	114
Eskişehir	110
Sivas	102
Zonguldak	102

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 13
1990'lı Yıllarda Protesto Eylemleri Düzenlen(e)meyen İller
(1994-2000)

1994	*1995*	*1996*	*1997*	*1998*	*1999*	*2000*
Amasya	Ardahan	Ağrı	Bilecik	Ardahan	Bingöl	Bitlis
Bingöl		Bingöl	Bitlis	Bilecik	Bitlis	Gümüşhane
Çankırı		Bitlis	Hakkâri	Hakkâri	Gümüşhane	Hakkâri
Tunceli		Çankırı	Kars	Kars	Kars	Mardin
Yozgat		Hakkâri	Mardin	Aksaray	Ardahan	Karaman
Aksaray		Kars	Rize	Bayburt		Şırnak
Bayburt		Siirt	Bayburt	Şırnak		Osmaniye
Batman		Tunceli	Şırnak	Kilis		Kilis
Ardahan		Şanlıurfa	Ardahan	Siirt		
Iğdır		Aksaray	Iğdır	Bitlis		
		Bayburt		Iğdır		
		Ardahan		Çankırı		
		Iğdır		Yozgat		
		Kilis		Mardin		
		Bilecik		Gümüşhane		
				Nevşehir		
				Osmaniye		

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 14
2000'li Yıllarda Eylemlerin İllere ve Yıllara Göre Dağılımı
(2001-2006)

İller	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
İstanbul	540	548	629	213	1.544	1.574	5.048
Ankara	243	279	525	714	834	876	3.471
İzmir	201	197	340	249	413	478	1.878
Mersin	86	49	161	163	361	349	1.169
8ursa	16	19	70	192	289	303	889
Hatay	33	42	86	150	278	238	827
Diyarbakır	26	28	187	145	164	267	817
Gaziantep	45	32	134	112	139	141	603
Antalya	26	33	92	115	162	173	601
Samsun	17	49	119	114	149	151	599
Adana	58	71	169	42	95	157	592
Urfa	28	30	92	120	143	126	539
Kocaeli	42	55	146	140	90	49	522
Van	6	20	83	81	140	151	481
Balıkesir	32	32	69	71	182	89	475
Malatya	20	34	73	100	123	120	470
Kayseri	24	31	46	75	133	112	421
Batman	12	24	66	61	131	117	411
Eskişehir	38	41	57	38	113	106	393
Mardin	3	2	30	68	144	82	329
Elazığ	19	26	68	60	79	67	319
Tunceli	23	12	37	75	105	67	319
Aydın	35	44	77	75	76	6	313
Adıyaman	18	37	62	34	87	54	292
Hakkâri	2	3	61	53	95	57	271
Çanakkale	10	20	41	26	84	86	267
Denizli	13	10	48	76	76	43	266
Manisa	8	23	60	43	86	37	257
Zonguldak	10	11	14	31	105	65	236
Konya	7	10	57	47	56	38	215
Sivas	32	14	9	8	83	69	215
Muğla	4	15	32	15	59	88	213
Erzincan	12	14	21	34	66	53	200
Siirt	10	9	40	49	50	35	193
Çorum	21	15	20	10	53	51	170
Kırklareli	14	15	40	24	43	34	170
Kırıkkale	8	12	31	33	37	39	160
Ağrı	6	6	26	33	51	31	153
Uşak	12	9	22	30	40	35	148
Şırnak	0	0	13	34	44	41	132
Erzurum	9	12	23	21	41	23	129
Tekirdağ	10	10	30	22	32	25	129

TABLO 14 (devamı)

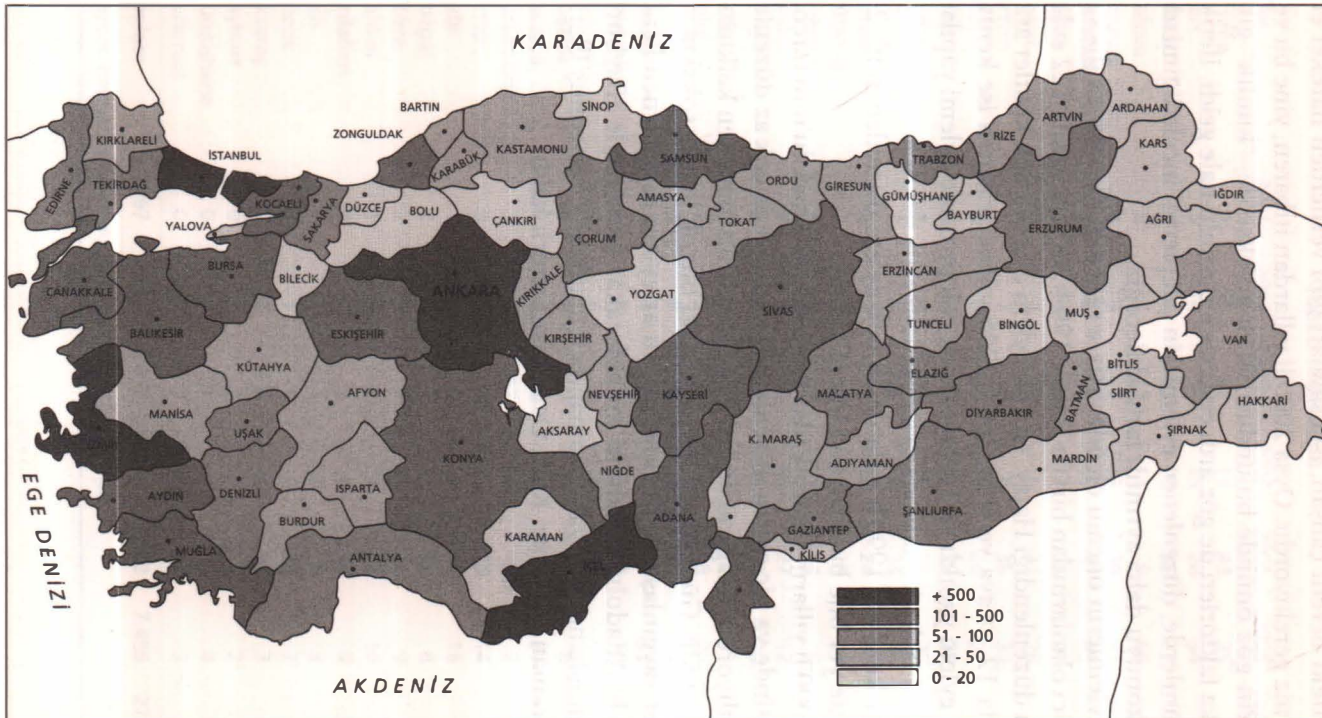
İller	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
Edirne	9	16	22	11	43	25	126
Kars	5	14	19	15	28	34	115
Maraş	11	6	12	8	36	42	115
Yalova	5	7	13	11	9	65	110
Amasya	4	3	6	13	39	41	106
Karabük	5	4	6	15	32	43	105
Niğde	12	11	20	12	28	21	104
Tokat	9	3	30	5	32	25	104
Artvin	7	7	10	4	36	39	103
Muş	6	8	19	13	30	27	103
Rize	8	3	7	11	39	29	97
Bartın	4	8	10	16	33	26	97
Afyon	7	4	16	9	34	24	94
Burdur	6	2	8	27	24	25	92
Kütahya	7	6	9	10	28	30	90
Trabzon	6	16	32	11	14	9	88
Bingöl	8	6	8	18	27	12	79
Bitlis	2	5	11	5	29	20	72
Ordu	5	3	7	5	18	31	69
Bolu	7	5	4	8	18	26	68
Giresun	7	8	16	6	16	15	68
Isparta	1	4	13	5	23	20	66
Nevşehir	2	4	12	12	17	18	65
Osmaniye	3	6	5	7	26	13	60
Kırşehir	15	3	10	6	17	8	59
Sakarya	11	6	6	6	5	21	55
Kastamonu	3	4	17	15	8	7	54
Sinop	3	3	4	7	23	14	54
Iğdır	1	2	6	5	16	16	46
Yozgat	1	4	7	7	12	8	39
Düzce	3	2	7	1	10	9	32
Çankırı	1	3	4	3	8	10	29
Ardahan	1	1	2	7	10	8	29
Kilis	1	2	11	3	6	3	26
Bilecik	0	1	1	1	14	7	24
Aksaray	2	2	6	2	3	3	18
Bayburt	0	2	2	1	7	2	14
Gümüşhane	0	0	1	1	7	4	13
Karaman	0	0	0	0	2	3	5
Toplam	1.967	2.137	4.405	4.118	7.882	7.486	27.995

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

kentteki ücretli çalışan, işçi sayıları gibi verilerden hareket etmemiz gerekiyordu. Oysa 2000'li yıllardan itibaren, yine bu verilerin göz önünde bulundurulması gerekse de, "kimlik" gibi başka faktörleri de göz ardı etmemek zorunlu hale geldi. İleriki bölümlerde, düzenlenen eylemlerin taleplerini incelediğimizde bu konuyu daha ayrıntılı tartışabileceğiz.

Eylemlerin önemli ölçüde artış sergilediği illerden en dikkat çekici olanlarından biri de Hatay. 1994-2000 arasında 122 eylemin düzenlendiği Hatay, en çok eylem düzenlenen kentler arasında 12. sıraya yerleşti. 2001-2006 yılları arasında ise kentte 827 eylem yapıldı ve Türkiye'de en çok protesto eylemi yapılan 6. kent oldu. Bu tabloda eylemlerdeki artış ile dikkat çeken bir diğer kent de, 1990'lı yıllarda en çok eylem düzenlenen ilk 20 kentte yer bile bulamayan Urfa (13. sıra).

2000'li yılların başına kadar Güneydoğu Anadolu'nun birçok kentinde ya hiç eylem düzenlenmiyordu ya da çok az düzenlenebiliyordu. Olağanüstü hal uygulamasının tamamen kalkması ile birlikte, Güneydoğu Anadolu'daki birçok kentte sokakta siyaset yaygınlaştı ve Türkiye'nin en az eylem düzenlenen kentleri İç Anadolu kırsalının muhafazakâr kentleriyle (Bayburt, Gümüşhane, vs.) yakın zamanda il statüsüne kavuşmuş illerle (Karaman, Aksaray, Kilis, Osmaniye) sınırlı kaldı.

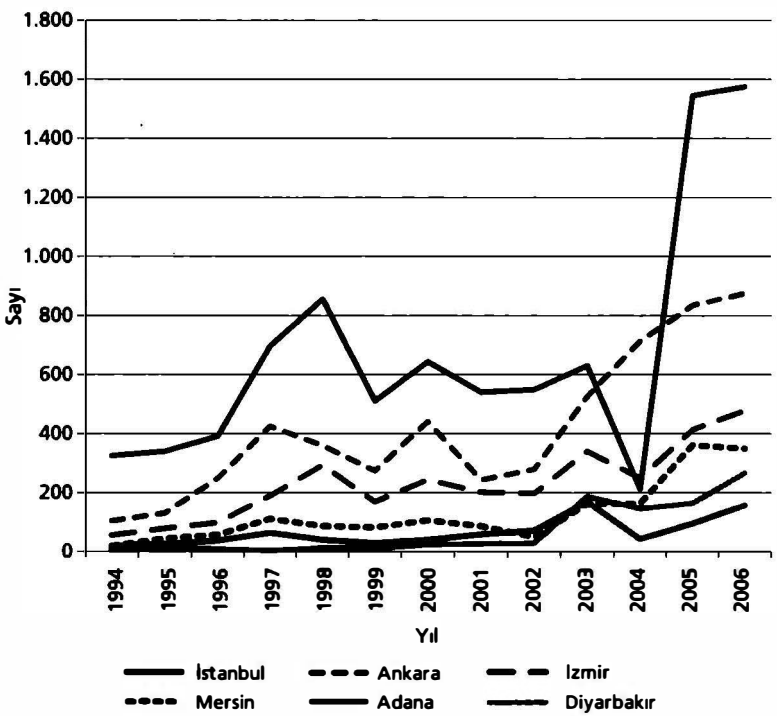

Harita 1. Protesto eylemlerinin coğrafi dağılım haritası (1994-2000).

Eylemlerin coğrafi dağılımı kadar zamansal dağılımı da farklılaşır; bazı dönemler daha "protestocu", bazıları ise görece daha "itirazsız" seyreder (Grafik 9, Tablo 15).

İllere göre eylemlerin seyri grafik ve tablosu, bazı istisnalar dışında, Türkiye'de eylemlerin yıllar içinde artış gösterdiğine işaret ediyor. Eylem sayılarında 1990'ların başından 2000'lerin ortalarına dikkate değer bir artış seyri söz konusu. Öyle ki, 1994'te tüm Türkiye'de düzenlenen eylem sayısı 1.000'in altında seyrederken, 2000'lerin ortalarına geldiğimizde bu rakam sadece İstanbul için bile 1.000'in çok üzerinde. Bu durum çok sayıda faktörün devreye girmesi ile ortaya çıkar. En başta, pro-

GRAFİK 9
Eylemlerin Kentlere ve Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 15
Eylemlerin İllere Göre Seyri
(1994-2006)

Yıl	*İstanbul*	*Ankara*	*İzmir*	*Diyarbakır*	*Adana*	*Mersin*
1994	325	104	55	5	19	19
1995	340	130	78	11	25	44
1996	391	249	98	8	37	57
1997	697	424	189	3	63	111
1998	855	359	293	12	39	86
1999	510	274	169	11	29	82
2000	643	440	244	22	39	105
2001	540	243	201	26	58	86
2002	548	279	197	28	71	49
2003	629	525	340	187	169	161
2004	213	714	249	145	42	163
2005	1.544	834	413	164	95	361
2006	1.574	876	478	267	157	349

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

testo öğrenilen bir şey ve yurttaşların bir kısmı sokakta siyaset yapmayı ve protesto eylemlerini repertuvarına eklemeyi öğrenmektedir. Elbette bu öğrenme süreci tamamlanmış bir süreç değil. Diğer yandan, 1990'ların savaş yıllarında iyice daralan siyasi fırsat yapılarının (SFY), 2000'li yıllarla birlikte görece genişlemesi, sokak protestolarının düzenlenebilmesi yolunda yeni fırsatlar sunmaya başladı. Burada mutlak bir özgürlükten söz etmiyoruz; sözünü ettiğimiz sistemdeki kısmi bir açılma. Ayrıca, olağanüstü hal uygulamasının 2002 yılında Diyarbakır başta olmak üzere bölgedeki illerde son bulması da sokak siyaseti açısından yeni olanaklar sundu.

Protesto eylemlerinin bu artan eğilimine rağmen, Türkiye'de sokak siyasetinin belli bir durağanlığa kavuştuğunu, stabil olduğunu söylemek oldukça güç. Devletin baskı politikalarındaki değişimler, sistemin açıklık ve kapalılık derecesi, kimi zaman protesto eylemlerinin sayısında ani iniş ve çıkışlara yol açmaktadır.

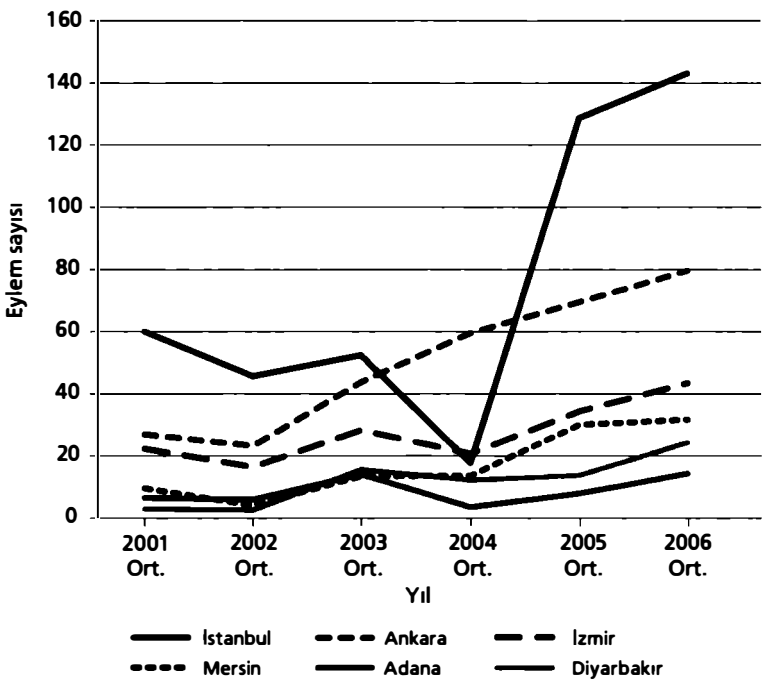
Örneklem dahilindeki altı kentte yıllık ortalama eylem sayılarına baktığımızda, Grafik 10'un da resmettiği üzere, iki temel tespit yapmak mümkün hale gelir. Bunlardan ilki, düzen-

TABLO 16
Yıllık Ortalama Eylem Sayıları (6 kent)

	İstanbul	*Ankara*	*İzmir*	*Diyarbakır*	*Adana*	*Mersin*
2001	60	27	22	3	6	10
2002	46	23	16	3	6	4
2003	52	44	28	16	14	13
2004	18	60	21	12	4	14
2005	129	70	34	14	8	30
2006	143	80	43	24	14	32

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 10
Yıllık Ortalama Eylem Sayıları (6 kent)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

lenen eylemlerin frekansı açısından İzmir, Mersin, Diyarbakır ve Adana'nın benzer özelliklere sahip olması. 2002-2003 yıllarına kadar Ankara da bu dört kentle benzeşmekte iken, bu yıldan itibaren farklı bir seyir izlemektedir. Diğer kentlerde, ki buna İstanbul da dahil, düzenlenen protesto eylemi sayılarındaki artış ve eksilişlerden bağımsız olarak Ankara'da düzenlenen eylem sayıları, 2002 yılından itibaren sürekli bir artış göstermekte ve diğer dört kentten farklılaşmaktadır. Bu sa-

TABLO 17
Eylemlerin Aylara Göre Dağılımı (6 il)

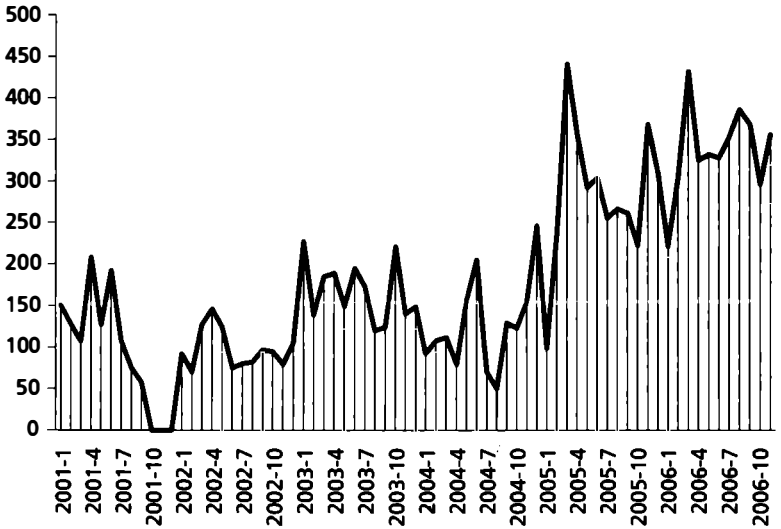
Yıl/Ay	*İstanbul*	*Ankara*	*İzmir*	*Diyarbakır*	*Adana*	*Mersin*	*Toplam*
2001-1	63	43	31	1	4	9	151
2001-2	47	25	34	6	4	12	128
2001-3	48	19	26	3	5	6	107
2001-4	112	38	22	4	8	24	208
2001-5	55	36	17	1	6	12	127
2001-6	90	43	34	2	9	14	192
2001-7	60	16	18	2	8	4	108
2001-8	40	8	12	5	7	3	75
2001-9	25	15	7	2	7	2	58
2001-10							0
2001-11							0
2001-12							0
2002-1	40	19	12	2	13	6	92
2002-2	42	17	7		3	1	70
2002-3	52	33	21	1	8	12	127
2002-4	72	33	22	7	8	4	146
2002-5	51	34	19	4	5	11	124
2002-6	25	18	24	1	4	3	75
2002-7	51	13	9	1	5	1	80
2002-8	30	21	25	1	4	1	82
2002-9	34	32	16	4	7	4	97
2002-10	50	23	14	1	4	3	95
2002-11	50	10	15	2	1	1	79
2002-12	51	26	13	4	9	2	105
2003-1	80	52	42	16	18	19	227
2003-2	59	36	20	8	9	7	139
2003-3	80	40	27	13	16	9	185
2003-4	64	54	31	11	13	16	189
2003-5	52	29	25	17	13	13	149
2003-6	81	34	33	18	17	12	195

TABLO 17 (devamı)

Yıl/Ay	İstanbul	Ankara	İzmir	Diyarbakır	Adana	Mersin	Toplam
2003-7	65	41	25	14	13	15	173
2003-8	30	45	19	12	9	5	120
2003-9	17	54	18	15	16	4	124
2003-10	49	58	42	24	29	19	221
2003-11	23	40	35	19	9	14	140
2003-12	29	42	23	20	7	28	149
2004-1	24	33	17	11	1	6	92
2004-2	21	34	25	11	9	8	108
2004-3	24	51	14	8	6	9	112
2004-4	9	38	15	9	1	7	79
2004-5	26	88	25	8	3	7	157
2004-6	31	107	16	16	5	30	205
2004-7	8	31	8	12	0	11	70
2004-8	3	17	12	13	2	3	50
2004-9	12	71	17	11	6	12	129
2004-10	9	65	26	8	1	14	123
2004-11	18	73	31	14	1	18	155
2004-12	28	106	43	24	7	38	246
2005-1	8	44	21	7	1	18	99
2005-2	77	77	32	8	11	32	237
2005-3	194	95	63	12	17	60	441
2005-4	163	90	42	8	13	40	356
2005-5	136	80	28	8	7	33	292
2005-6	125	82	39	8	16	34	304
2005-7	140	49	30	9	1	26	255
2005-8	112	64	31	20	11	28	266
2005-9	138	58	23	15	4	23	261
2005-10	125	44	23	14	4	12	222
2005-11	187	71	43	34	8	25	368
2005-12	139	80	38	21	2	30	310
2006-1	104	57	23	13	6	18	221
2006-2	134	68	34	33	4	31	304
2006-3	190	107	45	37	11	42	432
2006-4	150	74	38	25	0	38	325
2006-5	147	79	54	18	1	33	332
2006-6	151	86	35	22	1	33	328
2006-7	148	76	60	20	14	35	353
2006-8	163	97	46	18	35	27	386
2006-9	140	80	52	31	32	33	368
2006-10	109	78	43	16	23	27	296
2006-11	138	74	48	34	30	32	356
Toplam	5.048	3.471	1.878	817	592	1.169	12.975

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 11
6 İlde Eylemlerin Aylara Göre Seyri
(2001-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

yılar, İstanbul ve Ankara'nın Türkiye'de sokak siyasetinin merkezi olduğunu ortaya koyar. İkinci tespit ise, sokak protestoları konusunda her zaman ayrıcalıklı konuma sahip olan İstanbul'un 2004 yılındaki ani düşüşün ardından, yine ani bir yükselişle, sokak siyasetindeki bu özel konumunu pekiştirdiği yönünde. Tablo 17'nin de açıkça gösterdiği üzere, Türkiye'nin en fazla eylem düzenlenen kenti olan İstanbul'da bazı dönemlerde eylem sayısı Ankara'dan daha az. 2003'ün ikinci yarısında başlayan bu düşüş seyri 2005 yılının Ocak ayına kadar devam etti. Oysa, 1990'lı yıllarda İstanbul'da eylemler her daim diğer kentlere göre niceliksel olarak daha fazla idi. Bu açıdan bakılınca, 2000'li yıllardaki bu değişimin oldukça dikkat çekici olduğu söylenebilir.

Altı ilde 2001-2006 döneminde gerçekleşen eylemlerin seyrine baktığımızda, 2005 ve 2006 yıllarında eylem sayılarında önceki yıllara oranla önemli bir artış olduğunu görürüz. Bu ar-

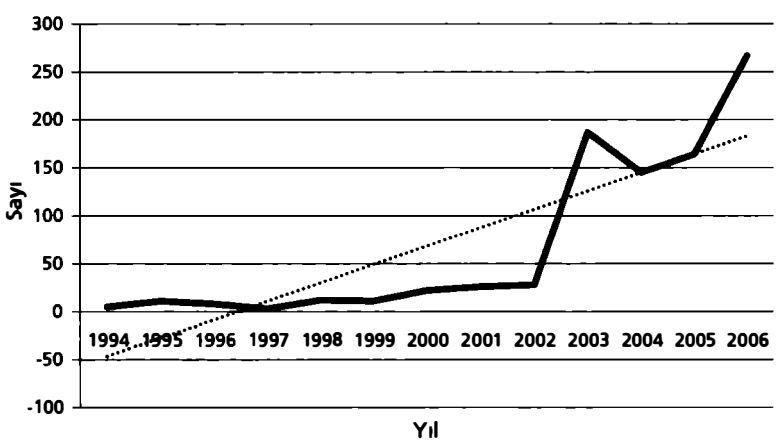
tış özellikle İstanbul ve Ankara'da belirgin. Aylık seyri incelediğimizde ise, genellikle bahar aylarında eylemlerin arttığı, buna karşılık yaz aylarında, özellikle de Ağustos ayında eylem sayılarında önemli düşüşler yaşandığı fark edilir. Protesto eylemleri Şubat ve Mart 2006'da (karikatür krizi ve Diyarbakır olayları) ele alınan dönem açısından doruk noktasına ulaşır.

Eylemlerin illerdeki seyri

Örneklemimiz dahilindeki altı kenti mercek altına aldığımızda, kentlerin bazı özgün yönleri gözler önüne serilir. Zira mekân/kent ile protesto arasında çok yakın bir ilişki söz konusu. Çoğunlukla kentlerin kendine özgü gündemleri mevcut. Kürt illerinde kente özel gündemler daha da belirgin hale geliyor. Türkiye'nin çok sayıda kentinde ise, protesto gündemi ulusal ajanda ile sınırlı. Kendi özel ajandası olmayan anlamında bu kentlere "kimliksiz kentler" adını vereceğim.

Diyarbakır

GRAFİK 12
Diyarbakır'da Protesto Eylemlerinin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Diyarbakır'a ilişkin grafikte eylemlerin yıllar itibariyle artan seyri açıkça görülür. OHAL uygulamasının devam ettiği 2002 yılına kadar olan dönemde, devlet baskısının ya da Sidney Tarrow'un ifadesi ile siyasal sistemin kapalı olmasının (Tarrow, 1998) bir sonucu olarak eylemlerin kentte neredeyse istisnai olarak yapılabildiğini grafik açıkça resmetmektedir (Uysal, 2016b). OHAL dönemine ait sayısal veriler aynı zamanda baskının protesto eylemleri üzerindeki olumsuz etkisini de ortaya koyar. Bu grafiğin işaret ettiği en önemli sonuçlardan biri de, baskının sokak siyasetini tamamen ortadan kaldıramadığıdır. Bu konuyu ileride daha detaylı olarak tartışacağım.

OHAL'in kaldırılmasının ardından, 2003 ve 2006 yıllarında eylem sayılarında bir sıçrama söz konusu. 2003 yılındaki artışta olağanüstü halin kaldırılmasının, 2006'dakinde ise Mart olaylarının etkisi var. 2006 yılının Mart ayında Diyarbakır'da ne oldu? Muş'un Şenyayla ilçesi kırsalında kimyasal silahlarla öldürüldüğü iddia edilen on dört kişiden altısının Diyarbakır'da 28 Mart tarihinde düzenlenen cenazelerinin ardından,[1] mezarlıktan çıkanlar yürüyüşe geçerek kimyasal silah kullanımını protesto etti. Bu esnada polis protestoculara gaz ve tazyikli suyla müdahale etti. Olaylar kısa sürede, başta Bağlar ilçesi olmak üzere kentin birçok noktasına yayıldı. Ofis semtinde göstericiler barikatlar kurdu. 29 Mart'ta bölgenin diğer kentlerinde de protesto gösterileri başladı. Dört gün süren olaylarda, Diyarbakır Barosu'nun verilerine göre, 5'i çocuk olmak üzere 13 kişi yaşamını yitirirken, 543 kişi gözaltına alındı. Gözaltına alınanlardan 91'i çocuk olmak üzere 369 kişi ise tutuklandı (*Mülakat*, Diyarbakır Barosu Yönetim Kurulu üyesi, 1 Eylül 2014, Diyarbakır).

Olaylar sırasında ölen gençlerden birinin annesi kendi izlenimleri, algısı ve diliyle o günlerde yaşananları şöyle anlatıyor:

> (...) 2006'da burada eylem üç gün sürdü. Birinci gün, topyekûn Diyarbakır halkı sokaklardaydı. İlk gün bir cenaze sahiplen-

1 O gün sabahtan itibaren esnaf kepenk kapattı. Kepenk kapatma eylemi özellikle Kürtler tarafından ve daha çok 1990'lı yıllarda yaygın olarak kullanılan bir protesto biçimidir.

mesi vardı, bir serhildan vardı. Sonra bir direnişe dönüştü, yani sistemin saldırmasıyla artık bir direniş oldu. Herkes her bir mahalle, anne, kadın, yaşlı, çocuk demeden herkes sokaklara döküldü. İkinci gün, daha bir zorlaştı çatışmalar. Artık evlere, saflara saldırdılar. (...) Öyle bir şey ki hani ne bir hastalık ne hiçbir şey seni evde tutamıyor. İstem dışı sokağa gidiyorsun artık. Çatışma bizim bölgede, Bağlar bölgesinde çok oldu... Yani istesen de istemesen de dahil oluyorsun. Camlar kırılıyor, içeri gaz bombaları atılıyor. Akşama doğru biraz sakinleşti. Hani böyle bir dağılma oldu. Gençlerde bir çekilme oldu, halkta bir çekilme oldu. Aşağı indim, ekmek alacağım. Her yer kapalı zaten. İndim aşağıya, sağlık ocağı, fırın hemen bizim yukarı taraf. Orada benim fırından çıkmamla bir grubun aşağıdan gelmesi bir oldu. Bekledim grubun geçmesini. Baktım benim çocuğum içinde, ama her kesimden gençlik, yurtsever gençlik de mahalle gençliği de orada. Yurtsever olmayan aileler de dahil olmuş artık o çatışmaya. Orada gençler sağlık ocağını taşlıyorlar. Benim önümde, bir de iki tane genç onları engellemeye çalışıyor. Atmayın işte burası hastane, yaralılarımız var burada gelip tedavi olacaklar deyip uyarı yaptıkça onlar daha üstüne geliyor. Hani ben alacam oğlumu, çünkü kimliği de üstünde yok, yeni çıkmış. Bende tekrar alınır korkusu var, tekrar düşman alacak korkusu var. Çünkü ciddi anlamda siyasi cezaevinin şartları çok kötü, hele çocuk yaşta. Ama bir baktım kayboldular yani. Eve geldim. Ama bir o kadar bitkin, bir o kadar yorgunum ki. İşte annem orada, annem, teyzem bizde namaz kılıyorlar. (...)

(Oğlu bu arada eve gelir) "Niye dışarıda o kadar vahşetler yaşanıyorken siz burada namaz kılıyorsunuz, niye hiçbir şey yapmıyorsunuz? Bu gençler sizin için canını veriyor dışarıda. Bugünkü cenazeleri görmeni isterdim. O arkadaşların cesetlerini görmeni isterdim. O bir öfke patlaması" dedi. O acıyı gözlerinde okuyabildim ben. Teselli etmeye çalıştım ama teselli yok. Böyle konuşuyoruz, tekrar havai fişek sesleri, gaz sesleri falan geldi. Yerinden kalktı gitmek istedi, bırakmadım. Ve o anda yani o saatlerde de elektrikler kesildi. Bilinçli bir kesilmeydi. Elektrikler kesildikten sonra saldırı tekrar başladı. Oğlum git-

me dedim, zaten her yer karanlık gidip ne yapacaksınız? Yok, ben duramam dedi, sen nasıl bir insansın, nasıl bir annesin? Hiçbir zaman da o saate kadar da o yaşına kadar hiçbir zaman bir saygısızlığı olmamış. Bir tartışma gelişti aramızda. Odaya çekildi. Odaya çekilmeden önce baya bir şey yaptı, bir direndi. Ben bırakmayacağım dedim, üstüne kapıyı falan kilitledim. Dedi sen beni ihanete koyuyorsun. Beni ihanete sürüklediğinin farkında mısın? Yok dedim, bırakmıyorum. Kapıyı kilitledim. Bizim ev üçüncü kattaydı, balkona çıktı, kendimi atarım falan dedi. Ben kapıyı açtım. Dedim çık ben de, birlikte çıkalım. Orada biraz duraksadı ve orada bana şey dedi. Bitti artık, annelik evlatlık bitti dedi. Sen yoldaşlarıma karşı beni bu sorumluluk altına koyuyorsun, beni bu ihanete koyuyorsun. Odasına çekildi, ama sabaha kadar ne ben uyudum ne kendisi uyudu. Sabah kalktı, işe gideceğim dedi. Ben o anda her şeyi unuttum. O savaşı, akşamki şeyleri, her şeyi unuttum. Ama iş yok, yani dükkânlar kapalı dedim. Yok açılmış, ben bir aşağıya ineyim, dedi. Kahvaltı yapmadan çıktı. İki saat aradan geçmeden (...) elinde üç paket sigarayla eve döndü. Dedi anne, hakkını helal et, akşam üzdüm seni. Sen de beni anla dedi. Ben aşağıya ineceğim.

Yarım saat aradan geçmedi, tekrar çatışmalar başladı. Tabi artık biz de sokaklara çıktık. Biz de orada, bütün halk sokakta. Artık her yer direniş sahaları oldu. Anbean çatışmalar daha da hızlandı. Kaos oldu yani kaostan daha da böyle büyüğü. Artık evlere saldırdılar. Dışarıda, cadde üzerinde olan evlere, araçlar giren her sokağa araçlarını koydular. Tazyikli suyla camlar kırıldı. Biber gazıyla, yani tam bir savaş alanı bizim bölge ve sıçradı dışarılara da. O direniş ilçelere, köylere de sıçradı. Her yer savaş alanı, tam bir savaş. Bazı anneler çocuklarını arıyor, bazıları eşlerini arıyor. Bazı anneler de işte destek amaçlı, koruma amaçlı gençlerle birlikte. Kimin gücü neye yeterse, ama onların sistemi, panzeri, gazı her şeyi var, sadece halkın taşları var. Taş da tükendi artık orada taş da yok. Korunacak hiçbir şeyleri yok. Ölümler, yaralanmalar başladı, işte evde avlamalar... Akşamüstüydü, oğlum yukarıya çıktı. Anne dedi, bana bir ayran yap. Kız kardeşleri işte bir şeyler hazırladılar. Lokması elinde

telefonu çaldı. Telefonu almasıyla balkona fırlaması bir oldu. İki şey duydum. Ne zaman, nerede dedi. Fırladı.

(...) Sonra işte telefon geldi. Ne kadar zaman geçti bilmiyorum ama hava artık kararmıştı. Yarım saat mi geçti aradan bir saat mi on dakika mı tam bilmiyorum. Amcamın kızı aradı. Mehmet nerede, dedi. O kadar yoğun yaşamışız ki iki gün o şeyi, Mehmet evde dedim. Nasıl evde dedi, emin misin, he dedim evde Necla. Niye, ne oldu? Dedi ben sana soruyorum Mehmet nerede? (...) Hani sanki böyle bir irkilme oldu bende. (...) Yetiş dedi Mehmet gitti. Gitti derken ben alındı sandım. Telefon kapandı. Ev telefonu düştü elimden. Cebini aradım, dedim hani alınmışsa birileri cevap verir. Çaldı cep telefonu, yabancı bir ses. (...) Mehmet yaralanmış hastaneye gel, dedi. Nasıl gittim bilmiyorum. Yalın ayak, başı açık gitmişim. Hani tek hatırladığım orada sedyeler, hangi sedye gidiyorsa yaralı. O kadar yaralı var ki, geçemiyorsun hastanede. Çocuklar, gençler, yetişkinler hepsi sedyenin üstünde, koşturma bir şey. Kan revan içinde insanlar. Kafalar parçalanmış, gözler patlamış. Hangi sedyenin üstüne gitsem çocuğum yok.

(...) Yanına gitmemle kendimi kaybettim zaten. Gözümü açtığımda sordum, fakülteye havale edildiğini söylediler. Orada askerin müdahalesine de rastladık dışarıda. Hani insanlar zaten mağdur, insanlar zaten yaralı, zaten ölüm de yaşanıyor, yaralılar var ve orada devlet dört tarafı askerlerle çevirmiş. Ve orada gelen ailelere müdahale ediliyor, darp ediliyor. Anneler, babalar, kardeşler dövülüyor. Ne cenazeni görebiliyorsun ne yaralına gidebiliyorsun. Bir kaos, herkes çocuğunu arıyor. Fakülteye gittik, (...) abim içeri gitti geldi. Yine de anlamadım yani... Nasıl dedim. Dedi yoğun bakıma alınmış, orada. Zaten yolda ölmüş, morga götürmüşler... *Kurşun mu isabet etmişti?* Yok, darp... Coplar işte...

(...) Mesela birinci gün müdahale yapılırken akşam geldi, dedi anne ben bugün polislere çok üzüldüm. Niye oğlum, dedim... (ağlıyor)... Anne dedi, gençlik, halk çok berbat saldırdı onlara. Bir tanesi başını sinirden arabalara vuruyordu. Bilmiyorum anne, ben çok üzüldüm, ona acıdım dedi. Ama on-

lar acımadılar... Ben şu an, böyle birkaç yıldır biraz daha iyiyim. Çevik kuvveti, TEM'in adamlarını gördüğüm yerde çok kötü oluyordum. Elim ayağım boşalıyordu. Arkadaşlar bazen sen korkuyor musun diyor. Hayır, öfkemin artışları, korku değil asla. Tabi sonra ben söz verdim ona. Onun yarım kalan yarışını yaşadığım müddetçe götüreceğim. Ona ve yoldaşlarına söz verdim. Tabi ki biz savaş istemiyoruz. Hiçbir anne istemez, ama gerekirse de savaşacağız çocuklarımız için. Mücadelemizi vereceğiz. Biz barış temennisinde, onurlu uzun bir yaşam, gelecekteki çocuklarımız, gençlerimiz için onurlu bir yaşam temennisinde mücadele edeceğiz. (*Mülakat*, kadın, 43 yaş, 4 Eylül 2014, Diyarbakır)

Yukarıda okuduğunuz satırlar, 2006 Mart olaylarını bizzat yaşamış bir insanın yaşananlara ilişkin tanıklığı olduğu kadar, bir annenin siyasallaşma, daha doğru bir ifadeyle militanlaşmasının[2] da öyküsü. Bu satırlarda, baskı ve şiddete maruz kalmanın ya da başkalarının maruz kaldığı baskı ve şiddete tanıklık etmenin siyasallaşmadaki ve hatta siyasal radikalleşmedeki etkisini militan bir dil üzerinden görmek mümkün.[3] Bizzat acı yaşamış ve olaylara tanıklık etmiş bir kadının dili artık "düşman, biz ve onlar" algısı üzerinden kurulmaktadır. Baskı ve şiddetin bireyi nasıl dönüştürdüğü, siyasal aktivizmi, nasıl etkide bulunduğu meselesine dair toplumsal hareketler literatüründe önemli bir yazın mevcut. Bu meseleyi, Türkiye'deki sokak siyaseti açısından merkezi önemde olması sebebiyle ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alacağım.

İstanbul

İstanbul'da protesto eylemleri 2001-2003 döneminde durağan bir seyir izlerken, 2004 yılında ani bir düşüş yaşar. İstanbul eylemlerindeki bu azalış, ilk defa İstanbul'daki eylem sayısını

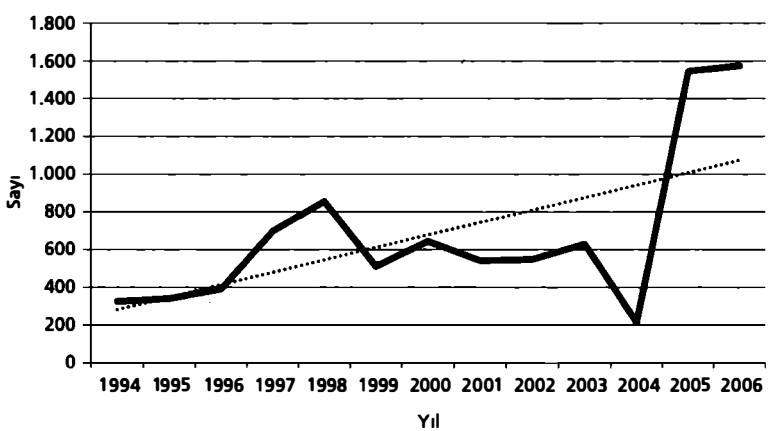
2 Bu satırlarda militan kavramı Türkçedeki olumsuz kullanımlarından bağımsız olarak, kelimenin gerçek anlamında, yani bir dava uğruna mücadele eden, davaya kendini adayan kişi anlamında kullanılmaktadır.

3 Bu konuda özellikle bkz. Çağlayan, 2007 ve Temelkuran, 1997. Baskının çocukların siyasallaşmasındaki etkisi konusunda da ayrıca bkz. Yağcıoğlu, 2014.

Ankara'nın gerisinde bırakacak kadar önemli bir düşüştür. Buna karşılık 2005'te eylem sayıları önemli ölçüde artar. 2006'da ise bu artan oran muhafaza edilir. Aslında 2004 yılının Haziran ayından itibaren yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar bu artışa neden olmaktadır. İstanbul'da gerçekleşen NATO zirvesi, Eğitim-Sen'e açılan kapatma davası, Mardin Kızıltepe olayları, canlı kalkanlar meselesi, yeni Ceza İnfaz Kanunu, vs. protesto gösterilerinin artmasına neden olan gelişmelerden bazıları. 2005'e geldiğimizde de, Mersin'de Newroz mitingi sırasında Türk bayrağının yakılması olayından, Trabzon'da Tutuklu Aileleri Yardımlaşma Derneği (TAYAD) üyelerine yönelik linç girişimine ve Şemdinli olaylarına kadar bir dizi gelişme milliyetçi tepkiler niteliğindeki protesto eylemlerinin düzenlenmesine yol açtı.

1994-2006 yılları arasında İstanbul'da protesto eylemlerinin seyrine dair Grafik 13 bize, eylemlerin 1997-1998 yıllarındaki sayılarının üzerine ancak 2005 yılından itibaren çıkabildiğini gösteriyor. Protesto gösterilerinin 1997 yılında kazandığı ivme, 1998'i izleyen yıllarda etkisini kaybetti. Niceliksel olarak düşme eğilimi gösteren protestolar en sert düşüşü 2004 yılın-

GRAFİK 13
İstanbul'da Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

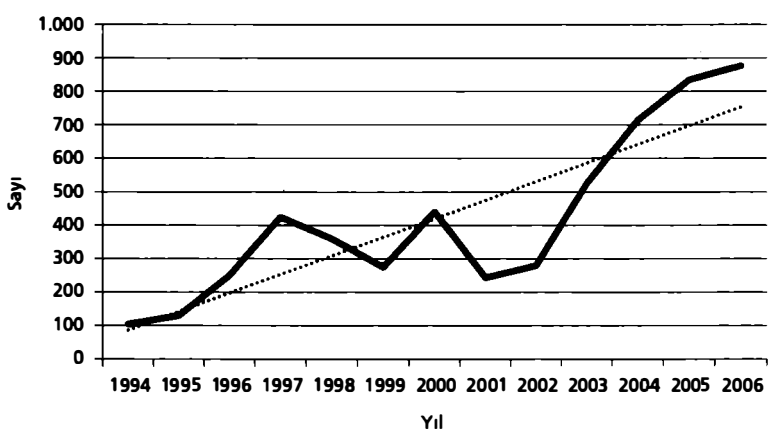
da yaşadı. Bu grafik bize aynı zamanda, bu yıllar itibariyle eylemlerin niceliksel olarak istikrarsız olduğunu ve Türkiye örneğinde bir protesto döngüsünden söz edebilmenin güçlüğünü de gösteriyor.

Ankara

Ankara'da eylemler 2000'li yılların ilk yarısında istikrarlı bir biçimde sürekli artar. Diğer beş kentte görülen iniş-çıkışlara Ankara'da rastlanmaz. Bunun en temel nedenlerinden biri, Ankara'nın başkent olmasından ötürü, otoritelere sesini duyurmak isteyenlerin temel adresi haline gelmesi. Dolayısıyla, sadece Ankara'da yaşayanların değil, Türkiye'nin başka kentlerinden gelip sesini duyurmak isteyenlerin de en önemli adresi olma özelliğine sahip.

1998-2002 yılları arasında Ankara'da eylem sayıları bakımından oldukça iniş çıkışlı bir tablo ile karşılaşıyoruz. Bu zaman diliminde "Milliyetçi Cephe Hükümetlerinin" iktidarda olduğu, kırılgan koalisyonların kısa sürelerle ülkeyi yönettiği bir dönem söz konusu. Protesto eylemleri ile iktidarda bulunan

GRAFİK 14
Ankara'da Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

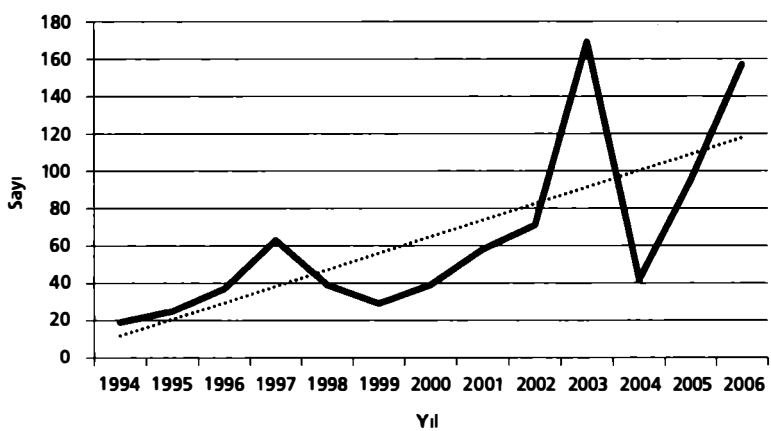
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

hükümetlerin siyasi rengi ve izlediği politikalar arasında çok sıkı bir ilişki olduğu göz önünde bulundurulduğunda niceliksel grafiklerin siyasal okumasını yapmak mümkün olur. Bu savdan hareketle, koalisyon hükümetlerinin ülkeyi yönettiği bir dönemde Ankara'da eylemlerin daha istikrarsız bir seyir izlediğini, buna karşılık 2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidarı ile birlikte düzenli bir artış seyrine girdiğini söylemek mümkün. Ancak bu tespit şimdilik sadece Ankara özelinde geçerlilik göstermektedir.

Adana

Adana'da 2003 yılında en yüksek düzeyine ulaşan protesto eylemleri, 2004 yılında ani bir düşüşe geçip niceliksel olarak en düşük düzeyine indi. Grafiğin işaret ettiği rakamların küçüklüğü de göz önünde bulundurulduğunda, Adana'da altı yılda gerçekleşen eylem sayısının oldukça sınırlı olduğu görülür. 2003'te, Irak savaşı ve ABD karşıtı eylemler[4] ile Tekel eylemle-

GRAFİK 15
Adana'da Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

4 Kentte bulunan ve ABD Hava Kuvvetleri tarafından kullanılan İncirlik Hava Üssü nedeniyle savaş ve ABD karşıtı eylemler bu kentte özel bir önem kazanır.

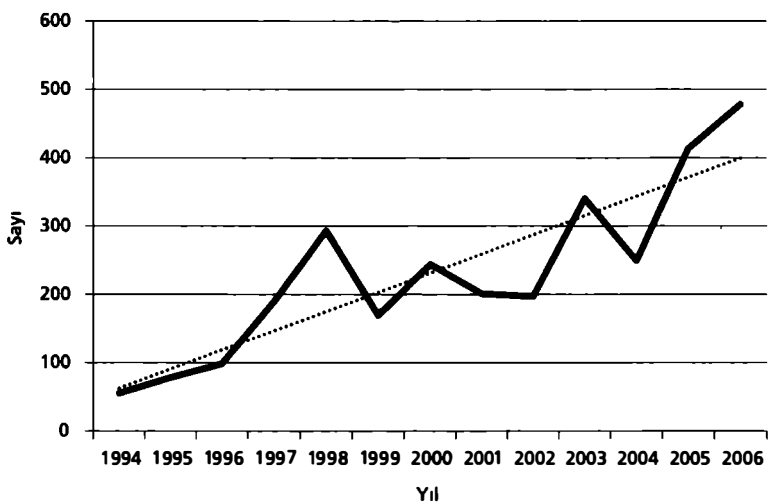
ri,[5] kentte düzenlenen protesto eylemi sayısının artmasına neden olan en önemli olaylar arasında yer alır.

Ayrıca Grafik 15, yukarıda Ankara için yaptığımız tespitin Adana için de geçerli olduğunu, 1998-2002 arasında eylemlerin düşüş seyri gösterdiğini ortaya koyar. İstanbul'da eylem sayısında 2004 yılında yaşanan ani düşüşün benzeri bir seyir Adana'da da söz konusu yıl itibariyle görülmektedir.

İzmir

Bir yılda düzenlenen eylem sayısının iki yüzün altına düşmediği İzmir'de, protestolar niceliksel olarak 2001-2002 arası dönemde durağan bir seyir izler. Savaş karşıtı eylemler sayesinde pro-

GRAFİK 16
İzmir'de Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

5 Tekel'in British American Tobacco'ya satılması, bu şirketin de Tekel mevcut çalışanlarının büyük bölümünün işten çıkarılacağını duyurması ve söz konusu çalışanların devletin başka kurumlarına aktarılmayacağının hükümet tarafından açıklanması üzerine 2009 yılının Aralık ayında Ankara'da "Tekel eylemleri" başladı. Tekel sigara fabrikası bulunan kentlerden birinin de Adana olması sebebiyle, Ankara'nın yanında bu kentte de önemli protesto eylemleri gerçekleşti.

testo gösterileri 2003 yılında bir artış sergilerken, en yüksek seviyesine 2006 yılında ulaşır. Kentte 2004'ten 2006'ya uzanan dönemde eylem sayılarında önemli artışlar görülmektedir. Öyle ki, 2006'da eylem sayıları 2001 yılına oranla 2,5 katı kadar artmıştır.

İzmir'de protesto eylemleri inişli çıkışlı bir seyir izlemekle beraber, 1994 yılından 2006'ya kadar olan dönemde eylem sayıları yaklaşık 7-8 kat artış göstermektedir. 1997-98'deki kayda değer artışın bir benzeri 2003 yılı ile 2005-2006 yıllarında karşımıza çıkar. Anılan dönemler itibariyle İzmir, kendine özgü protestocu ajandası olmayan "kimliksiz" bir kent görünümündedir.

Mersin

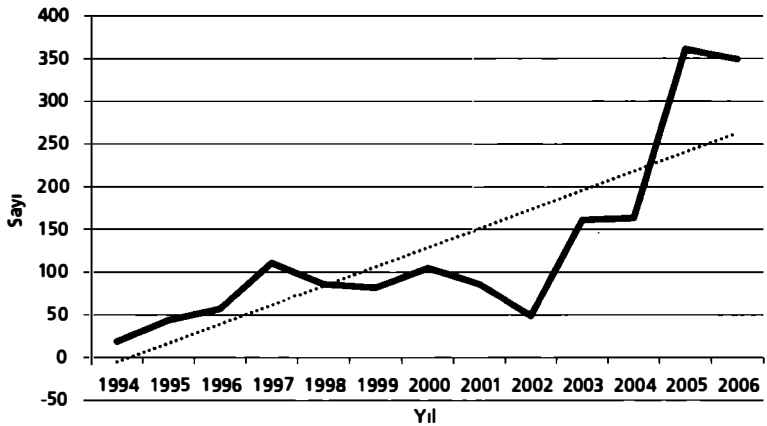
2000'li yıllarda protesto eylemleri Mersin'de en düşük seyrine 2002 yılında, en yüksek düzeyine ise 2005 yılında ulaştı. Kentte eylem sayıları bir yıl artış gösterirken, izleyen yılda görece düşmektedir. 2005 yılında Mersin'de HADEP il kongresi sırasında yaşanan bayrak indirme olayı, sadece kentte değil, tüm Türkiye'de bir kutuplaşmaya neden olurken, olayı protesto eden gösterilerin de artmasına yol açtı. 2002'deki önemli düşüşe rağmen, Mersin'de eylem sayılarının 2002 yılından sonra artan bir seyir izlediğini söyleyebiliriz.

Yaptığımız derinlemesine görüşmeler Mersin'de bazı mahallelerin diğerlerine göre daha protestocu olduğuna işaret eder.

> Şimdi Toroslar'da Demirtaş Mahallesi var. Orası çok kozmopolit bir yer. Yani Sünni Alevilerin, Kürt Alevilerin, Kürt Sünnilerin, ondan sonra MHP'lilerin, AKP'lilerin iç içe yaşadığı bir yer. Kürtlerin örgütlü olduğu bir yer aynı zamanda. En fazla olay, yani sokak hareketleri, polisle çatışma orada olur. Şiddet de orada vardır zaten. Şevket Sümer, Güneş ve Gündoğdu Mahalleleri, vs. Dört beş mahallemizde sokak hareketliliği çok fazladır. Çünkü orada dört beş mahallenin ortasında karakol vardır. O karakol sürekli tahrik eder insanları. (*Mülakat*, kadın, 58 yaş, 11 Kasım 2014, Mersin)

Özetle, Türkiye'de protesto eylemleri 2000'li yılların başından ortalarına artan bir seyir izlerken, örneklem dahilindeki

GRAFİK 17
Mersin'de Eylemlerin Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

kentlerde farklı dalgalanmalar ortaya çıkabilmektedir. Eylem sayılarındaki artışta en az dalgalanma yaşayan il Ankara iken, en fazla iniş çıkış yaşayan kent ise Adana'dır.

Bu grafikler bize, 2004 yılının ortalarından itibaren Türkiye'de protesto eylemlerinin sayısında önemli bir artış yaşandığını söylüyor. Siyasi, ekonomik ve toplumsal gündemle arasında sıkı bir ilişki bulunan protesto eylemleri, yaygın kanının aksine, ancak demokratik ortamlarda, siyasal sistemin fırsatlar sunduğu, görece açık olan sistemlerde gelişme fırsatı bulur. Olağanüstü hal (OHAL) uygulamasının sona ermesi, en başta uygulandığı bölgede sokakta siyasetin niceliksel olarak artışına zemin hazırladı. Kaldı ki, OHAL'in kaldırılmasının etkisinin sadece bölge ile sınırlı olmadığı da aşikâr.

Polis verilerine göre eylemlere katılım

Polis verilerinden elde edilen rakamlara göre, Türkiye'de eylem sayıları arttıkça eylemlere ortalama katılım düşmektedir. Tablo 18'in de gösterdiği gibi, eylemlere en yüksek ortalama

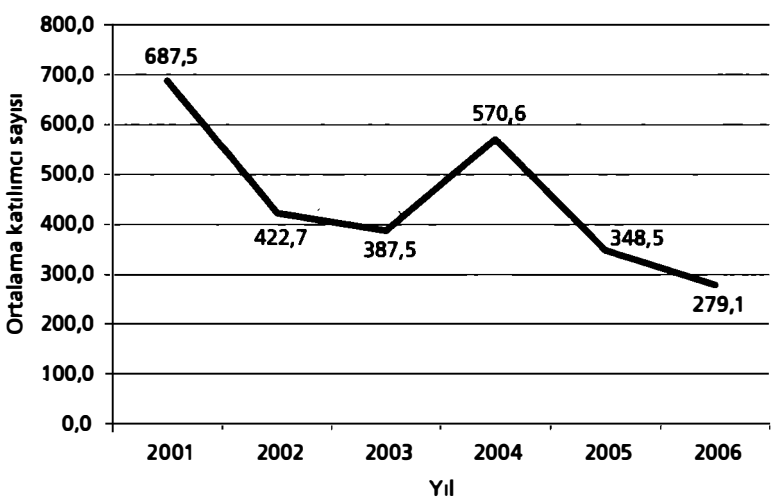
katılım, eylem sayısının en az olduğu 2001 yılında gerçekleşirken, en az ortalama katılım ise, eylem sayısının en üst düzeye ulaştığı 2006 yılında gerçekleşti. Bu durum Türkiye'de protesto eylemlerinin 2000'li yılların başında normalleşmeye ve olağanlaşmaya başladığına işaret eder. Siyasal sistem protesto gösterileri için bu dönemde yeni olanaklar sunmaya başlar.

TABLO 18
Eylemlere Katılımın Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	*Eylem sayısı*	*Katılımcı sayısı*	*Ortalama*
2001	1.154	793.362	687,5
2002	1.172	495.452	422,7
2003	2.011	779.184	387,5
2004	1.526	870.689	570,6
2005	3.411	1.188.636	348,5
2006	3.701	1.032.964	279,1
Toplam	12.975	5.160.287	397,7

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 18
Eylemlerdeki Ortalama Katılımcı Sayısının Yıllara Göre Dağılımı (2001-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Protesto eylemlerinin niteliği

Bu başlık altında protesto eylemlerini iki açıdan ele alacağız:

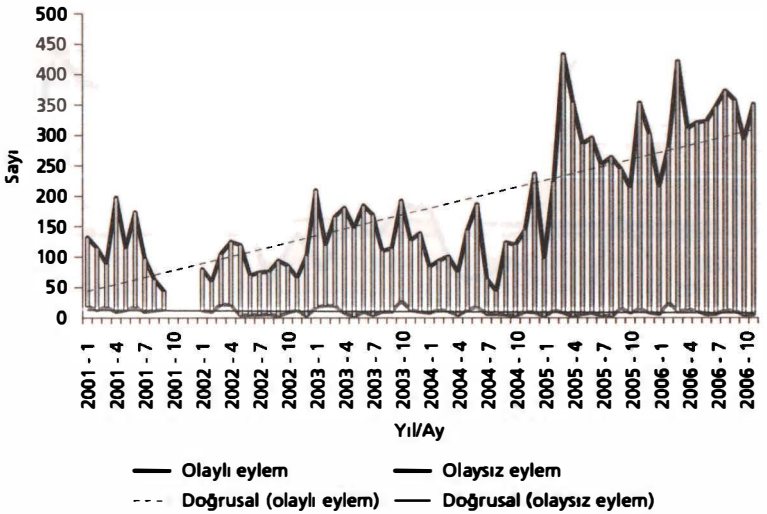
i. Olaylı ve olaysız eylemler,
ii. Yasal ve yasadışı eylemler.

Polisin kendi tanımına göre bir eylemin olaylı olarak nitelendirilebilmesi için, ya güvenlik güçlerinin müdahale etmesi ya eylem hakkında hukuki kovuşturma başlatılması ya da her ikisinin birlikte gerçekleşmesi gerek. Bu tanımdan hareketle bir not düşmek gerekir: Analizlerimize kaynaklık eden toplumsal olay kayıtlarının olayın gerçekleştiği anda oluşturulduğu ve çoğu eylem hakkında hukuki işlemin sonradan yapıldığı düşünüldüğünde, olaylı eylemlerin sayısının gerçekte bu kayıtların yansıttığından çok daha yüksek olduğu göz ardı edilmemelidir.

Sanıldığının aksine, Türkiye'de "olaylı eylem" sayısı eylemlerin bütünü göz önüne bulundurulduğunda yüksek oranda seyretmez. Protesto eylemlerinin sayısının yükselişe geçtiği 2005 ve 2006 yıllarında, olaysız eylemler ile olaylı eylemler arasındaki makas belirgin bir biçimde açılmaktadır. Olaylı eylemlerin zirve yaptığı iki dönem dikkat çeker: Bunlardan ilki, 2003 yılının son üç ayı, diğeri ise 2006 yılının ilk üç ayı. 2003 yılının son üç ayında karşımıza, özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesine karşı yapılan savaş karşıtı eylemler ile Abdullah Öcalan'a uygulanan tecridin son bulması için yapılan eylemler çıkar. Her iki eylem türü de Türkiye'de polisin en fazla müdahale ettiği eylemler arasında yer alır. 2006 yılının ilk üç ayına ise, bir yandan Hz. Muhammed hakkında çıkan karikatürlerin[6] ortaya çıkardığı protesto dalgası, diğer yandan da Diyarbakır'daki 28-29 Mart olayları damgasını vurur.

6 30 Eylül 2005'te Danimarka'da çıkan bir gazetede Hz. Muhammed'i tasvir eden on iki karikatürün yayınlanması ile başlayan ve çok sayıda ülkede protesto eylemleri düzenlenmesine yol açan gelişmeler. Karikatürlerin İslâm'a hakaret olarak algılanması nedeniyle, dava açıldı. Ancak açılan davanın Ocak ayında düşmesi sonucunda 2006 Ocak ve Şubat aylarında başta Danimarka olmak üzere farklı ülkelerde çok sayıda protesto gösterisi düzenlendi.

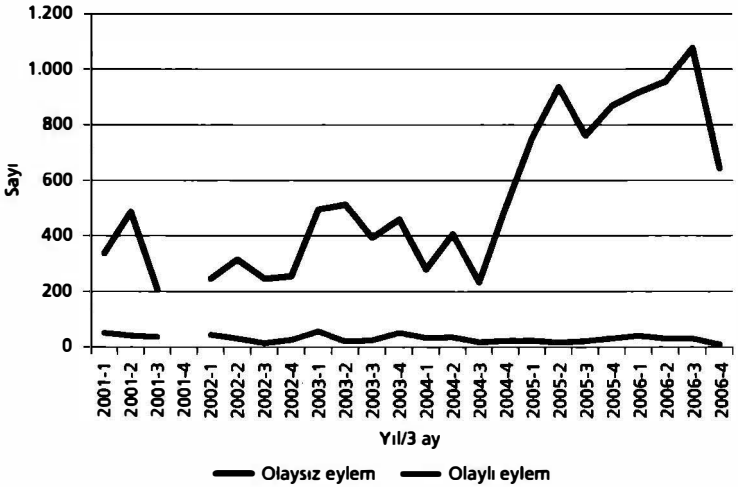
GRAFİK 19
Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Aylar İtibariyle Dağılımı
(2001-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

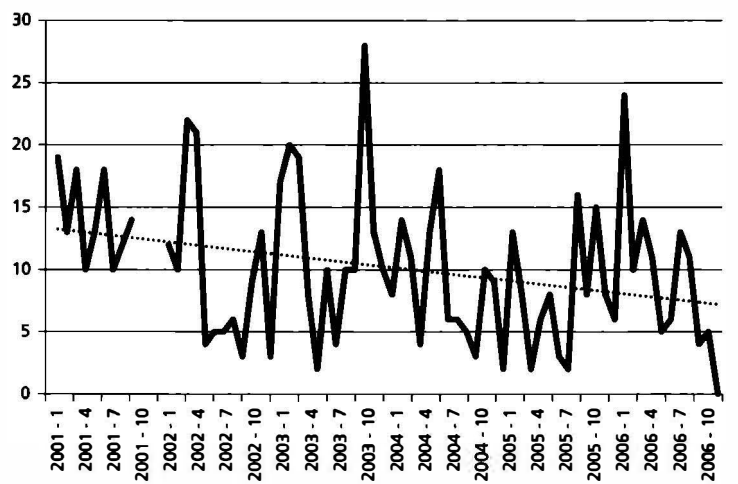
Olaylı ve olaysız eylemler grafiğini üçer aylık dağılımlarından hareketle göstermek, grafiği daha okunur kıldığı gibi, iniş çıkış seyrini izlememizi kolaylaştırır. Grafik 20, olaylı eylemlerin 2003 yılının ilk ve son üç ayında "olaylı eylem" kategorisinde bir artış yaşandığını gösterir. Aynı zamanda, 2001'den 2006'ya doğru ilerlerken genel bir seyir olarak olaylı eylemler ile olaysız eylemler arasındaki makasın belirgin bir biçimde açıldığını da gözler önüne serer.

GRAFİK 20
Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Üçer Aylık Dağılımı
(2001-2006)

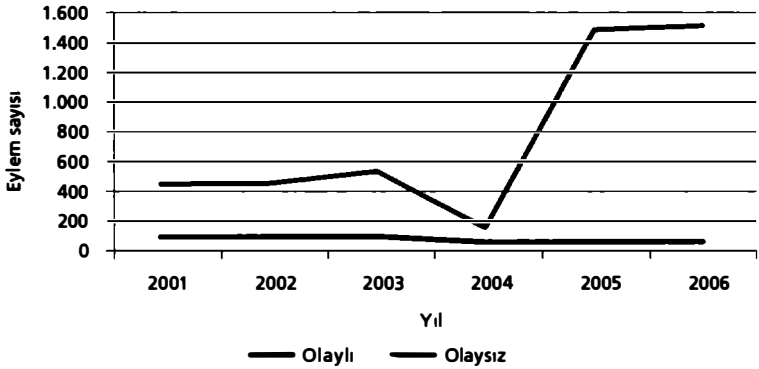
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 21
6 İlde Olaylı Eylemlerin Seyri
(2001-2006)

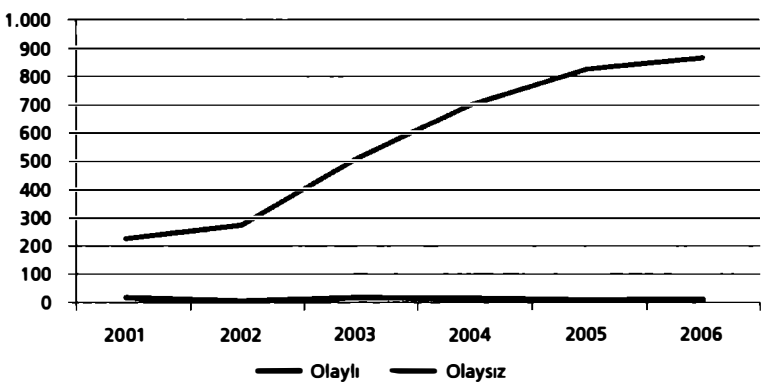
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 22
İstanbul'da Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

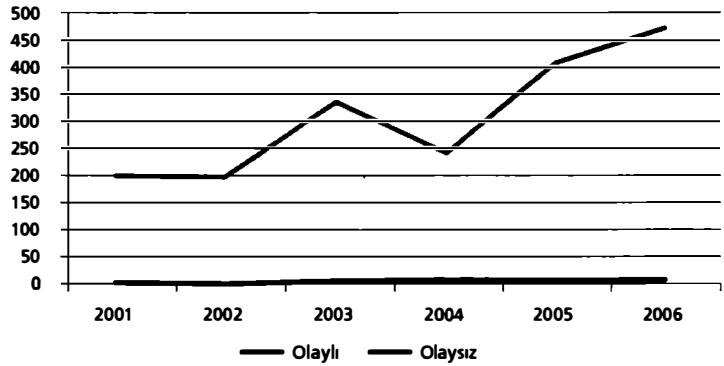
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 23
Ankara'da Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

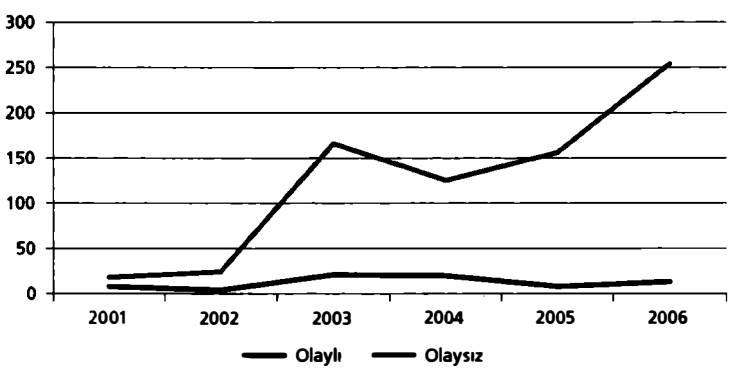
GRAFİK 24
İzmir'de Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

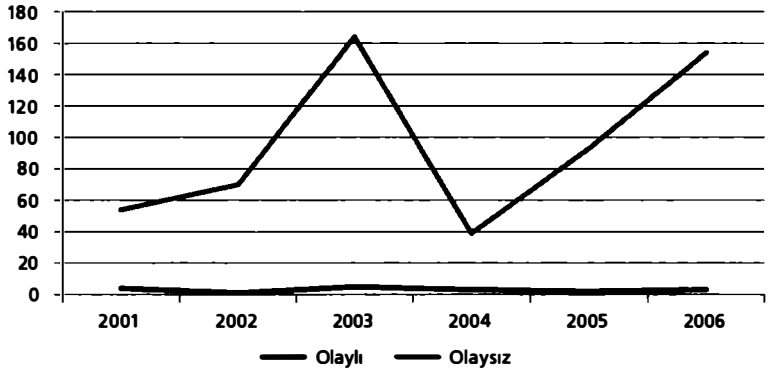
Tek tek illeri ele aldığımızda, beş kentte olaylı eylemlerin genel olarak durağan bir seyir izlediği, buna karşılık Diyarbakır'da ise, bazı dönemlerde olaylı eylemlerin yükselişe geçtiği görülür. Diyarbakır'da 2002 ile 2005 arasında bir olaylı eylem dalgası oluşur. Buna göre olaylı eylemler 2003'te yükselirken, 2004 yılında yeniden düşüşe geçti. 2005'teki düşük seyri, 2006'da yeniden yükselişle sonuçlandı.

GRAFİK 25
Diyarbakır'da Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

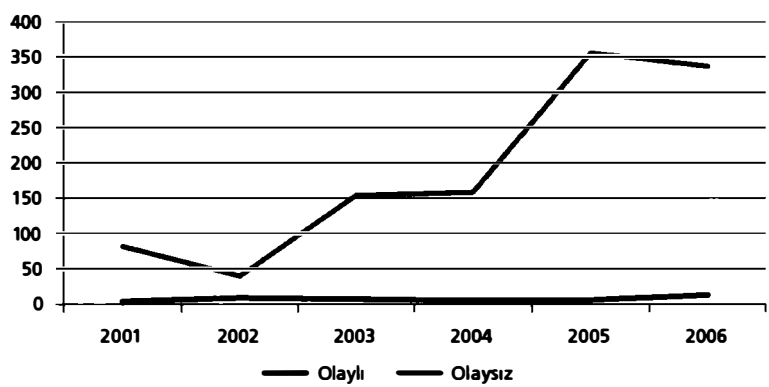
GRAFİK 26
Adana'da Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Adana'da 2003 yılında, Mersin'de ise 2006 yılında olaylı eylemlerde kısmi bir artış görülür. En az olaylı eyleme İzmir'de, en fazla olaylı eyleme ise İstanbul'da rastlanmaktadır.

GRAFİK 27
Mersin'de Olaylı ve Olaysız Eylemlerin Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Olaylı eylemler hangi örgütlerin düzenlediği protesto gösterileridir?

Sol siyasi partilerin düzenlediği protesto eylemleri polisin en fazla müdahale ettiği ve gözaltı gerçekleştirdiği eylem kategorisinde yerini alır. Kürt siyasal hareketinin partilerini de bu kategoride kodladığımızı hatırlatalım. Bu kategoriyi genelde dernekler, özelde de öğrenci dernekleri izler. Öğrenci derneklerinden sonra en fazla gözaltının gerçekleştiği dernek tipi, tutuklu ve kayıp yakınlarının örgütlendiği dernekler. Öteden beri polis tanımlayamadığı grupların eylemlerine karşı daha toleranssız davranmaktadır (Uysal, 2005 ve 2012c). O nedenle, en fazla gözaltının yapıldığı eylem türlerinden biri de örgütün olmadığı ya da belirtilmediği/tespit edilemediği gösterilerdir.

TABLO 19
Olaylı Eylemlerin Örgütlere ve Eylemlerdeki Gözaltı Sayılarına Göre Dağılımı

Örgüt türleri	*Olaylı eylem sayısı*	*Gözaltı sayısı*
Sendikalar ve çalışma yaşamı ile ilgili örgütler	62	888
Sağ konfederasyon ve sendikalar	4	16
Sol konfederasyon ve sendikalar	58	872
Siyasi partiler	200	4.874
Sol partiler	192	4.821
Sağ partiler	8	53
Dernekler	220	3.728
Çevreci dernekler	12	126
Adalet, insan hakları	22	371
Düşünce dernekleri/kulüpleri	6	159
Öğrenci/gençlik dernekleri	112	1.941
Tutuklu yakınları, kayıp yakınları dernekleri	55	971
Kadın dernekleri	6	60
Hemşeri, dayanışma dernekleri	1	13
Şehit aileleri dernekleri	1	25
Diğer dernekler	5	62
Meslek örgütleri	12	287
Tabip odaları	1	3
Esnaf odaları	8	278
Meslek dernekleri	3	6
Platformlar, meclisler, cephe	47	915
İllegal örgütler	21	237
Bilinmeyen	24	27
Örgüt yok ya da belirtilmemiş	148	1.902
Diğer	7	94

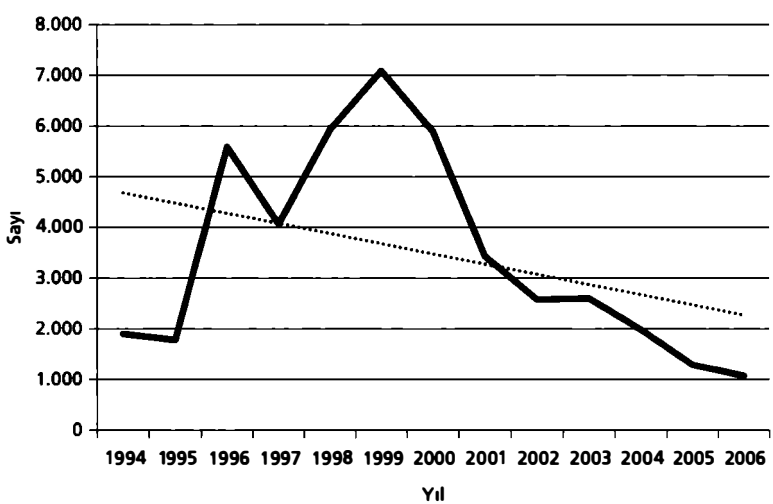
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 20
Gözaltı Sayılarının Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Yıl	*Sayı*
1994	1.901
1995	1.781
1996	5.590
1997	4.065
1998	5.925
1999	7.086
2000	5.898
2001	3.433
2002	2.575
2003	2.604
2004	1.981
2005	1.288
2006	1.071

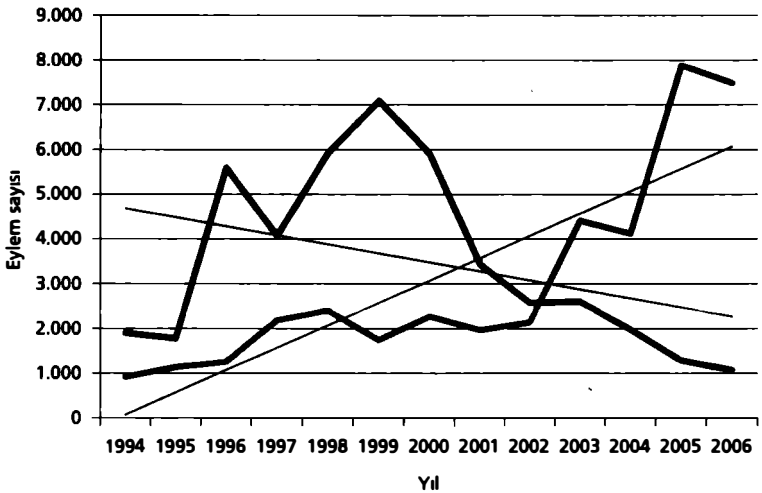
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 28
Gözaltı Sayılarının Yıllara Göre Seyri
(1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 29
Eylemlerin ve Gözaltı Sayılarının Yıllara Göre Seyri (1994-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Eylem sayılarını yıllık gözaltı sayıları ile birlikte resmeden Grafik 29, 2002 yılında eylemler üzerindeki devlet denetimi konusunda bir strateji değişikliğine gidildiğine dair göstergeler sunar. Bu değişiklik iki biçimde yorumlanabilir. Bunlardan ilki, eylemlere eylem anında müdahale stratejisinden vazgeçildiği ve –muhtemelen– önleyici önlemlerin ağırlık kazandığı yönünde; diğeri ise, eylemlere polis müdahalesi olsa bile, gözaltına almadan kitlenin dağıtılması yoluna gidilmesi. Türkiye'de polis dönem dönem ikinci stratejiyi de izledi. Ancak grafik, daha ziyade, bu dönemde eylemlerin "normalleştirilmesi/olağanlaştırılmasına" yönelik bir strateji değişikliği olduğunu gösteriyor. Zira Grafik 30 da bu düşüncemizi güçlendirmekte.

Eylem sayıları arttıkça eylemlerdeki gözaltı sayısının da yıllar itibariyle düştüğü görülür. Eylem sayısının önceleyen yıllara göre belirgin bir artış sergilediği 2005 ve 2006 yılları, ele alınan dönem bakımından en az gözaltının gerçekleştiği yıllar. Buna karşılık en az sayıda eylemin düzenlendiği, ekonomik krize bağlı ey-

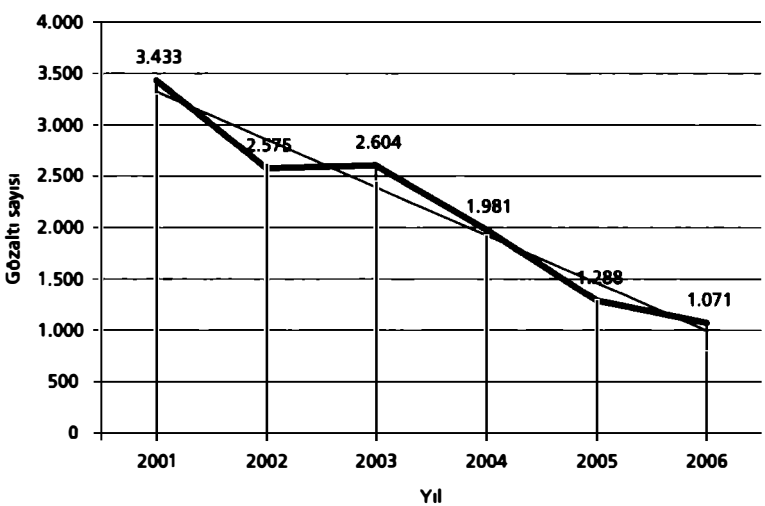
TABLO 21
Gözaltı Sayılarının Kentlere Göre Seyri (2001-2006)

Yıl	*İstanbul*	*Ankara*	*İzmir*	*Diyarbakır*	*Adana*	*Mersin*	*Toplam*
2001	2.196	948	14	192	48	35	3.433
2002	1.899	26	0	83	0	567	2.575
2003	1.838	243	100	232	77	114	2.604
2004	1.281	275	30	335	16	44	1.981
2005	821	263	25	129	5	45	1.288
2006	565	190	36	235	22	23	1.071
Toplam	8.600	1.945	205	1.206	168	828	12.952

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

lemlerin ve 19 Aralık 2000 tarihinde cezaevlerine yapılan operasyonun ertesinde "tecrite hayır" eylemlerinin damgasını vurduğu 2001 yılı gözaltı sayısının en yüksek olduğu yıl olarak karşımıza çıkar. Gözaltı sayıları ele alınan bu dönem itibariyle azalan bir seyir izlemektedir. Bu verilere göre, emniyet güçleri eylemcileri en fazla İstanbul'da, en az İzmir'de gözaltına almaktadır.

GRAFİK 30
2000'li Yıllarda Gözaltı Sayılarının Yıllara Göre Seyri
(2001-2006)

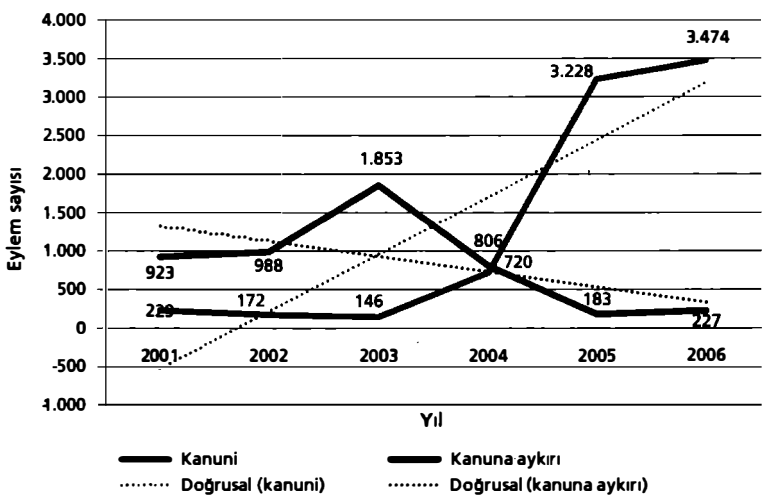

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Eylemlerde yasallık

Eylemlerin yasallık durumunda 2005 yılında bir kırılma yaşandı. 2005 öncesi yasadışı eylemler, ki bunlar genellikle bildirimsiz eylemler, yasal eylemlerden katbekat fazla iken, 2005 yılından itibaren seyir tamamen tersine döndü. Bu durum iki biçimde yorumlanabilir: ya eylemleri düzenleyenler strateji değiştirdi ve daha çok bildirimli eylemler düzenledi ya da emniyette toplumsal olaylar kayıtları tutulurken artık bildirimsiz eylemler yasadışı olarak nitelenmemeye başlandı. İkinci ihtimal daha kuvvetle muhtemel görünüyor.

GRAFİK 31
Yıllar İtibariyle Eylemlerin Yasallık Durumuna Göre Dağılımı
(2001-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Verilere göre 2003 yılında yasadışı eylemler zirve noktasına ulaşmaktadır. Yasadışı olarak nitelenen eylemlerin çoğu önceden bildirim şartına uyulmadığı için yasadışı nitelik kazanmış eylemler. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Yasası'nın öngördüğü önceden bildirim şartına uyup uymama, ey-

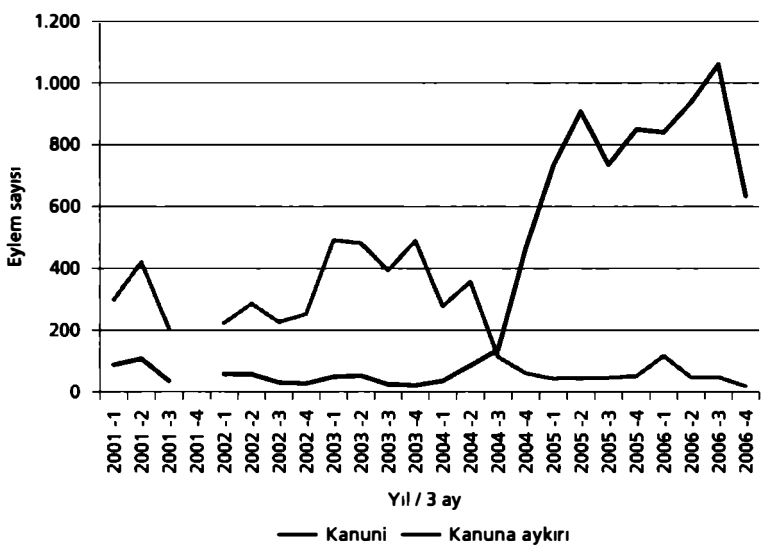
lemcilerle devlet arasındaki güç mücadelesiyle ilgili bir mesele olarak karşımıza çıkar. 1990'lı yıllarda da eylemlerin ezici bir-çoğunluğu bildirimsiz, yani yasadışı eylemlerdi (Uysal, 2005). 1990'ların başından 2005 yılına kadar geçen zaman diliminde eylemlerin büyük bir bölümü yasadışıyken, aşağıdaki grafiğin de gösterdiği gibi, 2004 yılında makas tersine dönmektedir.

TABLO 22
Eylemlerin Yasallık Durumuna Göre Dağılımı

Yıl	*Yasal*	*Yasadışı*
2001	229	923
2002	172	988
2003	146	1.853
2004	720	806
2005	3.228	183
2006	3.474	227

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 32
Eylemlerin Yasallık Durumuna ve Üçer Aylık Dönemlere Göre Dağılımı (2001-2006)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Özetle, 2001-2006 döneminde eylem sayıları giderek artan bir seyir izlerken, 2004 yılının ikinci yarısından itibaren sokakta siyaset açısından önemli bir kırılma yaşandı. Bu öyle bir kırılma ki, bu tarihlerden itibaren eylem sayıları hızla artarken, eylemler yasal ve olaysız bir nitelik kazandı. Gözaltı sayıları ve eylemlere ortalama katılım oranları ise azalan bir seyir izledi. Literatürde tartışıldığı şekliyle ifade edecek olursak; bu dönemden itibaren Türkiye'de eylemlerin olağanlaşmaya ve normalleşmeye başladığını söyleyebiliriz. Diğer bir anlatımla, bu yıllardan itibaren toplumsal eylemlere ilişkin devlet denetiminde önemli bir politika değişikliğine gidildiğini söylemek mümkün. Ancak 2006 yılını izleyen yıllarda bu seyrin sürüp sürmediği meselesi dönemin verileri analiz edilerek ayrıca tartışılmalıdır.

PROTESTOCULAR VE ÖRGÜTLERİ

Türkiye'de sokağa kimler, neden çıkmaktadır? Bu sorunun "kimler" kısmı bu bölümün konusunu oluşturur, buna karşılık "neden" sorusu izleyen bölümün dert edindiği bir mesele. Bununla birlikte, kim ve neden sorularına verilecek yanıtlar ancak birbirleriyle ilişkili olarak anlaşılabilir.

Pierre Bourdieu ve Loic Wacquant'ın kullandığı çıkar kavramı bu meseleyi belli bir düzlemde tartışmamıza olanak sunar. Yazarlar çıkar kavramını *illusio* ve *libido* kavramlarıyla yer değiştirerek kullanırken iki amaç güder. Bunlardan ilki, "çıkarsız" gibi görünen eylemcilerin maddi olmayan çeşitli kazanç biçimlerini tanımayan toplumsal eylem tasavvuruyla ipleri koparmak; ikincisi ise, kişilerin sadece bazı alanların –diğerlerinin değil– gönderdiği uyaranlar karşısında *kayıtsızlık* halinden çıktıkları düşüncesini öne sürmek (Bourdieu ve Wacquant, 2011 (2003): 31-32). Meseleye böyle bir açıdan bakmak, "kim" sorusuna verilebilecek yanıtın da ancak iki düzeyde olabileceğine işaret eder: bireysel ve örgütsel boyutlar. P. Bourdieu ve L. Wacquant'ın bu tespitinden yola çıkarak iki temel soru sorulabilir:

i. "Sokağın" gönderdiği uyaranlar karşısında kimler kayıtsızlık halinden çıkmaktadır? Bu kimseleri ortak bir şemsiye altında toplamak mümkün müdür?

ii. Protesto eylemlerine katılanları güdüleyen "çıkarlar" nelerdir?

Bu sorulara, P. Bourdieu ve L. Wacquant'ın "kişilerin en kişisel şeyleri bile, esasında, alanın yapısında ya da daha doğrusu alanın içinde işgal edilen konumda gerçek ya da potansiyel olarak kayıtlı bulunan gereklerin kişileşmesidir" (Bourdieu ve Wacquant, 2011: 40) tespitini göz önünde bulundurarak yanıtlar arayalım. Protestocuların toplumsal koordinatlarına dair bir ortaklaşma söz konusu mudur? Ya da başka bir anlatımla, toplumun belli koordinatlarında bulunanlar mı sokağı daha fazla kuşatmaktadır?

Söz konusu düşüncelerden hareketle bu bölümün analizleri beş kaynağa dayandırılmaktadır: i. Altı kentte uygulanan ve eyleme katılanların toplumsal profilini tespit etme amacına yönelik anketler; ii. Yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar; iii. Gazete haberlerinden derlenen veri seti; iv. Polis arşivleri; v. Etnografik gözlemler. Anketler ve mülakatlar, katılanların birey olarak özelliklerini ortaya koyarken, gazete ve polis arşivleri ile etnografik gözlemler ise eylemlerin katılımcılarını örgütsel düzeyde analiz etmemize olanak tanımaktadır.

Eylemcilerin toplumsal profili

Türkiye'de eylemlere katılanlar kimlerdir? Yoksul mahallelerin sakinleri mi? Ekonomik kriz mağdurları mı? Mevcut sistemin olanaklarından yoksun kalanlar mı, yani sistemin kaybedenleri mi? Entelektüeller mi? Yoksa, polislerin eylemcilere yaklaşımını ortaya koyan bir araştırmada belirtildiği üzere "okumuş cahiller" ve "tuzu kurular" mı? (Koca, 2015: 89).

Kolektif eylemlere, özellikle de protesto eylemlerine ilişkin ampirik çalışmaların azlığı, diğer ülkelerdeki örneklerinin aksine,[1] Türkiye'de protesto eylemlerinin katılımcılarının top-

1 Başka ülke örneklerinden hareketle yapılan çalışmalar için şu örneklere bakılabilir: Favre, Fillieule ve Mayer (1997), s. 3-28; Gobille ve Uysal (2005), s. 105-126.

lumsal profiline dair söz söylemeyi yakın zamana kadar zorlaştırmaktaydı. Bu konuda yazılıp söylenenler de ampirik verilere dayanmaktan çok sınırlı gözlemlere ya da teorik ve politik tercihlere dayanıyordu. Bilim insanlarının bir kısmı orta sınıflara vurgu yaparken (özellikle "yeni" orta sınıfa), bir kısmı da işçi sınıfını eylemlerin motoru olarak görmektedir. Ama bu değerlendirmeler bir temele dayanmaktan ve sistematik olmaktan çoğu kez oldukça uzak.

Bilimsel çalışmalara ilişkin bu manzara Gezi Parkı eylemleri ile bir ölçüde de olsa değişti. Bu eylemlerle ilgili çok sayıda yayın yapılmış olmakla birlikte, bunlardan önemli bir bölümü de bilimsel yöntemlerden ve toplumsal hareketler sosyolojisinin teorik ve kavramsal alet kutusundan uzak yayınlar. Gezi eylemleri üzerine yapılan yayınlardan bir bölümü ise araştırma şirketleri tarafından yapılan anket çalışmalarına dayanır. Bu araştırmalar Gezi Parkı eylemlerine katılan eylemcilerin toplumsal profiline dair de söz söyler. Anketlerin büyük bölümü işgal dönemi günleriyle sınırlı kalarak sadece Gezi Parkı işgalcileri ile yapıldı. Eylemlerin İstanbul'un çok sayıda ilçesine ve hatta tüm Türkiye'ye yayıldığı göz önünde bulundurulduğunda, elde edilen sonuçların eylem ve eylemcilerin genel özelliklerini saptamaya ne kadar elverişli olduğu tartışmalı hale gelir. KONDA Araştırma Şirketi'nin 4.411 kişi ile yaptığı araştırmaya göre, eylemlere katılanlar sosyal medya kullanan (% 69'u eylemleri sosyal medyadan öğrenmiş), genç (yaş ortalaması 28), işi olan (% 52), eğitimli (% 55,7'si üniversite ve yüksek lisans mezunu, ki bunlara halen üniversite eğitimine devam edenleri de eklediğimizde oran daha da yüksektir), örgütsüz (% 79), daha önce protesto eylemi deneyimi olan (% 55,6)[2] kimselerdir (KONDA Gezi Raporu, 2014).

KONDA'nın araştırmasından farklı olarak örneklemini İstanbul'un yanında Ankara, İzmir ve Eskişehir'e genişleten Hatem

2 Bu sonuçtan daha önemlisi madalyonun öbür yüzünde karşımıza çıkıyor. Gezi Parkı eylemlerine katılanların % 44,4 gibi önemli bir oranı ilk defa Gezi eylemleri ile bir protesto gösterisine katılmış. Parktaki her beş kişiden ikisinin ne üyeliği var ne de daha önce eyleme katılmış.

Ete ve Coşkun Taştan'ın SETA için yaptığı Gezi eylemleri araştırması ise, niteliksel veri analizine dayandığı için eylemcilerin toplumsal profiline dair çok az şey söyler. Araştırma sonuçları eylemcilerin çoğunluğunun öğrenci olduğuna vurgu yapıyor (% 66). Eylemcilerin siyasal profillerini de siyasi partilerden doğru kategorileştirir. Buna göre "a-tipik CHP'li" seçmenler eylemler içinde en büyük grubu oluşturur (Ete ve Taştan, 2013: s. 34-35). Bu eylemciler kerhen CHP'ye oy veren gençlerdir.

Bir diğer çalışmada, Erdem Yörük ve Murat Yüksel, üç farklı anket (KONDA'nın yaptığı iki anket ile SAMER'in yaptığı anket), verisini kullanarak yaptıkları analizlerde, Gezi eylemlerinin sınıf temelli olmadığını ve dolayısıyla eylemcilerin sınıfsal aidiyetine dair söz söylemenin zor olduğunu, buna karşılık eylemcilerin toplumsal profiline dair söylenecek en temel özelliğin, eyleme katılanların siyasal ve kültürel yönelimleri olduğunu belirtir (Yörük ve Yüksel, 2015: 132-165). Çalışmanın savına göre, "ekonomik güvencesizlik hem 'yeni orta sınıfları' hem de diğer sınıfları benzer şekilde harekete geçirmiştir" (Yörük ve Yüksel, 2015: 155).

Bu araştırmaların sonuçlarından hareketle bir dizi soru sorulabilir:

1. Türkiye'de sokakta siyaset gençlerin işi midir?
2. Türkiye'de sokakta siyaset kültürel sermaye[3] (Bourdieu, 1983-1986; Bourdieu ve Passeron, 1985; Chauviré ve Fontaine, 2003: 12-13) sahibi bireylerin siyaset yapma biçimi midir?[4]
3. Türkiye'de eylemlerin motoru orta sınıflar mıdır?

---

3 Kültürel sermaye, bir alanda yetkin, yetişmiş, iyi dil bilen, toplumsal yaşamı ve kodlarını bilen, kültürel mallara (tablo, kitap, sözlük, enstrüman, makine, vs.) sahip ve unvan, diploma, sınavda başarı gibi toplum tarafından yeteneklerinin tanınmasını mümkün kılan kurumsallaşmış bir duruma sahip kimselerin ellerindeki sermaye türü. Toplum ve çoğunlukla da devlet bu tanınmayı kamusallaştırır, kurumsallaştırır ve bir statü atfeder (Chauviré ve Fontaine, 2003: 12-13).

4 Örneğin Gobille ve Uysal, Karşıt Küreselleşme Hareketleri'ne katılanlar üzerine yaptıkları araştırmadan hareketle yayınladıkları makalede, bu hareketlere katılanların ne kadar önemli bir kültürel sermayeye sahip olduklarını ortaya koydular (Gobille ve Uysal, 2005: 105-126).

Protesto eylemleri belli amaçları gerçekleştirmek için, belli meseleler etrafında yapılır. Her ne kadar her eylem belli ölçüde toplumsal koalisyonlara dayansa da, eylemin amacına göre katılımcıları da farklılaşır. Dolayısıyla da her eylem, katılımcılarının toplumsal profili açısından farklı özellikler gösterir. Böyle bir durumda, eylemcilerin toplumsal profilini ortaya koymak için eylemlerde yapılacak anketlerin sonuçları uygulandıkları eylemin niteliğine göre farklılaşabilir. Bununla birlikte, amaç ve eylemin aktörleri arasında sıkı bir bağ var ise de, altı kentte ve 98 eylemde yaptığımız katılımcı gözlemler bize sokakta siyasetin müdavimleri olduğunu ve her kentte bu müdavimlerin sokak siyasetini biçimlendirdiğini gösterdi. Toplumsal hareketler tarihinde, Gezi eylemleri gibi, eylemcilerin önemli bir bölümünün ilk defa eyleme katıldığı durumlar istisnai ve dönemseldir. Sidney Tarrow'un da belirttiği gibi, protesto eylemleri bazı dönemlerde müdavimlerinin dışında farklı toplumsal kesimleri de kapsar (Tarrow, 1989). Böyle bir gelişme protesto döngüsünden bahsetmemizi mümkün kılan en önemli faktörlerden birini oluşturur. Bu açıdan bakılınca, genişleme dönemleri dışında, yani olağan dönemlerde bir kentte düzenlenen protesto gösterilerinde uygulanan anketler, o kentte sokakta siyasetin aktörlerinin toplumsal profilini büyük ölçüde yansıtır.

Böyle bir düşünceden yola çıkarak, altı kentte 1.500 civarı anket uyguladık. Bu anketlerden 1.452'sini SPSS programında analiz ettik. Eylemcilerin toplumsal profilini ortaya koyması bakımından elde ettiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

Türkiye'de protesto eylemlerinin katılımcılarının önemli bir bölümü 35 yaş ve altı iken, 20 yaşın altındakilerin oranı da azımsanmayacak ölçüde (% 20,8). Katılımcıların neredeyse yarısı (% 47,1) 30 yaşının altında. Yukarıda sözünü ettiğimiz diğer araştırmaların da ortaya koyduğu "öğrencilerin eylemlere katılımının önemli oranda olduğu" yönündeki sonuca benzer bir sonuca burada da ulaşabiliyoruz. Dolayısıyla, eylemlere gençlerin yoğun katılımı Gezi'ye özgü bir durum olmaktan uzak. Eylemlere 46 yaş ve üstü katılım da azımsanmayacak oranda (% 27,1); neredeyse eylemlere katılan her üç kişiden biri orta yaş ve üstü.

Son dönemlerin önemli tartışmalarından "Y Kuşağı" –eğer bu kuşağı tanımlamada sadece doğum yılı kriterini esas alırsak (1981-2000 arasında doğanlar)– sokak siyasetinin temel aktörü olarak karşımıza çıkar: eylemcilerin % 62,2'si bu kuşağa mensup. Ancak bu isimlendirmenin ve tanımlamanın birtakım sorunları içinde barındırdığını da belirtelim. Yaygın kullanıma göre "Y Kuşağı", 1981-2000 arasında doğmuş, sosyal sorumluluk, özgüven, hedef odaklılık ve farklılıklara saygı gibi değerlere önem veren, özel hayatına zaman ayıran ama fark yaratmayı ve fark edilmeyi önemseyen, hırslı ve motive edilmeyi seven bir kuşak olarak tanımlanmaktadır (KONDA, 2014: 80).

Kuşak tartışmalarının ötesinde; anket sonuçlarında sokakta siyaset açısından ilgi çeken en önemli nokta, 35 yaş altının (% 62,2) sokak siyasetine daha fazla ilgi duymasıdır. Bu veri, siyasi partilerde siyaset yapanlarla karşılaştırıldığında daha da anlamlı hale gelir: Zira "particilerin" ezici birçoğunluğu (% 96,8'i) 35 yaşının üzerinde iken (Uysal ve Topak, 2010: 42-43), 35 yaş altı gençler parti yönetimlerinde kendine yer bulamamaktadır[5] (% 3,2). Gençler böylece seslerini duyurabilmek için sokak siyaseti gibi konvansiyonel olmayan katılım biçimlerine yönelmektedir.

TABLO 23
Doğum Yılı

Doğum yılı	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
<= 1970	360	24,8	27,1	27,1
1971-1978	141	9,7	10,6	37,8
1979-1985	200	13,8	15,1	52,9
1986-1993	349	24,0	26,3	79,2
1994+	276	19,0	20,8	100,0
Ara toplam	1.326	91,3	100,0	
Cevapsız	126	8,7		
Genel toplam	1.452	100,0		

5 Uysal ve Topak (2010) siyasal parti yöneticileri üzerine yaptıkları araştırmada 30 yaş ve altı parti yöneticisi olmadığını gösterdi. Oysa yukarıdaki tabloya göre sokakta siyasette eylemcilerin yarısı bu yaş dilimine mensup (+ % 47,1).

Sokakta siyaset parlamentoda yapılan siyasete oranla daha eşitlikçi: Katılımcıların % 43,9'u kadın. Kadın particiler (parti yönetim kurulu üyelerinin % 11'i kadın) (Uysal ve Topak, 2010: 148) ya da parlamentodaki kadın temsil oranı (7 Haziran 2014 Milletvekili Genel Seçimleri sonuçlarına göre TBMM'deki kadın milletvekillerinin oranı % 17,82) ile kıyaslandığında, sokak siyasetinin kadınlara alan açtığını söylemek yanlış olmaz. Kaldı ki, parlamentoda temsil edilen üç partideki kadın milletvekili oranı bu ortalamanın altında seyreder. Halkların Demokratik Partisi'nde (HDP) ise bu oran sokak siyasetindeki kadın temsil oranına yakındır (% 40).[6]

TABLO 24
Cinsiyet

Cinsiyet	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Kadın	623	42,9	43,9
Erkek	795	54,8	56,0
Cinsiyetsiz	1	,1	,1
Ara toplam	1.419	97,7	100,0
Cevapsız	33	2,3	
Genel toplam	1.452	100,0	

Niceliksel düzeydeki bu eşit görünüme rağmen, sokak siyaseti toplumdaki eşitsizlikleri yeniden üretebilmektedir. Bu durum bizzat sokağa çıkma hakkının kendisinde somutlaştığı gibi, eylemlere dair işbölümünde de kendisini gösterir.

> Altı yıldır örgütlü mücadelenin içerisindeyim. Yeni tanıştığımız bir tane genç erkek arkadaş vardı. İşte çatışma anındayız. 1 Haziran'dan (2013) bahsediyorum. Elinde Talcid spreyi var. Bana dedi ki, 'yoldaş bunu sen tutar mısın, ben çatışmaya gideceğim'. Yani bakış açısına bak: sen geride dur, Talcid'i al müdahale et yaralılara, ben çatışmaya gidiyorum. Biz de dedik ki, 'sen ne diyorsun yoldaş?' Ben de çatışıyorum burada, yani ben de çatışmaya gidiyorum. Hani gözünün önünde ol-

6 Bu oranın yüksekliği cinsiyet kotası uygulaması kadar, HDP'nin toplumsal hareket partisi (Uysal ve Topak, 2010) olmasının da bir sonucu olarak düşünülmeli.

mama rağmen görmüyor. Ama biraz biz kadınlardan kaynaklı da bir şey, yani önleri daha çok erkeklere bırakmak, önlerin inisiyatifini daha çok erkeklere bırakmak biraz da bizim suçumuz. Hani dedim ya göze almak. (*Mülakat*, kadın, 28 yaş, 11 Temmuz 2014, İzmir)

Sokakta siyaseti gençlerin yapmasıyla da bağlantılı olarak, protestocuların önemli bir bölümünün bekâr olduğu görülür (% 63,9). Türkiye'de protesto eylemlerine katılımın risklerinin ve bedelinin yüksek olması evli, çocuk sahibi ve aile sorumluluğu taşıyanları bu siyaset tarzından görece uzaklaştırmaktadır. Bununla birlikte, "çocuklarının geleceğinden endişe duyduğu" ve "çocuklarına daha iyi bir gelecek bırakmak istediği" için protesto eylemlerine katılanların da olduğunu, hatta ekonomik ve politik kriz dönemlerinde bu tür katılımcıların sayısının arttığını söyleyebiliriz.

TABLO 25
Medeni Durum

Medeni durum	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evli	**516**	**35,5**	**36,0**
Bekâr	**915**	**63,0**	**63,9**
Ara toplam	**1.431**	**98,5**	**100,0**
Cevapsız	**21**	**1,5**	
Genel toplam	**1.452**	**100,0**	

Eğitim

Eğitim, protesto eylemlerinin katılımcıları söz konusu olduğunda en çok tartışılan iki meseleden biri (diğeri, sınıfsal aidiyet). Toplumsal hareketler literatürü de özellikle 1950'li yıllardan beri "yoksullar" mı yoksa "iyi eğitimli orta sınıflar" mı sokağı kuşatır sorusuna yanıt aramaktadır (Piven ve Cloward, 1977; Gurr, 1970; McAdam, 2012; Gobille ve Uysal, 2005; Gobille, 2008). Özellikle 1968 Hareketi, toplumsal hareketler ile aydınlar, eğitim ve orta sınıflar (Touraine, 1984) ilişkisinin daha çok tartışılmasına yol açarken, Karşıt Küreselleşme Hare-

ketleri bu tartışmayı daha da alevlendirdi (Tarrow, 2005; Della Porta ve Tarrow, 2005; Gobille ve Uysal, 2005). Bu iki etmenin tartışmalarda bu kadar öne çıkmasının nedeni, Alain Touraine'in kuramsallaştırdığı Yeni Toplumsal Hareketler Yaklaşımı'nın 1968 sonrası toplumsal hareketlerin aktörlerinin değiştiğini öne süren temel savı. Bu sava göre, işçi sınıfı artık toplumsal hareketlerin temel motoru olmaktan çıkarak yerini orta sınıflara bıraktı. Sanayi sonrası toplumda orta sınıflar toplumsal hareketlerin ana sürükleyicisi haline geldi (Touraine, 1984).

Anket sonuçlarımız bize sokak siyasetinin aktörlerinin oldukça eğitimli yani kültürel sermaye sahibi kişiler olduğunu göstermektedir. Eylemcilerin % 67,1'i yüksekokul ve üstü öğrenim düzeyine sahip. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2013 verilerine göre yüksekokul ve fakülte mezunlarının oranı % 12, yüksek lisans ve doktora mezunlarının oranı ise sadece % 1,2.[7] Anketimize göre protesto eylemlerine katılanların % 8,8'i halen yüksek lisans (YL) ya da doktora yapmakta ya da bu düzeylerin diplomasına sahip. Bu verilerin açıkça gösterdiği gibi, sokak siyasetinde üniversite eğitimi alanlar Türkiye ortalamasının çok üzerinde temsil edilmektedir. Bir başka anlatımla, sokakta siyaset eğitimlilerin uğraşı olarak karşımıza çıkar.

TABLO 26
Öğrenim Düzeyi

Öğrenim düzeyi	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
Hiçbir eğitim almamış	7	0,5	0,5	0,5
İlköğretim	103	7,1	7,2	7,7
Lise	362	24,9	25,2	32,9
Yüksekokul	102	7,0	7,1	40,0
Üniversite	734	50,6	51,2	91,2
Yüksek lisans	103	7,1	7,2	98,4
Doktora	23	1,6	1,6	100,0
Ara toplam	1.434	99	100	
Cevapsız	18	1,0		
Genel toplam	1.452	100,0		

7 http://rapory.tuik.gov.tr/10-07-2015-14:16:03-373508682197453607720794856 55.html

Tıpkı "particilikte" olduğu gibi, ilköğretim mezunları ile hiçbir eğitim almamış olanlar sokakta siyasette de düşük oranlarda temsil edilir (% 7,7). Oysa Türkiye'de 15 yaş üstü bireylerin % 63'ü okuma yazma bilmeyen, bilen ama herhangi bir okul bitirmemiş kişilerle ilköğretim mezunlarından oluşmaktadır. Sokakta siyasette ise, eylemcilerin % 67,1'i yüksekokul ve üstü eğitim seviyesinde. % 32,9'u ise lise ve daha altı eğitim seviyesine sahip. Bu rakamlar, protestocuların Türkiye genelinden daha eğitimli olduğunu göstermektedir. Hatta bu oran parti siyasetine göre de oldukça yüksek, zira parti yöneticilerinin % 35,1'i yüksekokul ve üstü eğitim düzeyinde (Uysal ve Topak, 2010: 158). Sokak siyaseti niteliği gereği toplumsal ve siyasal meseleler konusunda bilgi sahibi olmayı, belli bir düzeyde ilgiyi gerektirdiği için, genellikle eğitimli, okuyan, kültürel sermaye sahibi toplumsal kesimler eylemlere katılmaktadır. Dolayısıyla eylemcilerin bu niteliği Türkiye'ye özgü bir özellik değil (Gobille ve Uysal, 2005; Jiménez, 2010: 183).

Meslek, işteki durum ve gelir

Toplumsal eylemlere katılanların profili bakımından, eğitimden sonra üzerinde en çok tartışılan boyut meslek ve sınıfsal aidiyet. Uyguladığımız anketin sonuçlarına göre[8] protestocuların yarıya yakını "profesyonel meslek mensupları" arasında yer alır (% 47,56). İçlerinde mühendisler, muhasebeciler, mimarlar, avukatlar, eczacılar, vs. yer aldığı bu meslek grubu,[9] "particiler" arasında da "hizmet ve satış elemanları" meslek grubundan (% 27,1) sonra parti yönetimlerinde en

8 Ankette mesleğini, "devrimci", "halk gerillası", "isyancı", "Kürdistan Bölge yöneticisi", "örgüt lideri", "profesyonel devrimci" "şoreşvan" (Kürtçede devrimci), vs. olarak belirtenler de vardı.

9 Sokak siyasetine bu meslek grubunun daha çok "kırılgan" statüde bulunanlarının katıldığını söyleyebiliriz. Ancak avukatlar için durum biraz daha farklı. Zira avukatların siyasallaşmış olanları sokakta siyaset yapmakta, politik bir dava uğruna meydan siyasetine müdahil olmaktadır. Literatürde avukatların siyasal mobilizasyonu konusunda yapılmış oldukça incelikli bilimsel çalışmalar mevcut. Bkz. Israel, 2009a ve 2009b.

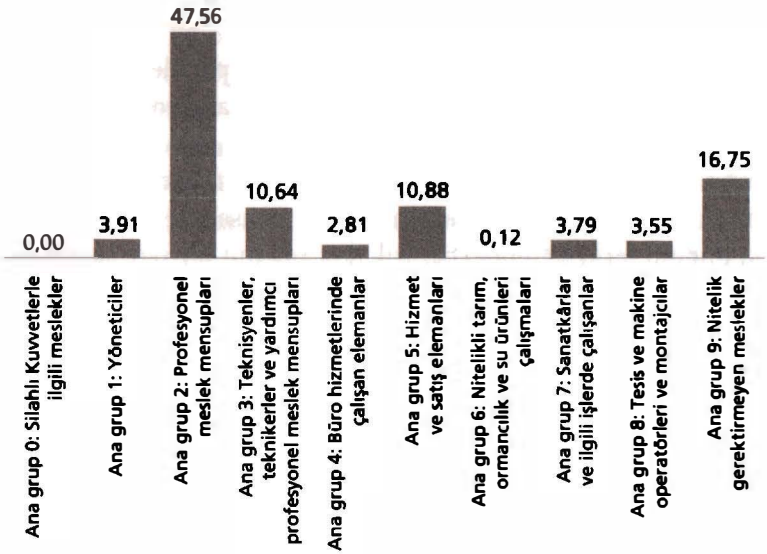
fazla temsil edilen grup (% 22,8) (Uysal ve Topak, 2010: 171-172). Ancak meseleyi il ve ilçe başkanlıkları düzeyinde düşündüğümüzde, "profesyonel meslek grupları" birinci sıraya yerleşir (% 42).

Böyle bir karşılaştırmalı bakış bize, ister partilerde ister sokakta yapılıyor olsun, Türkiye'de siyasetin daha çok "profesyonel meslek gruplarının" elinde olduğunu gösterir. Birçok açıdan farklılaşan particilik ve sokakta siyaset, meslekler bakımından ise daha çok ortaklaşır. Sokak siyaseti açısından burada önemli fark, öğrencilerin sokakta önemli bir pay sahibi olmasına karşılık, parti siyasetinde yer almamaları. İki siyaset tarzı arasındaki diğer önemli fark, "hizmet ve satış elemanları" (% 27,1) (Uysal ve Topak, 2010: 170-171) kategorisinin partilerdeki ağırlığına karşılık, sokakta görece olarak daha zayıf olması (% 10,88).

TABLO 27
Eylemcilerin Mesleki Dağılımı (%)

	Sayı	%
Ana grup 0: Silahlı Kuvvetlerle ilgili meslekler	0	0
Ana grup 1: Yöneticiler	32	3,91
Ana grup 2: Profesyonel meslek mensupları	389	47,56
Ana grup 3: Teknisyenler, teknikerler ve yardımcı profesyonel meslek mensupları	87	10,64
Ana grup 4: Büro hizmetlerinde çalışan elemanlar	23	2,81
Ana grup 5: Hizmet ve satış elemanları	89	10,88
Ana grup 6: Nitelikli tarım, ormancılık ve su ürünleri çalışanları	1	0,12
Ana grup 7: Sanatkârlar ve ilgili işlerde çalışanlar	31	3,79
Ana grup 8: Tesis ve makine operatörleri ve montajcılar	29	3,55
Ana grup 9: Nitelik gerektirmeyen meslekler	137	16,75
Toplam	818	100

GRAFİK 33
Eylemcilerin Mesleki Dağılımı (%)

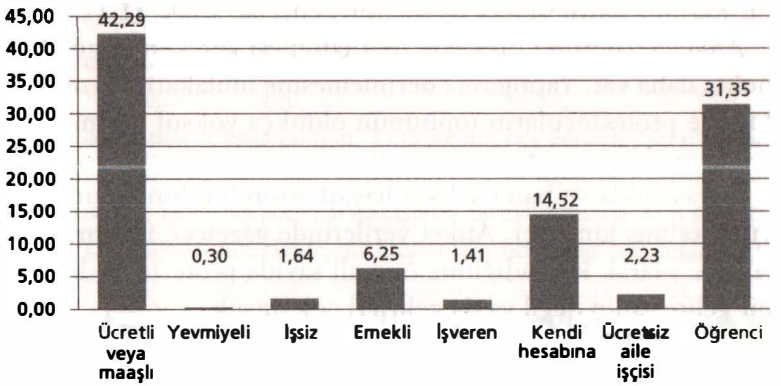
TABLO 28
Eylemlere Katılanların İşteki Durumlarına Göre Dağılımı (%)

	Sayı	*Yüzde*
Ücretli veya maaşlı	568	42,3
Yevmiyeli	4	0,3
İşsiz	22	1,6
Emekli	84	6,3
İşveren	19	1,4
Kendi hesabına çalışan	195	14,5
Ücretsiz aile işçisi	30	2,2
Öğrenci	421	31,3
Toplam	1.343	100

Eylemcilerin işteki durumlarına baktığımızda ücretli veya maaşlı çalışanlarla (% 42,3) öğrencilerin (% 31,3) çoğunlukta olduğunu görürüz. İşsiz ya da ücretsiz ev işçisi gibi bir gelirden yoksun olanlar ile atipik çalışanların (yevmiyeli) oranı ise % 4,1. Ayrıca, sokakta siyaset yapanların önemli bir bölümünün öğrenci,

işsiz, emekli ve ücretsiz ev işçisi gibi işgücü piyasasında aktif olmayan/yer almayan bireylerden (% 41,4) oluştuğunu söyleyebiliriz. Protestocuların % 58,2'si ise düzenli bir işe sahip, yani sistemin tutunamayanları ya da marjlarında yer alanları değil.

GRAFİK 34
Eylemcilerin İşteki Durumu

TABLO 29
Gelir Durumu

Gelir durumu	*Frekans*	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*	*Kümülatif yüzde*
0-430 TL	290	20,0	21,5	21,5
430-815 TL	153	10,5	11,3	32,8
815-1.250 TL	250	17,2	18,5	51,3
1.250-1.900 TL	226	15,6	16,7	68,0
1.900-3.200 TL	308	21,2	22,8	90,8
3.200-5.600 TL	86	5,9	6,4	97,2
5.600 TL +	37	2,5	2,7	99,9
Ara toplam	1.350	93	100	
Cevapsız	102	7,0		
Genel toplam	1.452	100,0		

Katılımcıların gelir durumuna gelince; yukarıdaki tabloda yer alan gelir dilimleri Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın yoksulluk araştırması verilerine göre belirlendi. Bu tabloya gö-

re, üst gelir gruplarına mensup katılımcıların oranı sadece % 2,7 olup 2014 verilerine göre asgari ücretin altında gelire sahip olanların oranı % 32,8'den fazla. Öyle ki, yine 2014 verileri esas alındığında, katılımcılardan % 51,3'ünün geliri açlık sınırının, % 90,8'inin geliri ise yoksulluk sınırının altında kalıyor. Tabloda yer alan düşük gelir dilimleri, katılımcılar arasında öğrencilerin oranının görece yüksek olması ile de kısmen açıklanabilir. Katılımcıların sadece % 9,1'inin geliri ise 3.200 TL ve üzeri.

Anket verilerinin ötesinde, not edilmesi gereken önemli bir nokta daha var. Yaptığımız derinlemesine mülakatlar bize Türkiye'de protestocuların toplumun oldukça yoksul kesimlerine mensup olduğunu gösterdi. Çoğu çok yoksul ailelerin çocukları, parasızlıkla ve hatta açlıkla hayatlarının bir döneminde yüz yüze kalmış kimseler. Anket verilerinde gazeteci, ilaç mümessili, vs. olarak kodladığımız önemli sayıda protestocu düzenli bir gelire sahip değil ya da gelirleri çok düşük.

> Erzurum'da doğdum. Orada büyüdüm. İlkokulda ben Kürtçe konuşan bir insandım. Türkçeyi ilkokulda öğrendim. İlkokul sekiz yıllıktı, bölge okuluna gitmem gerekiyordu, gitmedim. On üç kardeşiz. Orada tarım işçiliğinden başladım. 16-17 yaşında buraya geldim. Tekstilde çalışıyorum. Şu an 25 yaşındayım. Yani 13 senedir tekstilde çalışıyorum. Benim çalıştığım atölyeler küçük atölyeler. Sigorta yok. Bir de daha çok okumamış vasıfsız insanlar ya, sana insan muamelesi yapılmıyor. (*Mülakat*, kadın, 25 yaş, 17 Ekim 2014, İstanbul).

Eylemcilerin sınıfsal profiline dair bu tür değerlendirmeler eylemciler tarafından da yapılıyor. Özellikle Gezi Eylemleri'nden hareketle yapılan "orta sınıf eylemleri" değerlendirmelerine bizzat protestocuların bazıları itiraz ediyor.

> İnsanlar o kadar güven veriyorlardı ki, evet bir yandan ellerinde kamera vardı, sağ elleriyle tutup kamera çekiyorlardı, sol elleriyle yumruk yapıp slogan atmaya devam ediyorlardı. Müthiş bir ambiyans vardı. Bir de Adana'nın şöyle bir özelliğini gördüm ben: ben geleli, üniversiteyi kazanalı daha bir sene olmuş-

tu, o yaz Gezi isyanı patladı, insanları çok tanımıyordum. Şunu da gördüm ben, psikopatlar, gerçek anlamıyla Adanalılar psikopatlar. Şöyle psikopatlar, kaybedecek bir şeyleri olduğunu düşünmüyorlar çünkü. Türkiye'nin beşinci büyük şehri diyorlar ama müthiş bir fakirlik var. 1 milyon 200 bin insan yaşıyor burada ve 1 milyon işsiz var. Gerçek anlamda, resmi rakamlarda, bu kanıtlanmış bir şey, 1 milyon işsiz var. Ha bu işsizliğin şöyle yanları da var mesela inşaat işçileri üç gün bir yerde çalışıyor, dört gün çalışmıyor, işsizliğe bu da dahil. İnsanlar hiç yaşamıyor değil, ama gerçekten 1 milyon işsiz var. Mesela o insanlar sokağa çıktılar. Türkiye'nin her yerinde Gezi "bir orta sınıf isyanıydı" diye tarif edildi. Biz kendi iç tartışmalarımızda da, farklı illerdeki arkadaşlarla tartıştığımızda, ben hep itiraz ediyordum. Hayır, bu Adana için böyle bir şey değil, Mersin için böyle bir şey değil. Adana ve Mersin yerelinde ve Antakya, Hatay yerelinde, yani bu Çukurova bölgesinde orta sınıf isyanı olmadığında ben diretiyordum. Evet, burada bir orta sınıf isyanı değil, gerçekten yoksul halkın isyanı var. Orada atılan sloganlardan ziyade söylenen sözler arasında kulağıma çok böyle yer etmiş şeyler vardı. Bankanın darp edilmesi, bilmem ne olması çok böyle bir somut olarak karşılığını görmüyoruz, normal eylemlerimizde de tercih etmiyoruz böyle bir şeyi. Evet, polis saldırısına karşı biz öz savunmamız olarak çatışabiliriz, onda hiçbir sıkıntı yok. Canımızı savunmak için, onlar bize gaz atıyorlarsa bizim taş atmamız, havai fişek atmamızda hiç problem yok. Bankaların kırılmasına filan biz normal eylemlerde sıcak bakmıyoruz. Gerçekten politik olarak bir karşılığı olduğunu düşünmüyoruz. Ama abinin bir tanesi, gerçekten dışarıdan baktığınızda, yolda görseniz dersiniz ki bu adam gerçekten yoksul. Ya bir yerde inşaat işçisi ya da çok az bir ücrete emeği sömürülüyor. Abinin elinde taş, bankamatiğe doğru gidiyordu ve söylediği şey şu, "Lan zaten benim bu bankaya 5 bin lira borcum var. Al bunu da kırayım, 10 bin lira olsun" deyip ATM'ye taşı yerleştirdi yani. Durdu her şey, bir anda durdu benim için. Arkamızda kocaman bir barikat yanıyordu, önümüzde gaz fişeği filan. Ben abiye böyle kitlendim, durdum. Ve elle-

rimi kaldırdım abiyi alkışlamaya başladım. Helal olsun abi, dedim. Çünkü orada şeyi düşündüm ben, benim ailemin de bankaya kredi borcu var, kredi kartı borcu var. Türkiye'de belki 30, 40, 50 milyon insanın bankaya borcu var, belki daha fazlasının. (*Mülakat*, erkek, 24 yaş, 7 Kasım 2014, Adana)

Dinî inanç

Sokakta siyaset yapanların önemli bir bölümünün inançsız (% 46,8) ya da dinle ilişkisinin zayıf (% 32,7'si inanıyor ama ibadetlerini yerine getirmiyor) olduğu görülür. İbadetlerini yapan, dindar ve dindarlığını kolektif eylemlerle ifade edenlerin oranı ise % 20,4 olup bu oran her beş eylemciden birini ifade eder. Türkiye'nin dünyanın ve Avrupa'nın en dindar ülkelerinden biri olduğu yönünde tespitler yapan Türkiye Değerler Atlası'nı[10] esas aldığımızda, bu sonuçlar bize sokağın bir toplumsal ve politik alan olarak **her anlamda "alternatif"** olduğunu ve alternatif bir alan sunduğunu göstermektedir. Başka bir anlatımla, **kadınlar, gençler, inançsızlar, ekonomik açıdan güçsüzler, vs. için sokak siyaseti kendilerini ifade edebilecekleri bir politik ve toplumsal alan.**

TABLO 30
Din

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
İnançsız	631	43,5	46,8
İnançlı ama ibadetlerini yerine getirmeyen	441	30,4	32,7
Bireysel düzeyde ibadetlerini yapan	235	16,2	17,4
Dindar	23	1,6	1,7
Kollektif dinî toplantılara katılan	18	1,2	1,3
Deist	1	,1	0,1
Ara toplam	1.349	93	100
Cevapsız	103	7,0	
Genel toplam	1.452	100,0	

10 http://www.bahcesehir.edu.tr/icerik/1725-turkiye-degerler-atlasi-2012-yayinlandi

Enternasyonallik

Enternasyonallik ile kastımız eylemcilerin diğer ülkelerle kurduğu ilişki. Bu ilişki çoğu kez, yurttaşların ulusal sorunlar dışında başka ülkelerin sorunları ile de ilgilenmesini ve onlar için harekete geçmesini anlatır. Örneğin Karşıt Küreselleşme Hareketleri'nin aktivistlerinin kendi yaşadıkları ülke dışındaki ülkelerle sıkı ilişkileri var ve uluslararası düzeyde bir toplumsallaşmaları söz konusu (Gobille ve Uysal, 2005: 112-117). Bu ilişki çok sayıda dil bilmekten, başka bir ülkede yaşamış olmaya kadar uzanan farklı biçimlerde gelişir (*a.g.e.*, s. 113-114).

TABLO 31
Türkiye Dışında Başka Ülkede Bulundunuz mu?

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	213	14,7	15,4
Hayır	1.104	80,9	84,6
Ara toplam	1.387	95,5	100
Cevapsız	65	4,5	
Genel toplam	1.052	100	

Küreselleşme Karşıtı Hareketler'in bu enternasyonal niteliğine karşılık Türkiye'de eylemcilerin sadece % 15,4'ü Türkiye dışında bir ülkede herhangi bir nedenle ve belli bir süreyle bulunmuş. Oysa, eylemcilerin % 84,6'sı Türkiye dışına hiç çıkmamış. Eylemciler, sırasıyla, eğitim (% 33,1), seyahat/gezi (% 27,5) ve iş (% 21,1) amaçlarıyla yurtdışına seyahat etmiş.

İlerleyen paragraflarda detaylı bir biçimde ele alacağım gibi, bu durum sokakta siyasetin ajandasını daha çok ulusal nitelikli meselelerden oluşturmakta, uluslararası sorunlar geri planda kalmaktadır. Ancak, bu tespite üç önemli noktayı eklemek gerekir. Bunlardan ilki, 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında, 2000'li yıllar Türkiye'sinde sokakta siyasetin çok daha fazla uluslararası meselelere açıldığı (Uysal, 2005b), ikincisi ise, özelde Irak savaşı, genelde Ortadoğu'daki gelişmelerin uluslararası duyarlılığın artmasında etkili olduğu. Üçüncü nokta da,

en azından ilk bakışta ve **paradoksal bir biçimde, Türkiye'de sağ sokak siyasetinin, sol sokak siyasetine göre çok daha fazla enternasyonal** nitelik taşıdığı. Burada "enternasyonal olmayı" uluslararası meselelerle ilgili daha fazla eylem düzenlemek anlamında kullandığımızı hatırlatalım. Filistin meselesi bu enternasyonalliğin en önemli adresi. Bununla birlikte, özellikle ABD'nin Irak'a müdahalesi, solun da 2000'li yılların başında ulusal sorunların ötesinde amaçlarla kolektif eylemler düzenlemesini sağladı.

TABLO 32
Yurtdışında Bulunma Amacı

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Eğitim	53	3,7	33,1
İş	37	2,6	23,1
Seyahat	44	3	27,5
İkamet ve doğum yeri	10	0,7	6,3
Ailevi		,4	4
Gençlik kampı	5	0,3	
Mülteci	2	0,1	
Diğer	3	0,2	2
Ara toplam	160	11	100
Cevapsız	1.292	89	
Toplam	1.452	100	

Eylemcilerin siyasal profili

KONDA Araştırma Şirketi'nin Gezi Parkı eylemcilerine uyguladığı anketin sonuçlarına göre katılımcıların % 79 gibi ezici bir çoğunluğu örgütsüz, yani partiler dahil herhangi bir örgüte üye değil (KONDA, 2014). Biz uyguladığımız ankette soruyu parti üyeliği üzerinden sorduk. Katılımcıların % 60,8'i herhangi bir siyasi partiye üye değil. Bunlara partiye önceden üyeliği olup da sonradan ayrılanları eklediğimizde oran % 68,4'e yükselir. Dolayısıyla, Gezi Parkı eylemcilerinin bir özelliği gibi gösterilen bu özellik, aslında genel olarak Türkiye'de sokak siyasetinin önemli özelliklerinden biri. Gezi Parkı eylemlerine katılanların "örgütsüz" olma özelliğini bir "kırılma", "yeni bir

şey" olarak sunan ve tartışanların, aşağıdaki tablo karşısında bu tespitleri üzerinde yeniden düşünmeleri gerekecek. Ancak burada tartışmaları zenginleştirmek adına bir not düşmekte de fayda var. Örgütlülük burada klasik ve dar anlamı ile düşünülmektedir. Oysa sosyal ağlar da bir örgütlenme biçimi; esnek bir örgütlenme, ancak nihayetinde örgütlenme. Bu açıdan bakıldığında, KONDA'nın sonuçlarına göre, eylemleri sosyal medyadan öğrenip gelen katılımcıların % 69'u nihayetinde örgütlü.

TABLO 33
Parti Üyeliği

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet hâlâ üyeyim	447	30,8	31,7
Evet ama ayrıldım	107	7,4	7,6
Hayır	858	59,1	60,8
Ara toplam	1.412	97,2	100,0
Cevapsız	40	2,8	
Genel toplam	1.452	100,0	

Siyasi partilere dair bu mesafeli duruşa karşılık, eylemcilerin sadece % 5,5'inin ilk eylemi. Katılımcıların % 65,2'si sokağın müdavimi. Bir diğer deyişle, katılımcıların % 94,5'i sokakta siyasete aşina olup "başka araçlarla siyaset yapmaktadır" (Tilly, 1986). Dolayısıyla bu tabloda siyasallaşmanın başka bir resmini görmekteyiz. Zira yurttaşların bir bölümü siyasal partiler dolayımıyla değil, sokakta siyasallaşmakta.

TABLO 34
Eyleme Katılma Sıklığı

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
İlk defa	78	5,4	5,5
Birden fazla	419	28,9	29,3
Sık sık	932	64,2	65,2
Ara toplam	1.429	98	100
Cevapsız	23	2,0	
Genel toplam	1.452	100,0	

"Eylemin yapılacağını nereden öğrendiniz?" sorusuna verilen yanıta göre katılımcıların yarıdan fazlası eylemlerin yapılacağını ya sosyal medyadan ya da üyesi olduğu örgüt aracılığı ile öğrenmektedir. Sosyal medyadan öğrenme oranı Gezi Parkı eylemlerindeki oran kadar yüksek olmasa da, farklı kanallar içinde oranı en yüksek olan öğrenme kanalı.

TABLO 35
Eylemleri Öğrenme Kanalı

Öğrenme kanalı	*Frekans*	*Yüzde*
Üyesi oldğum örgüt aracılığı ile	557	23,9
İnternetten	599	25,7
Basından	333	14,3
Alternatif medyadan	229	9,8
Arkadaşlarımdan	421	18,0
Afişlerden	196	8,3
Toplam	2.335	100,0

Eylem yapılacağını öğrenme kanalı her ne olursa olsun, protestocular eylemlere yalnız gitmez (% 86,5). Bu durum toplumsal alışkanlıklarla ilgili bir mesele olarak karşımıza çıkar. Toplantılara, eylemlere, kültürel faaliyetlere, vs. yalnız gitme alışkanlığı Avrupa ülkelerinin aksine, Türkiye'de fazla gelişmedi. Aşağıdaki sonuç, bu toplumsal geleneğin protesto eylemlerine yansımasını gösterir.

TABLO 36
Eylemlere Yalnız mı Gidersiniz?

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	193	13,3	13,4
Hayır	1.248	86,0	86,5
Ara toplam	1.441	99,3	100,0
Cevapsız	11	,7	
Genel toplam	1.452	100,0	

Eylemlere yalnız gitmeyen eylemcilerin yarıdan fazlası eylemlere arkadaşları ile gidiyor (% 52,7). Bu orana örgüt arkadaşlarını da eklediğimizde oran % 79,5'e yükselir. Bu tabloya göre, eyleme katılan her beş kişiden biri eyleme ailesini de getiriyor. Zaten izleyen tabloda da görüleceği üzere, eylemcilerden dörtte üçü eylem öncesinde birini ya da birilerini eyleme gelme konusunda ikna etmeye çalışır. Ayrıca, eylemcilerin hemen hemen yarısına yakını eyleme hazırlık çalışmalarına katılmaktadır (% 49,1).

TABLO 37
Eyleme Kimlerle Gidersiniz?

	N	*Yüzde*
Arkadaş	808	Yüzde 52,5
Aile	315	Yüzde 20,5
Örgüt	415	Yüzde 27,0
Toplam	1.538	100,0

TABLO 38
İkna Çalışmaları

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	1.068	73,6	74,6
Hayır	364	25,1	25,4
Ara toplam	1.432	98,6	100,0
Cevapsız	20	1,4	
Genel toplam	1.452	100,0	

TABLO 39
Eyleme Hazırlık Çalışmalarına Katılım

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli Yüzde*
Evet	700	48,2	49,1
Hayır	727	50,1	50,9
Ara toplam	1.427	98,3	100
Cevapsız	25	1,7	
Genel toplam	1.452	100,0	

Ankete katılanların % 66,1'i, soruya yanıt verenlerin ise % 54,6'sı, eylemlere sıklıkla katılır, yani sokak siyasetinin müdavimidir. Yine ankete katılanların % 28'i aynı zamanda çok sayıda eylemin de düzenleyicisi, yani sokak siyasetinin aktif bireyleri (Tablo 40).

TABLO 40
Son Beş Yılda Düzenleyici Olarak Katıldıkları Eylem Sayısı

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli Yüzde*
Sadece 1 eylem	51	3,5	7,4
2-5 eylem	139	9,6	20,3
6-10 eylem	89	6,1	13,0
10'dan fazla eylem	407	28,0	59,3
Ara toplam	686	47,2	100,0
Cevapsız	766	52,8	
Genel toplam	1.452	100,0	

TABLO 41
Eylemde Yer Aldıkları Kortej

	Frekans	*Yüzde*
Bir siyasal partinin kortejinde	473	34,2
Bir sendikanın kortejinde	293	21,2
Bir derneğin kortejinde	211	15,3
Bir örgütün kortejinde değilim	293	21,2
Diğer	112	8,1
Toplam	1.382	100,0

Eylemlere katılanlar daha çok siyasal parti (% 34,2), sendika (% 21,2) gibi klasik örgütlenmelerin kortejlerinde yer alır. Anket sonuçlarına göre, her üç eylemciden birinin parti üyesi (% 31,7) olduğunu belirtmiştik. Yukarıdaki tabloya göre, yaklaşık her üç kişiden biri de bir siyasal parti kortejinde yer alıyor (% 34,2). Aradaki fark, siyasal partilere üye olmadıkları halde kendilerini yakın hissettikleri partinin kortejinde yürümeyi tercih eden protestocular da olduğunu gösterir.

Gezi Parkı protestolarına katılım

TABLO 42
Gezi Eylemlerine Katılım

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	1.090	75,1	76,2
Hayır	340	23,4	23,8
Ara toplam	1.430	98,5	100,0
Cevapsız	22	1,5	
Genel toplam	1.452	100,0	

Anketlerimizi Gezi Parkı protestolarından sonra uyguladığımız için, eylemcilerin Gezi eylemlerine katılıp katılmadıkları da siyasal profilleri açısından önemli bir mesele olarak karşımıza çıkar. Sonuçlara göre her dört eylemciden üçü daha önce Gezi Parkı eylemlerine katılmış. Bu önemli oran karşısında ve anket sonuçlarımızın bütünü göz önünde bulundurulduğunda, Gezi eylemlerine daha çok "a-tipik CHP seçmeninin" katıldığı yönündeki yukarıda bahsettiğimiz araştırma sonuçlarına çok da itibar edilmemesi gerektiği ortaya çıkar.

Gazete okuma ve internet kullanma

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan araştırmalar bize politikleşme ile günlük gazete okuma alışkanlığı arasında sıkı bir bağ olduğunu gösterir (Favre ve Offerlé, 2002: 201-232). Ülke ve dünya gündeminden haberdar olmayı sağlayan gazete oku-

TABLO 43
Gazete Okuma

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	1.155	79,5	82,7
Hayır	241	16,6	17,3
Ara toplam	1.396	96,1	100,0
Cevapsız	56	3,9	
Genel toplam	1.452	100,0	

TABLO 44
İnternet Kullanma

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Çok sık	649	44,7	46,7
Sıklıkla	426	29,3	30,6
Zaman zaman	271	18,7	19,5
Hiç	45	3,1	3,2
Ara toplam	1.391	95,8	100,0
Cevapsız	61	4,2	
Genel toplam	1.452	100,0	

ma alışkanlığı böylelikle bireylerin politikleşmesinde rol oynar. Evlerine düzenli olarak günlük gazete giren ailelerin çocuklarının diğerlerine göre daha fazla politik bilinç kazandığı yapılan bu araştırmanın bulguları arasında yer alır (*a.g.e.*). Özellikle de sokakta siyaset yapanlar açısından, toplumsal ve politik meselelere duyarlılığın oluşmasında gazete okuma özel bir öneme sahip. Nitekim eylemcilerin % 79,5'i gazete okuru iken % 16,6'sı ise gazete okumamaktadır. Burada politikleşmeye rağmen, yaklaşık olarak her beş kişiden birinin gazete okumadığı görülür. Bu noktada başka haber alma kaynakları devreye girer ki, soruya yanıt verenlerin % 74'ünün sıkça internet kullandığı, buna karşılık hiç internet kullanmayanların oranının ise sadece % 3,2 olduğunu anket sonuçları ortaya koyar. Geçerli yüzdeler açısından baktığımızda, eylemcilerin % 96,8'i internet kullanıcısıdır.

İz bırakan eylemler

Militanların/siyasi aktivistlerin "hem babalarının hem de yaşadıkları zamanın çocukları" olduğunu söyleyen Olivier Ihl'i (2002: 143) teyit eder biçimde, eylemcilerin hayatlarında dönüm noktası oluşturan eylemlerin kuşaklara göre oldukça farklılaştığını görmekteyiz. Öyle ki bu eylemler Vietnam Savaşı karşıtı gösterilerden, 2013 ODTÜ ve Gezi Parkı eylemlerine kadar uzanan yarım yüzyılı aşkın bir zaman dilimini kapsar ve çok çeşitlilik arz eder.

Örneğin üniversite öğrenci eylemleri açısından "içinde yaşanılan zamanın" oldukça belirleyici olduğu görülür. 1968 öğrenci olaylarından, 2013 ODTÜ eylemlerine kadar uzanan farklı eylemler, protestocuların zihinlerinde iz bırakmıştır. 1980 sonrasında protestoların hedefine özellikle Yüksek Öğrenim Kurulu (YÖK) yerleşirken, 1980 öncesi eylemlerde ise talepler daha çok ulusal ve uluslararası politikalara odaklanır (Uysal, 2009). 6 Filo protestolarında olduğu gibi. 12 Eylül 1980 darbesi öncesi katılmış oldukları eylemler bir kuşağın hafızasında halen çok canlı. Anket formlarında, "1980 öncesinde 15 yaşında ilk katıldığım eylem", "1980 öncesinde mahkemelik olduğum eylem" gibi ifadelere sıkça rastlanmaktadır.

İz bırakan eylemlerin neler olduğu, yaş ve kuşak faktörünün yanında, protestocunun politik kimliğine göre de belirlenmektedir. Örneğin Kürt siyasal hareketi içinde yer alan kişilerde, başka birçok meselenin yanında, Kobane eylemlerinin özel bir yeri var.

> Yani kırılma noktaları olarak düşünürsek, yaşamımda en büyük kırılmalardan bir tanesi, 96'da ben cezaevindeydim. Amed zindanında on tane tutsak kafaları ezilerek katledilmişti. Bunu protesto etmek için ölüm orucuna başlamıştık. Onun öncesinde 2000 hayata dönüş operasyonu dehşetti, başka bir dehşetti o zaman. Bir bu. Bununla ilgili yaptığımız eylemler benim cephemden çok şeydir. Onun dışında Öcalan'ın yakalanıp devlete teslim edildiği dönem bir kırılma sürecidir. Roboski başka bir kırılma sürecidir. Kobani başka bir kırılma sürecidir, yani Yeşilyurt başka bir kırılma sürecidir. Ya bizim hayatımızda iz bırakmayan bir şey yok ki. Biribirinden önemsiz ya da daha az acılı bir şey yok, hepsi gerçekten çok acılı. Sakine Cansız'ların Paris'te katledilmesi başka bir kırılma noktasıdır. Bunun dışında Gezi başka bir kırılma noktasıdır, Lice başka bir kırılma noktasıdır, Ceylan başka bir kırılma noktasıdır, Uğur başka bir kırılma noktasıdır; hepsi böyledir yani. Soma başka bir kırılma noktasıdır, İstanbul asansör kazası başka bir kırılma noktasıdır, Ermenek başka bir kırılma noktasıdır, Elbistan

başka bir kırılma noktasıdır ve bunların hepsi ruhumuzda, yüreğimizde, beynimnizde iz bıraktı. Kobani başka bir şey... Ya biz Kobani'de 35 gün dehşeti yaşadık. Ben bir hafta Suruç'a gittim, sınırda nöbet eylemine katıldım. Gerçekten psikolojik dengem bozuldu benim. Biz sınırda nöbetteyiz. Çadırlarımızı yaktı devlet, çadırda kalmamıza izin vermedi. Yağmur üstümüze yağdı, çamurda kaldık, yemek yok... Diğer taraftan, sınırın öbür tarafında küçücük bir kent sürekli bombalanıyor, top atılıyor, havan atılıyor, her türlü araçla vuruluyor ve sen karşıda sadece seyrediyorsun, hiçbir şey yapamıyorsun. Yetmiyor, devlet geliyor seni gazlıyor, her gün gazlıyor, her gün saldırıyor. Burada beklemeyin diyor. Niye? Burada bekleme çünkü ben IŞİD'e destek veriyorum, sen görme. Ya gece 12 oluyordu, ya gözümüzle görüyoruz, hiçbir şey yapamıyorsun. Işığı söndürüyor adam, bakıyoruz arka arkaya en az 20 tane askeri kamyon dizildi tin tin tin geliyor, kapatıyor ışıkları. IŞİD'in olduğu bölgeden adamlar geliyor, malzemeleri hop alıp gidiyor ve seni vuruyor o malzemelerle. Sen de bunu seyrediyorsun. Elinden hiçbir şey gelmiyor. Yakalıyorsun sen suçlu oluyorsun, o yine suçsuz oluyor. Ama orada beni en çok etkileyen, biz İstanbul ekibiyle Kobani'ye kitlesel giriş yaptık, dönüşte bize yaşatılanlar gerçekten, yani hani siyasi literatürde bir sözcük bulamıyorum, iğrençti diyorum. Bu bizim girdiğimiz yerden çıkmaya çalıştık gündüz. Gittik, bir saat sonra geri döndük. Sembolik bir şeydi, hani destek amaçlı geziydi, kestiler. Kobani'nin içindeyiz, oradan oraya gaz attılar bize. Ondan vazgeçtik, hadi dağıldık, gazlar bize etki etmedi, açık alan dağılıyor çabuk. Baktılar biz onların dediğini yapmıyoruz, gidin buradan dediler. Bu kapıdan sizi almayacağız. Niye almayacaksın? Yok bilmem ne kapısına gidiceksin, 15 kilometre yol, yürüyerek. Ya niye 15 kilometre yürüyelim buradan girdik, buradan çıkacağız. Biz oturma eylemini yapınca orada karşıda bekleyen kitleyi gaz yağmuruna tuttular. Aklın durur böyle simsiyah oldu her taraf. Ona zulüm ederek sana şantaj yapıyor. Gitmezseniz biz burayı ezeceğiz, tamam dedik gidiyoruz, gideceğiz o kapıya. 15 kilometre yürüdük o kapıya geldik, gecenin

saat 10'u olmuş, sabahtan gitmişiz gecenin 10'u olmuş ve geldiğimiz yerde Kobanili aileler bekliyor. Hayvanlar, çocuklar, insanlar, gençler, yaşlılar... Bir de gece karanlık ve hâlâ bizimle pazarlık yapıyorlar. Biri diyor ki bırakın gebersinler, biri diyor ki gitmişken IŞİD bunları öldürsün... (*Mülakat*, kadın, 51 yaş, 5 Kasım 2014, Adana)

Bazen de farklı gelen, değişik eylem biçimlerinin kullanıldığı ya da eylemcilerin duygusal anlar yaşadığı eylemler akıllarda yer eder. Genellikle bu kategorideki eylemler eylemcilerin hiç de beklemediği, tasavvur edemeyeceği anlara sahne olmuştur.

O eylemde ben slogancıydım. Medeni Yıldırım öldürülmüştü. Kadıköy'de bir eylem kesmiştik biz Kadıköy Forumu olarak, Kolektifler olarak değil. Biz de şeyi düşünüyorduk; bu çocuk Kürt, Kürt siyasi hareketinin aldığı karar dolayısıyla karakola yürüyüş sonucunda öldürülmüştü. Ya tutar mı bu eylem, olur mu olmaz mı derken binlerce insan geldi. Biz herhangi bir şekilde flama taşımayalım, bayrak olmasın diye karar almıştık. Çok böyle hissi bir eylemdi, çünkü ilk defa böyle o kardeşlik hikâyesinin gerçek olduğu, yani böyle makyajlı CHP'li teyzelerin Kürt bir çocuk için ilk defa böyle sokağa çıktığı, onu savunduğu bir eylemdi. Mesela Türk bayrağı bile çok azdı. Kürt siyasi hareketinin sembolleri yeşil, sarı, kırmızı bayrak da yoktu. İnsanlar birlikte bir şeyler yapabilmeye odaklanmıştı. Beni çok etkilemiştir o eylem. Çok fazla insan vardı vesaire...

(...)

Mesela şöyle komik bir şey de olmuştu. Gezi zamanı, 1 Haziran'da polis arabasına girdik biz. Polisleri Gezi Parkı'ndan çıkarttığımız zaman bir tane polis otosuna girdik bir arkadaşla. Bir tane polis yatıyor. Bizi gördü, kalktı. Biz de nefes nefeseyiz. Acayip korktu. İşte bokunuzu yiyeyim yapmayın, çoluğum var, çocuğum var, bana bir şey yapmayın... Her şey var böyle kalkanlar falan. Biz de tamam hadi git dedik, ittik. Bir şey de yapmadık yani gittik. Otobüsten gitti, Taşkışla'nın oradan aşağı döndü, biraz uzaklaştı, döndü küfür etti. Size ben ne yapacağım görürsünüz dedi. Yani öyle bir anımız da var mese-

la yani... Gerçekten komik. (*Mülakat*, erkek, 25 yaş, 19 Ekim 2014, İstanbul)

Bütün bu farklılıklara rağmen, eylemciler içinde en fazla iz bırakan eylemlerin 1 Mayıs mitingleri olduğu görülür. Burada söz konusu olan farklı tarih ve farklı kentlerde gerçekleşen 1 Mayıs'lar. Anketi yanıtlayan eylemcinin ait olduğu yaş dilimi de burada önemli bir etken, zira bazıları için hayatlarında en iz bırakan eylem 1977 Taksim 1 Mayıs'ı iken, bazıları için ise, ilk katıldığı eylem olmasından ötürü, 2015 1 Mayıs'ı. İlk gözaltına alındığı ve tutuklandığı eylem olması dolayısıyla 1980 İstanbul 1 Mayıs'ını belirtenler olduğu gibi, 2006 İskenderun 1 Mayıs'ını dile getirenler de var.

> 87 1 Mayıs. İstanbul'a gittim ve ilk defa Taksim'e çıkılacaktı. Çok kritik bir şey yani hani sonuçta hiç denenmemiş bir şey. Eee örgütsüzüm. Hiçbir ilişkim yok. Tek başıma çıktım, o zaman ilk defa şey yapılacak, boyalı su sıkılacak ki kim eyleme katıldı, o anda yakalanamazsa, boya üzerinde eylemden sonra yakalansın, yani devlet hazırlandı. Taksim tamamen zaten işgal altında filan. Ben o zaman işte hazırladım kendimi. Uzun elbise torbaları var ya, onlardan işte gözler, ağız için delikler filan oluşturdum. Ondan sonra ve hani onları işte su sıktıkları zaman giyip, bitince de üzerimden atar kaçarım şeklinde gittim. Ben Mecidiyeköy tarafından girmeye çalıştım alana ve epey bir insan vardı. Ve hani ilk defa, ciddi anlamda Taksim zorlanacak ve hani öyle bir irade ile gelmiş insanlar. Öyle bir coşkuyla gelmiş ve her şeyi göze almış gelmiş. Ve barışçıl, saldırganlık asla işin içinde söz konusu değil. Ondan sonra şey çok ilginçti, polis gerçekten bütün zoruyla oradaydı. Demir çubuklar kullanıyorlardı, kaçanların bacaklarına vurup düşürüp ondan sonra alıyorlardı zaten. Gözümün önünde çok insanı aldılar, çok dayak atarak aldılar filan. Bana bir şey olmadı. Hani bir şekilde çevik bir adamdım, spor yapıyordum bilmem ne filan, kaçtım koştum. Saatler boyunca, bizi ne zaman alandan çıkardılarsa, başka bir sokaktan bir delikten yine alana çıktık. Ve saatler sürdü bu. Taksim'i de zorladık, aralardan

diğer işte Tarlabaşı'ndan insanlar zorladı. Neticede gerçekten akşamın körüne kadar, canhıraş, biz o alanı zorladık. İşte ölen oldu biliyorsunuz o zaman. Silahlı ateş edildi polis tarafından. Ben sadece küçük bir darbe ile, işte omzuma şuradan (gösteriyor) gelen bir çubukla vurdular. Ufak bir yaralanma oldu orada. Ama ciddi bir şey olmadan o günü bitirdim. Gitmek çok heyecan vericiydi Ankara'dan kalkıp. İki gün önce gittim, almazlar biliyorum, hani çevirirler filan diye. Ondan sonra, kimseye söylemedim, ailemin filan hiç kimsenin haberi yoktu. Katılmak çok heyecan vericiydi, dönmek de çok heyecan vericiydi. Tabii dönünce bir de şey oluyorsun yani böyle işte bütün herkes, "Mete 1 Mayıs'a gitti, döndü." (*Mülakat*, erkek, 47 yaş, 4 Nisan 2014, Ankara)

Anketlerde 1 Mayıs 1977 kadar, 1 Mayıs 1996 Kadıköy mitingi de ön plana çıkıyor. Üç kişinin hayatını kaybettiği ve çok sayıda kişinin gözaltına alındığı bu eylem, o dönemde medyada da oldukça geniş yer bulmuş ve tartışılmıştı.

Sanırım biri 2007 1 Mayısı'ydı. Biz o zaman Antalya'dan İstanbul'a gitmiştik. Yaklaşık 16-17 saat sürmüştü yol. İşte 4 gözaltı verip filan kalanlarla yola devam edilen bir şeydi. Böyle 8-10 kere durdurularak. Sonra da alınmamıştık zaten. Pendik tarafında benzinlikte kalmıştık. İlk defa jandarmanın ateş edip de böyle çok yakından silahlı uyarıya maruz kaldığım bir dönemdi. Diğeri de 2010'da Taksim'e girdiğimiz 1 Mayıs'tı. Oraya da bir arkadaşımla İzmir'den otostopla gitmiştik aslında. O çok enteresan oluyor. Çünkü giderken işte, BİM'de çalışan satış pazarlamacısı, o diyor ki "ne güzel işte başbakanımız izin verdi, açtı size alanı. Niye olay çıkarıyorsunuz?" Sonra Kayserili bir tır şoförü, o diyor "ya bunlar iyi mi yapıyor, kötü mü yapıyor, biz aslında öyle düşünmüyoruz". Sonra işte Susurluk dolaylarında, eski Dev-Yol'lu şeker fabrikasında çalışan sendikalıya denk geldik. İşte o çorba ısmarladı. O da "babasının malı gibi buraları satıyor" diyor. En son biz indiğimizde artık neye inandığımızı bilmiyorduk. *(Gülüşmeler)* Ama sonra işte tabi ki Okmeydanı'na gittik. Diğer arkadaşım da TİKKO'luy-

du, DHF'liydi. Daha sonra oradan doğru bir Taksim'e giriş, en unutulmazı diyebilirim. (*Mülakat*, erkek, 29 yaş, 8 Nisan 2014, İzmir)

1 Mayıs'ların yanında, cenaze törenlerinin ve öldürülen kişileri anma eylemlerinin, iz bırakan eylemler içinde önemli bir yeri olduğu görülür. Bunlar arasında, Hrant Dink'in cenazesi ve yıldönümlerinde anma eylemlerinden, Halkın Emek Partisi il başkanı Vedat Aydın'ın cenazesine, İbrahim Kaypakkaya'nın ölüm yıldönümü anmalarına, Bahriye Üçok, Turan Dursun ve Uğur Mumcu'nun cenaze törenlerine, Metin Göktepe'nin ölüm yıldönümü anmalarına bir dizi kolektif eylem yer alır. Güneydoğu'da ölen asker cenazeleri de bu grupta düşünülebilir. Ahmet Atakan'ın Antakya'da Gezi Eylemleri sırasında polis tarafından öldürülmesi üzerine yapılan eylemlere katılan bir protestocunun anlattıkları bu tür iz bırakan eylemlere örnek teşkil eder.

> Ahmet Atakan öldürüldü işte, şimdi tarihi hatırlamıyorum da, gece saat ikide öldürüldüğünü duymuştuk, iki çeyrekte arabayı bulduk, gece yola çıktık Antakya'ya. Antakya çok kötüydü. O öldürüldüğü Armutlu Mahallesi diyorlar işte, çatışmaların olduğu yer, orası çok kötüydü. Her yer feryat figan. Ardından gece çatışması vardı, o da çok acayip bir çatışmaydı. Arkadaşın bir tanesi geldi işte, Halkevi başkanıydı, Ahmet Atakan Halkevci zaten, dedi ki işte tam çatışmaya gireceğiz, bir bölge var, polis oradan girince bütün ölümler oradan geliyor, ölümler oradan yaşanıyor. Dedi ki "bizim orayı tutmamız lazım". Halkevciler oraya gidecek, Kolektifçiler, Halkevciler. Altı tane arkadaş çağırdı işte siz gelin, dedi. Genelde böyle çok hareketli olanları çağırdı, ben de içlerindeydim. "Elimizde ne var?" dedi. Herkes bir anda taşları çıkardık. Baktı elimize taş, "olsun" dedi, "yüreğimiz var" dedi ve böyle kendine vurdu: "Yürüyün, gidiyoruz" dedi. Hâlâ etkisindeyim, çok acayipti. Yani bir delilik hali, cinnet hali Türkiye'nin şimdiki hali. O an çok kötüydü, her Ahmet Atakan aklıma geldiğinde böyle, gözlerim filan doluyor. Kan filan vardı, kanın oldu-

ğu yere defneyi koymuşlardı. Defneyi yakmışlardı işte kokusu tütsün diye, çok etkiliydi. Çok politik bir yer olduğunu o an anladım. Mesela yaşlı bir tane kadın çıkmış ağıt yakıyor, bir yandan feryat ediyor işte 'bunlar hep Amerika'nın oyunları, bilerek, biz Arap Aleviler olduğumuz için üzerimize bunları salıyor, polisler acayip şiddet uyguluyor, burada her gün çocuklarımız, kardeşlerimiz öldürülüyor' diye böyle Arapça. Arkadaş o an bize çevirdi, biz anlamadan ağlamıştık mesela. Herkes ağlarken biz de ağlamıştık. Şimdi gene üzüldüm, kötü oldum. Hâlâ çok etkileniyorum. (*Mülakat*, erkek, 24 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Bu tür dönüm noktaları bir yandan protestocuların hayatlarında izler bırakırken, diğer yandan da kolektif bir belleğin inşasını mümkün kılar. Kolektif eylemlere ilişkin bir toplumsal hafızanın oluşmasını sağlar.

Politik görüş

Eylemcilerin politik olarak kendisini nasıl tanımladığı meselesine dair tespitler bu anketin belki de en önemli katkısı. Zira anketin sonuçları kadar, anket uygulanırken yapılan gözlemler de oldukça önemli. Özellikle üniversite öncesi gençliğin kendilerini politik olarak tanımlamakta oldukça güçlük çektiğini gördük. Kendilerini hem komünist/sosyalist hem sosyal demokrat hem de milliyetçi olarak görenler, bu nedenle ilgili soruyu yanıtlamakta zorluk çekenler ve uzun süre soru üzerine düşünenler mevcuttu. Hatta süreç içinde ebeveynleri ile bu soruyu uzun uzun tartışanlar olmuş. Örgütlü olanların bile kafalarında bir kavram kargaşası olduğunu gözledik.

Gençlerin yanında bazı kadınların da kendisini politik olarak tanımlamakta zorlandığına tanık olduk. En çarpıcı tanıklık İzmir'de "Cumhuriyetine sahip çık" eyleminde karşımıza çıktı. Anketi yanıtlayan kadınlardan biri hemen yanında bulunan kocasına dönüp "biz neciydik be?" diye sordu. Bu sorunun ve daha çok sayıda gözlemin ortaya koyduğu gerçeklik, Türkiye'de

politik görüşün bir "taraf tutma" olarak algılanmasıdır. O taraftan ya da bu taraftan olma. Genel olarak da "düşmanından" hareketle kendisini tanımlama söz konusu. "O öyleyse ben böyle olmalıyım" tarzında bir anlayışın hâkim olduğu gözledik.

Politikleşme arttıkça ise, politik görüşüne sahip çıkma daha keskin bir biçim alıyor. Örneğin, anketi yanıtlayanlardan bir kısmı, kendi politik görüşlerinin seçenekler arasında yer almamasına öfkelendi. Özellikle de "ulusalcı" ve "yurtsever" ifadelerine seçeneklerde yer vermediğimiz için tepki gösterenler oldu.

Politik görüş konusunda anketteki tanımlamaların dışında kendisini, antikapitalist Müslüman, sosyalist Müslüman, sosyalist-dindar, İslâmcı sosyalist, feminist, eko-feminist, sosyalist feminist, Kemalist, ulusalcı, yurtsever, Türk milliyetçisi, cumhuriyetçi, hümanist, özgürlükçü, çevreci, halkçı, insan, Kürt, Apocu, vs. olarak tanımlayanlar da söz konusu.

TABLO 45
Eylemcilerin Politik Görüşleri

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Komünist/sosyalist	712	48,6	49,9
İslâmcı	10	,4	0,7
Diğer	27	1,6	1,9
Hiçbiri	78	5,3	5,5
Anarşist	68	4,6	4,8
Sosyal demokrat	336	22,8	23,5
Merkez sol	51	3,4	3,6
Liberal	15	,6	1,1
Merkez sağ	6	,4	0,4
Milliyetçi	60	4,1	4,2
Muhafazakâr	7	,5	0,5
Ülkücü	16	,9	1,1
Yurtsever	22	,3	1,5
Çevreci	3	,1	0,2
Feminist	8	,3	0,6
Ulusalcı	8	,1	0,6
Ara toplam	1.427	94,0	100,0
Cevapsız	25	1,7	
Toplam	1.452	100,0	100,0

Tablo 45'in de gösterdiği üzere, eylemcilerin yarısı (% 49,9) kendisini "komünist/sosyalist" olarak tanımlamaktadır. Bunu % 23,5 ile "sosyal demokratlar" izliyor. Kendisini bu kategorilerin herhangi birinin içine yerleştirmeyenlerin oranı ise % 5,5. Onu anarşistler izliyor (% 4,8). Bu tabloya göre sağcı eylemcilerin oranı sadece % 6,9. Dünyanın çok sayıda ülkesinde olduğu gibi, Türkiye'de de sokak daha çok solun siyaset mekânı ve repertuvarı. Bir diğer anlatımla, sokakta siyasette solun protestocu bilgisi[11] hâkim. Seçim sonuçlarının ve parti siyasetinin sağ ağırlıklı olduğu bir ülkede sokak siyasetinin daha çok sol tarafından belirlenmesi, sokağın alternatif siyaset mekânı olması hipotezimizi bir başka açıdan daha doğrulamaktadır. Yukarıdaki tablo da bu düşünceyi teyit etmektedir.

Sokağın bedeli ve riskleri

Eylemcilerin protesto gösterilerine katılmaları dolayısıyla maruz kaldıkları riskleri gözaltına alınma, adli kovuşturmaya uğrama ve polis şiddetine maruz kalma açısından ele aldığımızda –ki risk ve bedeller bunlarla sınırlı değil–, eylemciler arasında gözaltına alınma (% 25,6) ve adli kovuşturmaya (% 26,2) maruz kalma oranlarının birbirine yakın olduğu, buna karşılık polis şiddetine maruz kalma oranının (% 66,8) oldukça yüksek olduğu görülür. Türkiye'de her üç eylemciden ikisi polis şiddetine maruz kalmaktadır. Bu yüksek oran, Türkiye'de sokakta siyaset yapmanın bedelinin ne kadar ağır olduğunu da gösterir. Bu verileri, önceki bölümde ele aldığımız gözaltı sayıları ile

11 ***Protestocu bilgisi*** (*savoir-faire manifestant*) kavramı, eylem çağrısında bulunma tekelini elinde bulunduran ve gösterinin düzenine uyulmasını sağlayan, eylem görevlilerine sahip ve böylece de harekete geçen grubun şikâyet ve taleplerinin iyi bir biçimde ifade edilmesini ve görünmesini sağlamaya muktedir örgütlerce yönetilen uzun öğrenme sürecidir (Offerlé, 1990: 100). Daha sonra geliştirilen bu kavrama, M. Offerlé Hirschman'dan hareketle ***"dayanıklılık kayıtları"*** kavramını da ekler. Buna göre dayanıklılık kayıtları, toplumsal aktörlerin başlarına geleni adlandırmak, ona meydan okumak ve onun üstesinden gelmek için sahip oldukları hem sonsuz hem de toplumsal ve tarihsel olarak belirlenen, bireysel ve/veya kolektif pratik dağarcığını anlatmaya olanak tanır (Offerlé, 2012 (2007): 240-241).

TABLO 46
Gözaltı

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	366	25,2	25,6
Hayır	1.063	73,2	74,4
Ara toplam	1.429	98,4	100
Cevapsız	23	1,5	
Genel toplam	1.452	100,0	

TABLO 47
Adli Kovuşturma

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	375	25,8	26,2
Hayır	1.056	72,7	73,7
Ara toplam	1.432	98,5	100,0
Cevapsız	21	1,5	
Genel toplam	1.452	100,0	

TABLO 48
Polis Şiddetine Maruz Kalma

	Frekans	*Yüzde*	*Geçerli yüzde*
Evet	958	66,0	66,8
Hayır	476	32,8	33,2
Ara toplam	1.434	98,8	100,0
Cevapsız	18	1,2	
Genel toplam	1.452	100,0	

birlikte düşündüğümüzde risklerin boyutu daha net görülebilir. Ayrıca, yaptığımız yarı-yapılandırılmış derinlemesine mülakatlar maruz kalınan polis şiddetinin boyutlarını daha detaylı ortaya koyar.

Her ne kadar belli örgüt ve toplumsal kesimlere ait olmak eylemlere katılmanın risk ve bedellerini artırıyor ise de, toplumsal statüsü ne olursa olsun Türkiye'de herkes polis şiddetine maruz kalabilir. Çoğu durumda şiddetin hedefleri eylemcilerin radikallik derecesinden bağımsız olarak belirlenir.

Şimdi biz Akdeniz Olimpiyatları'nın açılış törenine bir grup nükleer karşıtı gittik. Bilet bulunmuyordu, biletler satılmıyordu, tamamen AKP yandaşlarına satılmıştı. Biz de gittik, bulduk biletlerimizi. Eğer ki bir zemin olsaydı, nükleer santral istemiyoruz diyecektik. Sadece yapacağımız şey buydu, yani bir görünür olacaktık, oyunları kesmek ya da işte bir şiddet bilmem ne değil... Hepimiz zaten 50 yaşın üzerinde insanlardık. Ama oraya cumhurbaşkanı, başbakan geleceği için daha bizim arkadaşları kapıda tuttular. Ben biraz daha taktiksel girdim, beni iyi tanıyan polisler bile tanıyamadılar. Saçlarımı kestirmiştim. Ben gittim yerime oturdum, ondan sonra yanımda bir tane başka bir adam vardı, onunla selamlaştım, işte medeni şeyler çerçevesinde konuştuk falan. Böyle güzel güzel konuşurken, Tayyip'in korumaları üç tane genç adam geldi, siyah takım elbiseli. Bana, hakkınızda ihbar var kimliğinizi verin dedi. Ben kimliğimi verdim orada ama üstünde TC numarası olmayan bir kimlik götürmüştüm özellikle başıma bir şeyler gelirse hani daha zorlayıcı olsun diye. Bunlar tabi sorgulamayı yapacaklar, biraz zaman alıyor çünkü ben bir şey yapmıyorum oturuyorum yerimde. Ondan sonra bağırarak dedim ki, hakkımdaki ihbar neymiş söyleyin. Yani ben terörist miyim, uyuşturucu kaçakçısı mıyım, fuhuşçu muyum neyim? Orada herkes sana bakıyor, böyle hanım hanımcık bir kadın oturuyor. Tabi bunlar şey bulamıyorlar, bayılacak gibi oluyorlar. Tayyip içeri girdi falan, neden sonra benim olduğumu öğrendiler. Dediler ki salonu terk edin. Dedim ki niçin terk edeceğim, salonu terk etmek için bana bir gerekçe söyleyin ben terk edeyim. Demeden kadın polisleri çağırdı iki tane üç tane de tıfıl çocuk, çektiler beni kaldıramadılar. Sonra kaç tane adam üstüme çullandı bilmiyorum. Beni bir götürdüler, ben o sırada dedim ki, ya götürülüyorum beni nereye götürecekler, hiç kimse yok ki hepsi AKP'li etrafta. İsmimi bağırmak istemedim, nükleer santral istemiyorum diye bağırdım. O sırada ağzımı tuttular, boğulacaktım boynumu çevirdiler, her yanım morardı böyle. O gece saat 12'ye kadar bizi karakolda tuttular. Adliye takipsizlik kararı verdi, ama ben onları şikâyet ettim diye polisler de

hani başlarına bir iş gelir diye polise mukavemet etmekten beni şikâyet ettiler ve ben hâkimin karşısına çıktım, onlar çıkmadılar. Hâkim çok şaşırdı beni görünce orada. Zannediyorlar ki sahte iddianame işte, ben orada kavga çıkaran birisiyim, polis benim yanıma geliyor hanımefendi işte yapmayın, etmeyin diyor ben de faşist polis gidin diyorum. Öyle bir iddianame düzenlenmişti utanmadan yalan yanlış. Hatta mahkemeye gireceğiz, üç polis beni şikâyet ederek gelmiş. Ful Hanım dedi bana, ayıp değil mi dedim, niye böyle yanlış şey yazdınız? Siz de bizi şikâyet etmeseydiniz dedi. Ben nasıl kurtuldum biliyor musunuz 3 yıl 6 ay hapis cezasından? Şimdi işte kadın göstericiyi kadın polisin çıkartması lazım yoksa suç. Bunlar ısrarla diyorlar ki işte Ful Hanımı kadın polisler çıkardı. Ee o zaman polise mukavemet etmişsem benim kadın polise mukavemet etmiş olmam lazım, sen niye şikâyetçisin? Ben öyle kurtuldum yani. Ama tabi çok üzücü oldu benim için, yani hem fiziken hem bir de hani ne de olsa 50 yaşında bir insan olarak sürüklenerek çıkarılmak da çok moral bozucu bir şey. (*Mülakat*, kadın, 51 yaş, 2 Nisan 2015, Mersin)

Eylemcilerin en fazla maruz kaldığı risk, polisin kötü muamelesi ve şiddeti.[12] Eylemlerde maruz kalınan polis şiddeti sonucunda fiziki kalıcı sakatlıklar geçirenler de mevcut. Bu durum polisin yargılama ve cezalandırma işini de bizzat üstlenmesi ile ilişkili.

> Patriot eyleminde mesela... Biz dedik gireceğiz, neyse itiş kakış oldu girdik. Farazi işte önümüzde siviller arkasında Çevik Kuvvet arkasında özel güvenlik arkasında Amerikan askeri. Biz barikatları yıktık. Sivili dağıttık, çeviği dağıttık işte en son Özel Harekâta yakalandık... (gülmeler) ama duyurduk da mesela o gün hayatımda gördüğüm en baskıcı gözaltıydı. Neyse bizi gözaltına alıyorlar ama nasıl alıyorlar yani öyle böyle değil. Ya sanki ulan ne yapmışız biz yani cumhurbaşkanının köşküne mi girmeye çalışmışız? Ne kadar vurdular yani. Ters ke-

12 İleride polisin şiddet repertuvarını tartışırken bu meseleyi daha detaylı olarak ele alacağız.

lepçe vurmuşlar, benim hastane raporum var işte kolum çıktı, kolum kesildi ters kelepçeden kaynaklı. Yatırdılar bir arkadaşımla ikimizi, herkesi bindirene kadar bizi otobüslerin etrafında dolaştırdılar döve döve. Vura vura dolaştırdılar yani küfür ediyor vuruyor, küfür ediyor vuruyor, küfür ediyor vuruyor. Sonra ikimizi ayrı otobüse aldılar, sonra üstümüze bir de biber gazı sıktılar gözlerimize falan otobüsün içerisinde. Sonra gittik işte adli tıpa tabi morluk her tarafımızda, kolum kesildi, işte üç saat hastanede kaldım. Sonra işte adli tıptan rapor aldık. Oradan geldik TEM bizi aldı. Terörle Mücadeleye götürdüler bizi.

(...) Mahkeme de farazi, çok dinlemiyorlar seni. Hâkimin karşısına çıkıyorsun falan ve ifade kısımları çok önemli mesela. TEM ile Güvenlik Şube ifade... Güvenlik Şubeye yazdırıyorsun bu bu bu, söylediklerini yazmak zorunda bu adam. Ama Terörle Mücadelede öyle değil. Adam direkt soru soruyor sana. Diyor ki bayrağı taşıdın değil mi? Slogan attın değil mi? Bilmem onu yaptın değil mi?... (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Sokak siyaseti bireyin fiziki birtakım riskleri göze alıp bedeller ödemesini gerektirdiği gibi, toplumsal bazı bedelleri de beraberinde getirebilir. Bazı örneklerde sokağın müdavimleri toplumsal dışlanmaya maruz kalmakta, hatta ailesi ile ilişkilerini kesip yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmaktadır. Saha çalışmaları sırasında en fazla rastladığımız risk ve bedellerden biri de, bireyin aktivizmini sonlandırmak için aile üyeleri üzerinde yapılan baskılardır.[13]

Özetle, eylemlerde bir protestocunun maruz kalacağı riskleri dört kategoride toplamak mümkün: hukuki riskler, fiziki riskler, yönetsel ve mesleki riskler, toplumsal riskler. Hareket radikalleştikçe maruz kalınan risklerin ve ödenen bedelin boyutu artar. Bununla birlikte, riskler açısından bir öngörülemezlik ve keyfilik de söz konusudur. Herhangi bir anda herkes polis şiddetine maruz kalabilir. Dönemsel politik gelişmeler, o ilde bu-

13 Bu konu ilerleyen bölümlerde, polis stratejilerini değerlendirirken ayrıntılı olarak tartışılmaktadır.

lunan vali ve emniyet müdürünün kişisel özellikleri, hükümet politikalarındaki değişiklikler gibi nedenlerle sokakta siyasette maruz kalınabilecek riskler değişken ve öngörülemez nitelik kazanır.

Eylemci örgütler

Bu bölümde, protesto eylemlerinin örgütleri üç kaynaktan hareketle incelenmektedir: etnografik gözlemler, basın ve polis arşivleri.

Analiz sonuçlarına geçmeden önce, polis verilerini kodlarken fark ettiğimiz genel bir gözlem ile protesto eylemlerinin örgütlerini incelemeye başlayabiliriz. Adana gibi sokakta siyasetin görece az yapıldığı illerde sokağa çıkan örgütlerin çeşitliliğinin de azaldığını görmekteyiz. Adana'da bu tür kolektif hareketler bakımından 1990'lı yıllara göre net bir gerileme görülür (Uysal, 2005). Protesto eylemlerindeki örgütsel çeşitlilik açısından en zengin il ise İstanbul. Bu kentte, diğer illerde rastlamadığımız örgütsel yapılanmalar sokakta siyasetin aktörü olarak karşımıza çıkar. Kentsel dönüşüm projelerine karşı kolektif eylemler düzenleyen mahalle yaşatma, güzelleştirme dernekleri bu çeşitliliğin İstanbul'da önemli bir parçasını oluşturur. Ancak örgütsel çeşitlilik artsa da, alana yeni giren bu örgütlerin sokak siyasetindeki payı sınırlı kalmaktadır.

98 protesto eyleminde gerçekleştirdiğimiz etnografik katılımcı gözlemlerden oluşturulan raporların nitel analiz programı NVIVO sayesinde analiz edilmesi ile oluşturulan aşağıdaki grafik bize sokak eylemi düzenleme sıklığına göre örgütleri resmeder. Etnografik gözlem raporlarında yer alan "çağrıcı örgütleri" adı geçen programla analiz ettik. Bu analizden elde edilen aşağıdaki grafik/resme göre, eylem düzenleme sıklığı arttıkça örgüt isimleri büyür ve kalınlaşır. Örgütlerin sokak protestosuna çağrı yapma sıklığı azaldıkça ise grafikte yer alan isimler küçülür ve daha az görünür hale gelir.

Bu grafiğe göre Türkiye'de sokakta siyaseti belirleyen dört temel örgüt var: KESK, DİSK, HDP/BDP ve TMMOB. 1990'lı

GRAFİK 35
Protesto Eylemlerine En Çok Çağrı Yapan Örgütler

Kaynak: Etnografik gözlem raporları.

yıllardan beri en çok eylem düzenleyen örgüt KESK (Uysal, 2005). KESK içinde ise Eğitim-Sen ön plana çıkar. Sokağa çağrı yapanlar arasında ön plana çıkan örgütlerden biri de Halkevleri. KESK'in yanında, Kürt hareketinin partileri sokak siyasetindeki payları bakımından dikkat çekmektedir. Polis arşivlerinin analizinden de göreceğimiz üzere, Kürt Siyasal Hareketi'nin

oluşumları 2000'li yıllarda en fazla protesto eylemi düzenleyen örgütler arasında yerini alır. Öyle ki, 2000'li yıllarda sokak siyasetine Kürtler damgasını vurmuştur demek yanlış olmaz. KESK ile birlikte ele aldığımızda, bu manzara bize memurlar ile Kürtlerin 2000'li yıllarda sokağa damgasını vurduğunu göstermektedir. KESK 1990'lı yıllarda da en çok protesto eylemi düzenleyen örgüttü; buna karşılık Kürtler, hareketin 1990'lardaki gücüne rağmen, devlet baskısı, olağanüstü hal, gibi nedenlerle sokakta 2000'li yıllar kadar görünür değildi. Sokak protestoları ile demokrasi arasındaki ilişki bu noktada kendisini net bir biçimde gösterir; zira Kürt illerinde 2002 yılında olağanüstü halin tamamen kaldırılması ile birlikte eylem sayılarında önemli artışlar oldu. Örneğin bu durum Şırnak ve Batman'da çok çarpıcı biçimde görülmektedir.

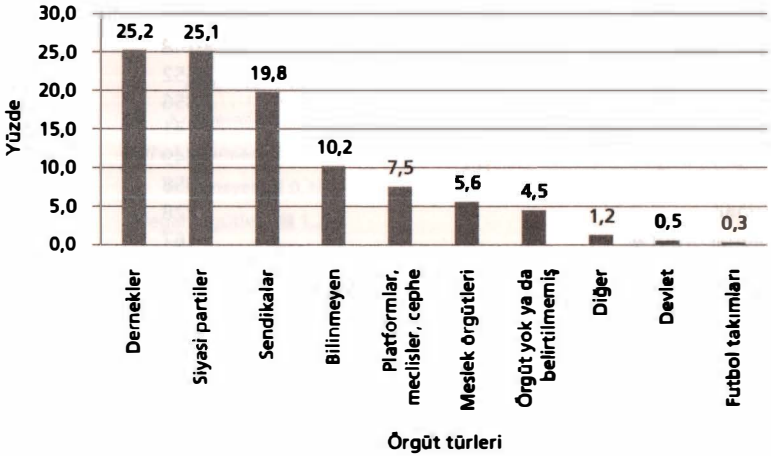
Etnografik gözlemler yaptığımız 98 eylemden hareketle oluşturulan Grafik 35, eylem sayısının sınırlı olması nedeniyle ilk anda çok ikna edici görünmeyebilir. Peki o halde basın arşivleri protesto eylemlerinin örgütleri konusunda ne demektedir?

TABLO 49
Eylemlerin Örgüt Türlerine Göre Dağılımı (%)

Örgüt türleri	*Sayı*	*Yüzde*
Dernekler	**707**	**25,2**
Siyasi partiler	**704**	**25,1**
Sendikalar	**555**	**19,8**
Bilinmeyen	**286**	**10,2**
Platformlar, meclisler, cephe	**211**	**7,5**
Meslek örgütleri	**156**	**5,6**
Örgüt yok ya da belirtilmemiş	**126**	**4,5**
Diğer	**35**	**1,3**
Devlet	**15**	**0,5**
Futbol takımları	**8**	**0,3**
Toplam	**2.803**	**100**

Kaynak: Basın verileri.

GRAFİK 36
Eylemlerin Örgüt Türlerine Göre Dağılımı

Kaynak: Basın verileri.

Bu verileri esas aldığımızda, 1990'lı yıllara kıyasla en açık gerilemenin sendikaların sokak protestolarındaki payında ortaya çıktığı görülür. 1990'lı yıllarda sendikalar sokak siyasetinin en temel belirleyicisi iken, bu tabloya göre 2000'li yıllarda üçüncü sıraya geriledi. İlk üç sırada yer alan örgütler tamamen yer değiştirdi: 1990'lı yıllarda sıra, sendikalar, siyasal partiler, dernekler biçiminde iken, 2000'li yıllarda bu sıra dernekler lehine değişti. Burada, basının sendikaların eylemlerine daha az ilgi gösterdiği, sonucun o nedenle bu biçimde değiştiği haklı olarak akla gelebilir. Bu durumda polis arşivlerinin analiz sonuçlarına bakmak en güvenilir sonucu elde etmemizi sağlar.

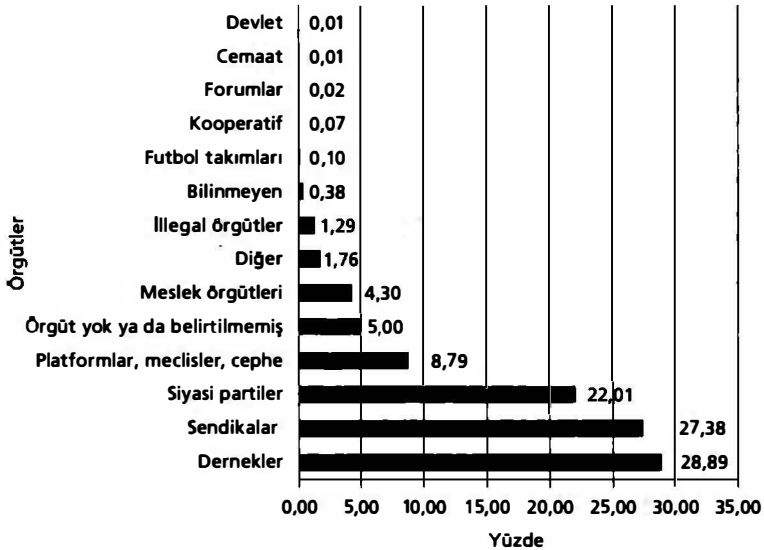
TABLO 50
Eylemlerin Örgütlere Göre Dağılımı (2001-2006)

Örgüt türleri	*Sayı*	*Yüzde*
Dernekler	3.748	28,89
Sendikalar ve çalışma yaşamı ile ilgili örgütler	3.552	27,38
Siyasi partiler	2.856	22,01
Platformlar, meclisler, cephe	1.141	8,79
Örgüt yok ya da belirtilmemiş	649	5,00
Meslek örgütleri	558	4,30
Diğer	228	1,76
İllegal örgütler	167	1,29
Bilinmeyen	49	0,38
Futbol takımları	13	0,10
Kooperatif	9	0,07
Forumlar	3	0,02
Cemaat	1	0,01
Devlet	1	0,01
Toplam	12.975	100,00

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Polis arşivlerine göre de sokakta siyaset dernekler lehine bir gelişim gösterdi. Basın verileri ile polis arşivleri arasındaki temel fark sendikalar noktasında karşımıza çıkar. Zira basın sendikaların eylemlerine daha az, partilerin eylemlerine daha fazla yer verdiğinden, sokak siyasetini belirleyen örgütler açısından dengenin farklılaşmasına neden olur. Sokaktaki ağırlıklarının 1990'lı yıllara oranla net bir biçimde gerilemesine rağmen sendikalar halen sokakta siyasetin en önemli iki örgüt türünden biridir. Burada iki veri arasında dikkat çeken diğer önemli fark da, basın verilerinin örgüt adlarını belirlemekte ya da ifade etmekte polis verilerinden daha geri bir noktada konumlandığıdır. Ayrıca basın verileri, meslek örgütlerinin eylemlerine daha fazla yer verdiğinden, polis verilerine göre bu örgütlerin protesto düzenleyicileri arasındaki payı basın verilerinde daha yüksek görünür.

GRAFİK 37
Eylemlerin Örgütlere Göre Dağılımı

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 51
Eylemlerin Düzenleyen Örgüt Alt Türlerine Göre Dağılımı

	Sayı	*Yüzde*
Sendikalar dağılım		
Sağ konfederasyon ve sendikalar	61	10,99
Sol konfederasyon ve sendikalar	492	88,97
Toplam	555	100,00
Siyasi partiler dağılım		
Sol partiler	625	88,78
Sağ partiler	79	11,22
Toplam	704	100,00
Derneklerin dağılımı		
Çevreci dernekler	42	5,94
Adalet, insan hakları	84	11,88
Düşünce dernekleri/kulüpleri	29	4,10
Öğrenci dernekleri	227	32,11
Tutuklu yakınları dernekleri	59	8,35
Emekli dernekleri	9	1,27
Kadın dernekleri	44	6,22
Mezunlar dernekleri	2	0,28
Hemşeri, dayanışma dernekleri	32	4,53
Şehit aileleri dernekleri	25	3,54
Engelli dernekleri	10	1,41
Yardım dernekleri	5	0,71
Diğer dernekler	139	19,66
Toplam	707	100,00
Meslek örgütleri		
Tabip odaları	40	25,64
Mühendis odaları	14	8,97
Barolar	27	17,31
Esnaf odaları	30	19,23
Eczacılar odası	3	1,92
Meslek dernekleri	32	20,51
Ziraat odaları	9	5,77
Diğer	1	0,64
Toplam	156	100,00

Kaynak: Basın verileri.

TABLO 52
Eylemlerin Düzenleyen Örgüt Alt Türlerine Göre Dağılımı

	Sayı	*yüzde*
Sendikalar ve çalışma yaşamı ile ilgili örgütler	3.552	100
Sağ konfederasyon ve sendikalar	731	20,58
Sol konfederasyon ve sendikalar	2.821	79,42
Dernekler	3.748	100
Adalet, insan hakları	961	25,64
öğrenci/gençlik dernekleri	957	25,53
Tutuklu yakınları, kayıp yakınları dernekleri	647	17,26
Düşünce dernekleri/kulüpleri	310	8,27
Diğer dernekler	257	6,86
Kadın dernekleri	233	6,22
Hemşeri, dayanışma dernekleri	121	3,23
Dayanışma ve yardım dernekleri	94	2,51
Çevreci dernekler	83	2,21
Engelli dernekleri	42	1,12
Şehit aileleri dernekleri	19	0,51
Emekli dernekleri	17	0,45
Mezunlar dernekleri	7	0,19
Meslek örgütleri	558	100
Meslek dernekleri	173	31,00
Esnaf odaları	123	22,04
Tabip odaları	117	20,97
Mühendis odaları	82	14,70
Barolar	45	8,06
Ticaret ve sanayi odaları	5	0,90
Eczacılar odası	4	0,72
Ziraat odaları	4	0,72
Muhasebeciler ve mali müşavirler odası	3	0,54

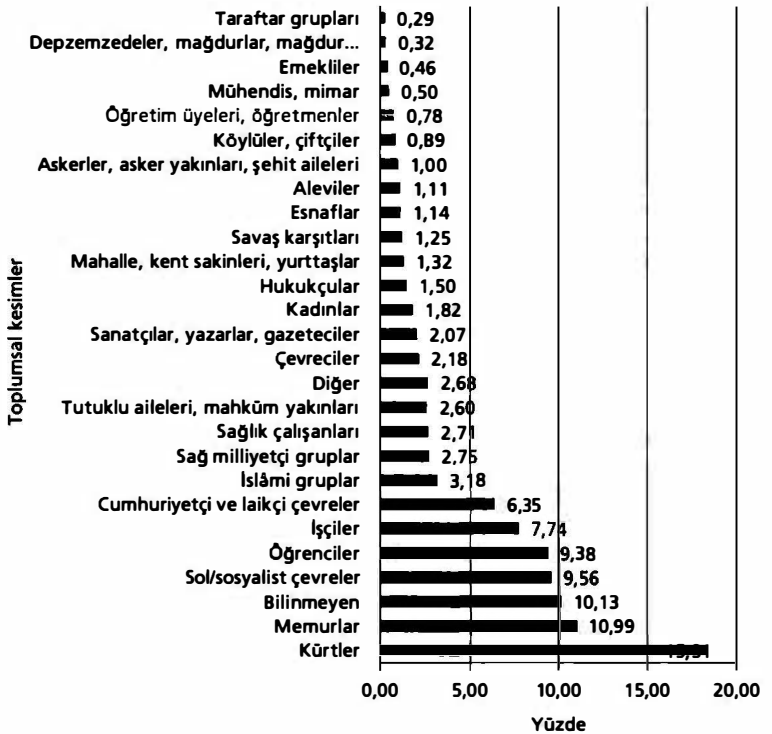
Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Örgüt alt türlerine göre eylemlerin dağılımı basın ve polis verilerinden hareketle karşılaştırmalı incelendiğinde, iki verinin analiz sonuçlarının oldukça farklılaştığı görülür. Polis verileri esas alındığında, basın verilerinin bizi bazı yanıltıcı sonuçlara götürdüğü fark edilir. Basın verileri örneğin, tabip odaları, öğrenci dernekleri gibi örgütlerin protesto eylemlerindeki payını olduğunun üzerinde gösterirken, adalet ve insan hakları temelinde kurulan derneklerin paylarını ise olduğundan az göstermektedir. Benzer bir biçimde basın, tutuklu yakınlarının, kayıp

ailelerinin kurmuş olduğu derneklerin eylemlerine de daha az yer ayırmaktadır. Benzer şekilde, sağ sendikaların sokak siyasetindeki payı basın verilerinin üzerindedir.

Peki, sokakta siyasette hangi toplumsal kesimlerin ağırlığı söz konusudur?

GRAFİK 38
Eylemlerin Düzenleyici Toplumsal Kesimlere Göre Dağılımı

Kaynak: Basın verileri.

TABLO 53
Eylemlerin Düzenleyen Toplumsal Kesimlere Göre Dağılım

Toplumsal kesimler	*Sayı*	*Yüzde*
Kürtler	429	15,31
Memurlar	308	10,99
Bilinmeyen	284	10,13
Sol/sosyalist çevreler	268	9,56
Öğrenciler	263	9,38
İşçiler	217	7,74
Cumhuriyetçi ve laikçi çevreler	178	6,35
İslâmi gruplar	89	3,18
Sağ milliyetçi gruplar	77	2,75
Sağlık çalışanları	76	2,71
Tutuklu aileleri, mahkûm yakınları	73	2,60
Diğer	75	2,68
Çevreciler	61	2,18
Sanatçılar, yazarlar, gazeteciler	58	2,07
Kadınlar	51	1,82
Hukukçular	42	1,50
Mahalle, kent sakinleri, yurttaşlar	37	1,32
Savaş karşıtları	35	1,25
Esnaflar	32	1,14
Aleviler	31	1,11
Askerler, asker yakınları, şehit aileleri	28	1,00
Köylüler, çiftçiler	25	0,89
Öğretim üyeleri	22	0,78
Mühendis, mimar	14	0,50
Emekliler	13	0,46
Depremzedeler, mağdurlar, mağdur yakınları	9	0,32
Taraftar grupları	8	0,29
Toplam	2.803	100,00

Kaynak: Basın verileri.

TABLO 54
Eylemlerin Düzenleyen Toplumsal Kesimlere Göre Dağılımı

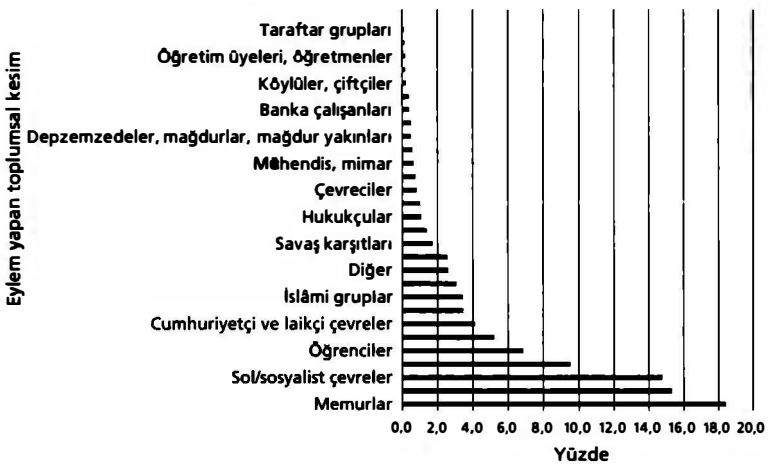
Eylem yapan toplumsal kesim	*Sayı*	*Yüzde*
Memurlar	2.391	18,43
Kürtler	1.989	15,33
Sol/sosyalist çevreler	1.917	14,77
İşçiler	1.236	9,53
Öğrenciler	891	6,87
Tutuklu aileleri, mahkûm yakınları	673	5,19
Cumhuriyetçi ve laikçi çevreler	536	4,13
Mahalle, kent sakinleri, yurttaşlar	448	3,45
İslâmi gruplar	445	3,43
Sağ milliyetçi gruplar	399	3,08
Diğer	336	2,59
Kadınlar	332	2,56
Savaş karşıtları	223	1,72
Esnaflar	180	1,39
Hukukçular	140	1,08
Sağlık çalışanları	136	1,05
Çevreciler	107	0,82
Aleviler	98	0,76
Mühendis, mimar	84	0,65
Emekliler	73	0,56
Depremzedeler, mağdurlar, mağdur yakınları	67	0,52
Sanatçılar, yazarlar, gazeteciler	66	0,51
Banka çalışanları	50	0,39
Bilinmeyen	48	0,37
Köylüler, çiftçiler	29	0,22
Askerler, asker yakınları, şehit aileleri	23	0,18
Öğretim üyeleri	21	0,16
İşsizler, işten atılanlar	18	0,14
Taraftar grupları	14	0,11
Ataması yapılmayan öğretmenler	5	0,04
Toplam	12.975	100,00

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Her iki verinin analiz sonuçları karşılaştırmalı olarak incelendiğinde, basının çalışma yaşamının aktörlerine karşı daha ilgisiz, buna karşılık Kürtlerin, öğrencilerin eylemlerine daha ilgili olduğu söylenebilir. Basın verilerine göre Türkiye'de en çok eylem düzenleyen kesim Kürtler iken, polis verilerine göre memurlar (% 18,43) birinci sıraya yerleşmektedir. Kürtlerin sokak siyasetindeki payının polis (% 15,33) ve basın (% 15,31) verile-

rine göre hemen hemen eşit olması da dikkat çekici. Ayrıca, İslâmi grupların eylemlerdeki payı da basın (% 3,18) ve polis (% 3,43) verilerinde hemen hemen aynı oranlarda yer almaktadır.

GRAFİK 39
Eylemlerin Düzenleyen Toplumsal Kesimlere Göre Dağılımı (6 İl)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Bu verilere göre, Türkiye'de sokak siyasetine memurlar, Kürtler ve sol/sosyalist çevreler yön verir. İşçi sendikalarının protestoların düzenlenmesindeki payı ise 1990'lı yıllara göre küçülür. Sendikasızlaşma ve güvencesizlik bu sonucun ortaya çıkmasında etki eden faktörlerden bazıları. İşsizler, işten atılanlar, ataması yapılmayan öğretmenler gibi toplumsal kesimlerin sokak siyasetindeki payının düşüklüğü bizi protesto eylemlerinin düzenleyicileri konusunda önemli bir sonuca götürür: **Protesto eylemlerinde bir kaynak olarak örgütlerin varlığı önemini korumaktadır; sokağı kuşatanlar toplumun en güvencesiz ve örgütsüz kesimleri değildir.**

Protestocu sektörler

Sendikaların sektörel dağılımına baktığımızda, çalışan kesimler içinde en çok hangi sektörlerin seferber olduğunu da anlama şansımız olur.

TABLO 55
İşçi ve Memur Sendikalarına Göre Eylemlerin Dağılımı

	2001	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
İşçi konfederasyonları							
DİSK	39	50	57	36	106	151	439
Türk-İş	59	89	117	64	155	88	572
Hak-İş	2	6	3	3	3	3	20
Bağımsız	2	0	3	0	14	14	33
Toplam	102	145	180	103	278	256	1.064
Memur sendikaları							
KESK	164	220	374	225	451	363	1.797
BASK	0	1	3	8	5	22	39
Memur-Sen	7	15	26	34	71	84	237
Kamu-Sen	14	45	65	41	113	86	364
Anadolu Kamu-Sen	0	0	0	3	1	1	5
Birleşik Kamu-İş Konf.	0	0	0	0	0	2	2
Bağımsız	0	5	1	0	4	2	11
Toplam	185	286	469	311	645	560	2.455

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

KESK, tartışmasız bir biçimde, Türkiye sokaklarında en fazla protesto eylemi düzenleyen örgüt. Yukarıdaki tabloya baktığımızda memurların Türkiye'deki en memnuniyetsiz, en fazla karşı çıkan toplumsal kesim olduğunu bir kez daha görmüş oluruz. Burada sol sendikaların belirgin bir payı mevcut. Özellikle işçi sendikalarında solun payı daha belirgin. Buna karşılık, memur sendikaları kapsamında sağ sendikalar da azımsanmayacak bir orana sahip.

TABLO 56
Sendikaların Politik Aidiyetine Göre Eylemlerin Dağılımı

	Eylem sayısı	
Sol işçi sendikaları	990	1.065
Sağ işçi sendikaları	75	
Sol memur sendikaları	1.831	2.487
Sağ memur sendikaları	656	

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Bu sendikalar içinde sektörleri mercek altına aldığımızda, işçi sendikaları açısından en hoşnutsuz kesimin Gıda sanayi (Tek Gıda-İş) ile belediye işçilerinin örgütlü olduğu genel işler sektörü (Genel-İş, Belediye-İş) olduğu görülür. Tekel'in özelleştirilmesi, belediyelerdeki taşeron işçiliği gibi meseleler bu iki sektörü ön plana çıkarmaktadır. 1990'lı yıllarda Türk-İş'e bağlı sendikalar içinde bugün olduğu gibi en etkin sendika Belediye-İş olup onu sırasıyla Petrol-İş, Yol-İş ve Harb-İş izler (Uysal, 2005: 188). Yol-İş bu tablodan 2000'li yıllarda neredeyse silindi. Onun yerini Tek Gıda-İş, TEKSİF gibi sendikalar aldı. Öteden beri sokak siyasetinde önemli bir payı olan Petrol-İş'in bu alanda yerini koruduğu da görülür. Ancak burada, adı geçen her bir sendikanın düzenlediği eylem sayısının 1990'lı yıllara göre çok düştüğünü belirtmek gerekir. Örneğin Belediye-İş 1994-2000 yılları arasında 177 eylem düzenlerken, 2001-2006 arasında sadece 54 protesto gösterisi düzenledi. Ayrıca, 1990'lı yıllardan farklı olarak emekliler bu tabloda 2000'li yılların protestocu kesimlerinden biri olarak karşımıza çıkar.

Meseleyi sol memur sendikaları açısından ele alırsak; eğitim (Eğitim-Sen) ve sağlık sektörünün (SES) "başka araçlarla siyaset yapma" konusunda öne çıktığını görürüz. Bu sektördeki sorunlar kadar, sendika yönetimlerinin politik rengi de bu sendikaların sokak siyasetindeki payının yüksek olmasını sağlar. Bununla birlikte, sağ memur sendikalarında da eğitim sektörünün (Eğitim Bir-Sen, Türk Eğitim-Sen) protesto eylemleri açısından en etkin sektör olduğu düşünüldüğünde, öğret-

menlerin sokak siyasetinin önemli bir bileşeni olduğunu söyleyebiliriz.

Sağ sendikal konfederasyonlar içinde sokak repertuvarını en fazla kullanan ise Türk Kamu-Sen. Sağ sendikalar 2000'li yıllarda da sokak siyasetindeki payını büyük ölçüde korurken, bu açıdan asıl gerileme sol sendikalarda, özellikle de Türk-İş bünyesindeki sendikalarda yaşandı.

TABLO 57
Sol Sendikaların Sektörel Dağılımı

Sendikal Konfederasyon	*Konfederasyon*	*Sektör*	*Sayı*
Türk-İş	Türk-İş	İşçi konfederasyonu	169
Belediye-İş	Türk-İş	Genel işler	54
Demiryol-İş	Türk-İş	Taşımacılık	7
Deri-İş	Türk-İş	Dokuma, hazır giyim ve deri	17
Hava-İş	Türk-İş	Taşımacılık	3
Harb-İş	Türk-İş	Savunma ve güvenlik	10
Koop-İş	Türk-İş	Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar	1
Kristal-İş	Türk-İş	Çimento, toprak ve cam	19
Liman-İş	Türk-İş	Gemi yapımı ve deniz taşımacılığı, ardiye ve antrepoculuk	15
Maden-İş	Türk-İş	Madencilik ve taş ocakları	3
Orman-İş	Türk-İş	Avcılık, balıkçılık, tarım ve ormancılık	1
Petrol-İş	Türk-İş	Petrol, kimya, lastik, plastik ve ilaç	51
Selüloz-İş	Türk-İş	Ağaç ve kâğıt	7
Şeker-İş	Türk-İş	Gıda sanayi	2
Tek Gıda-İş	Türk-İş	Gıda sanayi	68
TEKSİF	Türk-İş	Dokuma, hazır giyim ve deri	42
Tes-İş	Türk-İş	Enerji	3
Tez Koop-İş	Türk-İş	Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar	13
TGS	Türk-İş	Basın, yayın ve gazetecilik	4
TÜMTİS	Türk-İş	Taşımacılık	14
Türkiye Denizciler Sendikası	Türk-İş	Gemi yapımı ve deniz taşımacılığı, ardiye ve antrepoculuk	2
Yol-İş	Türk-İş	İnşaat	3
DİSK	DİSK		239
Bank-Sen	DİSK	Banka, finans ve sigorta	16
Birleşik Metal-İş	DİSK	Metal	9
Tekstil-İş	DİSK	Dokuma, hazır giyim ve deri	8
Dev Maden-Sen	DİSK	Madencilik ve taş ocakları	1
Dev Sağlık-İş	DİSK	Sağlık ve sosyal hizmetler	2
Enerji-Sen	DİSK	Enerji	1
Genel-İş	DİSK	Genel işler	40
Gıda-İş	DİSK	Gıda sanayi	1

TABLO 57 (devamı)

Sendika/ Konfederasyon	*Konfe- derasyon*	*Sektör*	*Sayı*
Lastik-İş	DİSK	Petrol, kimya, lastik, plastik ve ilaç	5
Limter-İş	DİSK	Gemi yapımı ve deniz taşımacılığı, ardiye ve antrepoculuk	27
Nakliyat-İş	DİSK	Taşımacılık	31
OLEYİS	DİSK	Konaklama ve eğlence işleri	4
Sosyal-İş	DİSK	Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar	2
Tüm Emekli-Sen	DİSK		51
Tüm Kâğıt Selüloz İşçileri Sendikası	DİSK	Ağaç ve kâğıt	1
Tüm Köy-Sen	DİSK	Avcılık, balıkçılık, tarım ve ormancılık	1
KESK	KESK	Memur konfederasyonu	848
BES	KESK	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	178
BTS	KESK	Ulaştırma hizmetleri	28
Diyanet ve Vakıf Emekçileri Sendikası	KESK	Diyanet ve vakıf hizmetleri	2
Eğitim-Sen	KESK	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	310
Enerji Yapı Yol-Sen	KESK	Bayındırlık, inşaat ve köy hizmetleri	44
ESM	KESK	Enerji, sanayi ve madencilik hizmetleri	21
Haber-Sen	KESK	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	40
Kültür Sanat-Sen	KESK	Kültür ve sanat hizmetleri	2
Tarım Orkam-Sen	KESK	Tarım ve ormancılık hizmetleri	8
SES	KESK	Sağlık ve sosyal hizmetler	230
Tüm Banka-Sen	KESK	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	7
Tüm Bel-Sen	KESK	Yerel yönetim hizmetleri	75
Tüm Yargı-Sen	KESK	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	4
Bank Si-Sen	Bağımsız	Banka, finans ve sigorta	3
Birleşik İşçi Sendikası	Bağımsız		1
Dayanışma Sendikası	Bağımsız		1
Mağdur Öğretmenler Sendikası	Bağımsız	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	1
Tekstil-Sen	Bağımsız	Dokuma, hazır giyim ve deri	24
TEM-SEN	Bağımsız	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	2
Türkiye Yazarlar Sendikası	Bağımsız	Ticaret, büro, eğitim ve güzel sanatlar	1
Yurt Haber-Sen	Bağımsız	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	1
			1.831

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 58
Sağ Sendikaların Sektörel Dağılımı

Sendika	*Konfederasyon*	*Sektör*	*Sayı*
İşçi sendikaları			
Hak-İş	Hak-İş	İşçi konfederasyonu	10
Çelik-İş	Hak-İş	Metal sektörü	3
Öz Gıda-İş	Hak-İş	Gıda sektörü	5
Öz İplik-İş	Hak-İş	Deri ve tekstil sektörü	2
Türk-İş	Türk-İş	İşçi konfederasyonu	
Sağlık-İş	Türk-İş	Sağlık sektörü	3
Haber-İş	Türk-İş	İletişim sektörü	49
Türk Metal-İş	Türk-İş	Metal sektörü	1
Tekstil Sen	Bağımsız	Deri ve tekstil sektörü	2
Memur sendikaları			
BASK	BASK	Memur konfederasyonu	33
Bağımsız Büro-Sen	BASK	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	3
Bağımsız Haber-Sen	BASK	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	1
Bağımsız Enerji-Sen	BASK	Enerji, sanayi ve madencilik hizmetleri	1
Bağımsız Eğitim Sen	BASK	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	2
Anadolu Kamu-Sen	Anadolu Kamu-Sen	Memur konfederasyonu	1
Anadolu Büro-Sen	Anadolu Kamu-Sen	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	1
Anadolu Eğitim-Sen	Anadolu Kamu-Sen	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	1
Anadolu Haber-Sen	Anadolu Kamu-Sen	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	2
Memur-Sen	Memur-Sen	Memur konfederasyonu	149
Bem-Bir-Sen	Memur-Sen	Yerel yönetim hizmetleri	9
Büro Memur Sen	Memur-Sen	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	9
Eğitim-Bir Sen	Memur-Sen	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	47
Emekli-Bir Sen	Memur-Sen	Emekliler	1
Enerji Bir Sen	Memur-Sen	Enerji, sanayi ve madencilik hizmetleri	3
Toç-Bir Sen	Memur-Sen	Tarım ve ormancılık hizmetleri	4
Birlik Haber Sen	Memur-Sen	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	8
Diyanet Sen	Memur-Sen	Diyanet ve vakıf hizmetleri	5
Sağlık-Sen	Memur-Sen	Sağlık ve sosyal hizmetler	2
Türk Kamu Sen Konf.	Türkiye Kamu Sen Konf.	Memur konfederasyonu	246

TABLO 58 (devamı)

Sendika	*Konfederasyon*	*Sektör*	*Sayı*
Türk Büro-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Büro, bankacılık ve sigortacılık hizmetleri	25
Türk Diyanet Vakıf-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Diyanet ve vakıf hizmetleri	2
Türk Eğitim Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	29
Türk Haber-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Basın, yayın ve iletişim hizmetleri	27
Türk Sağlık-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Sağlık ve sosyal hizmetler	23
Türk Tarım Orman Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Tarım ve ormancılık hizmetleri	2
Türk Ulaşım Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Ulaştırma hizmetleri	6
Türk Yerel Hizmet Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Yerel yönetim hizmetleri	1
Türk İmar-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.	Bayındırlık, inşaat ve köy hizmetleri	1
Türk Emekli-Sen	Türkiye Kamu Sen Konf.		2
Eğitim-İş	Birleşik Kamu-İş Konf.	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	2
Bağımsız sendikalar			
Ata Eğitim Sen	Bağımsız	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	1
Öğretmen Sen	Bağımsız	Eğitim, öğretim ve bilim hizmetleri	1
Memur Bel Sen	Bağımsız	Yerel yönetim hizmetleri	6
Toplam			656

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Siyasal partiler

Tıpkı sendikalarda olduğu gibi, siyasal partilerde en protestocu kesim sol. Polis verilerine göre, siyasal partiler sokağa en fazla 2005 yılında çıktı. Siyasal partiler içinde Kürt siyasal hareketinin partilerinin (DEHAP, HADEP, DTP) çok önemli bir payı var. Bu partiler en fazla 2003 yılında Abdullah Öcalan'a uygulanan tecridin kaldırılması amacıyla sokağa çıktı. Örneğin 2003 yılında sol siyasal partilerce düzenlenen 446 eylemin 230'u bu partiler tarafından gerçekleştirildi. Bu dönemde Kürt siyasal hareketinin parlamentoda temsil edilmediğini de hatırlatalım. Protesto eylemlerini düzenleyen siyasal partiler içinde parlamento dışında kalan partiler ezici bir çoğunluğa sahip. Bu

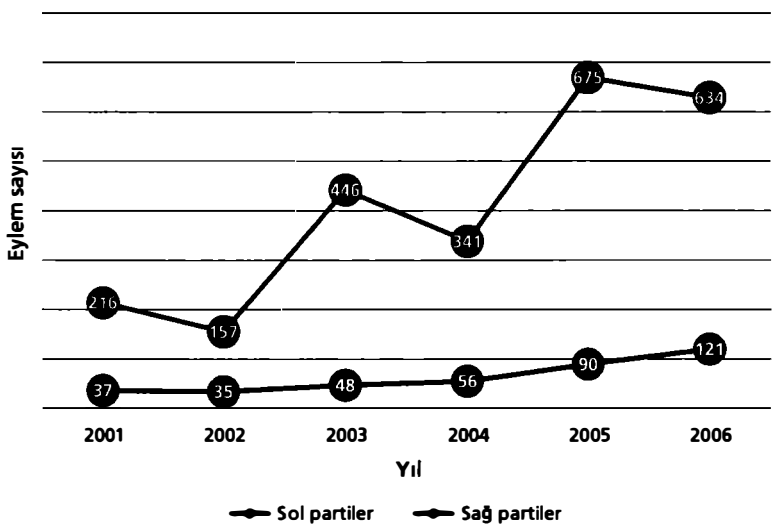
tür partiler literatürde "*meydan okuyan partiler*" (*partis contestataires*) olarak adlandırılır.[14]

TABLO 59
Siyasal Partilerin Düzenlediği Eylemlerin Yıllara Göre Seyri

	2001	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
Sol partiler	216	157	446	341	675	634	2.469
Sağ partiler	37	35	48	56	90	121	387
Toplam	253	192	494	397	765	755	2.856

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 40
Siyasal Partilerin Düzenlediği Eylemlerin Yıllara Göre Seyri

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

14 "Meydan okuyan partiler" üzerine yapılmış en iyi araştırmalar için bkz. Watts (2014) ve Combes (2011).

Sokak siyasetinin istisnaları

Sokakta siyasetin sokağın müdavimi olmayan bazı dönemsel aktörleri de bulunur. Örneğin seyyar satıcılar bunlar arasında sayılabilir. Seyyar satıcıların sokak siyaseti mekânsal ve dönemsel olarak ortaya çıkmaktadır. Ele aldığımız altı kentin beşinde seyyar satıcıların herhangi bir kolektif eylemine rastlanmazken, İstanbul'da 2005 yılının Şubat-Mayıs aylarında seyyar satıcıların sistematik bir biçimde kolektif sokak eylemlerine rastlamaktayız. Örneğin 10 Mart 2005'te "Eminönü seyyar satıcıları" Bankalar Caddesi Vakıfbank önünde tezgâhlarının kaldırılmasını protesto etmek amacıyla ve 15 kişinin katılımı ile saat 12.00-12.15 arası bir basın açıklaması düzenledi (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2005 arşivleri*, 10 Mart 2005, İstanbul). Esnaf odasına bağlı olan seyyar satıcılar, "Umum Pazarcı ve Seyyar Esnaflar Derneği" adı altında da örgütlendi.

Seyyar satıcıların dışında bazı mahalle sakinleri de ancak çok somut bir sorunun ortaya çıkması ile sokakta siyaset repertuvarına başvurmaktadır. Örneğin, 2 Kasım 2003 tarihinde Ankara'da Derbent Mahallesi sakinleri "Mamak Köprüsü'nde ölümlü ve yaralanmalı kazaların olmasını protesto etmek için" bir basın açıklaması düzenledi. Bu basın açıklamasına polis kayıtlarına göre 200 kişi katıldı (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2003 arşivleri*, 2 Kasım 2003, Ankara).

Ankara'da 2006 yılının Mart ve Nisan aylarında adına birkaç kez rastladığımız bir örgüt de Kırk Örük Kadına Karşı Şiddetle Mücadele Kooperatifi (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2006 arşivleri*, Ankara).

Çeşitli ilçe ve mahalle isimleri ile anılan Halk Meclisleri tarafından düzenlenen eylemlere de daha çok İstanbul'da rastlanırken, diğer illerde bu merkezlerin izine rastlamak oldukça güç. İstanbul'da çok yaygın olan bu örgütlenmelerin eylemlerine 4 Mart 2006 tarihinde Maltepe Halk Kültür Merkezi tarafından "ABD'nin işgal politikalarını protesto etmek" amacıyla 20 kişinin katılımıyla düzenlenen basın açıklaması örnek gösterilebilir (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2006 arşivleri*, 4 Mart 2006, İstanbul).

Mahalle Güzelleştirme Derneklerinin eylemlerine de sadece İstanbul'da rastlıyoruz. Örneğin 31 Mart 2006'da Çamlıca Mahallesi Güzelleştirme Derneği 60 kişinin katıldığı "komple satılık mahalle" konulu bir basın açıklaması düzenledi (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2006 arşivleri*, 31 Mart 2006, İstanbul). Armutlu'yu Koruma, Yaşatma ve Güzelleştirme Derneği'nin 21 Nisan 2006'da İstanbul'da 20 kişinin katılımı ile "kentsel dönüşüm projesini protesto etmek" için düzenlediği eylem de bir başka örnek olarak verilebilir (*Emniyet Genel Müdürlüğü 2006 arşivleri*, 21 Nisan 2006, İstanbul). Bu tür derneklerin düzenlediği eylemlerin büyük bölümü kentsel dönüşüm projelerine karşıdır.

Peki, devlet protesto eylemi düzenler mi? Türkiye örneğinde düzenliyor.

1990'lı yıllarda "terörü tel'in" mitingleri biçiminde devlet öncülüğünde kitlesel eylemler düzenlendi. 2000'li yıllarda devlet eliyle düzenlenen eylemler başka biçimler aldı. Bununla birlikte "terörü lanetleme" eylemleri bu kategoride önemini korudu. Bazı dönemlerde ilköğretim öğrencileri bizzat Milli Eğitim Bakanlığı'nın yönlendirmesi ile PKK karşıtı eylemler yapmaya teşvik edildi. Bir diğer örnekte, 15 Mayıs 2011'de Batman Valiliği, Mersin'de Nevruz kutlamaları sonrasında Türk bayrağı yakılmasını protesto etmek amacıyla 5.000 kişinin katılımıyla bir yürüyüş düzenledi. Yürüyüşte saygı duruşu, İstiklal Marşı okuma gibi performanslar sergilendi.

Protesto eylemlerinde devletin bazı sektörleri de bizzat düzenleyici aktör olarak görev alabilmektedir. Örneğin 6 Nisan 2009'da Hakkâri'de askerler Demokratik Toplum Partisi'nin "çöp toplamadaki yetersizliğini protesto etmek amacıyla" bir yürüyüş düzenledi. "Bölücülük yapma, işini yap" yazılı dövizler taşınan bu eyleme 500 asker katıldı.

Bu örneklerden de anlaşılacağı üzere, 1990'lardan beri devletin düzenlenmesine öncülük ettiği protesto eylemleri daha çok PKK karşıtı ve Kürt meselesi ile ilgili eylemler olarak karşımıza çıkıyor.

PROTESTO EYLEMLERİNİN TALEPLERİ

> "Sokakta tek bir insan gibi yürümüyoruz; her birimiz kafalarımızda çok farklı gerekçelerle gösterilere katılıyoruz"
>
> (Favre, 2009: 343)

Protesto eylemleri genelde ulusal ve uluslararası ajandaya bağlı olarak düzenlenir. Buna karşılık yerel/bölgesel politika ve meselelere ilişkin protesto eylemlerinin oranı görece düşüktür. Türkiye'nin üç büyük kentinde (İstanbul, Ankara, İzmir) yerel meselelere duyarlı (kent sorunları, ulaşım sorunları, vs.) protesto eylemleri düzenlenebilirken, diğer kentlerdeki protesto eylemleri daha çok ulusal ve uluslararası gündeme bağlı kalmaktadır. Örneklemimiz dahilinde meseleyi özelleştirirsek; Adana ve Mersin'de yerel meselelerle ilgili eylemlerin hemen hemen hiç görülmediğini, buna karşılık Ankara, İstanbul ve İzmir'de yerel politikalara karşı düzenlenen eylemlerin görece arttığını söyleyebiliriz. Diyarbakır'ın durumu ise, özgün konumundan ötürü biraz daha çetrefil. Üç büyük kent dışındaki yerlerde eylemci örgütler, merkezlerinin belirlediği ulusal gündeme ve uluslararası gelişmelere göre harekete geçerken, söz konusu üç metropolde, merkezden bağımsız/yerel gündemler oluşturulabilmektedir. Yerel meselelerle ilgili taleplerin başında toplu ulaşım ücretlerine yapılan zam gelmektedir.

Bu ön tespiti de göz önünde bulundurarak protesto eylemlerinin "davaları" ve talepleri üzerine düşünebiliriz. Peki, po-

lis arşivleri eylemlerin konuları/talepleri konusunda bize neler söylemektedir?

Polis arşivlerinden hareketle oluşturduğumuz "protesto eylemlerinin talepleri" tablosuna göre Türkiye'nin en önemli meselesi adalet, hukuk ve insan hakları meselesi (% 15,86). Bu meseleyi çoğu zaman Kürt meselesi ile birlikte düşünmek gerekir (% 12,23), zira bu iki mesele çoğu zaman kesişir. 1990'lı yıllarda öncelikli mesele olan çalışma yaşamı (% 14,76) ve ekonominin (% 5,24), 2000'li yıllara gelindiğinde bu önemini aynı derecede koruyamadığı görülür. 2001 yılında Türkiye'nin ağır bir ekonomik kriz yaşadığı düşünüldüğünde bu gerilemenin boyutunun ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir.

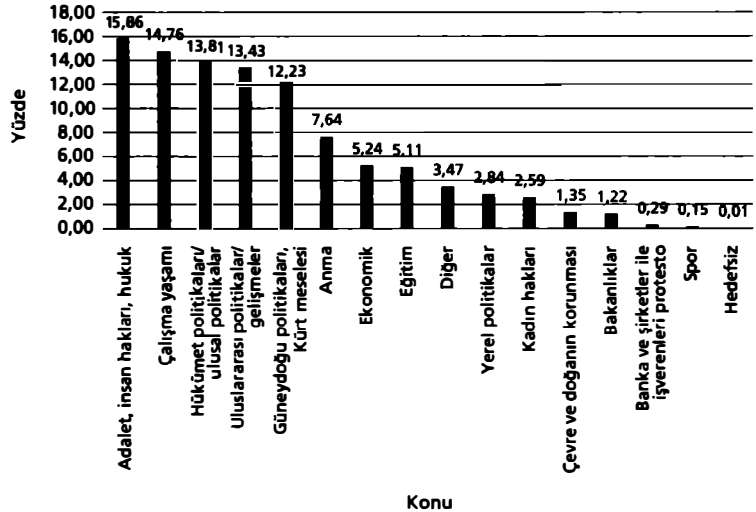
1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında önemli bir değişimin uluslararası meselelere duyarlılık konusunda yaşandığını görürüz. 1990'larda sokak uluslararası meselelere daha az duyarlıyken, 2000'li yıllarda bu oran arttı (% 13,43). Tablo 60'taki bu değişim bize 2000'li yıllarda sokağın daha fazla siyasallaştığını, temel eksenini ekonomiden insan hakları, adalet ve temsil talebi-

TABLO 60
Protesto Eylemlerinin Konulara Göre Dağılımı (6 il)

Konu	Sayı	Yüzde
Adalet, insan hakları, hukuk	2.056	15,86
Çalışma yaşamı	1.914	14,76
Hükümet politikaları/ulusal politikalar	1.791	13,81
Uluslararası politikalar/gelişmeler	1.741	13,43
Güneydoğu politikaları, Kürt meselesi	1.585	12,23
Anma	991	7,64
Ekonomik	679	5,24
Eğitim	663	5,11
Diğer	451	3,48
Yerel politikalar	368	2,84
Kadın hakları	336	2,59
Çevre ve doğanın korunması	175	1,35
Bakanlıklar	158	1,22
Banka ve şirketler ile işverenleri protesto	37	0,29
Spor	20	0,15
Toplam	12.965	100,00

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

GRAFİK 41
Protesto Eylemlerinin Konulara Göre Dağılımı (6 il)

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

ne çevirdiğini gösterir. Buna karşılık "yeni toplumsal hareketler" olarak kabul edilen çevre ve kadın haklarına yönelik talepler halen geri planda kalmaktadır (kadın % 2,59; çevre % 1,35). Derneklerin sokak siyasetindeki ağırlığının artmasına rağmen bu tür talepler ön plana çıkmamaktadır.

Konu ve talepler dağılımını en fazla protesto eylemi düzenleyen örgüt türü olan dernekler açısından ele aldığımızda tablonun farklılaştığını görürüz. Çalışma yaşamı ve ekonomik meseleler dernekler özelinde daha da geri plana ötelenirken, adalet, insan hakları meselesi ile uluslararası meseleler daha fazla ön plana çıkmaktadır.

TABLO 61
Derneklerin Düzenlediği Eylemlerin Konularına Göre Dağılımı (6 İl)

Konu	*Sayı*	*Yüzde*
Adalet, insan hakları, hukuk	1.060	28,28
Uluslararası politikalar/gelişmeler	491	13,10
Eğitim	428	11,42
Hükümet politikaları/ulusal politikalar	412	10,99
Güneydoğu politikaları, Kürt meselesi	403	10,75
Anma	396	10,57
Kadın hakları	125	3,34
Diğer	122	3,26
Çevre ve doğanın korunması	84	2,24
Çalışma yaşamı	66	1,76
Yerel politikalar	62	1,65
Ekonomik	54	1,44
Bakanlıklar	33	0,88
Banka ve şirketler ile işverenleri protesto	8	0,21
Spor	4	0,11
Toplam	3.748	100,00

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Siyasal ajandaya bağlı protestolar

Protesto eylemlerinin değişmeyen bazı konuları olmakla birlikte, çoğu protesto eylemi gelişen bazı olaylara ve hükümetin icraatlarına bağlı olarak düzenlenir. Bu nedenle, ele alınan dönemde ortaya çıkan önemli olayları hatırlamakta fayda var. Aşağıdaki tabloda verilen olaylar, ortaya çıktıkları ya da yaşandıkları günden itibaren günlerce süren ve sadece olayın gerçekleştiği yer ile sınırlı kalmayan eylem dalgalarına yol açtı. Örneğin, HADEP Silopi ilçe başkanı Serdar Tanış ve Ebubekir Deniz'in 2001 yılında gözaltında kaybedilmelerini protesto eylemleri 2001 yılına ve izleyen yıllara damgasını vuran eylemler arasında yerini aldı. Üstelik de bu durum sadece olayın gerçekleştiği yerde değil, Türkiye'nin birçok kentinde protesto edildi.

TABLO 62
2000-2013 Döneminde Ön Plana Çıkan Toplumsal ve Politik Olaylar

HADEP Silopi ilçe başkanı Serdar Tanış ve ilçe sekreteri Ebubekir Deniz'in kaybolması (Şubat 2001)
Ekonomik kriz eylemleri (Mart-Nisan 2001)
Kamu Görevlileri Sendika Yasasını protesto (Mayıs 2001)
Kılık-kıyafet yönetmeliğini protesto (2002)
İsrail'in Filistin'i işgalini protesto (Nisan 2002)
Tekel eylemleri (Nisan 2003)
Irak savaşına /Irak'a asker gönderilmesine karşı protestolar (2003-2004)
Öcalan'a uygulanan tecridin son bulması/koşullarının iyileştirilmesi (Ağustos 2003-Mart 2006)
İstanbul'daki NATO Zirvesi (Haziran 2004)
Eğitim-Sen'e açılan kapatma davası (Temmuz 2004)
Canlı Kalkan eylemleri (Ekim 2004)
Yeni Ceza İnfaz Yasa Tasarısını protesto (Aralık 2004)
Mardin Kızıltepe Olayları (Aralık 2004)
Mersin'de Türk bayrağının yakılması (Mart 2005)
Trabzon'da TAYAD'lılara karşı linç girişimi (Nisan 2005)
Şemdinli olayları (Kasım 2005)
Hz. Muhammed hakkında çıkan karikatürler (Şubat 2006)
Diyarbakır Olayları (Mart 2006)
Danıştay'a saldırı (Mayıs 2006)
Lübnan'a asker gönderilmesi (Eylül 2006)
Diyarbakır patlaması (Ekim 2006)
Mersin Limanı'nın özelleştirilmesi (2007)
Aktütün Karakoluna yapılan saldırı (Ekim 2008)
Ergenekon davası (2008-2009)
KCK operasyonları ve davalar (Nisan 2009-2013)
DTP konvoyunun İzmir'de taşlanması (Kasım 2009)
Onur Öymen'in TBMM'de Dersim ile ilgili konuşmasını protesto (Kasım 2009)
DTP'nin kapatılması (Aralık 2009)
Balyoz davasına bağlı protestolar (2010-2012)
YSK'nın Hatip Dicle'nin vekilliğini iptal etmesi (21 Haziran 2011)
Hakkâri Çukurca'da 24 erin öldürülmesi (19 Ekim 2011)
Roboski/Uludere'de köylülerin öldürülmesi (28 Aralık 2011)
KESK'e yönelik KCK operasyonu (2012)
Paris'te Sakine Cansız, Fidan Doğan ve Leyla Söylemez'in öldürülmesi (9 Ocak 2013)
Gezi Protestoları (28 Mayıs 2013)

Bu tabloda aynı zamanda eylemlerin bazı dönemlerde bazı meselelere yoğunlaştığını görmekteyiz. Bu durumun en önemli nedeni yerel, ulusal ve uluslararası gündemler. Örneğin, ABD'nin Irak'ı işgali sırasında ve Türkiye'nin Irak'a asker gönderme olasılığının ortaya çıkmasından itibaren "savaşa hayır" eylemleri ağırlık kazandı. Öyle ki 2003 yılında düzenlenen kolektif eylemlerin ezici çoğunluğu bu meseleye ilişkin. Hükümetin bazı karar ve icraatları da dönemsel olarak eylemlerin belli meselelere yoğunlaşmasına yol açmaktadır. TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi, SEKA'nın kapatılması (2005), Kamu Yönetimi Yasa tasarısı, vs. bu gündemlerden en fazla göze çarpanlar arasında yerini alır.

19 Aralık 2000 tarihinde cezaevlerine yapılan operasyon ertesinde mahkûmların F tipi cezaevlerine yerleştirilmesi, bu cezaevlerini ve cezaevleri koşullarını protesto eylemlerinin 2001 yılında yoğunlaşmasına neden oldu. Ancak cezaevlerine ilişkin eylemler 2001 yılı ile sınırlı kalmadı: polis arşivlerinin bize gösterdiği üzere, 2000-2006 yılları arasında F Tipi Cezaevlerini protesto etmek için düzenlenen eylemler "sokağın gündeminin" oldukça önemli bir parçasını oluşturdu. Bu eylemlere, "gözaltıları protesto" ve görülen davalara destek eylemleri eklendiğinde, Türkiye'de protesto eylemlerinin çok önemli bir bölümünün "adalet, insan hakları ve hukuk" temalı olduğu görülür. Diğer bir anlatımla, sokakta siyaset yapanların talepleri hukuk/adalet ekseninde yoğunlaşmaktadır.

Eğitim-Sen hakkında açılan kapatılma davası (2004-2005), İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi (2004), TEKEL sigara fabrikasının kapatılması (2003), Şemdinli olayları[1] (2005), Mersin'de Nevruz kutlamaları sırasında Türk bayrağının yakılmasına karşı protesto eylemleri ve "Türk bayrağına saygı" mitingleri (Mart 2005), Trabzon'da TAYAD üyelerine karşı linç girişiminde bulunulmasını protesto eylemleri (Nisan 2005), vs. ey-

1 Hakkâri'nin Şemdinli ilçesinde Umut Kitabevi'nin bombalanması ile başlayan olaylar. Bombalayanların asker oldukları ve karakolda serbest bırakıldıkları gerekçesi ile ilçede halk ayaklandı. Halk ile güvenlik güçleri arasında şiddetli çatışmaların yaşandığı olaylar beş gün boyunca devam etti.

lemlerin öncelikli meseleleri arasındadır. 2000-2006 yıllarında, cezaevlerindeki uygulamaları protesto eylemleri neredeyse en önemli ve değişmeyen mesele olarak karşımıza çıkar. "İsrail'i protesto" ise Türkiye'de sokak siyasetinin değişmez konusu. Irak savaşı ile birlikte ise eylemlerin konusu "İsrail'i ve ABD'yi protestoya" dönüştü.

Öğrenci eylemleri 1990'lı yıllarda en çok başörtüsü yasağını protesto meselesi etrafında gelişirken, 2000'li yıllarda bu mesele görece geri plana düştü ve YÖK'ü protesto eylemleri öncelik kazandı.

Döngüsel eylemler

Döngüsel nitelikteki, yani her yıl ya da belirli aralıklarla tekrar eden eylemler, Türkiye'de düzenlenen kolektif eylemlerin önemli bir kısmını oluşturur. Her yıl yinelenen bu eylemler genel olarak anma yapmak için toplanmaları [Halepçe Katliamı'nın yıldönümü (16 Mart), Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesinin yıldönümü (6 Mayıs), Gazi olaylarının yıldönümü (12 Mart 1995), Sivas Katliamı'nın yıldönümü (2 Temmuz 1993)] kapsar. Anmaların yanında, ama özünde her biri birer anma olan "günler" ve "bayramlar" da (8 Mart Dünya Kadınlar Günü, 21 Mart Nevruz, 1 Mayıs İşçi Bayramı, 1 Eylül Dünya Barış Günü, vs.) bu kategoride yer alır. Yüzlerinin geçmişe dönük olması döngüsel eylemlerin ortak özelliği olarak karşımıza çıkar.

Türkiye'nin sokak siyaseti ajandasında bu tür günler oldukça çeşitlilik arz eder. Bu çeşitliliğe baktığımızda sokakta siyasetin daha çok geçmişe (tarihe) bağlı olarak şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Söz konusu anmalar aynı zamanda toplumsal dayanışma yaratmaya ve toplumsal bellek oluşturmaya da hizmet etmektedir. Bütün bu döngüsel eylemler, anlam inşa etme girişimleridir (Braud, 1996: 87). "Mağduriyet" (*victimisation*), bu anlamı inşa etmede önemli bir role sahip. Örgütsel ve tarihsel süreklilik yanında, kitle seferberliklerinin (*mobilization*) sürekliliğini sağlamaya da hizmet ederler.

Döngüsel eylemlerin Türkiye sokak siyasetindeki bu önemli yeri nedeniyle, Emniyet Genel Müdürlüğü de bu döngülerden yola çıkarak bir "hassas günler takvimi" hazırlamış. Bu "hassas günler" daha çok, çeşitli örgüt lider ve militanlarının ölüm yıldönümlerini içeren 560 olayı içeriyor.[2] Ölüm yıldönümleri bu takvimin % 67'sini oluşturur. Bu oranın yüksekliği, hem "mağduriyet" hem de "bedel" meselelerinin toplum-

TABLO 63
Emniyet Genel Müdürlüğü "Hassas Günler Takvimi" - Ekim

Tarih	*Olaylar*
01/10/1949	Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu (TKP/ML)
02/10/1999	Sivas kırsal alanında Osman Yazıcı'nın güvenlik kuvvetleri ile girdiği silahlı çatışma sonucu ölü olarak ele geçmesi (DHKP/C)
03/10/1990	Tunceli'de 4 TKP-ML örgüt mensubunun ölü olarak ele geçirilmesi
03/10/1945	Dünya Sendikalar Federasyonu kuruluş günü
04/10/1978	İstanbul Maslak otobüs kaçırma olayı
05/10/1918	Kürt Teali Cemiyeti'nin kuruluşu
05/10/1996	PKK terör örgütü sözde Koçgiri bölgesi sorumlusu Ruhat (K) Sezai Doğan ve (30) teröristin Sivas ili Zara ilçesi Maltepe köyü bölgesinde öldürülmesi
06/10/1992	Adana'da Ali Aygül'ün güvenlik kuvvetleri ile girdiği silahlı çatışma sonucu ölümü (DHKP/C)
06/10/1990	Ankara'da SHP eski milletvekili Bahriye Üçok'un bombalı paketle öldürülmesi
06/10/1935	Sason isyanı
07/10/1988	İstanbul ili Tuzla köprüsünde (4) TİKKO militanının öldürülmesi (TKP/ML)
07/10/1980	Necdet Adalı'nın idam edilmesi (Kurtuluş)
07/10/1917	Rus Bolşevik devrimi
07/10/1984	İlyas Has'ın idam edilmesi (DEV-YOL)
07/10/1980	Mustafa Pehlivan'ın idam edilmesi (ülkücü)
07/10/1980	Tunceli Mazgirt Teman köyünde güvenlik kuvvetleriyle çıkan çatışmada PKK örgüt mensubu Delil Doğan'ın ölü olarak ele geçirilmesi
07/10/1926	Tunceli bölgesinde Koç Uşağı isyanı
07/10/1988	İstanbul Tuzla olayında 4 çete mensubunun ölü olarak ele geçirilmesi (Partizan)
08/10/1978	Ankara'da öldürülen 7 TİP üyesinin ölüm yıldönümü
10/10/1993	TDKP/KK mensubu İbrahim Tişkaya, Düzgün Çakmak, Yunus Haydar, Hidayet Dumrul'un PKK mensupları tarafından öldürülmesi (TKP)

2 Yıllar geçtikçe ve yeni olaylar yaşandıkça bu takvimin içerdiği olay sayısının da artmış olduğunu düşünüyorum. Bu açıdan bakıldığında "hassas günler takvimi" dinamik bir takvim. Örneğin Gezi Parkı eylemlerinin yıldönümü, Berkin Elvan'ın ölümü, vs. gibi olayların da takvime eklenmiş olması muhtemel.

TABLO 63 (devamı)

Tarih	*Olaylar*
10/10/1991	TDKP-KK mensubu Hasan Aldemir'in Tunceli'de öldürülmesi (TDKP)
10/10/1948	Dünya İnsan Hakları Günü
10/10/1991	İstanbul'da Hayri Koç ve Enver Göktaş'ın güvenlik kuvvetleri ile girdikleri silahlı çatışma sonucu ölü ele geçmeleri (DHKP/C)
10/10/1992	Derviş Karakoç'un ölümü (MLKP)
11/10/1971	Dr. Hikmet Kıvılcımlı'nın Belgrat'ta ölümü (TKP/K)-(TDP)
12/10/1992	PKK terör örgütü merkez komite üyesi Şiar (K) Kazım Kulu'nun Şırnak Cizre'de ölü olarak ele geçirilmesi
12/10/1979	Batman'da PKK'lı belediye başkanı Edip Solmaz'ın öldürülmesi
12/10/1980	Ahmet Karlangaç'ın ölümü (DEV-SOL)
12/10/1926	Hakkâri Beytülşebap baskını isyanı
13/10/1992	TİKB mensubu Şaban Budak, Remzi Basalak'ın Adana'da silahlı çatışmada öldürülmeleri (TİKB)
14/10/1993	TİKB mensubu Nilgün Gök'ün İstanbul'da silahlı çatışmada ölmesi (TİKB)
16/10/1981	Ataman İnce'nin İstanbul'da ölümü (TİKP mensubu)
19/10/1982	PKK örgüt mensupları Veysi Hantaş, Hasan Özçelik, Beşir Aksoy, Fuat Ertürk, Veysi Şimşek, Musa İlk, Cahit Dayan ve Şahin Kılavuz'un Hezit Çayı'nda boğulmaları
19/10/1994	TDKP mensubu H. Hayri Akdoğan'ın Tunceli'de ölü bulunması (TDKP)
20/10/1978	Prof. Bedri Karafakioğlu'nun öldürülmesi
21/10/1995	Düzgün Tekin isimli şahsın kaybedildiği iddiası (DHKP/C)
21/10/1985	DEV-YOL örgüt mensubu Kenan Özcan'ın Amasya Cezaevi'nde intihar etmesi
22/10/1984	Süleyman Cihan'ın İstanbul'da ölümü (PARTİZAN)
24/10/1900	Birleşmiş Milletler Uluslararası Günü
24/10/1994	12 mil krizi patlak verdi
25/10/1996	Adana Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü'ne PKK mensubu Pınar (K) Leyla Kaplan tarafından intihar eyleminin gerçekleştirilmesi
25/10/1991	İstanbul'da Burhan Remzi Kafadenk'in güvenlik kuvvetleri ile girdiği silahlı çatışmada ölü olarak ele geçmesi (DHKP/C)
25/10/1984	Hıdır Aslan'ın idamı (DEV-YOL)
25/10/1988	Ankara İran Elçiliği telsiz görevlisinin öldürülmesi
26/10/1993	Ankara'da Tayyar Turhan Sayar ve Yaşar Yılmaz'ın güvenlik kuvvetleri ile girdikleri silahlı çatışmada ölü olarak ele geçmeleri (DHKP/C)
26/10/1994	İçel'de Ahmet Doğan ve Zeynep Gültekin'in güvenlik kuvvetleri ile girdikleri silahlı çatışmada ölü olarak ele geçmeleri (DHKP/C)
26/10/1980	Serdar Soyergin'in idamı (Acilciler)
27/10/1991	Hüseyin Toraman'ın gözaltında kaybedildiği iddiası (MLKP)
27/10/1997	Hasan Çiçek, Müslüm Akyol, Saim Bozkurt, Ertan Uzunyayla, Mehmet Beşgen ve Erdoğan isimli TKP/ML hareketi örgütü mensuplarının Kilis'te ölü ele geçirilmesi(MLKP)
29/10/1980	Mardin Kızıldere blokede PKK örgüt mensupları
29/10/1996	Sivas Çarşı Polis Karakolu önünde PKK mensupları Bermal (K) Güler Otaş ve Sinan (K) Hacı Can tarafından intihar eylemi gerçekleştirilmesi
31/10/1994	PKK terör örgütü bölge sorumluları Drej Ali (K) Abdurrahman Çavuş ve Şişko Suat (K) Tekin Kızılay'ın Tunceli'de ölü olarak ele geçirilmesi

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

sal bellek ve sokak siyaseti açısından önemli olduğunu da gösterir. Takvimde yer alan bu olayların yaşandığı günlerde, Emniyet Genel Müdürlüğü özel birtakım önlemler almaktadır. Dolayısıyla bu takvim içe dönük olarak oluşturulmuş bir çalışma takvimi. İl Emniyet Müdürlükleri kendi yerel takvimlerini de oluşturuyor mu, bu konuda bilgi sahibi değiliz, fakat "hassas günler takviminin" daha çok ulusal nitelik taşıdığını belirtelim.

Toplumsal bellek oluşturma çabaları, bu tür anmaları ve günleri ulusal bayramlara yakınlaştırır, zira her ikisi de tarihi unutulmaz kılmayı amaçlar (Uysal, 2005 ve 2012b). Toplumu bir arada tutmak gibi bir amaç da güderler (Corbin, 1994: 25-38). Sokağın kitlesini, örgüt üye ve sempatizanlarını bir arada tutmak gibi. Bu bir arada tutma girişimi aynı zamanda bir "öteki", bir "düşman" da yaratır. Çünkü birliktelik bu "düşmana" karşı sağlanır. Ulusal bayramlarda düşman çoğu kez "dış düşman" iken, kolektif eylem niteliğindeki anmalarda "devlettir".

Anmalar daha çok mezarlıklarda, olayın meydana geldiği yerde, anıtların önünde, vs. gerçekleştirilir. Uğur Mumcu'nun bombalı saldırı sonucu öldürüldüğü Ankara Çankaya'daki evinin önünün her yıl (24 Ocak) bu anmalara ev sahipliği yapmasında olduğu gibi. Ancak anmalar açısından mezarlıklar özel bir yere sahip. Her yıl Deniz Gezmiş'in, Vedat Aydın'ın öldürülüşlerinin yıldönümünde mezarları başında anılması gibi.

Anma toplantılarının ritüelleri bizi ölüm, kutsallık, tarih ve siyaset arasındaki ilişki üzerine düşünmeye sevk eder. Özellikle de bu anmalar sırasında dinî kavram, ritüel ve motiflerin kullanılması meselesi bu konuda daha derinlemesine antropolojik çalışmalar yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum sadece Türkiye'ye ve İslâm coğrafyasına özgü olmaktan uzak. Nitekim D. Tartakowsky Fransa örneğinde, en azından 1920'lerin başına kadar sol dergilerin, Père Lachaise Mezarlığı'ndaki Federeler Duvarı önünde oluşturulan kortejler için "hac ziyareti" kavramını kullandıklarını belirtmektedir (Tartakowsky, 1999: 229). Yas, ölümsüzlük vurgusu, mum, karanfil, fotoğraf bırakma, vs.

anma ritüellerinin önemli bir parçasını oluşturur[3] ki, bu ritüeller anma eylemlerindeki dinsel öğeleri daha görünür kılar. Anma eylemleri aynı zamanda eylemcilerin duygularını seferber eder, bu yolla da onları sokak siyasetine bağlar. Zira, toplumsal hareketlerin inşasında ve devamında duyguların seferber edilmesi büyük önem taşır.[4]

Özetle, döngüsel nitelikteki bu kolektif anmalar iki strateji izler: örgütsel sürekliliği sağlama ve eylemleri meşru kılma. Tarihsel olayları yeni kuşaklara aktarma sayesinde süreklilik sağlanırken, "mağduriyet" üzerinden bir siyaset dili de oluşturulur. Bu mağduriyet dili bir yandan "safları sıklaştırmayı" sağlarken, diğer yandan da –radikal örgütlerde– "düşmana" karşı kullanılacak şiddet repertuvarını kendi tabanı nezdinde meşrulaştırmayı kolaylaştırır (Uysal, 2005: 416).

Kürt meselesi

2000'li yıllarda sokak siyasetinin en önemli konularından biri Kürt meselesi. Bu konunun sadece bölgede gündem oluşturmadığı, Türkiye'nin metropollerinde de siyaseti belirlediği görülür. Öyle ki, bu soruna dair en fazla eylem 2005 yılında İstanbul'da yapıldı. Bizzat polis verilerine göre, bu eylemlerin sadece % 1'inde şiddet repertuvarı kullanıldı (darp). Kürtlerin düzenlediği eylemlerin % 78'i basın açıklaması biçiminde olup bu oran Türkiye ortalamasının altındadır (% 83,77). Bu durum eylem repertuvarının Türkiye geneline göre daha fazla zenginleştiği anlamına gelir. 2001'den 2006'ya giden süreç yürüyüş tarzı performansların lehine, oturma eylemi gibi performansların ise aleyhine sonuçlandı. Söz konusu gelişme, meseleye ilişkin protesto eylemlerinin hareket kabiliyetinin arttığı yönünde yorumlanabilir.

---

3 Eylemlerde kullanılan araçlar ve eylemlerdeki ritüeller izleyen bölümde incelenmektedir.

4 Son yıllarda toplumsal hareketler literatüründe giderek önem kazanan duygular meselesi için bkz. Della Porta ve Giugni, 2013: 123-178; Traini, 2009; Goodwin ve Jasper ve Poletta, 2004: 413-432; Aminzade ve McAdam, 2001: 14-50.

TABLO 64
Kürtlerin Düzenlediği Eylemlerin Niceliksel Seyri

İl	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
Adana	17	32	56	10	26	30	171
Ankara	37	58	57	66	60	45	323
Diyarbakır	14	11	81	72	83	89	350
İstanbul	97	62	102	19	231	210	721
İzmir	61	26	57	33	51	23	251
Mersin	25	7	41	29	42	29	173
Toplam	251	196	394	229	493	426	1.989

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

TABLO 65
Kürtlerin Düzenlediği Eylemlerin Repertuvarı

Biçim	*2001*	*2002*	*2003*	*2004*	*2005*	*2006*	*Toplam*
Anma toplantısı	2	3	3	1	3	5	17
Basın açıklaması	128	141	314	195	412	360	1.550
Bildiri dağıtma	6	2	2			1	11
Cenaze	1	1	2		5	1	10
Darp			1	4	15	3	23
Duruşmaya katılma				1			1
İmza kampanyası		1	1	2	1	1	6
Mektup/Telgraf/Faks gönderme	15	13	8	2	1	1	40
Miting	7	17	21	9	11	13	78
Oturma eylemi	75	7	14	4	2	1	103
Pankart asma	1	1	6	2	1	2	13
Sembolik eylem		1	5		1	12	19
Toplanma	9	6	10	6	25	11	67
Yürüyüş	7	3	7	3	16	15	51
Toplam	251	196	394	229	493	426	1.989

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

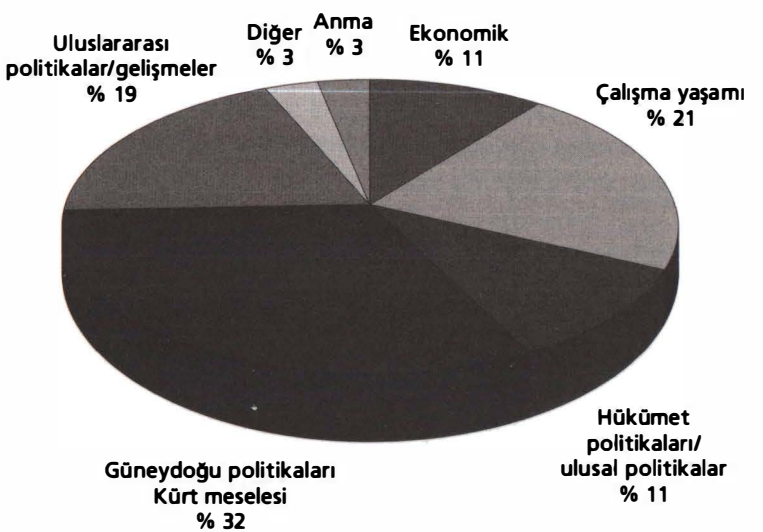
Türkiye'de en kitlesel eylemleri de Kürtler düzenlemektedir. Bu açıdan bakıldığında gerek eylem sayıları gerekse eylemlere katılım açısından Kürtler Türkiye'nin en dinamik toplumsal kesimini oluşturur.

TABLO 66
+ 10.000 Katılımcısı Olan Eylemlerin Eylemin Konusuna Göre Dağılımı

Konu	*Eylem sayısı*	*(%)*
Ekonomik	10	10,6
Çalışma yaşamı	20	21,3
Hükümet politikaları/ulusal politikalar	10	10,6
Güneydoğu politikaları, Kürt meselesi	30	31,9
PKK karşıtı	4	4,3
Hükümet karşıtı	26	27,7
Uluslararası politikalar/gelişmeler	18	19,1
Diğer	3	3,2
Anma	3	3,2

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

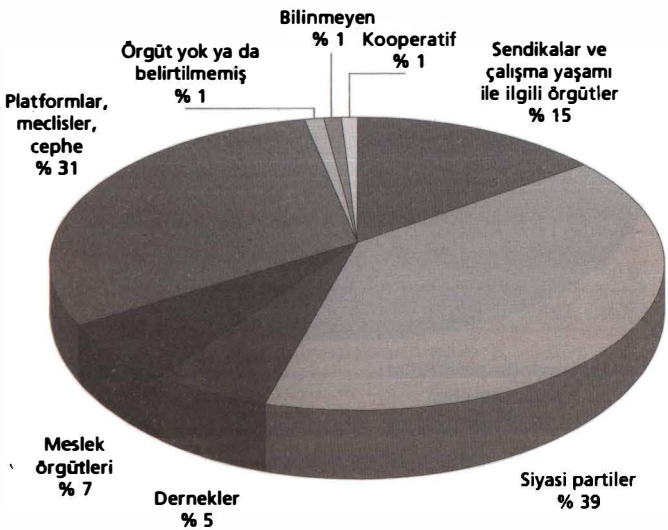
GRAFİK 42
+ 10.000 Katılımcısı Olan Eylemlerin Eylemin Konusuna Göre Dağılımı

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Özellikle Kürt meselesi etrafında yapılan protesto eylemleri Kürt siyasal hareketinin partileri tarafından düzenlenmektedir. Durum bu olunca da, on binden fazla katılımın olduğu eylemlerin çoğu, siyasi partiler tarafından düzenlenen protesto gösterileri olarak karşımıza çıkar. Burada asıl ilgi çekici olan, Türkiye sokaklarında en fazla eylem düzenleyen dernek tipi örgütlenmelerin kitlesel eylem düzenleme kapasitesinin düşük olmasına karşılık (% 5), bu sıralamada üçüncü sıraya yerleşen siyasi partilerin kitlesellik açısından açık farkla birinci sırada yer almasıdır (% 39). Eylemlerde kitleselliği mümkün kılan başka bir örgütlenme tarzı ise, çeşitli örgütlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan platformlar. Demokrasi platformu, emek platformu gibi oluşumlar hemen hemen her kentte bulunur. Ancak bunların ağırlığının 1990'lı yıllara göre azaldığının altını çizelim.

GRAFİK 43
+ 10.000 Katılımcısı Olan Eylemlerin Düzenleyici Örgütlere Göre Dağılımı

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Özgün gündemler

Daha önce de sözünü ettiğim gibi, Türkiye'de sokak siyasetinin gündemi ulusal düzeyde belirlenirken, yerele özgü meseleler geri planda kalmaktadır. Ancak yine de kentlerin özgün gündemleri de var. Örneğin Diyarbakır'da, örneklem dahilindeki diğer kentlerden farklı olarak, protesto eylemlerinin kendine özgü bir konusu var: "Ağayı protesto etmek". Bu amaçla 29 Kasım 2004'te Diyarbakır merkezde İstasyon Meydanı'nda köy ağasını protesto etmek amacıyla 60 kişinin katılımı ile bir basın açıklaması düzenlendi (Emniyet Genel Müdürlüğü 2004 yılı arşivleri). Bir kent özelinde ortaya çıkan bu özgün sorunlar bazen başka kentlerde de protesto eylemleri düzenlenmesine neden olur. Diyarbakır'ın Bismil ilçesi Sinan Köylülerinin ağaya karşı giriştikleri protesto eylemlerini bu dönemde özellikle Ankara ve İstanbul'da da görmekteyiz. Protesto eylemlerinde amaç bir memnuniyetsizliği, bir talebi duyurmak olduğundan, bir kentte ortaya çıkan sorunları duyurmak için düzenlenen eylemler genellikle o kentle sınırlı kalmaz. Özellikle hükümete, bakanlıklara, vs. sesini duyurmak için eylemler en azından Ankara'ya taşınır. Diğer kentlere göç eden yöre halkı da bu eylemlerin başka kentlere yayılmasında etki eder.

Diyarbakır, Adana ve Mersin'de eylem biçimlerindeki ve sokak protestoları düzenleyen örgütlerdeki çeşitlilik İzmir, Ankara ve İstanbul'daki eylemlere göre zayıftır. Özellikle Diyarbakır'da eylemcilerin taleplerinin belli konular etrafında toplandığı görülür. Eylemler genel olarak baskı, adalet ve insan hakları ile ilgili meseleler etrafında toplanmaktadır. Özellikle Abdullah Öcalan'ın cezaevi koşullarını protesto eylemleri bu döneme damgasını vurur. Başka kentlerde ön plana çıkan "çalışma yaşamı" ile ilgili kolektif eylemler Diyarbakır'da ikinci planda kalmaktadır; zira kentin ana gündem maddesi Kürt meselesi etrafında biçimlenir.[5]

---

5 Burada Emniyet Genel Müdürlüğü arşivleri ile ilgili önemli bir not düşmek gerekir. Arşivlerde Kürt siyasal hareketi ile ilgili hemen her şeyin önüne "sözde" kelimesi ekleniyor. Örneğin "sözde tecrit", "sözde Kürt meselesi", "sözde canlı

Bu örneklerin yanında, çevre ve doğanın korunmasına yönelik bazı eylemler de yerel meselelerle ilişkili olarak düşünülebilir. Örneğin Akkuyu Nükleer Santrali, bu santrale karşı düzenlenen protestoların Mersin'de yoğunlaşmasına neden olur.

Yerel nitelikte ve kent ölçeğinde düşünebileceğimiz diğer kolektif eylemler de ulaşım, daha özelde de ulaşım zammı meselelerinde önümüze çıkar. İzmir ve İstanbul bu konularda dikkat çeken kentler.

Bu örneklerin sınırlılığından da yola çıkarak, özetle, ulusal ajandanın yüklü gündeminin Türkiye'de sokak siyasetini ulusal gündeme ve hükümet politikalarına endekslediğini, özgün ve yerel meselelerin ikinci planda kalmasına, hatta dillendirilememesine yol açtığını söyleyebiliriz.

---

kalkanlara destek olmak", "sözde Barış anneleri", "sözde barış ve demokratik çözüm çağrısı", "Bölgede uygulanan sözde sürgünleri protesto", vs. "A. ÖCALAN'A UYGULANAN SÖZDE TECRİTİ PROTESTO" (Emniyet Genel Müdürlüğü 2005 arşivleri, 18 Haziran 2005), "TERÖRİST BAŞI A. ÖCALAN'A DESTEK" (Emniyet Genel Müdürlüğü 2006 yılı arşivleri, 2 Şubat 2006) polis arşivlerinde yer alan ifadelerden birkaç örnek. Kullanılan dilin niteliğini ortaya koymak amacıyla arşivde yer bulan şu örnek de verilebilir: "BATMAN'DA ÖLDÜRÜLEN TERÖRİSTLERİ SAHİPLENME" (Emniyet Genel Müdürlüğü 2005 yılı arşivleri, 29 Ağustos 2005). Kullanılan bu dil her şeyden önce, bize polisin siyasal konumlanışı hakkında fikir veriyor.

EYLEM REPERTUVARI, PERFORMANSLAR VE EPİZOTLAR

Charles Tilly tarafından çok genel olarak "paylaşılan çıkarlar temelinde ortak hareket etmek için kullanılan araçlar" (Tilly, 1986: 541) olarak tanımlanan repertuvar kavramı, yazarın ilerleyen çalışmalarında detaylı olarak tartıştığı ve geliştirdiği bir model. Repertuvar kavramı bir birikimi, özellikle de kültürel birikimi ifade eder (Tilly, 2008). Aktörlerin biriken deneyimleri ile otoritelerin stratejilerinin kesiştiği ve kültürel olarak kodlanmış eylem biçimlerini ifade eder. Repertuvar tarihsel olarak öğrenilmiş, paylaşılmış ve uygulanmış olup mücadelenin içinden doğru gelişir (*a.g.e.*) Repertuvar aynı zamanda, bir grubun taleplerini dış dünyaya anlatmak için kullandığı anlamlar ve araçlar setidir (Della Porta ve Diani, 2006: 168-169). Bir metafordur. Biraz müzikte ve tiyatroda kullanılan anlamıyla, ama klasik bir topluluğunkinden farklı olarak daha çok caz veya *commedia dell'arte*'ninkine benzer anlamda bir repertuvar söz konusudur; burada kurallar az çok bilinir ve hedeflenen amaca uyarlanır (Tilly, 1986). Talep eylemin biçimini belirler.

Farklı siyasal rejimlerde farklı repertuvarlar ortaya çıkar. Zira her rejim bazı repertuvarlara tolerans gösterir, bazılarının kullanımına olanak tanımaz. Demokrasi geliştikçe makul gö-

rülen performanslar artarken, yasaklanan performanslar azalır. Yani siyasal rejimlerle eylem repertuvarı arasında çok sıkı bir ilişki mevcuttur. Bu çerçevede Charles Tilly çok haklı olarak sorar: "Toplumsal hareketler bir siyasal rejim altında bir şekilde (gerilla hareketi), bir başka siyasal rejimde bir başka biçimde (renkli kıyafetlerle) ortaya çıkar. Neden?" (Tilly, 2006). Devlet şiddetine eylemcilerin verdiği yanıt eylem repertuvarını biçimlendirir.

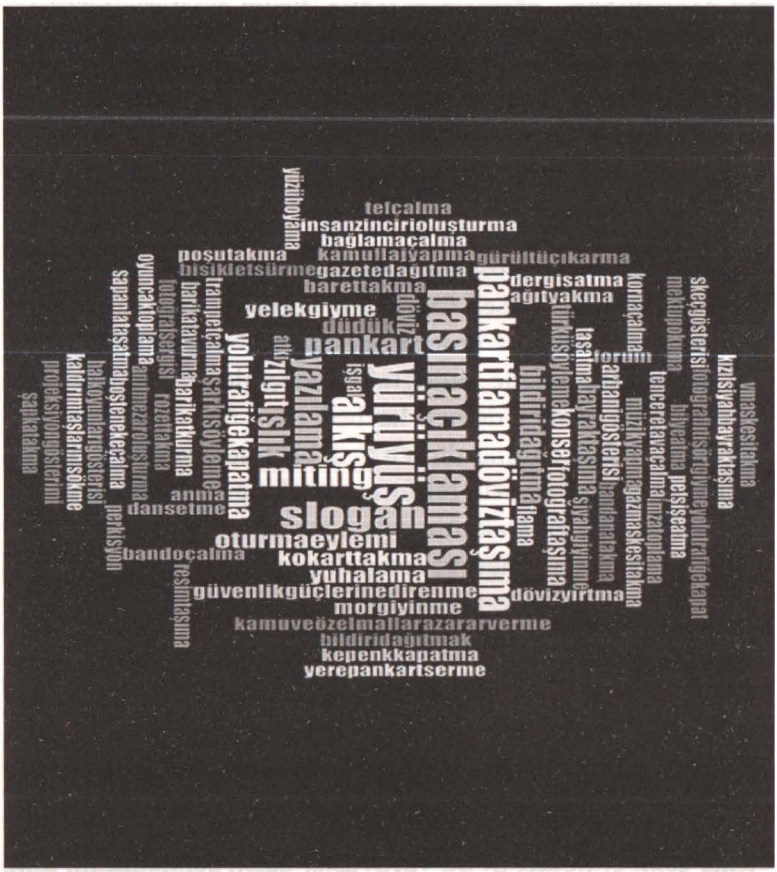
Charles Tilly, eylemleri repertuvara göre dörde ayırır:

1. *Repertuvarsız eylemler*: Öğrenilmiş ve birikmiş hiçbir şeyin olmadığı, anlık duyguların ifadesi olan eylemler.
2. *Zayıf repertuvarlar*: Yerleşik ve sınırlı tahayyülün tekrar etmeyi yeniliğe göre daha kolay kıldığı, repertuvarın bir epizottan diğerine tekrar edildiği eylemler.
3. *Güçlü repertuvarlar*: Tiyatro sanatçılarının yaptığı gibi, eyleme katılanlar genellikle ufak yeniliklerle komut dosyalarını yerine getirirler.
4. *Sert repertuvarlar*: Katılımcıların tekrar tekrar aynı birkaç rutini tekrarladığı eylemlerdir (Tilly, 2008: 15).

Repertuvar aktörlere göre de farklılık gösterir. Aktörler, repertuvar içinden yaptıkları hesaplara ve geçmiş deneyimlerine dayanarak stratejik seçim yapar. Benzer durumlarda farklı aktörlerin kullandıkları repertuvarlar farklılaşabilir. Örneğin 2001 ekonomik krizi sırasında esnaf ile işçilerin repertuvarlarının farklılaşması gibi. Sonuçta repertuvar sonsuz değil; her topluluğun sınırlı bir repertuvarı var. Bu repertuvar sayesinde bugün insanların çoğu bir seçim kampanyasına nasıl katılacağını, nasıl dernek kuracağını ya da bir derneğe katılacağını, imza kampanyasını nasıl başlatacağını, nasıl eylem ya da grev yapacağını bilir (Tilly, 1986: 541). Eylem biçimleri, biriken deneyimlere ve dış faktörlere/güçlüklere (örneğin medya, polis şiddeti, vs.) bağlı olarak yavaş yavaş gelişir/evrilir (Tilly, 2008). Dış faktörler mevcut seçimleri sınırlar. Burada Tilly, ilerleyen çalışmalarında repertuvar kavramına "perfor-

mans" ve epizot[1] kavramlarını da ekler. Protestocular repertuvarın içinden performanslar seçer. Performans, bireylerin öğrenegeldiği düzenlenmiş etkileşim dizileri anlamında kullanılır. Buna göre yeni performanslar, var olan performansların dönüştürülmesi ile elde edilir. Buna karşılık her performans

GRAFİK 44
Eylem Biçimleri ve Performanslar

Kaynak: Etnografik **gözlem raporları.**

1 Epizot, performansların gözlenebilir ve olası bileşimleri anlamına gelir. Performans ve epizot kavramları protesto eylemlerinin iç dinamiğini ortaya koyar (Fillieule, 2010: 81; Péchu, 2009; Tilly, 2008).

evrilmez, bazıları kaybolur gider (Tilly, 2008). Repertuvarlar, dolayısıyla da performanslar donuk değildir; ihraç edilir, genişler, uyarlanır, yeniden oluşturulur.

Protesto Olayı Analizi, performansların çeşitliliğini ve uzun erimli çalışmalarda dönüşümünü görmemizi sağlar. Tilly'nin *La France Conteste*'de (1986) gösterdiği gibi, birkaç yüzyılı kapsayan uzun dönemli bir araştırma, hangi performansların ortadan kalktığını, hangilerinin hangileri ile birleştiğini, hangilerinin dönüştüğünü görmemizi sağlar. Bizim araştırmamız böyle bir dönüşümü görmemizi mümkün kılacak kadar uzun bir dönemi kapsamamaktadır. Buna karşılık, 14 yılı kapsayan bu araştırmada Türkiye'de sokakta siyaset yapanların sergilediği performansların çeşitliliğini / sınırlarını görmek mümkün.

Aşağıdaki satırlarda, Türkiye sokaklarında eylemcilerin kullandıkları eylem repertuvarını ve sergiledikleri performansları betimledikten sonra, baskının özelde eylem repertuvarı ve genelde de meydan siyaseti üzerindeki etkisini tartışacağız.

Polis verilerine göre protesto eylemlerinin eylem repertuvarını analiz ettiğimizde, etnografik gözlemlerle yakaladığımız bu zenginliği kısmen de olsa kaybederiz. Çünkü görevli polisler eylemleri kayıt altına alırken belli biçimlere yer verir. Hazırladıkları belgeler de belli bir formatta olduğu için, biz polis arşivlerinden yola çıkarak tüm eylem boyunca sergilenen performansları, epizotları mevcut zenginliği içinde söz konusu polis verileri içinde yakalayamayız. Bu arşivler, ritüellere, eylemlerde kullanılan araçlara yeterince yer vermez.

Tablo 68 incelendiğinde, Türkiye'deki eylem repertuvarının oldukça sınırlı olduğu görülür. Zira eylemlerin ezici birçoğunluğu basın açıklaması biçimindedir. Ancak burada, farklı eylem biçimlerinin farklı epizotlar oluşturduğunu da belirtmemiz gerekir. Örneğin basın açıklamalarına genellikle yürüyüşler eşlik etmektedir. Bu yürüyüşler basın açıklamasını kimi zaman önceler kimi zaman takip eder. Benzer bir biçimde, basın açıklamalarına kimi durumlarda oturma eylemleri eşlik etmektedir. Cumartesi Anneleri'nin Galatasaray Lisesi önündeki eylemlerinde olduğu gibi. Bazı durumlarda da, basın açıklama-

TABLO 67
Eylem Biçimleri ve Performanslar

	Sayı	*Yüzde*
Yürüyüş	42	9,68
Basın açıklaması	40	9,22
Alkış	30	6,91
Slogan	30	6,91
Pankart flama döviz taşıma	26	5,99
Miting	21	4,84
Yazılama	21	4,84
Islık	20	4,61
Pankart	15	3,46
Bildiri dağıtma	12	2,76
Zılgıt	12	2,76
Yolu trafiğe kapatma	11	2,53
Oturma eylemi	9	2,07
Konser	7	1,61
Şarkı söyleme	7	1,61
Bayrak taşıma	6	1,38
Döviz	6	1,38
Düdük	6	1,38
Fotoğraf taşıma	6	1,38
Kokart takma	6	1,38
Yuhalama	6	1,38
Yelek giyme	5	1,15
Arbani gösterisi	4	0,92
Türkü söyleme	4	0,92
Baret takma	3	0,69
Barikat kurma	3	0,69
Flama	3	0,69
Güvenlik güçlerine direnme	3	0,69
Mor giyme	3	0,69
Müzik yapma	3	0,69
Gazete dağıtma	2	0,46
İşgal	2	0,46
Kamuflaj yapma	2	0,46
Kamu ve özel mallara zarar verme	2	0,46
Rozet takma	2	0,46
Siyah giyinme	2	0,46
Taş atma	2	0,46
Tencere tava çalma	2	0,46
Trampet çalma	2	0,46
Anma	1	0,23
Anıt mezar oluşturma	1	0,23
Atkı	1	0,23
Ağıt yakma	1	0,23

TABLO 67 (devamı)

	Sayı	*Yüzde*
Bandana takma	1	0,23
Bando çalma	1	0,23
Barikata vurma	1	0,23
Bağlama çalma	1	0,23
Bildiri dağıtma	1	0,23
Bilye atma	1	0,23
Bisiklet sürme	1	0,23
Boş teneke çalma	1	0,23
Dans etme	1	0,23
Dergi atma	1	0,23
Döviz yırtma	1	0,23
Forum	1	0,23
Fotoğraflı tişört giyme	1	0,23
Fotoğraf sergisi	1	0,23
Gaz maskesi takma	1	0,23
Gürültü çıkarma	1	0,23
Halkoyunları gösterisi	1	0,23
İmza toplama	1	0,23
İnsan zinciri oluşturma	1	0,23
Kaldırım taşlarını sökme	1	0,23
Kepenk kapatma	1	0,23
Korna çalma	1	0,23
Kızıl siyah bayrak taşıma	1	0,23
Mektup okuma	1	0,23
Oyuncak toplama	1	0,23
Perküsyon	1	0,23
Pet şişe atma	1	0,23
Poşu takma	1	0,23
Projeksiyon gösterimi	1	0,23
Resim taşıma	1	0,23
Sapanla taş atma	1	0,23
Skeç gösterisi	1	0,23
Tef çalma	1	0,23
Maske takma	1	0,23
Yere pankart serme	1	0,23
Yolu trafiğe kapatma	1	0,23
Yüzü boyama	1	0,23
Şapka takma	1	0,23

Kaynak: Etnografik gözlem raporları.

sı yapıldıktan sonra güvenlik güçleri kitlenin yürüyüşüne izin vermediği zaman, protestocular bulundukları yerde oturma eylemi yapmaktadır.

Bu tablo eylem repertuvarının zayıflığını ortaya koyduğu gibi, aynı zamanda repertuvar içinde yer alan statik nitelikteki eylem biçimlerinin ağırlığını da göstermektedir. Eylemlerin bu statik hali daha çok güvenlik güçlerinin engelleyici tutumunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Protesto eylemlerini düzenleyenlerin 1990'lı yıllardan beri eylem repertuvarı içinden öncelikli olarak basın açıklamalarını seçmeleri daha çok alışkanlığın ve basın açıklaması düzenlemenin maliyetinin düşük olmasının bir sonucu. Oysa bu eylem biçimi 1990'lı yıllarda stratejik bir hesabın ürünü olarak, yasal boşluktan yararlanmak için icat edilmişti. 2911 sayılı Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu basın açıklamaları için önceden bildirim şartını öngörmediği için, mahkeme önünde "biz eylem yapmıyorduk, basın açıklaması yapıyorduk" demek beraat etmeyi sağlıyordu. Bugün basın açıklamalarının eylem repertuvarı içinde bu denli yerleşikleşmesinden ve sık kullanılmasından rahatsızlık duyan eylemciler de var.

> Hiç sevmiyorum basın açıklamalarını. Hani zaten basın bundan haberdardır. E sen bunu hani basına deklare ediyorsun: böyle bir olay oldu diyorsun. İşte hani bir işi yapalım da geçsin mantığı. Geçiştirmek gibi geliyor bana. Çok fazla şey yapmıyorum. Hatta yürüyüş eylemi benim için daha mantıklı. Çünkü en azından elindeki dövizlerden, hani attığın sloganlardan en azından farkına varıyorlar yani. İnsanlar mesela bir eylemde daha şey... Henüz Kobane eylemleri gerçekleşmeden ben IŞİD'le ilgili bildiri bastırmıştım burada. Yani beş bin tane bildiri bastırdım eylem boyunca sağa sola dağıtmak için. Hani eylem var, ama başka bir eylem. Fakat IŞİD'e dikkat çekmek gerekiyordu. IŞİD'in yapmış olduğuyla ilgili bir iki cümle içeren el bildirisi. Halka dağıttırdım. En azından insanlar baktığında böyle bir örgüt var, bak böyle katlediyor dediğinde, sonrasında televizyonda IŞİD kelimesini gördüğünde "aa böyle bir bil-

diri okumuştum" der. Yani iş farkına vardırmak. Yani fark ettirmek. Görünür kılmak. Yani yoksa işte sadece kendi kendimize yaptığımız basın açıklaması eylem değil bence. (*Mülakat*, trans, 56 yaş, 10 Kasım 2014, Mersin)

İstisnai dönemler dışında, uygulamada eylem düzenlemek son derece rutine binmiş bir iş ve belli eylem biçimleri ile sınırlı, repertuvar etkin kullanılmıyor. Tilly'nin sınıflandırmasına göre Türkiye'de, yerleşik ve sınırlı tahayyülün tekrar etmeyi yeniliğe göre daha kolay kıldığı, repertuvarın bir epizottan diğerine tekrar edildiği "zayıf repertuvardan" oluştuğunu söylemek mümkün (Tilly, 2008: 15).

> Gezi öncesi hep şuydu: İşte gidelim, şurada basın açıklaması yapalım, işte yürüyüş yapalım. Ankara açısından mesela Yüksel'den yürüyelim, Sakarya Meydanı'na, orada basın açıklaması yapalım. İşte Sakarya'dan çıkalım Yüksel Caddesi'ne yürüyelim...Yani hani genel eylem tarzı, gerçekten hadi gidelim şurada basın açıklaması yapalım şeklinde. Slogancıları vardır, her yapının aşağı yukarı. Veyahut da işte ortak işler yapılıyorsa o ortak işlerin sloganlarını attıracak adamları vardır. Ondan sonra her iş için bir slogan, ya o anda hemen çıkar ortaya ya da zaten hazırdır. Yahut da hani işte bir araya gelinir, 3-5 kişi işte slogan atalım denir, çıkılır. Ondan sonra, genel eylem yapma hali bu. Aslında bir eylemsizlik hali benim açımdan. Yani refleks eylemlerdir. İşte bir olay oldu, hadi gidelim hemen bir açıklama yapalım, protesto edelim. İşte ne bileyim tarihsel açıdan önemli bir gün, onun mutlaka anmasını yapalım. Hani katledilenlerse, katledilenleri analım. Gerçekten bir amaca ulaşmak yerine aslında var olduğunu gösterme... Hem tabanını tahkim ediyorsun bu yolla, hareketli kılıyorsun. Hem bir şey yaptığın algısını yaratıyorsun. Hem dediğim gibi hani bu koşullarda en azından tepki verdik gibi kendini rahatlatan bir yerde duruyorsun. (*Mülakat*, erkek, 47 yaş, 4 Nisan 2014, Ankara)

> Şimdi eylem düzenlenecek diyelim, işte bizim Mersin'de platformlar var. Kadın platformu bütün kadın platformlarını to-

parlar. Emek ve Demokrasi platformu da işte bütün demokratik kitle örgütlerini toparlar. Emek ve Demokrasi platformuna çağrı yapıyorsun, mesela Kobani ile ilgili eylem yapmamız gerekiyor diyorsun. Emek ve Demokrasi platformu gününü, saatini konuşuyor. Orada herkes ile birlikte konuşuyoruz, işte ortak pankart mı yapalım, basın açıklaması mı yapalım? Nereden nereye yürüyelim? Klasik yani, bir çizgi var ve o çizginin çok dışına çıkılmıyor. Bir şekilde o karar veriliyor ve eylem organizasyonu ile ilgili birileri görev alıyor. Birileri pankartı hazırlıyor, birileri şeyi, o organizasyon yapılıyor. Pankartlar asılıyor ve eyleme çıkılıyor. Sendikaların kendi mesai sistemi var, bütün demokratik kitle örgütlerinin mesai sistemi var. Artık Facebook, sosyal medya da çok kullanılıyor. Bunlardan yararlanılıyor. Çok büyük mitinglerde radyo programları yapılıyor. El ilanları dağıtılıyor mahalle mahalle. Böyle organizasyonlar yapılıyor. Mesela biz 8 Mart öncesi el bildirileri basıyoruz, radyo programları yapıyoruz. Televizyon programları yapıyoruz vb. yayın organlarını kullanmaya çalışıyoruz. Eylem çağrısını duyurmak için, genelde böyle bir rutin işleniyor. Üniversite de yapılacak büyük eylemlerde de öyle, toplanıyor bütün gençlik örgütleri işte YÖK'e karşı yürüyeceğiz, hangi gün yürüyeceğiz, hangi saatte olsun, hangi sloganlar olsun, hadi kendi aramızda sloganı belirleyelim böyle bir rutin var. Klasik her yerde olduğu gibi. Eylem yerleri sabittir bazı yerlerde. (...) Eylemden anlayışımız sadece yürüyüş ve basın açıklaması olmuş diyebilirim. Gezi biraz onları yıktı, ama maalesef tam değil... (*Mülakat*, kadın, 28 yaş, öğrenci, 9 Kasım 2014, Mersin)

Polis verilerinin aslında göstericilerin kullandığı repertuarı daha kısıtlı gösterdiğini bir kez daha hatırlatalım. Polis arşivlerinde genelde protesto eylemleri tek bir biçimde tanımlandığı halde (basın açıklaması ya da miting), farklı politik gruplar aynı eylem içerisinde farklı performanslar sergilemiş olabilirler. Emniyet arşivlerinde "basın açıklaması" olarak nitelendirilen bir eylemde örneğin aynı zamanda balon uçurulmuş olabilir.

TABLO 68
Protestocuların Eylem Repertuvarı
(2001-2006) (6 il)

Biçim	*Sayısı*	*Yüzde*
Basın açıklaması	10.869	83,77
Miting	501	3,86
Toplanma*	439	3,38
Yürüyüş	283	2,18
Oturma eylemi	213	1,64
Anma toplantısı	154	1,19
Sembolik eylem	119	0,92
Mektup/Telgraf/Faks gönderme	104	0,80
Darp	70	0,54
Pankart asma	62	0,48
Cenaze töreni	37	0,29
İmza kampanyası	36	0,28
Bildiri dağıtma	30	0,23
Çalışmadan bekleme	27	0,21
Forum düzenleme	8	0,06
Boykot	6	0,05
Lastik yakma	5	0,04
Açlık grevi	4	0,03
İşgal	2	0,02
Yolu trafiğe kapatma	2	0,02
Çadır/Kamp kurma	1	0,01
Duruşmaya katılma	1	0,01
Kendini yakma	1	0,01
Konvoy oluşturma	1	0,01
Toplam	12.975	100,00

(*) Arşivlere dair sınıflandırmamızda "toplanma" başlığı altında ele aldığımız kolektif eylemler, eylemcilerin statik bir şekilde toplandığı, kimi zaman "sessiz eylem" adı altında hiç ses çıkarmadan durdukları, kimi zaman ise durdukları yerde slogan attıkları, alkış tuttukları, döviz açtıkları, İstiklal Marşı okudukları ya da tekbir getirdikleri eylem biçimleridir. Yürüyüşlerin aksine, "toplanmalar" "sabit" olup bir grup insanın eylem yerinde bir araya geldiği ve bu alandan eylem bitince ayrıldıkları, "basın açıklaması" repertuvarından farklı olarak bir bildiri ya da herhangi bir metin okumadıkları kolektif eylemlerdir.

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

Repertuvar, performanslar ve epizotlar örgütlere göre de biçimlenir. Örneğin bazı örgütler "şaşırtıcı" ve "eğlenceli" eylem biçimlerini kullanmaya diğerlerine göre daha yatkın olabilir.

> Mesela yeri geliyor, işte polise su sıkalım diyoruz pompalı tabancayla, su tabancasıyla. Veyahut oturma eylemi yapıyoruz.

Taksim yasaklı olduğunda biz logardan çıktık mesela. Mesela biz uzuneşek oynuyoruz ODTÜ'de... Polis okula giriyor. İşte klasik eylem tarzının dışına çıkalım diyoruz, top alıyoruz bir tane, bahçede top oynamaya başlıyoruz. Polis böyle afallıyor çıkıyor falan... Birisi çıkıyor mesela şöyle bir şey yapalım diyor, aa yapalım diyoruz. Öyle gelişiyor yani.

(...)

Biz öğrenci koordinasyonu zamanında bile geçmişte, 97'de bile ilk zıplamalı eylem yapan örgütüz mesela... Ama bunu yaparken birçok sol örgüt şey dedi, yani bunlar reformistler, zıplanılır mı, insanlar ölüyor falan dediler. Gezi'ye geldiğimizde, baktığımızda bütün bir halk zıplıyordu. Bizim sloganlarımız, "her yer Taksim, her yer direniş"ten tutun da işte "isyan, devrim, özgürlük" sloganına kadar, "ampul Tayyip" sloganımız vardı bizim mesela, daha yaratıcı, onlara kadar... Ama şunda özeleştiri yapıyoruz; Gezi hareketi bizi de aşan bir yaratıcılık. O duvar yazılarını biz yazmadık. Hiçbir sol örgüt yazmadı, biz de yazmadık. Öyle bir iddiamız da yok. Yani bu insanlar bizden gördü de yaptı gibi de değil ama, yani o yaratıcılık aslında bu insanların içinde vardı zaten ve bir yerde patladı. O patladığı nokta kritik. Bizim de etkimiz olduğunu düşünüyoruz ama tümünü kapsayamadığımız açık veya bizim çok belirleyemediğimiz açık. Ama biz üniversitede de, genelde de eylem tarzı olarak daha böyle yaratıcı, kitlesel, daha meşru eylemler düzenleriz. Şöyle ilkelerimiz var bizim: bir, yaptığımız eylem bir sonuç alıcı olmak zorundadır. Yani haybeye eylem yapmayız. İki, meşru olmalıdır. Bu meşruluk yasallıkla aynı şey değil, yani kanunlara göre değil, halkın istemesine göre. Üç, kitlesel eylem tarzlarını esas alıyoruz. Dört, militan. Yani militanlık da şu değil: sadece çatışma düzlemi, kavga düzlemi değil, militanlık yani söylediği şeyi yapmak, yaptığı şeyi söylemek gibi kuruyoruz biz...

(...)

Polisi böyle komik duruma düşürdüğümüz durumlar da oluyor. Mesela habercilerin önünde. Orada daha kurallara uygun yaklaşmak zorunda hissediyorlar kendilerini. Biz mesela

TABLO 69
Bazı Eylem Biçimlerinin Örgüt Türlerine Göre Dağılımı

Örgüt türleri	*Oturma eylemi*	*(%)*	*Sembolik eylem*	*(%)*	*Darp*	*(%)*	*Miting*	*(%)*
Sendikalar ve çalışma yaşamı ile ilgili örgütler		-						
Sağ konfederasyon ve sendikalar	3	1,41	2	1,68		-	9	1,80
Sol konfederasyon ve sendikalar	54	25,35	6	5,04	1	1,45	71	14,17
Siyasi partiler		-		-		-		-
Sol partiler	70	32,86	19	15,97	20	28,99	91	18,16
Sağ partiler	1	0,47	10	8,40	1	1,45	30	5,99
Dernekler		-		-		-		-
Çevreci dernekler		-		-		-	2	0,40
Adalet, insan hakları	35	16,43	1	0,84	1	1,45	16	3,19
Düşünce dernekleri/kulüpleri	1	0,47	1	0,84		-	14	2,79
Öğrenci/gençlik dernekleri	9	4,23	4	3,36	11	15,94	26	5,19
Tutuklu yakınları, kayıp yakınları dernekleri	14	6,57	2	1,68		-	6	1,20
Kadın dernekleri	2	0,94		-		-	8	1,60
Hemşeri, dayanışma dernekleri	2	0,94	1	0,84		-	5	1,00
Şehit aileleri dernekleri		-	1	0,84		-	1	0,20
Dayanışma ve yardım dernekleri		-	8	6,72		-	2	0,40
Diğer dernekler	8	3,76	2	1,68		-	3	0,60

TABLO 69 (devamı)

Örgüt türleri	*Oturma eylemi*	*(%)*	*Sembolik eylem*	*(%)*	*Darp*	*(%)*	*Miting*	*(%)*
Meslek örgütleri								
Tabip odaları	1	0,47	1	0,84		-	1	0,20
Mühendis odaları		-	1	0,84		-	5	1,00
Esnaf odaları		-	3	2,52		-	36	7,19
meslek dernekleri		-	4	3,36		-	2	0,40
Ziraat odaları		-		-		-	3	0,60
Platformlar, meclisler, cephe	7	3,29	17	14,29	1	1,45	139	27,74
İllegal örgütler		-		-	6	8,70	2	0,40
Futbol takımları		-		-		-	1	0,20
Bilinmeyen		-	2	1,68	4	5,80	5	1,00
Örgüt yok ya da belirtilmemiş	6	2,82	32	26,89	24	34,78	17	3,39
Diğer		-	2	1,68		-	4	0,80
Kooperatif		-		-		-	1	0,20
Devlet		-		-		-	1	0,20

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi.

31 Mayıs'ta şöyle bir şey yapmıştık. Hatta ben yapmıştım. Youtube'da videosu var. Sürekli anons geçiyorlar. İşte önünüzdeki bilmem ne provokatif grup, marjinal grup, işte dağılın falan. En sonunda biz de geyik olsun diye biz anons yaptık. Aldım ses sistemini, çıktım ben yukarı. Dedim ki, "önümüzdeki işte maskeli ne idüğü belirsiz grup, lütfen dağılın. Yaptığınız eylem kanuna aykırıdır. Trafiği engelliyorsunuz, insanların hürriyetini engelliyorsunuz". Böyle ne yapacaklarını şaşırdılar. Kalakaldılar. (*Mülakat*, erkek, 25 yaş, 19 Ekim 2014, İstanbul)

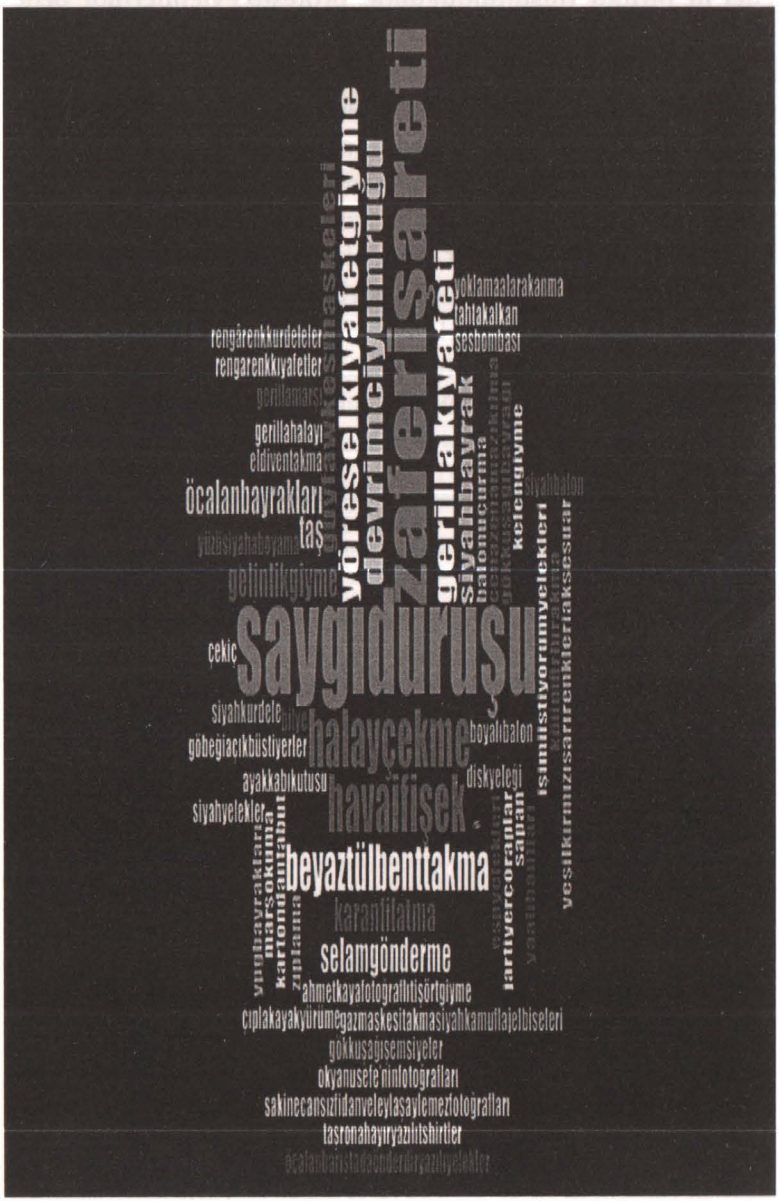
Özetle repertuvar, örgütlere ve taleplerine göre biçimlenen, ancak bir o kadar da dış faktörlerden (medya, devlet şiddeti, vs.) etkilenen bir modeldir. Tüm bu faktörlerin kesişme noktasında yer alır ve tarihsel olarak belirlenir.

Protesto eylemlerinde ritüeller ve kullanılan araçlar

Eylemlerdeki ritüeller ve kullanılan araçlar da eylemleri zenginleştirmektedir. Ağıza takılan bir siyah bant bir oturma eyleminde verilen mesajı güçlendirdiği gibi, bir basın açıklaması sırasında uçurulan balonlar hem medyanın hem de eylemi izleyenlerin ilgisinin artmasını sağlamaktadır. Basın açıklamalarında ya da mitinglerde yapılan saygı duruşu, saygı duruşu sırasında yapılan zafer işaretleri, eylemleri daha dinamik kılan ritüeller olarak karşımıza çıkar.

Etnografik gözlem raporlarından hareketle hazırlanan grafik ve tablo eylemlerdeki ritüellerin ve kullanılan araçların çeşitliliğini göstermektedir. Eylem biçimleri ile karşılaştırıldığında, eylemlerde sergilenen ritüellerin ve kullanılan araçların çok daha zengin olduğu görülür. Eylem ritüelleri açısından en dikkat çekici noktalardan biri, eylemlerde "saygı duruşu", "marş okuma" gibi ulus-devlet ritüelleri ile "bayrak" gibi sembollerin önemli bir yere sahip olmasıdır. Tarihsel olarak yerleşmiş ve eylemci bilgisinin önemli bir parçası haline gelmiş bu tür ritüeller, muhalefetin kendi özerk alanını yaratma düşüncesinin

GRAFİK 45
Ritüeller ve Kullanılan Araçlar

Kaynak: Etnografik gözlem raporları.

bir parçası olarak düşünülebilir. Eylemlerde ayrıca, yumruk, zafer işareti gibi ritüeller de yaygın. Başka birtakım araç ve ritüeller ile birlikte düşünüldüğünde, protesto eylemlerinde bedenin bir araç, bir ifade biçimi olarak kullanılmasının yaygın olduğu görülür. Eylemler düşüncenin farklı araçlarla ifadesi olduğundan, beden dili düşünceyi ifade etmede en önemli araçlardan biri haline gelir. Örneğin, açlık grevleri bedenin seferber edildiği en tipik eylem biçimlerinden biridir. Bu açıdan bakıldığında, bir eylem kortejinde fiziken bulunmak bile, düşüncenin ifşası anlamına gelir. Bedenin çıplak olarak sergilenmesi de bedenin protesto amaçlı seferber edilmesine bir başka örnek teşkil eder. Bölgelerinde siyanürlü altın çıkarılmasına karşı çıkan Bergama Köylülerinin TBMM önünde yaptıkları yarı çıplak gösteri yürüyüşü bu tür bir eylemin Türkiye'deki en tipik –ama aynı zamanda nadir– örneklerinden biridir.

TABLO 70
Ritüeller ve Kullanılan Araçlar

Ritüeller	*Sayı*	*Yüzde*
Saygı duruşu	8	8,79
Zafer işareti	7	7,69
Halay çekme	4	4,40
Havai fişek	4	4,40
Beyaz tülbent takma	3	3,30
Devrimci yumruğu	3	3,30
Gerilla kıyafeti	3	3,30
Yöresel kıyafet giyme	3	3,30
Gelinlik giyme	2	2,20
Gaz maskeleri	2	2,20
Karanfil atma	2	2,20
Selam gönderme	2	2,20
Siyah bayrak	2	2,20
Taş	2	2,20
Öcalan bayrakları	2	2,20
Ahmet Kaya fotoğraflı tişört giyme	1	1,10
Ayakkabı kutusu	1	1,10
Balon uçurma	1	1,10
Bilye	1	1,10
Boyalı balon	1	1,10
Cenaze namazı kılma	1	1,10
DİSK yeleği	1	1,10

TABLO 70 (devamı)

Ritüeller	*Sayı*	*Yüzde*
Eldiven takma	1	1,10
ESP yelekleri	1	1,10
Gaz maskesi takma	1	1,10
Gerilla halayı	1	1,10
Gerilla marşı	1	1,10
Göbeği açık büstiyerler	1	1,10
Gökkuşağı bayrağı	1	1,10
Gökkuşağı şemsiyeler	1	1,10
İşimi istiyorum yelekleri	1	1,10
Jartiyer çoraplar	1	1,10
Kartondan tabut	1	1,10
Kefen giyme	1	1,10
Kömür bırakma	1	1,10
Marş okuma	1	1,10
Okyanus Efe'nin fotoğrafları	1	1,10
Rengârenk kıyafetler	1	1,10
Rengârenk kurdeleler	1	1,10
Sakine Fidan ve Leyla fotoğrafları	1	1,10
Sapan	1	1,10
Ses bombası	1	1,10
Siyah balon	1	1,10
Siyah kamuflaj elbiseleri	1	1,10
Siyah kurdele	1	1,10
Siyah yelekler	1	1,10
Tahta kalkan	1	1,10
Taşerona hayır yazılı tişörtler	1	1,10
Ya Ali bantları	1	1,10
Yeşil kırmızı sarı renkli aksesuar	1	1,10
Ölenlerin yoklamasını alma	1	1,10
YPG bayrakları	1	1,10
Yüzü siyaha boyama	1	1,10
Zıplama	1	1,10
Çekiç	1	1,10
Çıplak ayak yürüme	1	1,10
Öcalan barışta da önderdir yazılı yelekler	1	1,10

Kaynak: Etnografik gözlem raporları.

Sembolik eylem biçimleri

Ulusal basın arşivlerine (2000-2013) ve toplumsal olaylara ilişkin polis kayıtlarına (2000-2006) göre söz konusu dönemde Türkiye'de sokakta siyaset repertuvarını kullananlar çok farklı biçimlerde sembolik eylemler gerçekleştirdi.

TABLO 71
Sembolik Eylem Biçimleri

Gül bırakma	Kitap okuma
Güvercin uçurma	Önlük giyme
Siyah naylon giyme	Kefen giyme
Mum yakma	Bayrak yakma
Işık söndürme	Kafes içine girme
Kâğıt uçak uçurma	Ağıza bant bağlama
Kafaya çuval geçirme	Kardan adam yapma
Saygı duruşu	Kukla yakma
Kalem bırakma	Mahkûm elbisesi giyme
Kamera bırakma	Yöresel kıyafetler giyme
Karanfil bırakma	Maket taşıma/bırakma/yakma
Balon uçurma	Meşale yakma
Diploma yakma	Mektup gönderme
Saç kestirme	

Kampanyalarda kelimeler üzerinde oynama yani dil oyunları ile desteklenen sembolik eylemler de söz konusu. Çevik Kuvvet yerine Çelik Küvet isimli skeçler düzenlenmesi gibi.

> Dedik tiyatro yapalım. Nasıl bir şey yapalım? Polislerle ilgili yapalım. Bir anda herkes aklına geleni söylüyor, toplantının gündemini öyle tartışıyoruz. Genellikle toplantılarımızı da öyle tartışıyoruz. Hani salt bir moderatör, moderatör kime söz verirse değil. Önce bir fikir havuzu oluşturuyoruz, sonra yapılandırıyoruz. O fikir havuzuna da polis olsun, öğrenciler olsun, öğrencileri döven polis olsun... İşte şu yerlerde dolaşalım, yemekhane kalabalık, oraya gidelim, R kantininden çıkalım burada alkışlarla filan dikkat çekelim. Burada iki tane derslik, R derslikleri çok kalabalık, çünkü 4-5 tane fakültenin dersleri burada görülüyor; mühendislik, mimarlık, eğitim falan. Son-

ra dedik ki buna görsellik nasıl ekleyelim? Bizim toplam ekibimiz, yani benim de içinde bulunduğum Adana Öğrenci Kolektifleri dediğim o 15 kişilik ekip kafası çok açık, genç insanlar ve çok yaratıcılar, çünkü kendi alanları dışında yani okudukları alanlar dışında pek çok farklı alanları var. Hobileri var, profesyonel oldukları alanlar var. Ondan sonra dedik ki, biz bunlara kıyafet giydirelim. Nasıl bir kıyafet giydirelim? Paramız var mı, kumaş falan alamayız. İlk başta şeyi düşündük, bu kostüm kiralayan, polis kıyafeti, jandarma kıyafeti filan kirala-

Diyarbakır, Keçi Burcu Forumu, 31 Ağustos 2014 (Fotoğraf: Sinem Esin).

yan yerler var, dedik ki oradan yapalım. Ama paramız yok. Ne yapalım, kartondan yapalım dedik. Biraz da o fakirlikten (gülme), fakirliği yaratıcılıkla buluşturmak zorunda kaldık. Dedik görev bölüşümü yapalım. Ne yapalım arkadaşlar bizim neye ihtiyacımız var? Kartona. Hani ben bunları direkt kendim diye aktarıyorum ama bunların hepsini farklı kişiler söylüyor toplantı içerisinde. Kartonu nereden bulacağız, marketlerden bulacağız. Hepimiz ikişerli gruplara ayrıldık. Çıktık bütün marketleri talan ettik. İki saat sonra filan eve döndük, eve geldiğimizde baya böyle yaklaşık 50-60 tane karton kutu vardı. Ondan sonra başladık kesmeye, biçmeye, boyamaya filan. O sırada da işte önüne ne yazalım dedik? Arkasına ne yazalım? Mesela önünde, göğüs kısmında, kartonun şey yazıyordu, "Çelik Küvet" yazıyordu; arkada da "Anne ben katil oldum" yazıyordu. Kalkanlarda da, beş tane polis vardı, kalkanların her birinde K-A-T-İ-L, yazıyordu, birleşiyordu, barikat kuruyorlardı filan. Bunların hepsini yaptık, herkesin boyuna göre ölçtük biçtik, farklı farklı boylarda, baya böyle mezurayı aldık (gülüşmeler) sıfırdan yarattık yani. (*Mülakat*, erkek, 24 yaş, 7 Kasım 2014, Adana)

Eylemciler eylemlerde en çok aşağıdaki malzemeleri kullandılar:

TABLO 72
Eylemlerde Kullanılan Araçlar

Fotoğraf	Bayrak	Kalem
Döviz	Oto lastiği	Balon
Pankart	Poşu	Kafes
Çelenk	Kefen	Kukla
Mum	Bant/kurdele	Meşale
Güvercin	Davul	Maket
Uçurtma	Karanfil	

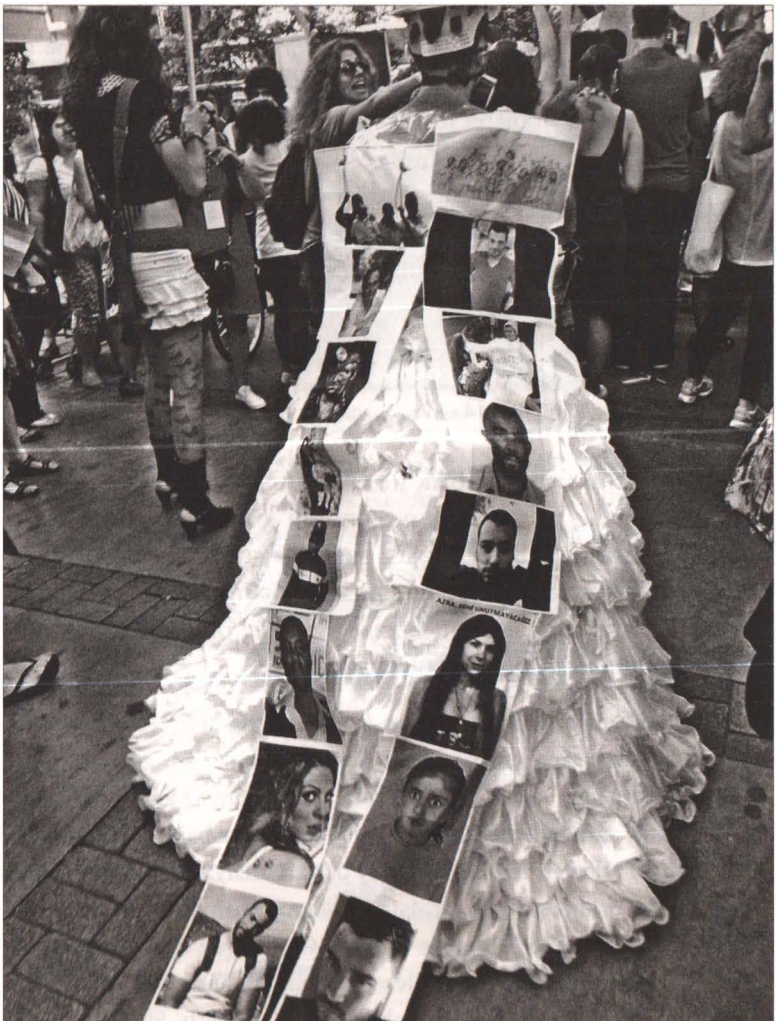
Eylem biçiminin ne olacağı, hangi malzemelerin kullanılacağı, hangi sloganların atılacağı, eğer söz konusu eylemi tek bir örgüt düzenlemiyorsa, son derece tartışmalı meselelerden bi-

İzmir, 2 Şubat 2014 sanata özgürlük eylemi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

ri. Her örgütün kendi politik konumlanışı, gelenekleri, eylemci bilgisi, vs. ile bu örgütler arasındaki güç mücadelesi tartışmanın boyutunu belirler. Uzlaşı sağlama sürecinin kendisi, aslında protesto eylemlerinin çatışmalı yapısının sadece güvenlik güçleri ile ilgili olmadığını, bizzat eylemin bileşenleri ile ilgili bir mesele de olduğunu ortaya koyar.

> Yani kortej sıralamasından atılacak slogandan, kullanılacak pankartın ana şiarına kadar her şey çok sancılı geçiyor. Çünkü yani işte, kadın dernekleri de var, bağımsız kadın dernekleri var, danışma merkezi var. İşte belediyeye bağlı olarak çalışan kurum da var, tek başına birey olarak inisiyatif kullanıp gelmiş kadın arkadaşlar da var, işte Halkevci kadınlar da var, ÖDP'liler de var, EMEP'liler de var, işte Cemevi de var, Bektaşiler de var. O kadar karma bir bileşen ki; bu çok harika bir şey bu arada. Bir kentte bunu başarabilmek çok değerli. Şimdi o değerlerin hepsini korumalıyız ama, bizim de mesela istediğimiz bir şey var bir şiar var. Örnek verecek olursak son 8 Mart'ta şöyle bir şey geldi DÖK'ten doğru; işte "Sakine'lerle, Zilan'larla doğduk, Sakine'lerle büyüdük, Beritan'larla çoğalacağız" gibi yani buna benzer bir slogan var. Paylaştık hani böyle olabilir mi diye. Hepsi kadın ve gerilla kadınlar, öncü kadınlar, direnişçi kadınlar. İşte "Serhildan" yapan kadınlar. Hani biz tamam ne yapalım, ne edelim? Ondan sonra ben dedim ki; şey yapalım

İzmir, 14 Haziran 2014 LGBTİ eylemi (Fotoğraf: Sinem Esin).

mı, hani sade Kürt rengi oldu, "Rozalardan Sakinelere alanlardayız, isyanlardayız". Hani alanlardayız ve isyanlardayız vurgusu istemini de birleştiren toplamında; işte Rozalardan başladığında içine herkesi alacak. Öyle olur dediler. Tamam oldu. (Gülüşmeler) Yani illa ortaklaştıracak bir şey buluyoruz. Hiç mi bulamadık, diyoruz ki o zaman ana pankartımız sizin iste-

diğiniz gibi olsun, dövizler de şöyle olsun. Ya da sahnenin arkasındaki dev pankart ortak olsun ama geri kalan beş metrelik yerde üç tane ne slogan istiyorsak öyle olsun gibi. Çok sancılı tabi, basın metni hazırlanırken; senin vurgun, benim vurgum, onun vurgusu. Kimisi zaten kadın bedeni üzerinden vurgu yapmak istiyor, kimisi sadece politik. Her şey politik, aslında politik olarak tanımlanamaz bir şey yok ama. Kimisi böyle çok politik buluyor, kimisi kadının sağlığı üzerinden bir şeye yer vermek istiyor. Yapı karma olunca aslında ortaklaştırmak da çok zor oluyor ama kotaramadığımız olmuyor. (*Mülakat*, kadın, 34 yaş, 15 Nisan 2014, Mersin)

İstanbul, 28 Aralık 2014 kent mitingi (Fotoğraf: Sinem Esin).

Eski çağlardan beri "gürültü çıkarmak" eylem repertuvarının önemli bir parçasını oluşturur, gürültü çıkarma yoluyla bir kişi ya da mesele protesto edilir. 18. yüzyılda Fransa'da yapılan *charivari*[2] eylemleri bu tür gürültü ile protesto etmeye en tipik ör-

2 Bir kimsenin bir davranışını protesto etmek için o kişinin evinin önünde bağırıp çağırarak ya da tencere tava çalarak yapılan eylemler (Tilly, 1986: 40).

neklerden birini oluşturur. Latin Amerika'da ekonomik kriz dönemlerinde, Türkiye'de 1997 ışık söndürme eylemleri sırasında tencere tava çalarak yapılan protesto eylemleri de bu kategoride ele alınabilir. Alkışla ya da ıslıkla tempo tutarak protesto etmek de yaygın bir uygulamadır. Taksi şoförlerinin eylemleri de sıklıkla konvoy oluşturup korna çalmak biçimindedir.

TABLO 73
Gürültülü Eylem Biçimleri

Alkış	Siren çalma	Tencere tava çalma
Islık	Korna çalma	
Düdük çalma	Zılgıt	

Sokakta siyasette şiddet bizzat repertuvar olarak da karşımıza çıkmaktadır.

TABLO 74
Eylemlerde Şiddet Biçimleri

Kamu malına zarar verme	Bombalama
Güvenlik görevlilerini/ karşıt görüşlüleri darp	Linç
	Molotof kokteyli atma
Kundaklama	Taş/sopa atma

Kamu malına zarar verme, genellikle otoriter sistemlerde protestocuların dikkat çekmek için tercih ettikleri bir eylem biçimi. Bu tür darpların çeşitli dereceleri var: eylemler sırasında çevredeki banka ATM'lerinin tahrip edilmesinden, sembolik önemi olan binaların darp edilmesine, molotof kokteyli atmaktan kundaklamaya ve hatta bombalamaya kadar farklı darp dereceleri mevcut. Bu tür eylem biçimleri genellikle, bir soruna dikkat çekmek, otoriteleri harekete geçirmek, medyada yer bulmak gibi amaçlarla tercih edilir. Şiddetin derecesi devletin protesto eylemlerini yönetme kapasitesine bağlı olarak belirlenir. Yönetme kapasitesi düşük ve demokratik olmayan ülkelerde şiddet yüksek iken, yönetme kapasitesi yüksek demokrasilerde şiddet kullanımı düşük seyreder (Tilly, 2006: 151). Burada, literatürde şiddet repertuvarının genellikle müstakil bir mesele olarak ele

alındığını, başlı başına bir araştırma konusu yapıldığını not düşelim (Seferidas ve Johnston, 2012; Tilly, 2009).

Repertuvar ve mekân ilişkisi

Talepler ve aktörler eylem repertuvarını belirlediği gibi, bunlarla ilişkili olarak, mekân da repertuvarı farklılaştırabilir. Bazı kentlerde eylemler daha statik bir biçim alırken, bazı kentlerde daha yaratıcı şekillere bürünebilir.

Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri'nin eylem türü ile ilgili verilerini NVIVO programı ile analize tabi tuttuğumuzda, eylem biçimlerine dair yukarıda yer verdiğimiz grafiği elde etmiştik. Analizi örneklemimiz dahilindeki altı ile özgülediğimizde ise aşağıdaki sonuçları elde ederiz.

Adana'da eylem repertuvarı

1990'lı yıllara göre sokakta siyasetin zayıfladığı Adana'da, niceliksel düşüşe paralel olarak eylem türlerinin çeşitliliğinde de bir fakirleşme olduğu görülür. Zira eylemlerin ezici bir çoğunluğu "basın açıklaması" biçimindedir. 1990'lı yılların mirası olan bu eylem türü (Uysal, 2005), sokak siyasetine damgasını vurur. 1990'lı yıllarda bildirimsiz eylemlere katılmaktan dolayı verilebilecek cezaları bertaraf etmek için icat edilen bu eylem biçimi, günümüzde daha çok "görevi yerine getirmek", "vicdanları rahatlatmak" için az sayıda kişinin bir araya geldiği ve ivedilikle yapılan bir kolektif eylem biçimine dönüştü. Maliyetin az olması, kısa zamanda düzenlenebilmesi gibi pratik nedenler de bu eylem biçiminin yaygınlaşmasını kolaylaştırdı. Basın açıklamalarında kitlesellik sağlandığında, polisle güç mücadelesine girip yürüyüş performansı da zorlanabilmektedir. Sokak siyaseti de bir güç ilişkisine dayandığından, sokakta gücü eline geçiren tarafın dediği olur. Dolayısıyla da kitlenin niceliksel gücünü eline geçirdiğinde eylemi düzenleyenler polisle müzakere yoluna gitmekte, polisin izin vermediği güzergâhları zorlayabilmektedir. Böyle durumlarda basın açıklaması ve

TABLO 75
Adana'da Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	491	82,94
Miting	59	9,97
Toplanma	12	2,03
Oturma eylemi	8	1,35
Yürüyüş	7	1,18
Lastik yakma	5	0,84
Mektup telgraf faks gönderme	5	0,84
Pankart asma	2	0,34
Sembolik eylem	2	0,34
Bombalı saldırı	1	0,17

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri (2001-2006).

yürüyüş performansları birlikte uygulanıp bir epizot oluşturulur. Türkiye'de sokak siyasetinde en fazla görülen epizot türü bu eylem türleri birleşimidir.

Diğer statik eylem türleri ile birlikte düşünüldüğünde, Adana'da protesto eylemlerinin çok azının (% 1,18) yürüyüş gibi daha dinamik nitelikte olduğu görülür. Eylem biçimlerinin aktörlerin dış faktörlere göre de belirlenen bir seçimine dayandığını belirtmiştik. Bu dış faktörlerden en etkilisi devletin, özelde de polisin bu konuda izlediği baskı ve denetleme politikaları olarak karşımıza çıkar. Adana 2000'li yıllarda çok sayıda denetim biçiminin uygulamaya geçirilmesinde pilot bölge seçilen bir kent. Bu baskı politikaları karşısında hem eylemler niceliksel olarak düşüşe geçti (1990'lı yıllarda en çok eylem yapılan 6. il iken 2000'li yıllarda 11. sıraya geriledi) hem eylem biçimlerine dair çeşitlilik azaldı hem de eylemlere katılım oranları düştü. Bu durum Gezi eylemleri ile görece farklılaşma gösterse de, kentin sokakta siyaset açısından gerileme içine girdiğini söylemek yanlış olmaz.

Ankara'da eylem repertuvarı

Ankara'da her ne kadar Adana'da olduğu gibi basın açıklamaları eylem biçimlerinin önemli bir bölümünü oluşturuyorsa da, repertuvarın Adana'ya göre çeşitlendiğini görürüz. Polis verileri bize, çadır kurma, yolu trafiğe kapatma gibi eylem türlerinin Ankara'da eylem repertuvarına girdiğini gösteriyor.

TABLO 76
Ankara'da Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	3.074	88,56
Miting	95	2,74
Toplanma	66	1,90
Yürüyüş	66	1,90
Oturma eylemi	50	1,44
Anma toplantısı	41	1,18
Sembolik eylem	22	0,63
Mektup/telgraf/faks gönderme	17	0,49
Dilekçe verme/ imza kampanyası	14	0,40
Darp	6	0,17
Cenaze töreni	5	0,14
Pankart asma	4	0,12
Bildiri dağıtma	3	0,09
Boykot	2	0,06
Duruşmaya katılma	1	0,03
Kendini yakma	1	0,03
Konvoy oluşturma	1	0,03
Yolu trafiğe kapatma	1	0,03
Çadır kurma	1	0,03
Çalışmadan bekleme	1	0,03

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

Diyarbakır'da eylem repertuvarı

Diyarbakır'da eylem türleri Adana'dan daha zengin, ancak Ankara kadar çeşitli değil. Buna karşılık, yürüyüş ve oturma eylemi biçimindeki eylem türleri diğer iki kente göre daha yüksek oranda tercih ediliyor.

TABLO 77
Diyarbakır'da Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	676	82,74
Miting	31	3,79
Toplanma	29	3,55
Yürüyüş	22	2,69
Oturma eylemi	15	1,84
Mektup /telgraf /faks gönderme	10	1,22
Anma toplantısı	9	1,10
Bildiri dağıtma	8	0,98
Cenaze töreni	6	0,73
Pankart asma	6	0,73
Dilekçe verme /imza kampanyası	2	0,24
Sembolik eylem	2	0,24
Darp	1	0,12

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

İstanbul'da eylem repertuvarı

İstanbul'da basın açıklamalarının oranı diğer eylem biçimlerinin lehine düşüş göstermektedir (% 77,72). Sembolik eylemlerin oranı İstanbul'da diğer kentlere göre daha yüksek (% 1,35). Medyanın ilgisini çekmeye yönelik eylemler olarak kabul edilen sembolik eylemlerin oranının diğer kentlere göre daha yüksek olmasının temel nedenlerinden biri, İstanbul'un aynı zamanda medyanın merkezi olması. Yani eylemcilerin İstanbul'da görece daha fazla "tribüne oynadığını" söylemek mümkün.

TABLO 78
İstanbul'da Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	3.960	78,45
Toplanma	294	5,82
Miting	170	3,37
Yürüyüş	146	2,89
Anma toplantısı	87	1,72
Oturma eylemi	70	1,39
Sembolik eylem	69	1,37
Darp	62	1,23
Pankart asma	48	0,95
Mektup telgraf faks gönderme	47	0,93
Cenaze töreni	25	0,50
Bildiri dağıtma	19	0,38
Dilekçe verme imza kampanyası	18	0,36
Çalışmadan bekleme	17	0,34
Forum düzenleme	8	0,16
Boykot	4	0,08
Açlık grevi	2	0,04
İşgal	2	0,04

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

İzmir'de eylem repertuvarı

Mersin ve Ankara'dan sonra en fazla basın açıklaması yapılan kentlerden biri olan İzmir'de eylem repertuvarı İstanbul ve Ankara'ya göre daha zayıf. Buna karşılık İzmir, ele alınan kentler içinde en fazla oturma eylemi düzenlenen kent olma özelliğine sahip (% 3,25). Ayrıca, darp, bombalama, molotof kokteyli atma, kendini yakma gibi şiddet eylemleri İzmir'in repertuvarına dahil değil. Pasif direnişin en önemli eylem biçimi olarak kabul edilen oturma eylemlerinin görece yüksek oluşu, buna karşılık şiddet repertuvarının eylem repertuvarının bir parçasını oluşturmaması, İzmir'de eylemlerin daha barışçıl bir niteliğe sahip olduğuna işaret eder.

TABLO 79
İzmir'de Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	1.631	86,85
Miting	78	4,15
Oturma eylemi	61	3,25
Yürüyüş	28	1,49
Toplanma	22	1,17
Sembolik eylem	20	1,06
Mektup telgraf faks gönderme	14	0,75
Anma toplantısı	10	0,53
Çalışmadan bekleme	7	0,37
Açlık grevi	2	0,11
Dilekçe verme imza kampanyası	2	0,11
Pankart asma	2	0,11
Yolu trafiğe kapatma	1	0,05

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

Mersin'de eylem repertuvarı

En fazla basın açıklamasının yapıldığı kent olan Mersin'de, bu eylem biçimi neredeyse eylem repertuvarının tek performansı gibidir. Mersin'de Adana'ya göre çok daha fazla eylem yapılmasına rağmen, eylem repertuvarı Adana'da olduğu gibi fazla çeşitlilik göstermemekte, repertuvarın sınırları içinde dahi, basın açıklaması dışındaki eylem biçimlerine başvurma sıklığı düşmektedir.

TABLO 80
Mersin'de Eylem Biçimleri (2001-2006)

	Sayı	*Yüzde*
Basın açıklaması	1.037	88,71
Miting	68	5,82
Toplanma	16	1,37
Yürüyüş	14	1,20
Mektup telgraf faks gönderme	11	0,94
Oturma eylemi	9	0,77
Anma toplantısı	7	0,60
Sembolik eylem	4	0,34
Çalışmadan bekleme	2	0,17
Cenaze töreni	1	0,09

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri.

Saha çalışması sırasında yaptığımız gözlemler bize, eylem biçimlerine dair seçimin daha çok alışkanlığa dayandığını göstermektedir. Üzerinde ayrıntılı düşünmeye üşenme ya da buna gerek duymama, ivedilikle işi yapma, maliyet gibi nedenlerle yeni performanslar sergilenmemekte, Türkiye'de eylem repertuvarı giderek kısırlaşmaktadır. Siyaset güç ilişkilerini beraberinde getirdiğinden, sokak siyasetinde de etkili ve güçlü olan repertuvar içinden seçimi yapar. Dolayısıyla sokakta sergilenen performanslar, her ne kadar sokak siyaseti konvansiyonel olmayan bir katılım biçimi olsa da, güç mücadelelerinin sonucunda belirlenmektedir.

EYLEMLERİN "DİĞER TARAFI" OLARAK POLİS

Sokak siyasetinin eylemcilerle birlikte bir diğer temel aktörü güvenlik güçleri olup ilgili polis birimleri sıklıkla "sokak siyasetinin diğer tarafı" (Favre, 1990), "devletin sokakta görünen yüzü" (Uysal, 2006), vs. olarak nitelenir. Bir diğer anlatımla polis, göstericiler için devletin sokakta, meydanlarda ete kemiğe bürünmüş halidir. Protesto eylemlerinde çatışmanın merkezinde devlet yer aldığı için, devletin cisimleşmiş hali olarak polis çatışmanın odağında konumlanır. Polisin bu konumu göz önünde bulundurulduğunda iki temel soru önemli hale gelir: Polis eylemleri, göstericileri ve yaptığı işi nasıl algılar? Polisin sokak eylemlerini ve eylemcileri denetlemek/bastırmak için izlediği taktik ve stratejileri nasıl tasnif edebiliriz?

Polis, sadece Türkiye'de değil, demokratik olsun olmasın her ülkede kapalı kutu gibi; çünkü polis kendini koruyan, gizem ve gizlilik içinde hareket eden, bilinmeye/tanınmaya karşı direnen bir kurum (Brodeur, 1984). O nedenle de polis üzerine çalışanlar genellikle yine polisler, zira kutunun kapağını aralamak hiç de kolay değil. Elbette bu durumun istisnaları da mevcut. Örneğin Fransa'da biri tarihçi, diğeri de antropolog olmak üzere iki önemli çalışma burada zikredilmeyi özellikle hak ediyor. İlk çalışma, kapıyı arşivlerden yola çıkarak aralıyor ve 1962'de

Paris'te gerçekleştirilen bir eylemden yola çıkarak kamu düzenine dair çok güçlü analizler yapıyor. Söz konusu olan Alain Dewerpe'in *Charonne, 8 février 1962. Anthropologie historique d'un massacre d'Etat* (*Charonne, 8 Şubat 1962. Bir Devlet Katliamının Tarihsel Antropolojisi*) başlıklı, hacimli çalışması (2006). Dewerpe bu çalışmada bir yandan devlet şiddetinin temel özelliklerini ortaya koyarken (önceden hazırlanmış, sıradanlaştırılmış, çerçevelenmiş, vs.), diğer yandan da özellikle polisin uyguladığı politikaları masaya yatırır. Bir kolektif eylemin bastırılmasının öngörülemez temsil ve eylemlerin sonuçları olmadığını, aksine uzun süre boyunca deneyimlenmiş, test edilmiş, kanıtlanmış ve periyodik olarak güncellenmiş olduğunu belirten Dewerpe, eylemler üzerindeki polis denetiminin siyasal konjonktürün, polis habitusunun ve alışkanlıklarının, polis kurumunun hiyerarşik ve bürokratik yapısının ve uygulamalarının ürünü olduğuna vurgu yapar (Dewerpe, 2006: 88-89).

Diğer çalışma ise, Fransa'da bilimsel etik tartışmalarını da alevlendiren Didier Fassin'in La *Force de l'ordre: Une anthropologie de la police des quartiers* (*Düzenin Gücü: Mahalle Polisinin Antropolojisi*) başlıklı etnografik çalışması (2011). "Etnografik çalışma yapmak sadece insanların ne yaptığına bakmak değil, fakat bize çok yabancı olan bir evrende bile insanların yaptığının anlamını anlamaktır" (Bazin, 2008) düşüncesinden yola çıkan araştırmada Fassin, Paris'in 200.000 nüfuslu, göçmenlerin ağırlıklı olarak yaşadığı bir yerleşim yerinde görevli bir polis ekibi içinde iki yıl süreyle katılımcı gözlemler yapar. İzlediği yöntem bakımından sadece Fransa'da değil, tüm dünyada öncü niteliği taşıyan bu araştırmada yazar, genel gözlemlerin ötesine geçerek, polis dünyasına sızmayı, günlük yaşamını ve pratiklerini gözlemlemeyi ve mantığını anlamayı hedefler (Fassin, 2011: 324). Araştırmanın en temel bulgularından biri, polis ile bölgede yaşayanlar arasındaki sosyolojik mesafenin varlığıdır. Görevli polislerle mahalle sakinleri birbirine sosyolojik olarak hiç benzemez.[1]

1 Benzer bir değerlendirmeyi Gezi protestolarına katılanlarla görevli polisler açısından yapmak mümkün. İki topluluk arasındaki sosyolojik mesafe eylem alanında şiddetin artmasına neden olan en temel faktörlerden biri olarak karşımı-

Ayrıca, sosyolojik olarak mahalle sakinlerinden farklı olan polisler görev yerlerine birtakım ön kabullerle/ön yargılarla gelir. Bu durum karşılıklı düşmanlıkları artıran bir unsur olarak karşımıza çıkar. Yazar çalışmasında esas olarak, bazı bölgelerde ve bazı topluluklar üzerinde aslında hiçbir zaman ilan edilmemiş bir olağanüstü halin sürekli uygulandığı, yani polisin ve polislik işinin ayrımcı niteliğe sahip olduğu bulgusuna ulaşır (*a.g.e.*, s. 328).[2] Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) siyahilerin yaşadığı mahallelerde son yıllarda daha sıklıkla karşımıza çıkan polis-siyahi çatışmaları ve ölümler, olağanlaştırılmış olağanüstü halin ve ayrımcılığın Fransa'ya özgü olmadığını ortaya koyuyor. Farklı örnekler söz konusu olağanüstülüğün ve ayrımcılığın hem etnik hem de sınıfsal bir boyutu olduğunu göstermektedir.

Hem yöntemi hem de sunduğu zengin gözlem ve analizler bakımından benzer çalışmaları Türkiye'de bulmak oldukça zor. Bunun ana nedeni polisin tam bir kapalı kutu olması ve verilere erişim zorlukları. Tüm bu zorluklara rağmen nadir de olsa yapılmış çok değerli çalışmalar var. Ferdan Ergut'un Osmanlı arşivlerinden hareketle polisin kuruluş sürecini Tillyci bir yaklaşımla kaleme aldığı kitabı (2004) ile Zeynep Gönen'in İzmir'de göçle gelenlerin yerleştiği bir mahallede suç ve suçun zaptiyesi üzerinden sorunsallaştırdığı, etnografik gözlemlere dayanan çalışması (2010) bu çerçevede anılmayı özellikle hak ediyor.[3] Genel olarak polis üzerine yapılan çalışmaların yanında, daha özelde polis ve kolektif eylemler konusunda uluslararası düzeyde oldukça zengin bir literatürün olduğunu da belirtelim (Della Porta ve Fillieule, 2006; Joyce ve Wain, 2014). Oysa Türkiye'de meseleye ancak sınırlı bir ilgi söz konusu (Uysal, 2005b, 2006a, 2012a, 2012c (2007), 2013; Koca, 2014).

---

za çıkıyor. Bu durumun açık ifadesini hem polislerle (Koca, 2014) hem de eylemcilerle yapılan mülakatlarda bulmak mümkün (Bkz. Kologlu ve diğerleri, 2015 ve ilerleyen satılarda bizzat yaptığımız mülakatlar).

2 Şüphesiz bu araştırmalara bir dizi başka çalışmayı da eklemek mümkün. Özellikle bkz. Jobard, 2002; Fillieule, 1997.

3 Anılan bu iki çalışmanın yanında, Tanıl Bora (2006) ve Biriz Berksoy'un (2007 ve 2009) yayınları polise ilişkin bilimsel tartışmalara çok önemli katkılar sağlamakta ve alanı zenginleştirmektedir.

Teşkilat yapısı

Polis, her şeyden önce piramit şeklinde hiyerarşik olarak örgütlenmiş bir kurum ve farklı ama birbirine benzer görevlerle donatılmış çok çeşitli birimlerden oluşuyor. Bu yapı içinde farklı birimler birbirine bağımlı, ama aynı zamanda rekabet içinde işlerini yürütür. Söz konusu özellikleri polis içinde ilişkilerin parçalı bir yapıya sahip olmasına neden olur (Jobard ve Maillard, 2015: 47). Kolektif eylemler söz konusu olduğunda da polisin özel birtakım birimleri devreye girer ve bu birimler birbirine bağımlı olduğu kadar, aynı zamanda rekabet halindedir:[4] Güvenlik Dairesi Başkanlığı'ndan,[5] yine aynı daireye bağlı Çevik Kuvvet (ÇK) Şube Müdürlüğü'ne, Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı'ndan, Medya-Halkla İlişkiler ve Protokol Daire Başkanlığı'na bağlı Radyo ve Foto Film Şube Müdürlüğü'ne, vs. Şüphesiz bu birimler içinde de Güvenlik Dairesi Başkanlığı'na bağlı Çevik Kuvvet önemli bir yere sahip. 2003 yılı öncesinde

4 Güvenlik Dairesi Başkanlığı'nın yanında Emniyet Genel Müdürlüğü şu birimlerden oluşur: Teftiş Kurulu Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği, Özel Güvenlik Denetleme Başkanlığı, İç Denetim Birimi Başkanlığı, Asayiş Dairesi Başkanlığı, Başbakanlık Koruma Dairesi Başkanlığı, Belge Yönetimi Daire Başkanlığı, Bilgi Teknolojileri Daire Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı Koruma Dairesi Başkanlığı, Dış ilişkiler Dairesi Başkanlığı, Haberleşme Dairesi Başkanlığı, Havacılık Dairesi Başkanlığı, Hudut Kapıları Daire Başkanlığı, İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, İkmal ve Bakım Dairesi Başkanlığı, İnşaat Emlak Dairesi Başkanlığı, İnterpol-Europol Dairesi Başkanlığı, İstihbarat Dairesi Başkanlığı, Kaçakçılık ve Organize Suçlarla Mücadele Dairesi Başkanlığı, Koordinasyon Daire Başkanlığı, Koruma Daire Başkanlığı, Kriminal Dairesi Başkanlığı, Medya-Halkla İlişkiler ve Protokol Daire Başkanlığı, Özel Güvenlik Dairesi Başkanlığı, Özel Harekât Dairesi Başkanlığı, Personel Dairesi Başkanlığı, Pasaport ve Güvenli Belge Daire Başkanlığı, Sağlık İşleri Dairesi Başkanlığı, Siber Suçlarla Mücadele Daire Başkanlığı, Sosyal Hizmetler Dairesi Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, TBMM Koruma Dairesi Başkanlığı, Terörle Mücadele Dairesi Başkanlığı, Trafik Hizmetleri Başkanlığı, Trafik Uygulama ve Denetleme Dairesi Başkanlığı, Trafik Planlama ve Destek Dairesi Başkanlığı, Trafik Eğitim ve Araştırma Dairesi Başkanlığı, Trafik Araştırma Merkezi Müdürlüğü.

5 Güvenlik Daire Başkanlığı'na bağlı on birim bulunur. Bu birimler, Kamu Güvenliği Şube Müdürlüğü, Fikri Mülkiyet Suçları ve Basın Şube Müdürlüğü, Spor Güvenliği Şube Müdürlüğü, Güvenlik Soruşturma Şube Müdürlüğü, İnsan Kaynakları Şube Müdürlüğü, Çevik Kuvvet Şube Müdürlüğü, Eğitim Şube Müdürlüğü, Strateji Geliştirme ve Destek Şube Müdürlüğü, Öğrenci Faaliyetleri Şube Müdürlüğü, Bilgi Teknolojileri Şube Müdürlüğü'dür.

Asayiş Daire Başkanlığı'na bağlı olan Çevik Kuvvet, bu tarihten sonra Güvenlik Daire Başkanlığı'na bağlandı. Çevik Kuvvet mesleki kariyerde ilk aşamayı oluşturur ve buradaki görev üç yıllık bir zaman dilimini kapsar. Bireyin isteği üzerine bu görev süresi uzatılabilmekle birlikte, bu birimdeki zorlu çalışma koşulları ve polislerde birime dair oluşan algı nedeniyle görev süresinin uzatılması genellikle talep edilmez. Fransa'daki CRS'lere (*Compagnies républicain de sécurité*, Cumhuriyetçi Asayiş Birlikleri) benzer bir biçimde her kentte ÇK birliği bulunmuyor ve ÇK polislerinin doğdukları kentte görev yapabilmelerine mevzuat izin vermiyor. Her ÇK birliği en az iki gruptan oluşur ve her grup da her biri on kişiden meydana gelen dört ekibi bünyesinde bulundurur. ÇK müdürlüğü bulunan kentlerde en az bir birliğin olması yani 80 ÇK polisinin bulunması zorunlu. İlçeler için ise bu sayı 40 polis ile yani dört ekip ile sınırlı.

Çevik Kuvvet *Özel Tim* ve *Destek Timleri*nden oluşur. *Özel Tim* polisleri müdahale ekipleri olup göstericileri dağıtmak ya da yakalamakla görevlidir. Günlük dilde "robokop" diye de anılırlar. *Destek Timleri* ise Gazlı Müdahale ve Kurtarma Büro Amirlikleri ile Köpek Eğitim Merkezi Büro Amirlikleri'nden oluşur.

Siyasal niteliği ağır basan eylemlerde Çevik Kuvvet'in yanı sıra Terörle Mücadele Şubesi'ne bağlı polisler de görev alır. Örneğin daha çok Kürt siyasal hareketi içinde yer alan örgütlerce düzenlenen "Roboski katliamını protesto/anma" eylemlerinde terörle mücadele ekipleri yoğun bir biçimde görev almaktadır. Özellikle copları ile dikkat çeken bu grubun uzun boylu, yapılı ve çoğunlukla genç polislerden oluştuğu gözlenmektedir. Bu polisler eylemlerde eylemcilerin çok yakınında konumlanmakta, adeta eylemcilere varlıkları ile gözdağı vermektedir.

Saha gözlemlerimize göre eylem alanında yer alan polisler içinde önemli payı olan bir başka polis ekibi ise Foto-Film Şubesi'nde görev yapanlar. Eylemler öteden beri izlenip kayıt altına alınmakla birlikte, teknolojinin gelişmesine bağlı olarak son yıllarda eylemlerin video kaydının alınmasına daha fazla önem verildiği görülür. Toplanma noktalarında, yürüyüş güzergâhın-

da, arama noktalarında ve miting alanında, kişiler farklı açılardan farklı tip kameralarla kayıt altına alınmakta ve böylece eylemlere dair "görsel iz" oluşturulmaktadır. Altı kentte yaptığımız gözlemlerde, çok farklı kamera türleri ile çok sayıda polisin eşzamanlı olarak eylemi ve eylemcileri kaydettiğini gözledik. Eylemlerin kayıt altına alınması özellikle iki amaca hizmet eder: ilki, "fişlenmekten" çekinen eylemcileri ya da potansiyel katılımcıları caydırmak, diğeri ise eylemlere dair kanıt ve kayıt oluşturmak.[6]

Eylemlerde varlığı ile dikkat çeken bir diğer polis grubu da sivil polisler. Bu grup kendi içinde homojen değil; bir kısmının kimliği kolayca anlaşılabilirken, diğer bir bölümünün kimliğini tespit etmek ise oldukça güç, zira bunlar grupların içine sızmış olan polisler. Polis olduğu genellikle kolayca anlaşılabilen siviller ise eylem alanında çok farklı görevleri yerine getirir. Kimisi bir köşede eyleme dair notlar alır, kimi eylemi kaydeder, kimi sırt çantalarında copları ve/veya sopaları ile sokak aralarında herhangi bir olası müdahale için hazır bekler, vs. Altı kentte yaptığımız katılımcı gözlemlerde, çok sayıda sivil polisin eylem alanlarında giderek artan oranda yer aldığını gözledik. Bu polisler müdahale anında eylemcilerin yakalanmasında resmi polislere göre daha aktifler ve eylemcilere müdahaleleri de çoğu zaman resmi polislere göre çok daha sert. Öyle ki bazı dönemlerde eylemlere müdahale edip sadece göstericileri coplayarak eylemi dağıtıp bırakıyorlar. Yani gözaltı işlemi yapmıyorlar.

Eylemlerin denetiminde ve bastırılmasında rol oynayan gruplar Türkiye örneğinde resmi ya da sivil emniyet güçleri ile sınırlı değil;[7] polislere destek veren sivil gruplar da söz konusu. Bu gruplar dönemden döneme değişiklik gösterebiliyor. Örneğin 1970'li yıllarda bu destek/müdahale grupları daha çok ülkücülerden oluşuyorken, bugün "yandaş esnaf", "kendini sorumlu hisseden aziz millet", vs. kolektif eylemlere doğrudan müdahale edebiliyor. Emniyet güçleri de bu gruplara karşı to-

6 Kamera kayıtları meselesi ilerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacaktır.

7 Bu kitapta jandarma ve ordunun eylemlerdeki rolünü ele almayacağım ve polis denetimi ile sınırlı kalacağım.

lerans gösteriyor ve hatta bu gruplara destek veriyor. Gezi eylemleri sırasında "palalılar" olarak adlandırılan bu destekçiler, eylemcileri bizzat yargılama ve onlara ceza kesme hakkını kendilerinde görüyor. Öyle ki, evinde otururken eylemi duyunca mutfaktan bıçağı kapıp sokağa inenler bile mevcut. Dönemin cumhurbaşkanının esnafa yüklediği polis misyonu sonucunda bazı küçük esnaf da bu kategoride düşünülebilir.[8] Hem iktidarların bu yöndeki çağrıları hem de polisin eylem alanındaki bu "işbirliği", **toplumu siyasal ve toplumsal açıdan bölerek eylemleri yönetme stratejisi** olarak karşımıza çıkar.[9]

Ayrıca, sivil unsurların bizzat eylemcileri yakalama ve cezalandırmalarının yanında, polise bilgi aktararak da eylemlerin denetimine katıldığı gözlenmektedir. Üniversitelerde polisle işbirliği yapan öğrenciler, ki bazı eylemlerde bunu bizzat gözledik, örgütlerden ve eylemlerden bilgileri polise taşıyan eylemci ve hatta örgüt yöneticileri bu çerçevede düşünülebilir. Örneğin mülakat yaptığımız ve Gezi protestolarına kesintisiz katılmış bir eylemci, işi nedeniyle il Emniyet Müdürlüğü'ne gittiğinde, eylemlerde çok aktif ve yönlendirici konumda olan birinin polislere bilgi taşıdığına tanık olduğunu ve bunu bir biçimde teyit ettiğini anlattı.[10] O günden sonra gördüğü manzara karşısında kendisinin eylemlere katılmak konusunda isteksizlik gösterdiğini de ekledi, zira onun ifadeleri ile "gördüğü herhangi biri değildi" (*Mülakat*, erkek, 59 yaş, 4 Nisan 2015, Adana).

Destekçi unsurları şimdilik bir kenara bırakıp aşağıdaki satırlarda öncelikle, polis strateji ve taktiklerini daha iyi analiz edebilmek adına polis habitusunu ele alacağım.

---

8 Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan esnaflara yönelik yaptığı konuşmada: "(...) Esnaf gerektiğinde askerdir, alperendir, polistir, hâkimdir. (...) Gerektiğinde asayişi temin eden polistir". Bkz. https://onedio.com/haber/erdogan-esnaf-gerektiginde-askerdir-alperendir-polistir-hakimdir--409523 Erişim: 07.10.2016.

9 Polisin eylemleri bu tür yönetme stratejisini ilerleyen satırlarda detaylı olarak tartışacağım.

10 Okuyucunun aklına takılacak olası soruların yanıtları mülakat yaptığımız kişinin detaylı anlatımlarında mevcut, ancak burada mülakatın bu detaylarını vermeyi bir dizi nedenden dolayı araştırma etiğine uygun bulmadım.

Polis habitusu

Pierre Bourdieu habitus kavramını "beğeni ve yargı kategorileri içeren ve toplumsal konumlara uygun toplumsal pratikler doğuran, süregiden ve aktarılabilir eğilimlerin bir bütünü" olarak tanımlar (Bourdieu, 1980: 88-89; Paugam, 2012: 70). Başka bir anlatımla, Bourdieu toplumsal konumlara özgülenebilen beğeni ve yargılardan bahseder. Habitus eylemleri üretendir (Chauviré ve Fontain, 2003: 49), dolayısıyla eylemler habitustan bağımsız olarak değerlendirilemez. Bu tanımdan yola çıktığımızda polise özgü bir beğeni ve yargı kategoriden söz etmek mümkün müdür?

Tanımda anlaşılacağı üzere habitus kavramı polisin demografik ve siyasal özellikleri, algıları ve dünya görüşleri ile bu algı ve görüşlerin şekillenmesine etki eden faktörler üzerinde düşünmemizi gerektirir. Aşağıdaki satırlarda düşünce akışı tersine çevrilerek ve somut verilerden yola çıkılarak önce algılar ortaya konulacak, daha sonra da bu algıları besleyen faktörler tartışılacak.

Polisin eylem ve eylemci algıları

Polisin eylem ve eylemcileri nasıl algıladığı meselesi, söz konusu algı polislerin pratikteki davranışlarını ve eylemleri nasıl denetleyeceğini de belirlediğinden özel bir öneme sahip. Türkiye'de polis kendisini devletin bekasının yegâne koruyucusu olarak gördüğünden, göstericileri öteden beri devletin sürekliliğine karşı bir tehdit olarak tasavvur eder. Eylemlere katılanları muhalif olmaktan çok düşman olarak görür (Uysal, 2006 ve 2012b). Bu nedenle çoğu polis için devlet nasıl kutsal ise, kendi meslekleri de benzer bir biçimde kutsal ve saygın. Devletin kutsallığına ve bekasını sürdürmeye yönelik böyle bir anlayış aynı zamanda "kronik bir güvensizlik" (Bora, 1996: 1071) algısını da beraberinde getirir ki bu güvensizlik ortamında "biz" ve "onlar" ayrımı sürekli güçlenir.

Türkiye tarihi boyunca böyle bir bakışın belki de tek istis-

nası 1960'lı yılların başı, yani Toplum Polisi'nin kurulmasını (1965) önceleyen dönem; zira bu dönemde polis özellikle üniversite öğrencilerinin eylemlerinde öğrencilere çok saygılı davranmakta, hatta dağılmaları için "ricada" bulunmaktaydı (Uysal, 2014). 1965'te toplumsal olaylarda uzmanlaşmış Toplum Polisi'nin kurulması ile birlikte, bu barışçıl ortam son bulurken, karşılıklı çatışmalar da arttı. Polisin giderek militerleşmesi eylemcilere olan bakışının da değişmesini beraberinde getirdi (Uysal, 2014).

Yaygın olarak benimsenen anlayışlara ve hatta devletin uyguladığı homojenleştirme politikalarına rağmen, polis homojen bir kurum değil. Polis bir kurum, bir yapı, ancak içinde farklı eyleyicilerin olduğu ve hareket ettiği bir yapı. 12 Eylül 1980 ertesinde farklı biçimlerde sürekli olarak homojenleştirilmeye çalışılan Türkiye'deki Emniyet Teşkilatı bile –ve hatta bugün bile– politik ve toplumsal açıdan homojen bir kurum değil. Kurumu oluşturan birimler arasında da (örneğin Özel Harekât, Terörle Mücadele ve Asayiş şubelerinde) oldukça önemli farklar var ki, bu açıdan da kurumun homojenliğinden bahsetmek zor. Dolayısıyla eylemcilere ve eylemlere yönelik bir polis algısından söz ettiğimizde, sözü edilen bu algı ortalama ya da daha doğrusu baskın bir bakış açısını yansıtır. Emniyet kurumundaki bu baskın algı, protesto eylemlerini birer olağan siyasal katılım biçimi olarak görmez (Uysal, 2005a, 2006a ve 2006b), protestocuları da "öteki", "iç düşman", "marjinal", "vatandaş olmayan", "asi", "çoluk çocuğu olmayan", "gelecek kaygısı olmayan", "ülkenin değerleriyle sorunu olan", "gezici/gezgin", "çalıp oynamayı seven", "gayri millî", "bizden olmayan", "kibirli", "tuzu kuru", vs. olarak tasavvur eder. Polis için eylemciler ('onlar'), "yerli, milli ve dinî değerleri güçlü olmayan, ahlâki açıdan 'sorunlu', bu memleketin kaderiyle kendi kaderini bir görmeyenleri, 'ülke yansa adamlar bundan mutlu oluyor!' dedikleri ya da 'memleket yansa içinde bir tel ipliği olmayanları" (Koca, 2015b: 76) ifade eder.

> Bakıyorum da bunlar, çoluğu çocuğu olmayan, gelecek kaygısı duymayan insanlar. Onların gelecek kaygısı olmayabilir ama biz polis olarak bu ülkenin geleceğini koruyoruz aslında. Bugünün geleceği yok etmesine izin vermemeye çalışıyoruz. Onlarsa bugün için geleceği geçmişi her şeyi yakıp yıkmaya çok hazırlar. Bu insanların memleketin değerleriyle sorunları var. Geziciler aslında gerçekten de gezici insanlar. Gezmeyi tozmayı seven çalıp oynayan bir halleri var. Vur patlasın çal oynasın bir dünya. Buralı değiller. Milli ve dinî ne varsa alerji yapıyor. Milli ve buralı insanlara çevreye ve ağaca verdikleri kadar değer vermeyen insanlar bunlar. Halbuki baksalar polisin eylemler boyunca 'ağaç' olduğunu görecekler. Aç susuz, uykusuz dikildik günlerce ve karşılığında ne onursuzluğumuz kaldı ne faşistliğimiz. Kibirli insanlar aynı zamanda... (Koca, 2015: 77-78)

Bu şekilde tasavvur ettiği eylem ve eylemcileri "başkasının eline" (özellikle de yargıya) bırakmak istemez ve cezasını bizzat kendisi kesmek ister. Birçok eylemde, zaten yakalamış olduğu eylemciye yaralama, sakat bırakma ve hatta öldürme amacıyla şiddet uygulaması, eylemcinin gözünü ve başını hedef alarak gaz fişeği atması, çivili sopa kullanması, TOMA'yı göstericilerin üzerine sürmesi, kasıklara tekme atması, yargısız infazlar, vs. böyle bir anlayışın pratikteki yansımaları olarak karşımıza çıkar. Öyle ki, "bizden" olmayan hükümetlerin çıkardığı af yasaları bile polislerin hedefine yerleşebilir. 2000 yılında çıkarılan af yasasına karşı düzenledikleri protesto eleminde eyleme katılan polislerin atmış olduğu sloganlar onların bu algılarını net bir biçimde resmeder: "Biz terôristleri yakalıyoruz, hükümet ve adalet serbest bırakıyor. Arkadaşlarımız boşuna mı ölüyor?" (*Radikal*, 13 Aralık 2000). Bu adalet algısı, polislerin adaleti bile "biz" olarak algılamadığını ve çoğu zaman "onlar" içine yerleştirdiğini gösterir. Adalet ve "bazı" hükümetler,[11] polisin yaptığı kutsal işi boşa düşürenler olarak kategori-

11 Yakın dönem Türkiye tarihi böylece polisin "biz"den görmediği hükümetlere karşı başkaldırdığına da tanıklık ediyor: "Ankara Ankara duy sesimizi, bu gelen Çevik'in ayak sesleri" sloganı da bunun bir göstergesi.

ze edilebiliyor. Ya da 1990'lı yılların başında yaşandığı gibi, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nda (CMUK) yapılacak değişiklikler karşısında polisler "kahrolsun insan hakları", "insan hakları, polisin düşmanı"[12] diye slogan atma gücünü (ve hakkını) kendisinde bulabiliyor.

Böyle bir algının oluşmasında bir dizi faktör rol oynar: Polislerin toplumsal kökeni, siyasal aidiyetleri, meslek içi eğitim de dahil olmak üzere aldıkları eğitim, kurumun iktidarlarla olan ilişkisinin boyutu, dolayısıyla göreli özerk olup olmaması, iş güvencesi, mevcut siyasal rejimin niteliği, vs. Alain Dewerpe özelde polisin uyguladığı şiddetin, genelde de polisin denetim biçimlerinin ve buna dair uygulamalarının, kamu düzenine dair mevzuat kadar, siyasal alana ve siyasal alandan gelen talimatlara bağlı olarak biçimlendiğini belirtir. Dolayısıyla da, rastlantısal eylemler ve temsiller olmaktan uzak bir biçimde polis denetimi ve baskısı, sadece siyasal konjonktürün değil, aynı zamanda *habitus*un ve alışkanlıkların, polis kurumunun hiyerarşik ve bürokratik yapısı içinde uzun süreden beri deneyimlenmiş, test edilmiş, sınanmış ve periyodik olarak güncellenmiş eylemlerin standart sonucudur (Dewerpe, 2006: 88-89). Kısacası, polisin eylemleri yönetme ve bastırma biçimleri, siyasal konjonktürden ve alandan, siyasal ve hiyerarşik/bürokratik talimatlardan, alışkanlıklardan ve polislerin *habitus*undan bağımsız olarak biçimlenmez. Tüm bu faktörlere bir de kolektif eylemler alanında eylemcilerle girdikleri etkileşimin etkisini de eklemek gerekir. Öyle ki, tüm bu faktörlerin bileşimi bir polis alt-kültüründen söz etmemizi mümkün kılar. Polis alt-kültürü, polislerin mesleğe girmeden önce yetişmiş oldukları sosyoekonomik yapı ile mesleki toplumsallaşma süreçlerini anlatır (bkz. Fielding, 1984; Çağlar, 2000; Berksoy, 2009); böylelikle hem kendilerini çevreleyen dış dünyayı hem de yaptıkları işi nasıl algıladıklarını (Della Porta ve Reiner, 1997) ortaya koyar.

---

12 Söz konusu sloganlar CMUK değişikliklerine karşı polisin bilendiği bir dönemde (değişiklikler Meclis'te 18 Kasım 1992 tarihinde kabul ediliyor), 17 Kasım 1992'de DHKP-C'ye karşı yürütülen operasyonda ölen 4 polisin cenaze töreninde atılıyor (*Milliyet*, 20 Kasım 1992).

Öte yandan F. Jobard ve J. De Maillard (2015) polisin salt bir örgüt olmadığının, aksine bir dizi kuruluş ve ağı etrafında toplayan bir kurum olduğuna dikkat çekerek, polis eyleminin üretimine bazı kamusal ve özel aktörler bütününün katkıda bulunduğunu belirtir (2015: 8). İşte bu nedenle yazarlar, AngloSaksonların polis (kurum) ile polislik işi (*policing*) yani polislik eylemi arasında ayrım yaptığını söyler (*a.g.e.*, s. 8). O halde polislik işini salt bir kurum olarak polise bakarak anlamamız çok da mümkün değil. Jobard ve Maillard bu tespitten yola çıkarak polis sosyolojisinin üç temel özelliğinin altını çizer: 1. Polis sosyolojisi, kuruma adını veren polis örgütünü aşar; salt örgüte bakılarak yapılamaz, 2. Polis sosyolojisi egemenlik (*domination*) sosyolojisi içinde yerini alır, 3. Polis sosyolojisi aynı zamanda toplum sözleşmesi sosyolojisidir (*a.g.e.*, s. 8-9).

Polisin toplumsal ve demografik özellikleri

Mevcut çalışmalar, toplumsal profili açısından polislerin tipik birtakım özelliklere sahip olduğunu gösteriyor (Cerrah ve Eryılmaz, 2003; Kul ve Demir,[13] 2001; Özcan vd.[14] 1990-91).[15] Bu araştırmaların bulgularına göre polisler, düşük eğitimli, Anadolu'da yetişmiş (% 82), çok çocuklu (% 70'i dört çocuk ve fazlasına sahip) ve gelir düzeyi düşük ailelerin (sadece % 6'sı ortalama gelirin üstünde) çocukları (% 80'i işçi, köylü ya da alt düzey memur çocukları). % 94'ünün anneleri ücretsiz ev işçisi ve evli olanların da % 90'ının eşi çalışmıyor. Polis adaylarının babalarının % 71'i, annelerinin de % 75'i ilkokul mezunu[16]

13 Yazarlar 9.019 aday memuruna anket uyguluyor.

14 Anket, 1987-88'de Polis Akademisi'nde öğrenim gören 1.041 öğrenci üzerinde uygulanıyor.

15 Bu çalışmalar birimlere özgülenmiş çalışmalar olmayıp polislerin adaylık döneminde, yani meslekteki ilk yıllarında gerçekleştirilen anketlerdir. Oysa örneğin Terörle Mücadele ya da Güvenlik Şubeleri'ne özgülenmiş toplumsal profil analizleri daha incelikli değerlendirmeler yapmamızı mümkün kılabilirdi.

16 Bu oranlar Polis Akademisi öğrencilerinde daha düşük: örneğin, Akademi öğrencilerinin % 75'i taşra kökenli ve babalarının % 46'sı, annelerinin de % 48'i ilkokul mezunu (Özcan ve diğerleri, 1990-91: 224).

(Kul ve Demir, 2001). Hemen hemen tamamı üniversite sınavına girmiş ama kazanamamış, % 69'u ise mesleğe girmeden önce en az bir yıl işsiz kalmış.[17]

Aynı araştırma, bu polislerin kendi yaşam alanları içinde kapalı olduğunu da gösteriyor. Yasal mevzuata göre, doğdukları kentte görev yapmaları yasak olduğundan, farklı bir kentte yaşamak zorunda kalınca, polisler meslek içindeki arkadaşlarıyla sınırlı bir toplumsallaşma içine giriyor. Lojman sistemlerinin de bunu pekiştirici etkisi var. Bu bulgulara ek olarak, mevcut araştırmalar, polislere göreve başlamadan önce verilen eğitimin de önceden sahip oldukları toplumsal değerlere paralel ve hatta onları güçlendiren nitelikte olduğunu belirtiyor (Fielding, 1984).[18] Çoğunluğu küçük yerleşim birimlerinde sosyalleşen polis adaylarında hemşerilik ve akrabalık bağları güçlü iken, bir de bu bağlara yatılı okul yıllarında gelişen "abilik", "devrecilik" gibi ilişki biçimleri eklenmektedir. Bu tür ilişki ağları ise, örneğin aynı devre olanların ya da hemşeri olanların birbirini kollamasını ve kayırmasını beraberinde getiriyor (Cerrah ve Eryılmaz, 2003: 30).

Burada ayrıca Emniyet Teşkilatı'nın erkek egemen bir kurum olduğunu, kadın polislerin bile erkek gibi davrandıklarını ve yumuşak davranışların zayıflık olarak algılandığını da belirtmek gerek. Erkek egemen bir kurumda "kadın karakterinde" (bkz. izleyen paragraflar) olduğu kabul edilen kitleye (ve kitle hareketlerine) bakışın ve davranışların nasıl olacağı az çok tahmin edilebilir: kontrol altında tutulması gereken, emirlere itaat etmesi beklenen, yasaklarla donatılmış, izne tabi olması gereken, erkeğe hizmetle yükümlü kılınan, "sırtından sopası eksik edilmeyen", vs. Eşlerinin çalışmasını dahi hoş görmeyen

17 1990'lı yılların sonunda yapılan bu araştırma yakın zamanda güncellenmediğinden, özellikle lise sonrası işsizlikle ilgili elde edilen bu verinin bugün büyük ölçüde geçerliliğini yitirdiği düşünülebilir. Bugün polislerin durumu daha çok üniversiteli işsizliği ile ilişkili görünmektedir. Üniversite diploması sahibi olup başka sektörlerde iş bulamayanlar açısından polislik ciddi bir seçenek sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mesleğe giren kişilerin öncelikli tercihinin bu işi yapmak olmadığı düşünülebilir.

18 Türkiye örneğinden hareketle benzer bir çalışma için bkz. Çağlar (2000).

bir kurumda (eşlerin % 90'ı çalışmadığı gibi, evli olmayanların % 56'sı da olası eşlerinin çalışmasına karşı), kadınların protestolara katılması, hatta protestoya kalkışmasının bile polislerin gözünde olumlu bir yönü bulunmayacağı aşikâr. Özellikle eylemci kadınlara yönelik şiddet bu açıdan bakılınca beden/protesto/şiddet ilişkisi[19] üzerinden açıklanabileceği gibi, polislerin kadına bakışı, yani erkek egemen toplum anlayışı üzerinden de tartışılabilir.

Yaklaşık yirmi beş yıl öncesine dayanan bu çalışmaların, bugün görev yapan polislerin aynı özellikleri taşıyıp taşımadığını, taşımıyorsa ne gibi dönüşümler yaşandığını ortaya koymak adına güncellenmelerine ihtiyaç var. Kaldı ki, bir yandan süreç içinde artan üniversite diplomalı sayısı, üniversiteli işsizliği, diğer yandan Polis Akademisi'nin salt polis amirlerine eğitim veren bir kuruma dönüştürülmesi, kamu okullarının imam hatipleştirilmesi gibi temel değişikliklerin polisin demografik yapısına nasıl etki ettiğini analiz etme ihtiyacı çerçevesinde yeni verilerin toplanması elzem görünmektedir.

Polis eğitimi

Polisin eylemleri ve eylemcileri algılama biçiminde etki eden temel faktörlerden bir diğeri de aldığı eğitimdir (Uysal, 2012a). Bu eğitim, Polis Akademisi ve polis okullarındaki süreçleri kapsar. Ancak Polis Akademisi'nin sadece polis amirlerine mesleki eğitim veren bir yapıya evrilmesi polis eğitimine dair önemli değişiklikleri beraberinde getirdi. Şüphesiz bu etkiler ancak zaman içinde görülebilecektir, henüz bu etkileri ölçebilmek oldukça zor. Dolayısıyla bu satırlar değişiklikten önceki yapıyı anlamaya hizmet ediyor.

Polis okullarında ve Polis Akademisi'nde kolektif eylemler sosyal psikoloji derslerinde anlatılır. Günümüzde daha çok siyaset sosyolojisi ile ilişkilendirilen protesto eylemleri, polis müfredatında psikoloji ile ilişkilendirilir ve değerlendirilir. Durum bu olunca da, birçok açıdan tartışmalı bir isim kolektif ey-

19 Bu ilişki polis stratejileri başlığı altında tartışılmaktadır.

lemleri anlamada temel referans haline gelir: Gustave Le Bon.[20] Seçkinci, devlet cephesinden bir bakış açısına sahip Le Bon kitlelerden tiksinti duyar; öyle ki bu yaklaşımı tüm teorisi üzerinde belirleyicidir. Düşünceleri faşizme de kaynaklık eden Gustave Le Bon'un *Kitleler Psikolojisi* kitabı Türkiye'de –ama aslında dünyanın birçok ülkesinde– polis eğitimine temel oluşturur. Le Bon'a, dolayısıyla da polis eğitimine temel oluşturan ders kitaplarına göre kitleler yıkıcı, kadın karakterinde, yani güvenilmezdir (Uysal, 2005a, 2006a, 2012a).

Kitlelere güvensizlik temelinde yükselen ve akla olan inancın sorgulandığı yaklaşımların en tipik örneği olan Le Bon [2009 (1975)], usdışı hareket eden birey anlayışından yola çıkar. Onun yaklaşımlarında kitle hareketleri, ussal olmayan ve duyguları ile hareket eden kişilerin davranışları olarak algılanmakta, eylemciler ise idrak kapasitesinden yoksun ve "elebaşların" kuklası olarak tasavvur edilmektedir. Le Bon'a göre, kitle içinde birey tamamen farklı biri haline gelir. "Kolektif bilinç kişilerin akli melekelerini ve şahsiyetlerini siler... İnsan kitle içinde, tek başınayken frenlemek zorunda kaldığı içgüdülere kendini bırakır... Yalnızken edepli, aydın bir kimse iken, kitle halinde içgüdüleriyle hareket eden bir mahlûk, yani bir vahşidir" (Le Bon, 1999: 26). Kitle, "vahşilik" dışında da birtakım özelliklere sahip: zekâ yoksunu, "kadın karakterinde", bir "sapkınlık hali" ve nihayetinde de "yıkıcılık" ile özdeş. Le Bon kitlelerin zekâ yoksunluğu ve irrasyonelliği konusunda işi en uç noktalara kadar götürür: ona göre kitle içinde bir bilim insanı ile bir ahmak eşit hale gelir (Le Bon, 1999: 40). Yani kitle, bireyselliği yok edici ve türdeşleştiricidir. Le Bon'da kitleleri baştan çıkaran günah keçisi kitle iletişim araçları, yani basın olarak karşımıza çıkar (Le Bon, 1999: 107). Le Bon'un öncülüğünü yaptığı bu kitle yaklaşımları, seçkinci, iktidar bakışlı yakla-

20 Gustave Le Bon'un tek referans olmadığı yegâne kitap, İ. Cerrah, M. Sevindik ve M. Kavruk tarafından 2002 yılında yayınlanan *Güvenlik Güçleri İçin Yakın Savunma Teknikleri. Teori ve Pratik* adlı kitap. Bu yayında, toplumsal olaylarda kuvvet kullanımına ilişkin bölümde Ted Gurr'un dört çalışmasına referans veriliyor. Ancak T. Gurr'un da psikolojik yaklaşımlar içerisinde yer aldığı unutulmamalıdır.

şımlar olup dönemlerinin kitle hareketlerine tiksinti ile bakan yönetici anlayışlarını yansıtır.

Gustave Le Bon'un polis eğitimi, dolaysıyla da polisin kitle hareketlerini kavrayışı üzerindeki etkilerini üç temel grupta sınıflandırmamız mümkün:

Kitlelere katılan bireye yaklaşımları açısından: Burada söz konusu olan, usdışı ve duygularıyla hareket eden, zekâ yoksunu, benliğini kaybetmiş, kukla birey. Bu düşüncenin polis pratiklerindeki yansıması, eylemcilerin illegal örgütlerin kuklası olarak görülmesi biçiminde karşımıza çıkar.

Gustave Le Bon'un teorisinin eğitim kitaplarının diline nasıl etki ettiğini görmek için özellikle bu kitaplardaki birey anlayışının nasıl dillendirildiğine bakmak gerekir. Örneğin aşağıdaki satırlar Le Bon'un *Kitleler Psikolojisi* kitabından bir alıntı gibi görünse de, aslında iki emniyet mensubu tarafından yazılan makaleden bir kesit:

> ...birey grup baskısı ile karşılaştığında, tek başına olduğu zamankinden çok farklı davranmaktadır. [...] Kitlesel faaliyetlere katılan bireyin iç ve dış hayatı arasında bir kopukluk görülür. Gerçeklikle ilişki kopar, kendine güven azalır. Kişilikleri yeterince gelişmemiş bireyler, grup veya kötü niyetli liderin otoritesine sığınabilmektedir. (Arda ve Çalışkan, 1998: 26)

İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı tarafından yayımlanan *Toplumsal Olay ve Provokasyonları Önleme Rehberi*'nde (2005) ise bireyin kitle içinde "zihin melekelerini nasıl kaybettiği şöyle anlatılmaktadır:

> ...İnsanlar kitleye dâhil oldukları andan itibaren, kitlenin amacı ve söylemi doğrultusunda ortak yeni bir ruh hali ve yeni bir toplumsal kimlik kazanır. Bu yeni ruh hali ve toplumsal kimliğin etkisiyle, günlük hayatta sahip oldukları kişisel kimliklerini, görevlerini, statülerini, sorumluluklarını, adeta unuturlar ve tek bir insanmış gibi birbirleriyle bütünleşirler.
>
> Kitlenin etkisiyle tahrip edici davranışlara yönelen bir kişi,

günlük hayatta kendisinin ismiyle çağrıldığı anları, ailesine ve çevresine karşı sorumluluklarını ve mesleğinin tahriple bağdaşmayan kurallarını hatırlamaz; sadece tahribi gerçekleştiren gruba aidiyetini hisseder. (*a.g.e.* s. 22)

Bu anlayışta kolektif eylemlere katılan kişi aklını kitleye devretmiş, sorumsuz ve kimliksiz bir birey; hatta izleyen satırlarda göreceğimiz gibi, birey değil, bir "mahlûk". Bu "mahlûk" aklını ve iradesini kaybettiğinden, öngörülemez davranışlar sergiler:

> Kitleye katıldıktan sonra, akli melekeleri ve iradesi felç olan kimsenin bilinci kaybolur, kendisinden beklenmeyen ve önceden kolaylıkla kestirilemeyen eylemlere yönelir. Örneğin, milli hisleri inciten kişilere saldırıları engellenen kitle, şuursuzca yalpalar ve bu tür davranışlara göz yumduğu ve prim verdiği zanniyla kolluk kuvvetlerine ve gazetecilere saldırmaya yeltenebilir.
>
> Fiziki olarak zarar görme ve tutuklanma endişesiyle paniğe kapılması halinde, kitlenin bilinçsiz davranışları artar... (*a.g.e.* s. 23)

Bu satırlarda linç girişimcilerinin "milli hisleri inciten kişilere saldıran kitle" olarak isimlendirilmesi ve söz konusu kitlenin polise saldırmasının, polisin gözünde, bu kesimin "kendisinden beklenmeyen" bir eylem olarak görülmesi dikkat çekici. Böylelikle yukarıdaki satırlarda linç girişimcilerine güvenlik görevlileri, hatta bakanlık tarafından bir ahlâki ve siyasal kod verilmiş olur. Yani, akli melekelerini kaybeden kalabalıklar arasında iyi ve kötü kalabalıklar ayrımı yapıldığı görülür.

Polis eğitiminde hâkim anlayışa göre kitlenin cazibesinden en çok etkilenenler "başkalarına sürekli bağımlı yaşayan ve tek başına karar verme yeteneği zayıf olan insanlar". "Kişiliği olgunlaşmamış, çocuksu davranan, aile ve iş ortamında sorumluluk taşımayan kimseler telkinlere daha fazla açıktırlar" (*İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı*, s. 30-31). Bu satırlar, protestocuların sorunlu, hastalıklı, olgunlaşmamış, sorumluluk taşımayan kişiler, protesto eylemlerinin ise birer hastalıklı davranış olarak algılandığını ortaya koyar.

Kitle anlayışı bakımından: Ders kitaplarındaki hâkim anlayışa göre, kitle vahşidir, yıkıcıdır, sapkınlık halidir ve "kadın karakterindedir". Her ne kadar kitleler arasında farklar olduğu vurgusu yapılsa da, polisler tarafından kitlelerin nasıl yıkıcı, düzen ve huzur bozucu olarak algılandığını aşağıdaki satırlar açıkça ortaya koymaktadır:

> Bizim bu kitap okuyup dövizlere taleplerini yazan, yürüyüş yapıp slogan atanlarla derdimiz yok. Olmaz da. Bizim derdimiz bu militanlarla. Bunlar bu toplumun yakasından bir türlü düşmedi gitti. Toplum ne zaman kendini bulsa bu militanlar bir yerden fırlayıp ortaya çıkıyor ve iyi olan ne varsa yerle bir edip her türlü kural, düzen vs. ortadan kalktığında bu düzensizlikten anarşizm[21] çıkarmak istiyor. Bıraksalar da toplum kendi yolunda ilerlese. (Koca, 2015, s. 92)

Ders kitaplarındaki bazı paragraflar ise vahşi av hayvanı ile kitlenin etkisiz hale getirilmelerinde nasıl bir paralellik kurulduğunu göstermektedir. Yine aynı satırlar, kitlenin kontrolü ile iki ordunun savaşı arasında bir benzerlik kurmaktadır:

> İnsanlar ilk çağlardan bu yana hayatlarını güvenlik altına almak için birçok değişik metot ve uygulamalarda bulunmuşlardır. Benzer metot ve uygulamalar ilk insanların av esnasında vahşi hayvanlarla karşılaşarak onları etkisiz hale getirmesinde kullanıldığı gibi, o hayvanların iriliği-ufaklığı, hızlılığı-yavaşlığı ve saldırganlığı gibi özelliklerin bilinmesi de avantaj sağlamaktadır. Bunun gibi iki ordunun da savaş ortamında "meydanda" hayatta kalma mücadelesi vermesi stratejik unsurları göz önünde bulundurmasına bağlıdır. Bir güvenlik görevlisinin de şüpheli şahsı gerek ikna metotlarını kullanarak gerekse fiziksel temas tekniklerini kullanarak etkisiz hale getirmesi onlarla karşı-

21 Militan ve anarşizm kavramlarının polisteki tanımı da her iki kavramın asıl tanımından oldukça farklılaşmaktadır. Militan, bir davaya kendini adamış kimse anlamına gelirken polisteki anlamı yasadışı örgüt üyesidir. Buna karşılık anarşizmin polisteki anlamı ise kargaşa, düzensizlik olup bu kullanımın bir düşünce akımı olarak anarşizm ile ilgisi yoktur. Bu satırlar polisin "iyi" ve "kötü" gösterici ayrımı yaptığına da işaret etmekte (Uysal, 2006a), "kötü gösterici" "marjinal" olarak nitelenmektedir.

laştığı ortamda ve alanda o kişilerin yapısını, amacını, yapabileceği ya da yapamayacağı unsurları göz önünde bulundurmasıyla mümkün olacaktır. (Kartal ve Kızılırmak, 2006: 39-40)

Böyle bir anlayış, emniyet güçlerinin kitleleri düşman olarak algılamalarına ve savaş koşullarında "-imişçesine" hareket etmelerine yol açmaktadır. Örneğin polis okullarında okutulan bir kitaba göre protesto gösterileri polis ile göstericiler arasındaki bir "sinir harbi"dir: "Olayları önlemede soğukkanlılık ve kararlılık gösterilmelidir. Olaylar bir nevi sinir harbidir ve uzun vadede sinirlerine hâkim olan taraf kazanacaktır." (Göksu, 2000: 193).

Polis eğitim kitaplarına göre kitle homojenleştiricidir. "Kitleye katılan insanların farklı düzeylerde eğitimli olmaları sonucu pek değiştirmez. Zekâ düzeyi düşük birinin yanında zeki birisi de, okuma-yazma bilmeyen birisinin yanında üniversite mezunu birisi de kitleden benzer bir şekilde etkilenir ve benzer şekilde davranır" (İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı, 2005: 24).

Kitlenin oluşması ve harekete geçmesi sürecini anlatmak için polis eğitim kitapları farklı evrelerden bahseder. Bunlardan ilki "olayların hazırlık safhası", ikincisi ise "kabarma ve horozlanma" safhası. İkinci safhaya ilişkin adlandırma, kitlenin sık sık hayvan davranışları ile karşılaştırılmasına bir diğer örnek. Hazırlık safhası açıklanırken, hiçbir toplumsal olayın ani ortaya çıkmadığı, bazen yıllar süren hazırlık ve olgunlaşma safhaları olduğu belirtiliyor. N. Kartal ve Ö. Kızılırmak bu konuda örnek olarak 12 Eylül 1980 öncesini veriyor: "Örnek olarak, özellikle 12 Eylül öncesi dönemde meydana gelen okul ve işyerlerinin işgali, boykotlar, kurtarılmış bölge ilanları, direnişler, katliamları gösterebiliriz. Bu tip olayların hiçbiri kendiliğinden meydana gelmemiştir. Planlı programlı sinsi bir çalışmanın sonucudur" (2006: 16). Bu kitapların yaptığı analizlerde, kalabalıkların aklını yitirdiği düşünüldüğüne göre, bu sinsi planları yapmak, kitlenin beyni olarak kabul edilen "elebaşılara" düşmektedir. Zira, elebaşların ve dış güçlerin ipleri elin-

de tuttuğu kitleler akli melekelerini yitirmiş kuklalar (Uysal, 2005a, 2006a, 2012a).

Lider anlayışı bakımından: Eğitim kitaplarında liderler, kalabalığın beyni, kuklaların iplerini ellerinde tutan "elebaşılar" olarak tasavvur edilir. İç düşmanla dış düşmanın bağlantısını kuran da kalabalığın bu kesimidir. Elebaşı sözcüğünün kullanılması Le Boncu düşünceye sadakatin bir göstergesi, zira Le Bon da pejoratif anlamı olan bu ifadeyi kullanmayı yeğ tutar.

Söz konusu eğitim kitaplarına göre lider viril olan kalabalık karşısında eril olanı temsil eder. Liderler, etkileyici konuşmalarıyla duyguları harekete geçirmede, slogan ve hareketleriyle huzursuzluğu artırmada, gergin bir havanın oluşmasında rol üstlenir. Özetle liderler, ortalığı karıştırmakla ve saf, genç, kolay etkilenir kişileri olayların içine itmekle görevli. Söz konusu kitaplara göre "elebaşların" iki türü var: "önceden planlanıp organize edilenler" ve "hemen topluluk arasında öne fırlayıverenler" (Kartal ve Kızılırmak, 2006: 17).

Toplumsal Olay ve Provokasyonları Önleme Rehberi'ne göre, bazı eylemlerde liderler kitleyi dışarıdan yönlendirirken, kitle içindeki "provokatörler" görünen liderlik rolünü üstlenir (s. 28). Bu kitapçığa göre, provokatörler çabuk ve yersiz öfkelenen, ısrarlı davranışlar sergileyen kişiler olup "yankesici edasıyla sürekli çevrelerini kontrol ettikleri için, kolluk kuvvetleriyle sıklıkla göz göze gelirler" (s. 28).

Polis eğitimi kitaplarında yer alan üçüncü tür kişilik tipi ise "psikopatlar". Bu kişiler kitlenin önünde yürüdüğü ve ilk adımları attığı için, çoğu kimse tarafından lider oldukları sanılır. Burada psikopatların birçok özelliği sayılıyor. Bunlardan en çarpıcı olanları arasında, yaşlarının 18-25 aralığında değişmesi, anti-sosyal olmaları, sorunlu aile çevrelerinde yetişmeleri, işsiz, alkol bağımlısı, sabıkalı olmaları ve periyodik olarak suç işlemeleri sayılabilir (*İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı*, 2005: 29-30).

Bu kitaplarda ve bizzat Emniyet Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan raporda protestocu grupların örgütlenme şe-

ması da çıkarılmıştır (Büyükdöğerli, 1992: 106-107). Bu şemaya göre bir protesto gösterisi şu gruplardan oluşur: Grubu dışarıdan yönetenler,[22] grubu içeriden yönetenler,[23] yakın koruma görevlileri,[24] haberleşme görevlileri,[25] psikolojik etki grupları,[26] pankart grupları,[27] eylem grupları.[28] Polisin bu tasnifiyle pek örtüşmese de, eylemciler kendi aralarında görev paylaşımı yapar.

> Bütün örgütlerde görev paylaşımı yapılıyor. 1 Mayıs'ta mesela bütün örgütler yaptı görev paylaşımını. Bizim kendi örgütümüzden örnek vereyim. Herkes bunu yapıyor bu arada. Yani işte sağlıkçı ekibimiz vardı. Tıpta okuyan arkadaşlarımız var, onlar sağlıkçıydı... İletişimde okuyan arkadaşlarımız var, basın ekibimiz var. Onlar fotoğrafçı, sadece fotoğraf çekiyor, 7-8 kişilik bir grup. İşte kaç tane maskemiz var? 20 tane maske. 20 tane maske takan insan var. Mesela kalkanlarımız vardı 1 Mayıs'ta. İşte kalkanları tutan insanlar var. Öyle askeri düzen gibi şey değil. Kendi savunmamızı yapmak için. Birebir noktası belirliyoruz. Mesela Beşiktaş'ta belirlemiştik 1 Mayıs'ta. Böyle

---

22 Polisin bu sınıflandırmasında, grubu dışarıdan yönetenlerle, topluluğun içinde yer almaksızın kolektif hareketleri verecekleri emir ve talimatlarla perde arkasından yöneten kişiler kastediliyor (Büyükdöğerli, 1992: 106).

23 Grubu içeriden yönetenler, eylem için özel olarak yetiştirilmiş ve her türlü sorumluluğu almaya hazır "iç yönetim grubu"dur (Büyükdöğerli, 1992: 106).

24 Yakın koruma görevlileri, dışarıdan gelecek tehlikelere ve topluluğun içine sızmalara karşı topluluğun güvenliğini sağlamakla görevli militanlardır (Büyükdöğerli, 1992: 106).

25 Polisin yaptığı tasnife göre haberleşme görevlileri, gurubu dışarıdan yönetenlerle içeriden yönetenler arasında haberleşmeyi sağlamakla görevli güvenilir kişilerden oluşur (Büyükdöğerli, 1992: 107).

26 Psikolojik etki grupları bir yandan topluluğa moral ve cesaret vermekle, diğer yandan da liderlerin yakalanmasını önlemek için güvenlik güçlerinin ilgilerini başka yöne çekmekle görevlidir (Büyükdöğerli, 1992: 107).

27 Bayrak, flama ve dövizleri taşır. Polise göre bazı kolektif eylemlerde pankartların çokluğu dikkat çeker, zira pankartların takılı olduğu sopaların eylem malzemesi olarak kullanılması hedeflenir (Büyükdöğerli, 1992: 107).

28 Eylem grupları, "özel olarak yetiştirilmiş, gözüpek, saldırgan, neden, nasıl, ne zaman eyleme geçecekleri ve hangi sloganları atacakları önceden planlanmış olan militanlardır. Eylemin başlatılması ve sürekliliğinin sağlanması bu grupların görevidir. Topluluğun tansiyonunun yüksek tutulması için her çareye başvururlar" (Büyükdöğerli, 1992: 107).

bir görev dağılımı biçimi oluyor. (*Mülakat*, erkek, 25 yaş, 19 Ekim 2014, İstanbul)

Polisin bu değerlendirmelerinde görüldüğü üzere, kitle hareketlerine katılanlar, özellikle de liderler ve lidervari kişiler polisin gözünde "normal" olmadığı gibi, oldukça sorunlu bireyler. Topluluğun beynini oluşturan elebaşılar, iç düşman tasarımında en tehlikeli grubu oluşturuyor. Bu grup bir ya da daha fazla dış düşmanla işbirliği içinde olabilir. Böyle bir kurguda, yükselen hareketler ancak ve ancak ülkeyi bölmek isteyen bazı "görünmez güçlerin" (iç ya da dış) işi olabilir (Tilly, 1978): "...Ülkemizdeki toplumsal eylemleri İngiltere'den ayıran en önemli nokta [...]; birçok toplantı ve gösteri yürüyüşünün, sadece devleti yıkmaya, bölmeye ve bu surette zafiyete uğratmaya dönük olarak faaliyet yürüten illegal terör örgütlerinin legal bir haktan yararlanarak propaganda imkânı olarak gördükleri ve bu şekliyle organize ettikleri bir yapıda oluşudur" (Sever, 1999: 126). Bu satırlarda, ardında *ipleri elinde bulunduran gizli örgütlerin* yer aldığı bir eylem algısına rastlıyoruz (Offerlé, 1990). Böyle bir algıda liderler, düşmanın en karanlık yüzü olarak karşımıza çıkar (bkz. Uysal, 2007).

"Yayılma/bulaşma" (tıpkı salgın hastalıklarda olduğu gibi) ve "taklit" polise göre eylemlerin kitleselleşmesinde temel etken olduğundan, olaylar başlamadan bastırma, yayılmayı önleyici bir faktör olarak görülür. Olayların patlak vermesinde başat aktör olan, taklit edilen, topluluğun beynini oluşturan ve "kalabalıkları" yöneten "elebaşların" yakalanıp cezalandırılmaları ise bu tür bir yaklaşımda esas (Büyükdeğerli, 1992: 73-74). Bu bastırma ve müdahalede polisi engelleyen/yavaşlatan birtakım etmenler söz konusu. Bu etmenler aynı zamanda polisin "kutsadıkları/kutsal ikonları" olarak karşımıza çıkar: Bayrak, gaziler, cami, yani kutsal yerler, kadınlar ve çocuklar (Kartal ve Kızılırmak, 2006: 21). Kutsadıkları, polisin milliyetçi ve muhafazakâr dünya görüşünü bir de bu pencereden ortaya koymaktadır. Bu açıdan baktığımızda, polis-siyaset ilişkisinin de polisin eylemlere bakışını, eylemlerde izlediği strateji ve politikalar

ile eylemlerdeki ritüellerini anlamamızda önemli bir diğer ekseni oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Polis-siyaset ilişkisi

Böyle bir kuramsal yaklaşımı temel alarak eğitimden geçirilen polisler, ait oldukları toplumsal ve politik çevrenin dünya görüşünün de etkisi ile bir "polislik işi bilgisine" (Uysal, 2006: 86) sahip olur. Polislik işinin icra edilmesinde siyasal dünya ile kurdukları çok düzeyli karmaşık ilişkinin de etkisi yadsınamaz. Polisin siyasal bağlarını burada birkaç kategoride ele alacağız.

Bu kategorilerden ilki, polislerin bizzat belli siyasal kategoriler içinden seçilmesidir. 12 Eylül 1980 darbesinin ertesinde radikal sağ ile Türk-İslâm Sentezine yakın olanların polis olarak işe alınması, buna karşılık 1980 öncesinde Pol-Der üyesi olan polislerin görev yaptıkları birimlerin değiştirilmesi, emekliye sevk edilmeleri ve polislikten atılmaları (1402 sayılı yasa uyarınca), polis kurumunun görece heterojen yapısında önemli değişikliklere yol açtı. Örneğin 1990'lı yıllarda özellikle Özel Harekât polisleri hilal bıyıkları ile pozlar vermekten ve siyasal kimliklerini net bir biçimde ifşa etmekten çekinmedi. Bugün gelinen aşamada ise, AKP ile Gülen Cemaati arasında süregiden siyasal çatışmanın en çetin yaşandığı yerlerden biri Emniyet Teşkilatı olarak karşımıza çıkıyor. Bu çerçevede çok sayıda polisin görev yerleri değiştirildi, görevden alındılar, kamu görevinden ihraç edildiler.

İkinci grupta siyasal nitelikli atama ve tayinleri düşünebiliriz. Bizzat polis memurunun kendisinin görev yerinin belirlenmesi, özlük hakları, atama ve yükselmesi, vs. yandaş ilişkilerine bağlı olarak şekillendiğinde polis, iktidarlara ve iktidarın diline daha bağımlı hale gelir. Özellikle hiyerarşinin daha alt katmanlarında yer alan polisler için itaat ve sadakatin sergilenmesi giderek kaçınılmaz bir hal alır. Amirler için de bu çerçevede ödül ve ceza mekanizmaları işler. Amirin daha iyi yerlerde, üst rütbelerle görev yapması ya da daha kötü yerlere gönderilme-

si, hükümetle ve hatta hükümetteki belli isimlerle –ve bazen de dönemin cumhurbaşkanı ile– ilişkilerini nasıl kurduğuna bağlı olarak biçimlenir.

Üçüncü grupta ise Emniyet Teşkilatı'nda yer alan bazı isimlerin aktif siyasette yer almalarını sayabiliriz. 1990'lı yıllarda Emniyet Genel Müdürleri Mehmet Ağar ve Necdet Menzir'in (ki bunlara OHAL valileri Ünal Erkan ve Hayri Kozakçıoğlu'nu da ekleyebiliriz) seçimlerde Doğru Yol Partisi (DYP) listelerinde yer alıp Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) girmeleri bu durumun en tipik örneğini oluşturur. Emniyet Genel Müdürlüğü görevini yürütmüş olan Oğuz Kaan Köksal'ın TBMM 24. Dönemi'nde Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) listesinden Kırıkkale milletvekili seçilmesi de polis-siyaset/siyasal partiler ilişkisine bir başka somut örnek teşkil eder.

Sonuncusu ise yönetenlerin yaklaşımlarının polis memurları tarafından yeniden üretilmesine ilişkin süreci kapsar. Göstericilerin özellikle Çevik Kuvvet polisleri tarafından çapulcu, gayri millî, vs. olarak algılanmasında hükümet edenlerin önemli payı bulunur:

> Yeterince parti mi yok ki bu ülkede yollara düşmüş bağrışıyorlar. Siyaseti bu kadar seviyorsanız partileşin, polisten ne istiyorsunuz, sokakta ne yapıyorsunuz. (Koca, 2015, s. 96)

Bu algı, Hopa Olayları[29] sırasında başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan tarafından sarf edilen "siyaset sokakta olmaz" sözleriyle de örtüşür. Bu örnektekine benzer bir biçimde bir seri başka örnek verilebilir ki bu örnekler iktidarların bakış açısı ile polisin bakış açısının ne kadar örtüştüğünü net bir biçimde ortaya koyar. "Sandıkta kazanılan iktidarın (meşru) sokakta (gayrimeşru) düşürülmeye çalışılması" (Gezi eylemleri sırasında dönemin başbakanının bu yöndeki sözleri) türünden hükümet merkezli olarak yapılan açıklamalarla koşut bir biçimde polis algısında da siyaset, seçimler aracılığıyla ve partilerde

29 2011 yılında Recep Tayyip Erdoğan'ın Hopa'da düzenlediği mitingi protesto eylemine polisin müdahalesi sonucunda çıkan olaylarda Metin Lokumcu hayatını kaybetti.

yürütülen bir faaliyettir. Bu örnekler aynı zamanda bir kurum olarak polisin hükûmetler karşısında özerkliğinin olmadığının göstergelerinden biri olarak yorumlanabilir. Aldığı eğitimin de etkisiyle polis devletle arasında bir özdeşlik ilişkisi inşa eder. Öyle ki, İnsan Hakları Derneği'ne baskın düzenleyen polislerden biri AİHM dosyalarını görünce "ya sen devleti nasıl şikâyet edersin? Ben kafama sıkarım yine yapmam" diye tepki gösterir (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 1 Eylül 2014, Diyarbakır). Zira devlet "kutsal" olandır.

Çevik Kuvvet'te görev yapan bir polis memurunun yukarıda alıntıladığımız, sokak siyasetine ilişkin yaklaşımlarını gösteren sözleri polisin sokakta siyaset konusundaki dört temel algısını ortaya koyar:

i. Siyaset ancak siyasi partilerden doğru yapılır, dolayısıyla protesto eylemleri ve sokak olağan bir katılım biçimi değildir,
ii. "Yollara düşmek", "sokakta ne yapıyorsunuz" ifadelerinin de gösterdiği üzere sokak negatiftir, kötüdür,
iii. Siyaset topluma içkin değildir, bizzat siyasetin kendisi "kötüdür",
iv. Sokak eylemleri devlete karşıdır; polis devletin bekasının bekçisi olduğuna göre, bizzat polise karşıdır.

Peki, bu olumsuz algı ve ilişkiler polis pratiklerinde yansımasını nasıl bulur?

Polisin denetim ve baskı repertuvarı

Polis eylemlerin denetimini nasıl sağlar? Hangi strateji ve politikaları izler? Türkiye'de polis eylemlerin güven içinde seyretmesini sağlamaktan çok, eylemleri denetler ve eylemlere yönelik baskı politikaları izler. Bu nedenle de protesto eylemleri sıklıkla polis şiddeti ile birlikte düşünülür. Öyle ki, Türkiye'de polis baskı ve şiddetini göz önünde bulundurmadan protesto eylemlerinin niteliğini kavramak zordur, zira baskının hem eyle-

yiciler hem de eylem repertuvarı üzerinde önemli etkileri söz konusu. Bu düşünceyle bu satırlarda "Türkiye'de polisin denetim biçimlerini belirleyenin eylemin yasal olup olmaması değil, eylemci grupların polisin gözündeki meşruluğu ve eyleme bilgisidir" savından yola çıkacağım ve Türkiye'de polisin baskı repertuvarının **öngörülemez, tutarsız** ve caydırıcı olduğunu öne süreceğim. Özellikle de, polisin baskı repertuvarının çok çeşitli baskı biçimlerini içerdiği, sadece eylem sırasında uygulanan şiddetle sınırlı olmadığı, bu anlamda baskının bin bir yüzü olduğu düşüncesinden hareket edeceğim. Bu çok çeşitli baskı biçimleri bölgesel ve mekânsal olarak da farklılaşabilmektedir.

Polisin eylemler dolayısıyla uyguladığı baskı biçimleri oldukça çeşitli. Başta teknolojik gelişmeler olmak üzere, koşullardaki farklılaşmalar "yeni" baskı biçimlerinin icat edilmesine yol açabildiği gibi, bir toplumun sosyokültürel özellikleri de o topluma özgü baskı biçimlerinin türetilmesine yol açabilir. Toplumsal denetim, aile ilişkilerinin yapısı, komşuluk ilişkileri, ahlâk anlayışı, vs. devletin güvenlik güçlerinin bazı kendine özgü baskı biçimlerini geliştirmelerine neden olabilir. Aile fertleri ya da mahalle sakinleri üzerinde kurulan baskılarda olduğu gibi.

Bu çeşitliliğinin yanında, baskı ve şiddet biçimlerinin bir diğer özelliği de, kimisinin açıkça görünür olmasına karşın (coplamak), bazılarının görünmemesi ve hatta ispatlarının zor olmasıdır. Aşağıdaki mülakat kesiti, başka bir kentteki eyleme katılma girişiminde bulunan eylemciler üzerinde uygulanan baskının çeşitliliğini ve nasıl farklı görünürlüklere sahip olduğunu gözler önüne serer.

> İlk otobüs daha gelmeden zaten tehditler başlıyor. Yani o şoförün geleceği belli olduğu için evinden çıkarken, arabayı çalıştırırken dahi "yok işte seyahat belgen yok, yok şu belgen eksik, bu ruhsatın yok, arabanı bağlarız, ceza keseriz" gibi bunlar başlıyor. Ona rağmen geliyor. Birinci aşama o biraz. İkincisi toplanırken uzaktan kameraya çekme, fotoğraf çekme kim gidiyor, kim gitmiyor, fişleme operasyonu var. Fişleme ilişkisi

başlıyor. Daha sonra yola çıktığınızda ilin çıkışında ya da ilçenin çıkışında bir ilk durdurmayla zaten karşı karşıya kalıyorsunuz. İşte nüfus cüzdanları toplanır, tek tek bakarlar, yaklaşık bir, bir buçuk saat sürer. Yani 15 dakikalık bir şey bile olsa o, bir buçuk saat sürer. Her geçilen ilin müsait bir durdurma noktasında mütemadiyen bunlar tekrarlanıyor. Durdurmalar başlıyor. (*Mülakat*, erkek, 29 yaş, 8 Nisan 2014, İzmir)

Eylemlerde gerçekleştirdiğimiz etnografik saha gözlemlerinde, incelediğimiz Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri'nde ve yaptığımız mülakatlarda polisin denetim repertuvarına ilişkin aşağıdaki hususlar özellikle dikkat çekiciydi:

- Gözdağı aracı olarak polis yığınağı ve göstericilerle sıcak temas,
- Polisin "yan destek elemanları",
- Sivil polislerin eylemlerdeki rolü,
- Gözetleme ve görsel iz bırakma,
- Caydırıcılık politikalarının ayrılmaz bir parçası olarak aile ve toplumsal denetim,
- Eylemcileri kategorize ederek denetleme ve marjinalleştirme,
- Polisin şiddet repertuvarı,
- Ceza infaz kurumu olarak polis.

Polis yığınakları ve eylemlerde "olağanüstü hal rejimi"

Türkiye'de polis eylem alanında, özellikle önceden belirlediği yerlere yığınak yaparak, TOMA, akrep, vs. araçları yığarak, bir olağanüstü hal izlenimi yaratmaktadır. Teçhizatlarını kuşanan polisler, kalkanların ve maskelerin hazır edilmesi, çeşitli açılarda konumlanan TOMA'lar, vs. bu olağanüstü görüntünün birer parçasını oluşturur. Böylece eyleme gelmeye niyetlenenler ya da gelenler daha baştan caydırılmaya çalışılır. Bu strateji, potansiyel eylemcilere daha eylem başlamadan eyleme katıl-

ma konusunda tedirginlik yaşatılmasını hedefler. Bu aşamada polis adeta gövde gösterisi yapmakta, şiddeti görünür kılmaktadır. Polisin bu şekilde sokağı olağandışı kılması, sadece eyleme katılanlara ve katılma niyetinde olanlara yönelik bir uygulama değil; aynı zamanda çevre sakinlerine de bir mesaj içerir. Başlamak üzere olan bir savaşa hazırlık görünümünde olan bu aşama, günlük yaşamı aksatarak ve tedirginlik yaratarak eylemlerin ve eylemcilerin marjinalleştirilmesine, eylemcilerin "huzur bozucular" olarak kodlanmasına yöneliktir. Kasklar takılır, coplar kuşanılır, kalkanlar hazır hale getirilir. Bu hazırlıkların yapıldığı yerler genelde önceden belirlenmiş ve rutin olarak kullanılan mekânlar olup eylem alanına oldukça yakın konumdadır. Bazen de polis korumak istediği binaların önünde de yığınak yapar: Adalet ve Kalkınma Partisi il/ilçe binalarının önü gibi. Eylem alanında yer alan çok sayıda polisin yanında, müdahale anında alana gelecek olan destek polis ekipleri de yakın noktalarda bekletilir. İzmir Basmane Meydanı'nda düzenlenen eylemler için Basmane Tren Garı'nda çok sayıda otobüs ve polisin bekletilmesi gibi. Burada bekleyen Çevik Kuvvet polisleri eyleme katılmak için alana metroyla gelenlere mevcudiyetleri ile ilk gözdağını verir. Bu eylemciler için tren garı polisle ilk karşılaşma noktasıdır.

Gövde gösterisi niteliğindeki bu strateji polisin eylemlere ilişkin caydırma politikalarının sadece bir boyutunu oluşturur. Bu boyut, Türkiye'de sokak eylemlerinin olağan bir katılım biçimi olmadığının en önemli göstergelerinden. Gözdağı amaçlı polis yığınaklarının yanında, polisle göstericilerin temas etmesine neden olan bazı uygulamalar da söz konusu. Oysa, Batı ülkelerinde özellikle 1960'lar ertesinde eylem alanında çatışmayı önlemeye yönelik en önemli polis stratejilerinden birisi bu temasa meydan vermemek şeklindeydi. Polisin eylemcilere yakın konumlanması, eylem alanına girişte yapılan üst aramaları gibi eylemcileri polisle karşı karşıya getiren taktikler, sıcak çatışmaların ve kişisel düşmanlıkların oluşmasına yol açar. Sıcak temas meselesi siyasal konjonktüre, protestocu grubun toplumsal ve siyasal profiline göre farklılıklar gösterebilir. Polis bazı grupla-

Ankara, 1 Eylül 2013 Barış Mitingi (Fotoğraflar: Ayşen Uysal).

ra karşı ve bazı dönemlerde daha toleranssız ve baskıcı olabildiği gibi, düşmanca tavrı daha açıkça gözlenebilir.

> Bazı eylemlerde polis hiç yanımıza yaklaşmayabiliyor. Genelde Mersin'de Adana'daki kadar tacizci bir polis yok. Ama bazı eylemlerde özellikle mahalledeki eylemlerde ya da daha risk-

Diyarbakır, 19 Nisan 2011 KCK davalarını protesto eylemi (Fotoğraf: İrfan Uçar).

İstanbul, 1 Mayıs 2014 mitingi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

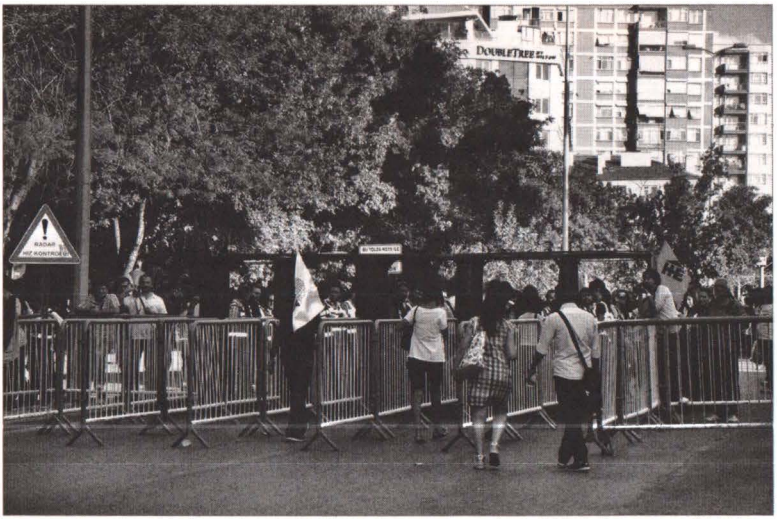
li, en son Kobani sürecindeki eylemlerde çok daha müdahaleci. Biraz da kitleye bağlı değişebiliyor psikolojisi. Kitle çoksa polis kalabiliyor, kitle azsa polis daha acımasız olabiliyor. Ya da talimat gelmişse o gün, bayramsa eylem yapıyorsan, o gün sokakları bilmem neye çevirmişsen filan değişebiliyor. En son

bu Kobani'nin son dönemleri, biz kadınlar eylem yapalım dedik, hayatımda ben öyle bir şey görmedim. Polisler aramızdan insan gözaltına almaya çalıştı. Aramıza girdi, dibimize kadar durdu. Çok ama çok tacizci yaklaştı ve resmen dedi ki "terör izin vermeyeceğiz". Normalde Mersin polisi öyle şeyler yapmaz, genelde yaptığı nedir, uzaktan kamera ile çeker, görüntülerini alır gider ve sonra davasını açar. Mersin'de böyle bir sistem işler. (*Mülakat*, kadın, 29 yaş, 9 Kasım 2014, Mersin)

Özellikle miting alanına girişte yapılan üst aramaları kimi zaman birebir temastan kaynaklı olarak eylemciler polis arasındaki gerilimin artmasına ve hatta şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlarken kimi zaman da farklı protesto biçimlerinin gelişmesine yol açar.

Bizi erkek görünümünde olduğumuz için erkeklerin araması gerekiyordu, ama biz orada kendimizce bir eylem yaptık. Hayır bizi kadın polisler arayacaksa arasın, biz başka polislere kendimizi aratmayız veya eşcinsel olduğunu söyleyecek polis gelsin bizi arasın dedik. Herkes baktı ve sonra birden kıyamet koptu yani. Aaa falan filan böyle bir eylemde... Sonra bir kadın polis gelin ben sizi ararın dedi ve bayağı samimi şekilde kadın polis bizi aradı. Ve biz içeri geçtik. Aslında biraz farkındalık yaratmak kişiye kalıyor. Mesela polisin bizi izlemesi... Bir köşede polis yığını vardı ve hepsi bizi izliyor. Sanki ama öyle hayretle izliyorlar ki, sanki önlerinde böyle cinsel ilişkiye giriyoruz. Döndüm, ne yapacaksın dedi. O zaman da tanga giymiştim, nedense ama hiç bilmiyorum (gülmeler). Çıkardım götümü açtım polise, sadece götümü kıvırdım. Burada bir farkındalık oluyor, anlatabildim mi? O eylem artık polise vay dedirtebiliyor yani. Biraz içi daha dolu oluyor ve artık aaa eşcinseller de katılıyormuş ve çok cesurlarmış diyebiliyorlar. (*Mülakat*, LGBTİ bireyi, 24 yaş, 5 Kasım 2014, Adana)

Polisin eylem alanında kitlesel olarak varlığı, TOMA, Ural gibi araçların eylem alanına konuşlanması, eylemlere dair bir

Ankara, 1 Eylül 2013 Barış Mitingi (Fotoğraf: Ayşen Uysal).

savaş algısı oluştururken, polisin eylemcilerle sıcak teması da "savaş alanında" gelişen düşmanlıkların kişisel kin ve hınç ile derinleşmesine yol açar. Bu koşullarda eylemin her iki tarafında (eylemciler ve polis) düşmanlık duygusu gün geçtikçe perçinlenir. Öyle ki, her iki taraf da karşısındakinin insan olmadığını bile düşünmektedir.

"Destek kuvvetler"

Kolektif eylemlerin denetiminde kimi durumlarda resmi polislerin dışında bazı sivil unsurlar da devreye girer. Bunlardan bazıları eylem alanındaki esnaf ya da sakinler iken, kimi de siyaseten polise yakın konumlanan kimselerdir. Bu sonuncular özellikle üniversitelerdeki eylemlerde polisi eylemciler hakkında bilgilendirir. Polis, eylem alanındaki esnafla da yakın temasa geçer. Bu temas başta, müdahale anında dükkânlara kaçışmaları engellemek için kurulur. Aslında her eylem, eylem alanını da dönüştürür; müttefikler ve düşmanlar inşa ederek ayrıştırır. Eylemcilere yardım eden esnaf versus polise yardım eden esnaf. Özellikle Gezi eylemleri sırasında bu ayrışma birçok kentte yay-

gın olarak görüldü. Eylemciler polise destek veren esnafı boykot etti ve o esnaftan tüketmeyerek tepkilerini ortaya koydu.

Bazen de eylem güzergâhındaki bazı insanlar kendi kendilerine vazife çıkarır. Bu tür durumlarda polis doğrudan devreye girmez, "sorumlu yurttaş" kendi kendine sorumluluk üstlenir. Gezi eylemleri sırasında evlerinden inen, dükkânlarından fırlayan "palalılar" bu tür "sorumlu yurttaşlara" örnek teşkil eder. Saha çalışmalarımız boyunca da, özellikle bazı eylemlerde yürüyüş korteji boyunca etraftan laf atarak protestocuları provoke etmek isteyen kişilerin varlığına sık sık tanıklık ettik.

> Bir gün hiç unutmuyorum biz burada belirledik komisyonu, komiteyi filan ama kitle büyük. Dediler yürüyüş yapacağız, ara sokaklardan geçeceğiz. Bir ara sokaktan geçerken bir tane kadın sıcak su döktü kitlenin üzerine. O an o kadın linç edilecekti. Ecel terleri döktüm o kapıda dururken, parmağım kapıya sıkıştı. İnsanlar o kapıyı kırmasınlar yukarı çıkmasınlar diye. Orada o kadının başına bir şey gelseydi, dayak yeseydi... (*Mülakat*, kadın, 29 yaş, 09 Kasım 2014, Mersin)

Benzer bir duruma Ankara'da 10 Ekim 2015 tarihli Barış Mitingine yapılan intihar saldırısının ertesi günü gerçekleştirilen Sıhhiye Meydanı'ndaki toplanma sırasında da rastladık. Pazar günü olmasına ve esnafın dükkânlarının kapalı olmasına rağmen, meydandaki bir mağazanın kepenklerinin üzerinden provokatif bir pankart sallandırılması üzerine, kitle içinden bir grup mağazaya doğru koştu ve kepenkleri salladı ve açmaya çalıştı. Bunun üzerine kitlenin güvenliğini sağlamaları için görevlendirilen kişiler bu grubun önüne set oluşturup olası bir çatışma ve darbı önledi.

Polisin "destek elemanlarının" kimlikleri değişken ve tarihsel olarak yeniden tanımlanıyor. Nitekim eylemleri örgütleyenlere göre de, polisin 'yan destek elemanları' dönemsel ve mekânsal olarak oldukça farklılaşabilmektedir.

> Bana da bıçak çekildi burada. Nasıl çekildi? Eylem sırasında. Baliciler dediğimiz, uhucular dediğimiz böyle bir ekip vardı.

Yani polisin bizzat yönlendirdiğine artık inandığımız ekiplerdi bunlar. Her eylem öncesinde geliyorlardı, bizim disiplinimizi bozmaya çalışıyorlardı. Örneğin biz Atatürk Parkı'ndan çıkıyorduk, buraya şey yapıyorlardı... Kargaşa yaratmak için ellerinden geleni yapıyorlardı yani. Biz onlarla didişiyorduk polisin dışında. Atıyorsun, göndermeye çalışıyorsun, gene geliyor sorun çıkartıyor. Alkol alıyor, bali alıyor, ama bunlar özellikle kullanılıyor diye düşünüyorum. Mesela çok büyük bir miting örgütledik, bu eylemler sırasında daha Atatürk Parkı'ndan çıktık, yani bu Sular'a doğru giderken baktık daha hiçbir şey yok ortada, polis molis yok. Polisler ta Kasım Gülek tarafına barikat kurmuşlar, ki biz o tarafa gitmeyeceğiz; Uğur Mumcu'dan Atatürk Parkı'na geri döneceğiz, güzergâhımız bu. Daha yola çıktık yani en fazla bir kilometre ötede baktık bu serseri takımı barikat kurmuş. Tabi biz koştuk, barikatı falan dağıttık. Çünkü bir şey yok ortada ne önümüzde bir şey var. Yani biz Gezi'de sırf böyle kargaşa çıksın diye bir uğraşı içerisinde değiliz. Sonuçta siyasal iktidara toplumsal bir mesaj vermek istiyorduk. Bir de katılımcıların uzun yıllardır dışarı çıkmamasını da düşünerek mümkün mertebe olay olmaması için çalışıyorduk. Örneğin mesela onu dağıttıktan sonra biz sol tarafa dönecektik. Polis sağ taraftaydı. Bu kişiler kitleyi sağa yönelmek istediler. Orada etten duvar ördük. Koştular polise taş attılar; biz arkalarından koştuk, o taş atanları yakalamaya çalıştık. İşte o sırada bana bıçak çektiler. Yani şimdi içimize de oynadılar aslında. Çok yönlü bir müdahale. (*Mülakat*, erkek, 53 yaş, 26 Kasım 2013, Adana)

Polisin yan destek elemanları 1970'li yıllarda karşıt siyasal gruplardan oluşuyorken, bugün büyük ölçüde yerel unsurlardan devşirilmekte, adeta eylemin yapıldığı bölgenin 'sakinleri' polislik işine soyundurulmaktadır. Bu yönüyle "destekçilerin" önceki on yıllara göre daha fazla toplumsal ve politik çeşitlilik gösterdiğini söyleyebiliriz.

Sivil polisler, gözetleme, kayıt altına alma

Polis kendi alanında faaliyet gösterebilmek için bilgi toplar ve topladığı bilgiyi işler. Bilgi toplama işi özellikle istihbarat birimlerinin işidir. Eylemler öncesinde, sırasında ve ertesinde bu bilgi toplama işi devam eder. Eylemler öncesinde ve sonrasında polisin bilgi toplama işini nasıl yaptığı konusunda hemen hemen hiç bilgiye sahip değiliz, ancak eylemler sırasında bilgiyi nasıl topladığına dair kısmi de olsa bir bilgiye sahibiz. Zira bu bilgi toplama işinin bir kısmı görünür ve gözlemlenebilir nitelikte. Eylemleri kameraya kaydeden ve farklı noktalarda konuşlanıp eyleme dair notlar tutan polisler bu çerçevede düşünülebilir. Örneğin Mersin'de, çok sayıda gösteri yürüyüşünde, yürüyüş korteji boyunca farklı noktalarda duran ve elinde not defteriyle her geçen korteje dair notlar alan sivil polisler görevlendirilmişti. Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi'nin içeriği göz önünde bulundurulduğunda, bu polis memurlarının her kortejde yer alan dövizlere, pankartlara ve atılan sloganlara dair notlar aldığı düşünülebilir.

Oldukça eski zamanlardan beri kullanılan gözetleme ve kayıt altına alma yöntemi teknolojinin gelişmesi ile birlikte yeni boyutlar kazandı, ancak yine de daha "arkaik" biçimlerinden tamamıyla vazgeçilmedi. Polis arşivleri bize göstericilerin içine sızmış[30] ya da yakınında konumlanmış polislerin merkeze bilgi aktardığını gösteriyor. Muhalif grupların ve eylem kortejlerinin içine sızma yöntemi "iç düşmanın" ya da Fabien Jobard'ın ifadesiyle "karanlıktaki hasmın" (Jobard, 2001: 152) maskesini düşürmeye hizmet eder.

> 25 Mart 1995 tarihinde, saat 22.00'de, Sosyalist İktidar Partisi Genel Başkanı Aydemir Güler ve beraberindeki yaklaşık 240 parti üyesinin Haydarpaşa Garı'na geldiği ve henüz bilinmeyen bir nedenle Anadolu Ekspresi ile Ankara'ya hareket et-

30 Türkiye'de bu meseleye dair bilimsel çalışmalar yoksa da, bazı ülkelerde kortejlere sızan "ajan provokatörlere" dair çalışmalar mevcut. Bu konuda en bilinen isim Gary T. Marx (1973) olup Marx'ın çalışmaları gözetleme üzerine yoğunlaşmaktadır.

tiği bildirildi (Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi, 1995).

Tek Gıda-İş Sendikası Rize Şube üyesi 136 kişi, 30 Nisan 1995 günü İzmir'de emeklilik yasa tasarısına karşı düzenlenecek olan protesto mitingine katılmak üzere ... firmasına ait ... plakalı ve ... plakalı[31] iki otobüse bindiler. (Emniyet Genel Müdürlüğü Toplumsal Olaylar Arşivi, 1995)

Bu sızmalar bir yandan istihbarat toplamayı hedeflerken, diğer yandan da eyleme içeriden istediği yönü verme amaçlıdır.

(...) O kötü davranışları gösterenleri herkes fark edebiliyor ve tuttular böyle bir durumları çıktı. Kimdiler bilemedik biz yani. Sonra ne yaptılar bilmiyorum, araştırdılar mı? Ama çok zor da oluyor. Her şeyi de araştıramıyorsun. Çoktur yani üç kişi, beş kişi, on kişi olayı değil. Ve biz, bu eylem üzerinden söylemeyeyim ama, bundan önceki süreçlerde birçoğunun polis tarafından gönderildiğini çok tespit ettik. Özellikle bu araç tahrip etme meselesi, bu cam kırma meselesinde... Sade vatandaşın evine ya da araçlarına zarar verme olayında biz bunu tespit ettik. Polismiş. Yakalamıştık. Belinden silah çıkmış, kimlik cebinden çıkmış. Şimdi eylem var, sokak hareketli her taraf yanıyor. Bizimkiler gidip orada sivil araçları yakmazlar. Yani batıda yakıyorlar. O da gidiyor bakıyor hangisinde Türk bayrağı varsa onu yakıyor. Ya da bir slogan vardır üstünde. Belki iyi bir insandır ama öyle tespit yapıyorlar. Burada yoktur, araç yakma eylemi diye bir şey olmaz. Ama polis aracı yakabilirler. (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

Teknolojinin gelişmesi ile birlikte, eylemleri video kameralarla kayıt altına alma giderek yaygınlaştı ve profesyonelleşti. Bugün eylemlerde farklı teknolojide ve boyutta çok sayıda kamera ile kayıt yapılmaktadır. Kullanılan kameralardaki teknolojik farklılık kentten kente de farklılık gösterir; Ankara ve İstanbul'da daha yüksek teknolojili kameralar kullanılırken, me-

31 Arşivlerde açıkça yer almasına karşın firma ismi ve plakalar yazar tarafından anonimleştirildi.

sela Adana'da daha basit kameralar kullanılmaktadır. Bu kameralar eylemcileri ve eylemi çok farklı açılardan kaydeder. Mitinglerde arama noktalarında her katılımcı tek tek kaydedilir. Ayrıca, adım adım her hareketi kayda geçirmiş olan bu kayıtların iddianameler hazırlanırken kullanıldığı eylemciler tarafından sıkça ifade ediliyor. Her türlü video kaydı böylece görsel bir iz bırakarak "hasma dair bir bellek oluşturulmasına" hizmet eder (Bruneteaux, 1996: 119).

> Kameralar... Özellikle polisler kamerayı gözünün içine kadar sokuyor. Belki polisin elinde olan resim ve video arşivi bende yoktur... (gülmeler). Bir gün istedim, dedim ki "ya şunlardan verin 2-3 tane de Face'e koyayım, profil fotoğrafı yapayım." Adamlarda o kadar çok resmimiz var ki, anlatamam size yani. Video, resim, her alanda çekiyorlar zaten. Ya en rahatsız edici şey bu aslında. Yani gözünün içine baka baka çekiyor ve zoomluyor falan böyle. Ya gözümün içine bakıyor. Kameranın merceğini hissediyorsun. Teker teker çekiyor böyle. Dayanamıyorsun, "ulan ne çekiyorsun" falan diyorsun, ortalık karışıyor... (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Adana, 13 Şubat 2015 Eğitim-Sen eylemi (Fotoğraf: Ayşen Uysal).

Gelişen teknoloji sayesinde artık her tarafımızı sarmış olan ve gündelik hayatımızı kontrol altında tutan gözetleme toplumu anlayışı (Lyon, 2006) ile birlikte eylemler kente yerleştirilmiş sabit kameralarla ya da TOMA, panzer, vs. araçlarla da kayıt altına alınabiliyorken, eylemcilere yakın konumlanmış polisler tarafından portatif kameralarla eylemlerin kaydedilmesi şüphesiz kayıt işleminden öte bir anlam da taşır. Her kayıt iz bırakır, görsel olanlar daha çok iz bırakır. Ancak burada polisin iz bırakmak kadar, protesto eylemlerine katılanları caydırmak gibi bir amacı da var. Ayrıca bazı kayıtlar ailelere gösterilmek suretiyle, eylemcinin üzerinde aile baskısı inşa edilir. Dolayısıyla Türkiye'de polis, denetleme ve bastırma kadar, caydırma politikaları ile de eylemleri marjinalleştirmeye/olağandışılaştırmaya çalışır.

Ayrıca bazı kentlerde eylemcilerin kamera ile taciz edilmesi söz konusu. Bunun en tipik örneklerini Adana ve Mersin'nde gördük. Eylemcilerin yakından, zoomlanarak, kesintisiz, vs. kayıt altına alınması adeta taciz boyutlarına ulaşabilmekte, bu yöntem polisler tarafından bir caydırma aracı olarak kullanılabilmektedir. Bu kayıtlar gözaltı sorgularında eylemcilerin önüne sorgulama aracı olarak gelebildiği gibi, mahkeme dosyalarının içine delil olarak da girebilmektedir. Daha da önemlisi, özellikle Adana örneğinde görüldüğü gibi, bu kayıtların ailelere izletilmesi suretiyle, aileler çocuklarının "kötü yola düştüğü" konusunda ikna edilmeye ve eylemciler üzerinde aile baskısı kurulmaya çalışılmaktadır. Örneğin Adana ve Mersin'de uygulanan pilot çalışma çerçevesinde Emniyet Genel Müdürlüğü (EGM) Bilgilendirme ve Önleme Faaliyetleri Şube Müdürlüğü (BÖF)[32] yüzlerce aileye ulaşıp çocuklarının tehlikede ol-

32 BÖF, ilgili raporda şöyle tanımlanmaktadır: "Terör örgütlerinin açık ve kapalı alan yapılanmaları vasıtasıyla yürüttükleri faaliyetlerin; bilgilendirme, önleme ve operasyonel çalışmalarla engellenmesine yönelik yapılan faaliyetler bütünü". BÖF süreci ise "terör örgütlerinin hedefi olan ve terör örgütlerinde faaliyetli bireylerin, ön alma, soruşturma, cezaevi ve sonrasında örgütten koparılana kadar devam eden süreç" (Adana Emniyet Müdürlüğü, *Terörizmle Mücadelede Birey Odaklı Süreçsel Yaklaşım Modeli*, Hizmete Özel, tarih ?). Rapordan hareketle ayrıca, BÖF bünyesinde çalışan ekiplerin bilgisayarlarına sokak eylemlerinde etkin olan çocuk ve gençlerin fotoğraflarının, tüm bilgilerinin ve bölgelerdeki eylem görüntülerinin yüklendiğini öğreniyoruz.

duğu ve kendilerinin polise yardımcı olması gerektiği yönünde ikna çalışmaları yürütmektedir. Bu ikna çalışmalarında da fotoğraf ve kamera görüntüleri ailelere gösterilmektedir. Söz konusu proje çalışmasının sonucunda hazırlanan raporda emniyet güçlerinin "terör", "örgüt üyeliği" ve "sokak protestolarına katılım" arasında herhangi bir fark gözetmediğini, açık alanda düzenlenen eylemlerin polis tarafından "güdüleme ve grup dinamiği" süreçlerinin bir aracı olarak kabul edildiğini görüyoruz (Adana Emniyet Müdürlüğü, *Terörizmle Mücadelede Birey Odaklı Süreçsel Yaklaşım Modeli*, Hizmete Özel, tarih ?).

Özetle, kamera kayıtları polis için "iç düşmanın maskesini indirmeyi", "düşmana dair bir bellek oluşturmayı" mümkün kılar, buna karşılık eylemciler açısından da kendi iradeleri ile ortadan kaldıramayacakları kalıcı görsel bir iz bırakır.

Kamera kaydı yapan, not alan ve kortejlerin içine sızan polislerin dışında, bir de, genellikle müdahalenin ve gözaltının planlandığı eylemlerde yer alan sivil polisler mevcut. Gözaltı işlemini genelde bu polisler yapar. Bazıları sırt çantalıdır ve çantalarında cop taşır. Bu tür sivil polislerin sayısının eylemlerde giderek arttığını gözledik. Hatta son dönemlerde eylemler üzerindeki polis denetiminde gözlenen en temel değişikliklerden biri bu konuda karşımıza çıkar. Bazı eylemlerde neredeyse her göstericiye bir sivil polis düşecek kadar kitlesel mevcudiyetleri söz konusu.

Eylemlerin "duygusal" ve "cinsiyetçi" yönetimi

Yukarıda sözünü ettiğimiz türden bir eğitimden beslenen ve söz konusu algıya sahip olan polislerin sahada sıklıkla "***duygusal***", yani profesyonel olmayan tepkiler verdiğini de görürüz. Bu tepkiler genellikle muhakemeden yoksun, ani ve karşılıklılık esasına dayanır. Biz bu tür tepkiler üzerinden eylemlerin denetimine "eylemlerin duygusal yönetimi" adını veriyoruz (Uysal, 2005a). Taş atan göstericiye taşla, sapan kullanana sapanla karşılık verme, küfür etme, tekme atma gibi davranışlar bu duygusal tepkilere örnek oluşturur (Uysal, 2005b).

Konak, Cumhuriyet Meydanı ile Pasaport arasında bir yerdeydi tam hatırlamıyorum yerini. Orda yürüyorduk normal bir şekilde, hiçbir şeye zarar vermeden. Arkadaşlarla, üç arkadaş. Onlar da bizim fakültede, bizim arkadaşlar. Onlar da politik değil, yani kişisel olarak politikler, herhangi örgütle bağları yok. Ben de onları okulda gördüğüm, tanıdığım için birlikte gidip bakalım dedik ne olup bitiyor. Yürüdüğümüz zaman belli bir mesafe kat ettik. Söyledim arkadaşlara, arka taraftan sarılacağız dedim. Öyle de oldu şüphesiz. Arka taraftan, ön taraftan. Zaten hiçbir şey yapmadan polis direkt su sıktı... Uyarıda bulunmadan TOMA bizlere boyalı suyla müdahale etti. Bizim bir arkadaşla binaya, kapıya vurduk adam yüzümüze kapattı, açmadı kapıcı. Sonra ayrıldık o arkadaşla. İkimiz de kaybettik bütün arkadaşları. Ben TOMA'nın hemen yanından, çeviklerin arasından çıkabildim. Arkamdan copu attı, artık kadın mıydı erkek miydi? Bir arkadaşı herhalde indirdiler orada. Çok kötü küfür ediyorlardı, hakaretleri çok kötüydü. Aşırı, böyle bir küfür yok yani. Aileden tut, bütün anne babaya, her şeye küfür ediyorlar yani. (*Mülakat*, erkek, öğrenci, 26 Haziran 2014, İzmir)

Üniversitede biz polis istemiyoruz, hiçbir zaman istemedik. Yani Çevik Kuvvet gelip önümüzde üniversitede dururşa zaten bu tahrik sebebi ve o saatten sonra biraz işler değişiyor aslında. Ne kadar engellemeye çalışsan da... Ya tamam biz yapmayız ama karşıdaki adam bize küfrediyor. Alenen. Yani karşıdaki adam diyor ki, seni yakalarsam bilmem ananı ne yapacağım. Bilmem işte bir sürü daha neler neler. Şimdi dayanamıyorsun ve biri çıkıyor diyor ki "ne diyorsun?" Hop ortalık karışıyor, hurra... (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Polisin toplumsal eylemlere dair yönetimi aynı zamanda "erkek" ve "cinsiyetçi". Bu durum polisin sahip olduğu habitusundan kaynağını aldığı kadar, önceleyen başlıklarda ele aldığımız, polisin toplumsal hareketler eğitiminin de ürünü. Kadın protestocuları toplumsal baskı ve kadınlıkları üzerinden caydırmaya, bezdirmeye ve korkutmaya çalışır. Gözaltına alınan kadınların çıplak aranması, doktor muayenesinde erkek polis-

lerin yer alması gibi uygulamalar mahremiyetin ortadan kaldırılması yoluyla küçük düşürmeyi, böylece de hem söz konusu kişiyi hem de diğer protestocularla potansiyel protestocuları caydırmayı hedeflemektedir.

> (...) 48 saat gözaltında kaldık. Muayene göstermelikti, hiç usulüyle olmadı. Mesela ben muayene edilirken bir erkek polis bana eşlik etti ve kadın polisin gelmesini istememe rağmen gelmedi. (...) Gözaltından çıktıktan sonra eve geldim, çantamı açtım. O çanta polislerin elindeydi; içinde bir tane erkek boxerı, üstünde de kaka var! Yani polisler, içine tuvaletlerini yapıp çantama koymuş... (Özge Sapmaz ile röportaj, Koloğlu, Gençtürk, Mavituna ve Şen, 2015: 79 içinde)

> "Tabi polis sana karşı daha tacizci işte, söylemleri daha küfürlü, cinsiyetçi davranıyor. Ama şu da var ki, kadın eylemlerine daha fazla sivil polis gelir. Çünkü şöyle bir durum var: kadınlar gerçekten sokağa, dışarı çıktıkları zaman bir daha evlerine geri dönmüyorlar. Yani her şeyi göze alıyorlar. Düşünsenize, baba şiddetini, eş şiddetini, abi, kardeş şiddetini, yani erkek şiddetini göze alıp dışarıya çıkmışsın, öldürülmeyi bile göze almışsın, devlet şiddetinden mi korkacaksın? Ya devlet bunu çok iyi biliyor ve o yüzden tüm politikalarını kadın üzerinden yapıyor. Hani o yüzden böyle bir baskı kurmaya çalışıyorlar ki, ne kadar reddetmeye ve değiştirmeye çalışsak da, bir çocuğu yetiştiren kadın. Sen ne yetiştirirsen hani o olur mantığı var devlet gözünde. (...) Devlet kanadında böyle seni ne kadar aşağılamaya çalışsa da senden korkuyor. Kadınlardan daha fazla korkuyor yani bu bir gerçek. (*Mülakat*, kadın, 28 yaş, 11 Temmuz 2014, İzmir)

Cinsiyetçi küfürler ve muameleler ise hem erkek hem de kadın protestocuları hedef alır. "O. çocuğu" polislerin alanda en sık ettiği küfürlerden biri. Cinsel organa tekme atma da polis pratiklerinin rutinlerinden. Bu pratiklerin de ortaya koyduğu üzere, polisin toplumsal eylemlere ilişkin taktik ve politikalarına erkek egemen toplum ile erkek bakışı damgasını vurur. Be-

den ise polis stratejilerinin ve şiddetinin ana hedefi/aracı olarak karşımıza çıkar.

Caydırıcılık politikalarının bir parçası olarak aile ve toplumsal baskı

Aile polisin caydırıcılık ve baskı politikalarının önemli bir parçası. Özelde eylemcileri, genelde muhalif aktivistleri polis aileleri üzerinden kontrol altında tutuyor. Öyle ki, bazen aile üzerinde daha da etkili olmak için mahalledeki komşuları bile seferber eder. Bu açıdan baktığımızda, polisin bizzat aile üzerindeki ve aile üzerinden denetimi farklı biçimlerde karşımıza çıkar. Kimi zaman aile üyelerinin gözaltına alınması, şiddete maruz kalması, kimi zaman da aile içi çatışmalara zemin hazırlama biçiminde.

> Lisede, dershanedeyken zaten daha çok politik faaliyetler başladı. Ben çok da orada barındırılmadım. Yani katıldığım her eylem, yemek yediğim arkadaşım... Yaklaşık 4 ay polis bahçemizde barınak kurdu. O nedenle orada yaşamımı devam ettiremedim. Toplumun çok ciddi baskısı vardı. Daha doğrusu devletin çok ciddi baskısı vardı. Dolayısıyla ben evime giderken 50 tane yol öğrenmiştim. Hani kapı açık, pencere açık, terörist geçiyor diye hemen kapanıyor şeklinde. Yani yaşayamadım. Birçok gözaltı, birçok kez sorgulandım. Kimliğime dair, yaşadığım kültüre dair çok ciddi sorgulamalar geçirdim. 80 sonrası kadınsın ve sokaktasın. Hiç kolay olmadı. Oradan 90 yılında ayrılmak zorunda kaldım. Yalnız ayrıldım. Hem de böyle küs ayrıldım, yani çantamı aldım çıktım... Belki babamdan dayak yemedim bu nedenle ama çok ciddi baskı gördüm. Kazanmaya da çalıştılar, hani buradan kurtarmaya da çalıştılar, çünkü devletin onlara çok ciddi yönelimi oldu. Benim kardeşim gözaltına alındı, kuyuya atılıp ensesine silah dayandı yani. Amcamın oğulları alındı, ablam alındı. Gittiğim düğün, ben düğünden çıkıyorum, düğün basılıyor, düğünün sahipleri gözaltına alınıyor. Ben artık orada yaşadığım her an başkalarına zarar veri-

yordum. Anlatamadığım için de dolayısıyla öfkeler bana yöneliyordu. En son bir arkadaşım eve geldiği için babam anneme kızmış. Tamam dedim, ben muhtemelen size fazlayım. Aldım eşyalarımı ve bilmediğim bir Tarsus Yenice'ye yerleştim. (*Mülakat*, kadın, 49 yaş, 6 Kasım 2014, Adana)

Güvenlik güçleri, aile içi ilişkileri bozmak ve aileyi eylemci üzerindeki baskının bir aktörü yapmak için ona çeşitli yollarla bilgi aktarır. Bu bilgi aktarma ailelere çocuklarının "kötü yola düştüğü" mesajını vermeye yöneliktir. Nitekim polislerin algısında eylemlere katılmak "sokağa düşmek" ile eşdeğer görülür.

> Polis bilerek şey yapıyor, mesela sana isminle hitap etme, bazen önünü kesip ifaden var diyor. Normalde sana tebligat gönderir değil mi? Böyle şeyleri oluyor. Onun dışında ifadelere çağırdıklarında... İlk ifadeye beni Newroz'dan çağırdıklarında, gittiğimde, bir tane adam: "ne işin var PKK'li Kürtlerin arasında? Arapların ne işi olur?" gibi böyle enteresan (!) sorular sordu. İlk örgütlendiğimde çok sıkıntı yaşamadım da, polis biraz da senin kararlılığınla oynuyor işte. İkinci ya da üçüncü yılımdı benim. Çok kötü bir yılımdı, okulum uzamaya yüz tutmuştu falan fistan. Mesela o yıl polis bütün ailemi aramıştı. Aileme benim söylemediğim ne varsa hepsini söyledi. O yaz aileme çalışıyorum dedim, sırf Antakya'ya gitmeyeyim diye. Onlar da bir sürü şeyi arayıp aileme söylediler. O zaman biz HES'le ilgili anket yapmaya gitmiştik Bayburt'a. Hiç unutmuyorum, "kızın örgüt adına anket yapmaya gitti" demişler aileme. Halbuki işti yani. Öyle tacizleri oldu o dönem. Çok kötüydü. Babamı emniyete çağırıp –o zaman kız kardeşim yeni örgütleniyordu– "üniversitede senin kızların kötü yola düşmüş" diyorlardı. (*Mülakat*, kadın, 29 yaş, 9 Kasım 2014, Mersin)

Ev baskınları da aile üzerinde baskı yaratmanın bir başka biçimi. Çok sayıda polisin katılımı ile sabahın erken saatlerinde eve yapılan baskınlar her şeyden önce çevreye bir "olağanüstülük" mesajı verirken, aileyi de kendi toplumsal çevrelerine karşı sıkıntıda bırakmaktadır.

Haziran ayıydı zaten hani böyle kapı pencere balkon kapıları açık yatıyorduk. Annem geldi benim odama bir sabah. Saat 06.30'du. Apartmana bir otobüs dolusu polis girdi dedi. Ben hemen kalktım, üstümü giyindim. İşte yani sıcak biliyorsunuz hani insanlar rahat yatmak istiyorlar. Neyse üstüme çeki düzen verdim ve beklemeye başladım. Baktım neyse bizim eve geldiler, eve girdiler. Şimdi polisin muamelesi eskisi gibi değil, özellikle de aile ile yaşayan kişilere geldikleri zaman daha böyle nasıl diyeyim nazik, iyi polisi biraz oynuyorlar. İşte ayakkabılarını çıkarıyorlar, geliyorlar işte annecim, babacım falan tarzı şeyler söylüyorlar biraz ailedekilere. Senin tepkin zaten orada belirleyici oluyor. Evinin altını üstüne getiriyorlar. Sonra da mesela amir kendi arkadaşlarına: "lütfen doğru bakın, dağıtmayın, işte bulduğunuz gibi bırakın" gibi direktifler veriyor. Hani aileye geldikleri zaman daha farklı geliyorlar. Mesela benim gençlikteki arkadaşlara gittikleri zaman uzun namlulu silahlarla gitmişler. Şimdi kişiye göre de muamele yapıyor polis. İşte bizim orada imzalamama, işte gözaltındayken hiçbir şey yememe, içmeme gibi bazı tutumlarımız var. Tabi bunları kırmaya yönelik şeyler meydana geliyor, yani tutumlar iyi. Yani eskiye göre iyi. Yine içlerinde çıkartmaya çalıştıkları bir canavar var ama seninle ilgilenen bir tim olduğu için zaten sen o timle her zaman karşılaşıyorsun. Mesela en son alındığım operasyonda da beni başka bir evden alıp evime getirdiler, orada arama yaptılar. Beni getirdiler çünkü ben ailemle yaşıyorum. Aileden doğru bir baskı kurmaya çalışıyorlar. Benim üzerimde ve aile üzerinde. Çünkü aileyi rahatsız ediyorsun, komşularına karşı rahatsız ediyorsun yani. Komşular, "sürekli eve geliyorlar, şunu yapıyorlar, bunu yapıyorlar" diyorlar. Yani o noktada biraz tabi sıkıntı olabiliyor. (*Mülakat*, kadın, 28 yaş, 11 Temmuz 2014, İzmir)

Özellikle Adana, Mersin, Diyarbakır gibi kentlerde, maddi baskı da aileler üzerinde kurulan bu tür bir denetimin başka biçimi olarak sıklıkla karşımıza çıkar. Kabahatler Kanunu çerçevesinde kesilen para cezaları bezdirici bir boyut alır. Öyle ki,

bazı yoksul aileler para cezasını ödeyemedikleri için çocuklarının cezaevinde yatmalarına razı olmak zorunda kalmaktadır. Ancak bu para cezaları sadece en yoksullar açısından sorun teşkil etmez; zira memur eylemciler de bu yolla bezdirilmektedir.

> "Kabahatler Kanunu" çerçevesinde bizleri sıkıştırmaya çalışıyorlar, sürekli para cezaları sürekli ama. Ya düşünün okula grev pankartı asıyorsun, astım ben mesela birkaç arkadaşla beraber; para cezası. İkinci sefer astığımızda, daha faizi ile birlikte geliyor para cezası. (*Mülakat*, erkek, 53 yaş, 26 Kasım 2013, Adana)

> Kabahatler kanunu işte bir atasözünde olduğu gibi yani; "Fakiri döveceğine ceketini yırt" demişler ya onun gibi. Bezdirme amaçlı. Tabi şimdi zaten eylemlerde bulunan kesim ekonomik bir kıskaç altında yetmezlik içerisinde olan bir kesim ve onlar üzerinde uygulanacak bu ekonomik kuşatmanın da daha büyük bir baskı oluşturacağı hesap ediliyor. Ve bunun da deneyimleriyle de farkındalar, buradan netice aldıklarının. Şimdi ben bize yansıyanlardan biliyorum. Biz onlarca hatta yüzlerce kişi için Kabahatler Kanunu'na karşı itirazlarda bulunduk. Hatta AİHM'e taşıdıklarımız falan var, neticelenen yok. Vatandaşlardan gördüğümüz, psikolojik olarak hani sokakta dayak yese, hakkında dava açılsa, gözaltına alınsa o kadar etkilenmeyecek, yani o kadar dert etmeyecek kişiler. İşte Kabahatler Kanunu'na göre ceza alınca bunu acayip dert ediyor, bunu sıkıntı haline getiriyor. Ne olacak, işte öğrenciyim ben bunu nasıl ödeyeceğim diye düşünüyor. Öteki memur. Bir de toplamda bir geliyor üst üste, yani aynı eylemciler olduğu için on tane para cezası birden vergi dairesi gönderiyor. İşte üç bin lira borcumuz birikti diye gönderiyor. Herkes bundan çok etkileniyor. Yine benzersiz bir uygulamanın ben Mersin'de olduğunu biliyorum. Orda da ülke çapında hiçbir yerde olmayan bir şey uyguluyorlar. Özellikle Kürt gençlere yönelik mahallelerde gerçekleşen olayların hepsinde ceza davaları açılıyor, peşinden o eylemlerde polis araçları zarar görmüşse, kamu araçları zarar görmüşse, eylemler sırasında kamu görevlileri yaralanmış-

sa, bunların tedavileri için kamu masraf yapmıştır, bunların hepsi faturalandırılıyor, çocukların ailelerine gönderiliyor. Ve olağanüstü meblağlar; yirmi bin lira, otuz bin lira, on beş bin lira. İşte panzerin aynası kırıldı, tekeri bilmem ne oldu, polisin kolu kırıldı tedavi edildi, bilmem şu oldu; tüm bunlar o eylemlere katılan kişiye... Şimdi benim müvekkillerim var; zaten çok çocuklu, düzenli bir işi olmayan, geliri olmayan, son derece alt gelir gruplarından olan aileler bir anda çocuğu cezaevlerinde şurada burada. Aileler de hani bir şekilde bunlara aşinalar uzun yıllardır. Ama eve bir fatura geliyor otuz bin lira borcunuz var, bunu bize ödeyin gibi bir şey geliyor. Onun mesela psikolojik etkisi o aileler üzerinde daha fazla.Yani on çocuklu bir aile; ikisi dağda, üçü evde, öteki dışarda. Hani aile bu durumu olağan bir durum olarak kanıksamış. Ama işte eylemlerin faturası olmuş olması, bence sistematik bir şey. Kabahatler Kanunu meselesi de bence emniyetin, valiliklerin deneysel bir çalışması... (*Mülakat*, erkek, 42 yaş, 28 Kasım 2013, Adana)

Kabahatler Kanunu çerçevesinde kesilen para cezaları maddi yaptırımların tek örneği değil; örneğin yeşil kartların iptali de bu tür bir baskı aracı olarak ailelere karşı kullanılıyor.

> Şimdi bir dönem, ailelerin yeşil kartlarını iptal etmekle tehdit ettiler, birincisi bu. Kırmızı otobüsleri zaten vermiyorlardı son yıllarda, yeni yeni vermeye başladılar. Bunu verirken de pazarlıkla. Eylem olursa çekiyorlar, eylem biterse ya da kendilerine göre 2 gün olur, kendilerine göre 3 gün olur, kendilerine göre 1 haftadır, ondan sonra veriyorlar. Mesela valilikle yapılan görüşmelerde işte "bizimle ilgili değil, emniyet yapıyor" diyorlar. Emniyetle görüşüyorsun "bizimle ilgili değil belediye yapıyor", belediye ile görüşüyorsun "ben karışmam" diyor. Sonuçta böyle ortada kalıyor. Kimin yaptığı belli değil, ama sonuçta o politika izleniyor. (*Mülakat*, kadın, 51 yaş, 5 Kasım 2014, Adana)

Tüm bunlara ek olarak, ekonomik açıdan zor durumda olan ailelere doğrudan destek olma teklifi de polis taktikleri arasında yerini alır.

Şimdi bir ara bir ekip kurulmuştu. Bu ekip işte iddialarına göre emniyetin ve valiliğin oluşturduğu, bir psikolog, bir din adamı, doktor, bilmem kim, böyle on kişilik bir ekip oluşturmuşlardı. Yani valilikle emniyetin ortak oluşturduğu bir ekip. Bu ekibin tek işi, bizim ailelere, mesela çocuğu dağda, mesela çocuğu tutuklu, mesela çocuğu ilk kez üniversitede eyleme katılmış, bunları tespit ediyorlar ve tek tek bu aileleri dolaşıyorlar. Önerileri; bir, çocuğunu ikna et dağdan gelsin, iki, çocuğunu cezaevinde ikna et pişmanlık yasasından yararlansın, üç, çocuğun üniversitede eylemlere katılıyor, işte yeni kazanıp gitmiştir, ikna et katılmasın. Peki karşılığında ne öneriyor ailelere? Bunları yaparsan paraya mı ihtiyacın var, para verelim, iş mi istiyorsunuz, iş verelim. Onun dışında başka ne seçenek sunmuşlardı? İş, para, bir şey daha vardı. Bu, ben dernek başkanıyken bizzat tutuklu ailemizin şikâyet olarak bize ilettiği, yansıttığı bir durumdu. (...) Çok cazip tekliflerle gidiyorlar. İnsanlar çok yoksul, hepsinin işe ihtiyacı var, hepsinin paraya ihtiyacı var, hepsinin bir sürü bir şeye ihtiyacı var. Hepsi de kaygı duyuyor, aman biri gitsin, bari öbürü gitmesin. Bu sonuçta çok insani bir şeydir. İlk başta mesela bizim bundan haberimiz yoktu, aileler gelip şikâyet edince haberimiz oldu. Kovan aileler, reddeden aileler geldi, tabi onlar şikâyet etti. Yani kadın geldiğinde "ben içeri almadım ve kovdum, benim oğlumun itirafçı olmasını benden nasıl isteyebilirsiniz" demiş ve kovmuş. (*Mülakat*, kadın, 51 yaş, 5 Kasım 2014, Adana).

Toplumsal baskı ve ekonomik tehdidin işlemediği durumlarda ise korkutma stratejisi devreye girer.

Hüseyin Avni Coş dönemi zaten biliniyor; "o çocukları gerekirse biz ailelerinden alırız" diyordu, yani halkı tehdit eden, aileleri tehdit eden bir yaklaşım içerisindeydi. Emniyet müdürleri yine aynı şekilde etkili oluyor. Tutuklamalar olsun, gözaltılar... 16 yaşında, 15 yaşındaki çocukları gelip gece yarısı alıyorlar. O çocuğun psikolojisi... Hani uykudan uyanıp polisi birden karşısında görünce o çocuklar ne oldum diye bayağı şaşırıyorlar. Mesela benim yeğenim hakkında da işte eylemlere

katılmış diyorlar, mahalledeki eylemlere. Resimler gösteriyor ağzı kapalı, sadece saçlar görünüyor. İşte diyor bu senin saçındır. 13 yaşındaydı o zaman. İşte bu senin saçındır, kumraldır falan. Ee tamam da bir sürü kumral çocuk var yani ve her şey olduğunda annesini, babasını arıyorlar. Diyar dışarıya çıkmasın diyorlar. Eğer bu sefer de görürsek alacağız. Yani aileyi de tehdit ediyor orada. Zaten çocuğun psikolojisini de alt üst ediyorlar. Mesela amcamın oğlunu aldılar. 16 yaşında bu sene. Geçen gelip evden götürdüler. Ya çocuk tabi uyandığında şey oldu, yani bu ne dedi. Saat 05.00'te polisler evin içini doldurmuş, her tarafı arıyor. Annesi, babası da tamam siz gidin, çocuk uyansın sabah kahvaltısını yapsın, biz getireceğiz diyor. Hayır biz şimdi götüreceğiz. Haliyle o çocuğun psikolojisi... ve o çocuktan devleti sevmesini ya da polisi sevmesini bekleyemezsin yani. Bende o 80 döneminde babam gözaltına alınırken yaşadıklarımın hâlâ etkisi nasıl oluyorsa, bir de düşün ki o çocuk yaştaki birini gözaltına alırken... Bir şey yapmasına gerek yok, işkenceye falan gerek yok. O görüntü yetiyor. Bir insanın psikolojisini bozmak ya da bir düşman yaratmak için yetiyor yani. (*Mülakat*, kadın, 39 yaş, 5 Kasım 2014, Adana)

Özetle, Türkiye gibi ülkelerde aile baskının önemli bir aracı ve öznesi haline gelir. Yani devlet baskı ve şiddeti aile dolayımından geçmektedir. Ancak, aşağıdaki satırlarda görüleceği gibi, şiddetin aile dolayımından geçmediği durumlar da mevcuttur.

Polisin şiddet repertuvarı

Eylemlere polis müdahalesi bir kararın (emniyet müdürü, vali, vs.) sonucudur, buna karşılık eylemlere müdahale olmaması bir karar alınmasını gerektirmez; olağan seyirdir. Nihayetinde, polis şiddet kullanarak (ya da kullanmayarak) siyasete etki eder ve onu dönüştürür (Jobard, 2012: 27). Yapılan araştırmalar, eylemlerde polis şiddeti ile dört tür değişken arasında korelasyon olduğunu ortaya koyuyor: kişisel (yaş, cinsiyet, etnik köken, vs.), yönetsel (polis birimi, meslek içi eğitimi, mes-

leki bilgisi, vs.), bağlamsal (kentin büyüklüğü, sosyoekonomik özellikleri, vs.) ve durumsal (çatışmanın seyri) değişkenler (Jobard, 2012: 159). Ayrıca, farklı etnik grupların bir arada yaşadığı ya da yoğun göç alan ülkelerde polisin göçmenlere ve etnik azınlıklara karşı "ırkçı/ayrımcı" davranışlar sergilediği yönündeki bulgular oldukça yaygın (Fassin, 2011).

Söz konusu değişkenlerle niteliği belirlenen polis şiddeti, Türkiye örneğinde sıklıkla kin ve nefret ile beslenir. Polis bu duygularla karşısındakini insan, hatta canlı olarak görmez; karşısındaki adeta yok edilmesi gereken bir düşmandır. Peki, polislerin aldıkları eğitim ve ait oldukları toplumsal çevre üzerinden yapılan analizler (Uysal, 2012a) bu şiddeti açıklamaya yetiyor mu? Bu kin ve nefretin kökeni polislerin *habitus*una mı dayanıyor? Bu kin, nefret ve düşmanlığı nasıl açıklayabiliriz? Yukarıda sözünü ettiğimiz faktörlerin bileşimi polisin eylemcilere bakışını ve onlar karşısındaki davranışlarını belirler.

Polisin şiddet repertuvarı çok farklı şiddet biçimlerini bünyesinde barındırır. Şiddetin sembolik biçimleri ile görünmeyen biçimleri de olmakla birlikte, bu satırlar daha çok fiziki şiddeti merkezine almaktadır. Bu bağlamda şiddet biçimleri fiziki şiddetten, gaz ve silah kullanımına kadar uzanır. Hangi şiddet biçimlerinin ne ölçüde kullanılacağını ise eylemin mekânı, eyleyenlerin toplumsal profili, siyasal konjonktür, eylemde görev alan birim(ler)in özellikleri belirler.

> Merkezde yapılan etkinliklere çok korkunç bir saldırı oldu bir dönem. 2009 öncesi, yani hem devlet saldırdı hem siviller saldırdı. Çünkü burada kırsal kesim üzerinden bir MHP kitlesi de var. Yani bizim kadınlar mesela saçlarından sürüklendi, tekmelendi, gazlandı herşey yapıldı şiddet anlamında. BDP binası basıldı, binada insanlar odalara kapatıldı, gaz sıkıldı üstlerine. Dayak atıldı. Üç kat sürüklenerek aşağıya indirildi. Yani merkezde yapılan eylemlere korkunç bir şiddet uygulandı bir dönem. Gözaltı ve tutuklamalar hariç. O da başka bir boyutu. Gözaltında işkenceler... Yoğun baskının kendisi biraz çepere çekti eylemleri. (*Mülakat*, kadın, 51 yaş, 5 Kasım 2014, Adana)

Sıkıntısı olmayan arkadaşlarla 20 kişi yaptığımız bir eylemdi. Biz bir tane otobüs ayarladık. Gizli gizli... Patriotların geleceğini duyduk, bindik otobüse gittik İncirlik'e. Sonra işte gittik İncirlik'in önüne kadar. Yakın bir yerinde indik. Otobüs sıkıntı yaşamasın diye gitti tabi. Pankart açtık yürüdük İncirlik'e kadar. İncirlik kasabasının önüne geldik. Şimdi bizim amacımız İncirlik'in, yani o kasabanın içinde basın açıklaması yapmak. İncirlik kasabasının önüne geldiğimizde bizi içeriye almadılar. (...) Biz gireceğiz dedik, burada basın açıklamamızı, basın bildirimizi okuyacağız ve çıkacağız. Bu kadar, bunun ötesi yok. Bize giremezsin dedi amirleri. (...) Önümüzde siviller, arkasında Çevik Kuvvet, arkasında özel güvenlik, arkasında Amerikan askeri. Biz barikatları yıktık. Sivili dağıttık, Çevik'i dağıttık, işte en son Özel Harekâta yakalandık... (gülmeler) Ama duyurduk da. Mesela o gün hayatımda gördüğüm en baskıcı gözaltıydı. Bizi gözaltına alıyorlar, ama nasıl alıyorlar? Yani öyle böyle değil. Ya sanki ulan ne yapmışız? Biz cumhurbaşkanının köşküne mi girmeye çalışmışız? Ne kadar vurdular yani. Ters kelepçe vurmuşlar, benim hastane raporum var, işte kolum çıktı, kolum kesildi ters kelepçeden kaynaklı. Yatırdılar ikimizi, yani benim de Gökhan diye bir arkadaşım vardı, herkesi bindirene kadar bizi otobüslerin etrafında dolaştırdılar döve döve. Vura vura dolaştırdılar. Küfür ediyor vuruyor, küfür ediyor vuruyor, küfür ediyor vuruyor. Sonra ikimizi ayrı otobüse aldılar, sonra üstümüze bir de biber gazı sıktılar, gözlerimize falan otobüsün içerisinde. Sonra gittik işte adli tıpa. Tabi morluk her tarafımızda. Kolum kesildi, işte 3 saat hastanede kaldım falan. Sonra işte adli tıptan rapor aldık. Oradan geldik TEM bizi aldı. Terörle Mücadeleye götürdüler bizi... (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

İz bırakan eylem, başbakanlığın önüne kendimi ve diğer iki arkadaşımı zincirlememiz eylemi oldu. Şöyle ki, o sene YGS'de şifre skandalı ortaya çıktı. Bizim de buna karşılık, o zaman Liseli Genç Umut'ta mücadele yürütüyordum, bir lise örgütü

olarak, lisede demokratik lise mücadelesi veren bir örgüt olarak, bir şey yapmamız gerekiyordu ve bu şifre skandalını duyurmamız gerekiyordu. Oturduk karar aldık, 18 yaşından büyük üç tane arkadaş, içlerinden biri de bendim, yani sayısının azlığı aslında ondan kaynaklı, başka bir şey yok. Üç arkadaş başbakanlığın önüne gittik, kendimizi zincirledik. Ben başbakanlığın B kapısına kadar gittim, ilk bu şeylerin giriş kapısı, normalde televizyonlarda filan görülen, bakanların filan girdiği kapı. Onun biraz daha gerisinde bir yolun girişi olan kapı var, oraya zincirledim. Arkadaşlar normal korkuluklara zincirlediler. Onun kararını da biz yine oturduk, birlikte aldık. Tek kıstas işte orada 18 yaşını geçip geçmeme durumuydu. Onun dışında daha da kalabalık olabilirdi. Bize başbakanlığın korumaları müdahale etti. Başbakanlığın korumaları da bildiğiniz üzere polisler ama onun üstüne yaklaşık iki buçuk üç yıl, biz bunların hepsini orada öğrendik (gülme), eğitim alıyorlar. Yakın dövüş, işte hayatta kalma falan filan gibi böyle bir sürü anlattılar, aklımda kalan bunlar. Aslında robot gibiler. Zaten 2 metre 10 santimin altındakileri almıyorlarmış, öyle bir kıstasları varmış. Yani bize çok şey yaptılar, nasıl diyeyim mesela diğer iki arkadaşı kulübede yaşlı bir tane polis memuru, resmi kıyafetli bir polis memuru, kulübede demir kesme makası varmış, diğer iki arkadaşı kesti. Beni kesmeyi unuttular öylece sökmeye çalıştılar (gülme). Zincirle birlikte, daha doğrusu direkle birlikte, kamera direğiyle birlikte sökmeye çalıştılar. O sürede de bir yandan ajite çekiyordum, bir yandan slogan atıyordum, arkadaşlar da yine. Benim ağzımı kapatmaya çalışırken sıkmaktan gözümün altına doğru ince böyle, gözümün altından dudağıma doğru ince bir kan oturdu böyle sıkarken, ağzımı kapatırken. Sonra içeride de baya dövdüler bizi, baya ama. Ben hayatımda öyle dayak yediğimi hatırlamıyorum. Yere vuruyorlardı, duvara vuruyorlardı sonra kaldırıp, sonra tekrar yere vuruyorlardı. Biz arkadaşımla orada bir şey denedik, gerçekten doğruymuş. Arkadaşlar komut sistemiyle çalıştığı için deneyelim dedik. Biz daha önce de bunun geyiğini yapıyorduk. Çevik Kuvvet'te de var aynı şey, hani dur deyince bir an-

da duruyorlar, afallıyorlar filan. Emrin nereden geldiği önemli değil. Ses tonu değil, sesin geliş şekli ve ne söylediği önemli. Tam arkadaşı duvara vuracaktı, ben bir anda dur, diye bağırdım, durdu, arkadaşı duvara vuramadı, böyle birden şey oldu. Sonra ben gülümsedim, gülümseyince olayı anladı ve bir daha dövdüler bizi. Mesela ayağıyla filan suratımıza bastılar yere. Biz hâlâ sırıtıyorduk, gülüyorduk, bize küfrediyorlardı. Genellikle cinsiyetçi küfürler edilen bir ortamdı. (*Mülakat*, erkek, 24 yaş, 7 Kasım 2014, Adana)

Otoriter sistemlerde aktivist olmak, protestocu olmak, aynı zamanda devlet şiddeti ve baskısı ile yüzleşmek demek. Coplanmaktan gözaltına, işkenceden cezaevine, devlet baskısı/şiddeti siyasi aktivistlerin yaşamının merkezinde yer alır ve aktivizmin bedel ve risklerini artırır. Bunun sonucunda, belki de paradoksal bir biçimde, baskı ve şiddet siyasal angajmanın protestocuların yaşamındaki yerini daha da merkezi hale getirir (Larzillière, 2013: 117).

> 31 Mayıs 2011 Hopa eylemi. Dediğin gibi fiziki olarak da doğrudan somut iz bırakan eylem benim açımdan (Sessizlik). (...) Hopa'ya Tayyip Erdoğan gitmiş, eylem olmuş, Metin Lokumcu kalp krizi geçirmiş ve hastaneye kaldırılmış. (...) Muazzam bir öfke, bir taraftan uzun zamandır Ankara'da sağlanmayan bir kitlesellik, AKP il binasının önüne kadar geldik. Çelenk bırakılacaktı, ama o gün her zamankinden daha sıkı bir güvenlik önlemi söz konusu. İşte panzer, TOMA, Çevik Kuvvet ve hepsi çok öfkeliler zaten, sataşmalar oluyor. Ankara Emniyeti'nin normalde uzlaşmacı bir yapısı vardır. Mesela mahkemede bile böyle ifade etmişlerdi: "(X) hanımla biz her zaman eylemlerde görüşürüz, kendisi aslında çok saygı duyduğumuz bir insandır, biz böyle bir şeyin yaşanmasını hiç istemezdik" falan. Bu üslup yoktu kesinlikle. "Yok, buraya kadar. Bu saatten sonra demokrasi bitti" dediler. Yani Tayyip Erdoğan orada nasıl "eşkıyalar!" diye bağırıyorsa, onun prototipini biz emniyet vesilesiyle gördük. Bunlar bugün saldıracaklar dedik. Burada başka bir şey var. Biz de demokratik hakkımızı

savunacağız, bu çelenk buraya bırakılacak. Yani AKP'nin önüne bırakılacak. "Bu kadar koruduğunuz şey ne, bir katili mi koruyorsunuz siz" dedik. Yan tarafta Çevik Kuvvet var, işte panzerlerin filan sıralandığı yerin yanında. Ve gerçekten daha yani yaklaşık bir 100 metre var AKP binasına, onun, o mesafe öncesinde kurulmuş bir güvenlik önlemi filan. Biz işte demokratik hakkımızı engelliyorlardan bahsediyoruz sürekli. Yan tarafta da Çevik Kuvvet bize sataşıyor. "Birazdan göreceksiniz eşkıyalar" tarzında sataşmalar oluyor. Tam o sırada bir anda ortalık bir gaz bulutuna döndü. Ben de kendimi bir panzere çıkarak ifade etmeye çalıştım. (...) Biraz öfkeydi yani "siz kimsiniz?" gibi bir öfkeydi. Ve öyle bir tepkiyle panzere çıktım. Tabi ki çok afalladılar. Karşı karşıya olsak saldıracak olan, fiziki tepki gösterecek olan polisler ne yapacağını şaşırdılar, afalladılar, sadece baktılar mesela. Orada hatta sözlü şeyler geçti, işte "Ne bakıyorsunuz, siz hepiniz katilsiniz, ne yaptığınızı biliyor musunuz, siz neyi koruyorsunuz, Tayyip Erdoğan yüzünden Hopa'da bir insan katledildi bunu biliyor musunuz?" falan dedim. Bir tanesi orada "biz mi öldürdük sanki?" dedi. Ben de "sizin arkadaşlarınız öldürdü" diye tepki verdim. "Çünkü Tayyip Erdoğan öyle istedi" dedim. Sonra oradan bir arkadaş beni aldı, koşarak ilerledik. Tabi arkamızdan da Çevik Kuvvet geliyor. Kızılay'a geldik biz orada o toplulukla. Kızılay'a da uzun zaman sonra o vesileyle girildi. Sonra etrafımızda sivil polisler, yan taraftaki köşedeki büfelerden bize böyle şey atmaya başladılar... Taş atıyorlar, soda şişesi atıyorlar. Biz epey bir sıkıştırıldık orada. Arkadan da Çevik Kuvvet olanca öfkesiyle koşmaya başladı. Biz de koşmaya başladık Kızılay'dan Demirtepe yönüne doğru. Beni görünce de zaten işte çevik amiri miydi neydi artık bilmiyorum, "işte orada, orada" dedi. Ben dedim ki tamam gözaltına alınılacak, daha fazla kaçamam, bir de nefes nefese kalmışım zaten. Bir tane çam ağacı vardı böyle, onun arkasında durakaldım, nefes nefese kaldım böyle. Artık gözaltı yaparlar filan diye düşünüyorum, bir de gözaltına da alışkınım, alacaklar, götürecekler diye böyle. O sırada önce sivil polisler, böyle elinde

sopa mı vardı ne vardı hatırlamıyorum, böyle bir vurdu ben yere yığıldım zaten. Arkasından Çevik Kuvvet... İşte arkadaşlar saymışlar görüntülerde 46 tane Çevik Kuvvet üzerimden geçmiş. O sırada yanımda bir tane üniversiteli genç var, o beni korumaya çalışıyor, bana vurdukça onlar üzerime yatıyor. Ben ona "kaç kaç" diyorum. Kaçmıyor o da sonra işte bir kamera geldi o ara, polis kamerası. Beni bir ayağa kaldırdılar, çektiler, işte "Panzere niye çıktın?" diye sordular. Ben böyle "Ne diyorsunuz siz ya?" diye ama yarı baygın da bir haldeyim. Kameraman bir tane suratıma vurdu. Anlamıyorum ama ne oluyor orada. Gözaltına alındım zannediyorum ama gözaltı değil. Böyle bir orada sanki küçük bir mahkeme kurulmuş gibiydi, ama polisin kendi hesabını gördüğü bir mahkemeydi o. Orada onlar bir kendi hesaplarını gördüler yani. Arkasından işte Çevik Kuvvete devrettiler beni. Onlar aldılar duvara yapıştırdılar, böyle birkaç defa. Onlar alıyorlar, duvara atıyorlar ben yere düşüyorum, tekrar aynısı ve en son "alın götürün bunu" dediler. İki tane çevik koluma girdi ve sürüklüyorlar beni. Ama "ayağa kalk" diyor bana, diyorum ki "kalkamıyorum, bacağıma bir şey oldu galiba, basamıyorum yere". "Yürü dedik sana, yürüsene!" "Ya basamıyorum, bacağımda bir sıkıntı var". Refüjde böyle kaldım. Sonra bir tanesi "bırak, gidelim" dedi. "Nasıl bırakayım, bacağımda bir şey var diyor". "Oğlum başımıza bela mı alacağız, bırak işte". Ben de orada saf saf "bir ambulans çağırın bari" diyorum. "Ambulans gelecek birazdan, tamam mı?" diyor bir tanesi. Diğeri geliyor, "Yürü yürü hadi, ne bekliyorsun hâlâ?" O bir kararsız kaldı, götürsem mi, gözaltına alsam mı, bıraksam mı, ambulansı mı beklesem bir orada kendi kendine bir vicdan muhasebesi de yaptı anlaşılan. Ama bıraktı. Sonra bir kadın geldi, yaşlı bir adam geldi, birileri daha varmış, onları sonra hastane ziyaretlerinde tanıdım. İşte beni aldılar, yola, kaldırıma doğru götürdüler, yatırdılar yere tekrar. Hastaneye götürmelerini istedim, ambulans çağıracaklardı, ambulans çağırmayın dedim. Taksiye bindirin hemen diye, çünkü ambulansla da niyeyse orada bir gözaltı yapılabileceği fikrine kapıldım. İşte bindim, hasta-

neye gittik, hastanede hemen doktorlar müdahale ettiler. Tabi bu arada bütün vücudum morluk içinde yani mor her tarafı. (...) O ara bir tane doktor kulağıma eğildi, "(X) sakin ol" dedi. "Felç tehlikesi geçiriyorsun şu an". Öyle deyince kendimi tamamen doktorlara teslim ettim. Ondan sonraki süreç 6 aylık bir hiç yürüyememe, uzun iki yıl süren neredeyse fizik tedavi süreci ve onun sonrasında da aslında şu an eylemlerde de eskisi kadar aktif değilim yani, öyle diyebilirim... (*Mülakat*, kadın, 32 yaş, 20 Kasım 2014, Ankara)

Mülakat kesitinde de görüldüğü gibi, bazı dönemlerde polisin demokrasi ve insan hakları karşıtlığı daha fazla söze dökülür. Öyle ki, polis bir ülkedeki siyasal rejimin ne olacağına dair söz söyleme yetkisini dahi kendisinde bulmaktadır: "demokrasi bitti!" Zira demokrasi 'bahşedilen' bir şey olarak algılanmakta ve bazı durumlarda polis artık 'demokrasi bahşetmek' istememektedir. Polisler ile göstericilerin farklı dünya görüşleri de sokakta karşı karşıya gelir. Özünde polis ve eylemci ilişkisi her şeyden önce siyasal bir çatışma üzerine inşa olur. Nihayetinde eylemcilerle polisi birbirinden ayıran sadece toplumsal profilleri değil, daha ziyade karşıt siyasallaşma biçimleridir (Traugott, 1985).

Eylemcileri kategorize ederek denetleme ve marjinalleştirme

Polis eylemcileri çeşitli kategorilere ayırır ve bu kategorilere göre farklı denetim biçimlerini uygular. Aslında bu kategorileştirmenin kendisi de bir denetim biçimi. Kategorileştirmeler farklı düzeylerde karşımıza çıkar. Bir yandan eylemi düzenleyen gruplar bir bütün olarak "iyi ve kötü" gösterici diye tasnif edilirken, diğer yandan da aynı eyleme katılanlar arasında sınıflandırmalar yapılır. Aynı eyleme katılanlar arasında yapılan ayrımlar ve eylemcilerin bir kısmını diğerleri ile karşı karşıya getirme, devletin güvenlik güçlerinin eylemleri bölerek yönetme taktiklerindendir.

TABLO 81
Örgütlere ve Toplumsal Kesimlere Göre Olaylı Eylemlerin Dağılımı (1994-2000)

Örgütler	*Eylem sayıları*	*Olaylı eylemler (S)*	*Olaylı eylemler (%)*
İllegal örgütler	137	95	69
Faili meçhul	684	331	48
İslâmi/İslâmcı gruplar	181	75	41
Öğrenciler	1.029	208	20
İnsan hakları örgütleri (İHD, TAYAD, kayıp yakınları, vs.)	1.046	118	11
Siyasal partiler	2.588	213	8
Sendikalar	5.962	220	4

Kaynak: Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivleri (1994-2000).

Yukarıdaki tablonun da gösterdiği üzere, güvenlik güçleri 1990'lı yıllarda en çok yasadışı örgütlerin, İslâmi grupların ve öğrencilerin eylemlerine müdahale etmekte idi. Siyasi partilerin eylemlerinin % 8'ine müdahale etmekle birlikte, bu oran örneğin Kürt siyasal hareketinin partileri için (HADEP, vs.) % 14'tü. Bu yıllarda polisin yasadışı, daha doğru bir ifade ile bildirimsiz eylemlerin % 11'ine müdahale ettiği düşünüldüğünde, bu oran Kürt siyasal hareketi için ortalamanın üzerinde. Peki, bu tabloda 2000'li yıllarda nasıl bir değişim oldu? Polis müdahalesine maruz kalan örgütler ve toplumsal kesimler süreklilik mi gösteriyor, yoksa bazı gruplar iktidarın değişmesi ile hedef olmaktan çıkmış mıdır? İkinci Bölüm'de kullandığımız "Olaylı eylemlerin örgütlere ve eylemlerdeki gözaltı sayılarına göre dağılımı" tablosu bize 1990'lardaki durumun tamamen değiştiğini gösteriyor. Bu değişimde en çok dikkat çeken, doksanlı yıllarda olaylı eylemler içinde önemli payı olan İslâmi grupların 2000'li yıllarda bu tablodan tamamen silinmiş olması. Polis bu dönemde en çok dernek tipi örgütlerin eylemlerine müdahale etti (220 müdahale). Bu tabloda öğrencilerin önemli bir payı var (112 müdahale). Öğrencileri, tutuklu ve kayıp yakınlarının dernekleri ile insan hakları dernekleri izledi (77 müdahale). Dernekleri ise sol partiler takip etti (192 müdahale). Sol

parti kategorisi içinde de Kürt siyasal hareketinin partilerinin ön plana çıktığı görülür. Polisin gözaltı uygulamasını en çok sol partilerde yaptığını da not düşelim. Zira aşağıdaki mülakat kesiti de buna işaret ediyor.

> [...] Hatip Dicle'yi, onların birçoğunu veto etmişlerdi hatırlarsınız. Burada Basmane'de bir çağrı olmuştu. Gittik Basmane'deki çağrıya, 70, 80 kişiyiz. Yüzlerce polis etrafımızı sardı. O zaman da İzmir'e milletvekilleri gelmişti Mehmet Tarhan ve İlker Avcı, Cavit Abi de oradaydı. Dört beş saat orada kaldık. Ablukayı açmaya çalışıyoruz, polis gazla cevap veriyor. Hatta hatırlıyorum ÖDP'yi veto etmişlerdi o zaman. ÖDP'li arkadaşlar da gelmişlerdi. Onları da gözaltına almışlardı. Bize yürüme izni verdiler, biz de dedik ki "ÖDP'lileri bırakmazsanız yürümeyeceğiz". Bu sefer onların bırakılmalarını bekledik. Nihayetinde Agora'daki çözüm çadırına gitmiştik. O çadıra gece geç saatlerde polis müdahale etti. Ardından bir operasyon yapıldı. Şimdi SDP'li A.E. aynı zamanda üniversiteden de arkadaşım, on yıl hapis cezası aldı. Yurtsever arkadaşlardan aynı cezaları alan arkadaşlar oldu. O eylem benim bu kadar gerilime ciddi ciddi girdiğim ilk eylemdi. İzmir'de polisin sıradan başka eylemlere yaptığı müdahalelerle, Kürtlere yaptığı müdahale aynı olmuyordu. O gün çok kötüydü gerçekten. Yaşlı teyzeleri yerlerde sürüklediklerini görmüştüm. Çadırları yakmışlardı. Savaş alanına döndü Agora'dan Kadifekale'ye kadar. Hâlâ daha unutamam. Sonradan bıraktığı izleri de unutamıyorum. A.E.'nin hâlâ cezaevinde olması, başka arkadaşların yurtsever arkadaşların cezaevinde olması, birçok insana dava açıldı, erteleme cezaları aldılar. (*Mülakat*, erkek, 23 yaş, 5 Ağustos 2014, İzmir)

Her ne kadar polis şiddeti herkesi hedef alabilir anlamında bir keyfiyet, belirsizlik ve tutarsızlık içerse de, polis eylemciler (ve eylemler) arasında görece bir ayrım yaparak, onları "iyi" ve "kötü" göstericiler olarak tasnif eder. Özellikle öğrenciler ve Kürtler polis nezdindeki bu "ayrıcalıklı" gruplar içerisinde yerini alır.

Buna karşılık, iyi ve kötü gösterici ayrımı polisin göstericilere dair yaptığı tek tasnif değil. Grup ve örgütlerden değil, bireyden yola çıkarak da sınıflandırmalar yapar. Bireylerin topluluk içindeki angajman düzeylerine göre polis eylemcileri aşağıdaki şekliyle sınıflandırmaktadır:

Profesyonel kışkırtıcılar: Eylemi başlatmak ve sürdürmekle görevli olanlar.

Atılganlar: Sonuçlarını düşünmeden, sadece hareket içindeki kariyerlerini sürdürmek için hareket eden irrasyonel kişiler.

Tesir altında kalanlar: Eylemi başlatacak cesareti olmayan ancak atılganların tesiri altında kolayca kalabilen kişiler.

İhtiyatlılar: Kışkırtıcılar tarafından başlatılan eyleme katılmaya hazır ancak atılganlar gibi inisiyatif almayan kişiler.

Destekleyiciler: Eyleme doğrudan katılmayan, ancak başka kişileri eyleme katılma konusunda ikna etmeye çalışan sempatizanlar.

Seyirciler: Eyleme ilgiyle bakarak eylemcilere moral desteği verenler (*Dosya: Toplumsal Olaylar...* tarih?: 8).

Polis her ne kadar bu tür tasnifler yapsa da, eylem alanında bu tasniflerin anlamı büyük ölçüde kaybolmaktadır. Özellikle polis müdahalesi olduğunda, eylem alanındaki herkes şiddete maruz kalabilir. Bu açıdan bakıldığında, her ne kadar siyasal ve toplumsal gruplar düzeyinde bir kategorileştirme olsa da, polis şiddetinin eylem alanında *tesadüfi* nitelikte olduğunu söylemek yanlış olmaz. Zira şiddet Türkiye sokaklarında, eylemcinin bizzat polis tarafından yargılanması ve cezalandırılması anlamına gelir.

Ceza infaz kurumu olarak polis

Eylemlerde görev alan polislerin eylemcileri dağıtmak ve yakalamaktan ziyade, onlara zarar verme, yaralama, sakatlama ve hatta yok etmeye yönelik tutumları son yıllarda daha görünür hale geldi. Polis, eylem düzenleyerek ve eyleme katılarak suç işlediğini düşündüğü eylemcilerin cezasını "olay yerinde" bizzat kendisi "kesmek" istiyor; cezalandırmayı ertelemek, başka-

sına devretmek istemiyor. Protestocuyu yargıya teslim etmeyi ise adeta protestocuya verilmiş bir ödül, bir kurtuluş gibi algılıyor. Bu cezalandırma dürtüsüyle karşısındaki "düşmanı" yok etmeye, yok edemiyorsa en azından sakat bırakmaya odaklanmış durumda. Bu nedenle tekmelerini ya da copunu savururken eylemcinin en çok kafasını, gözünü, belini, diz kapağını hedef alıyor. Bu davranışlar eylemciyi kör edebilecek, yürüyemez hale getirebilecek ya da beyin kanamasından öldürebilecek nitelikte.[33] Polislerin zaten yakaladıkları eylemcileri tekmelemeyi –sakat kalmalarına yol açacak vücut bölgelerine vurarak– sürdürmesi, sadece cop ya da sopanın bile yeterli görülmeyip çivili sopalar kullanılması, eylemcinin gözüne sivri cisim batırma gibi uygulamalar ancak eylemciler karşısında duyulan kin, nefret ve düşmanlık duygularıyla açıklanabilecek polis pratikleri olarak karşımıza çıkar. Bu aynı zamanda kendisinden farklı olana tahammülsüzlüktür.

Söz konusu polis şiddeti pratikleri insan bedenini merkeze alır ve bu yönüyle işkence özellikleri gösterir. Zaten yaşamı son bulmuş kişinin bedeninin panzer arkasında sürüklenmesi Ortaçağ'ın cezalandırma biçimlerini andırır biçimde bedenin teşhir edilerek cezanın infaz edilmesidir; ama aynı zamanda, geride kalanlara gözdağı verilerek cezalandırmanın kapsamının genişletilmesine de yöneliktir. İnsan bedeni odaklı bu cezalandırma cinsiyetçi öğeler de içerir. Kadının saçı –köklemek istercesine çekme–, erkeğin cinsel organına tekme atma, cinsiyetçi küfürler ve taciz, vs. muhafazakâr ortamlarda yetişmiş polislerin "cinsellik bakımından özgür ve dolayısıyla da ahlâksız addettikleri" eylemcileri cezalandırma biçimleri olarak karşımıza çıkar.

Eylem alanında görev yapan polislerin önemli bir bölümü, bu davranışları karşısında ceza almayacağını düşünür; cezasızlıkla ödüllendirileceğinden çoğu defa emindir. Bu durum da daha pervasız davranmalarına neden olur. Hem yaptığımız mülakatlar hem de başka tanıklıklar polisin eylem alanında bir

33 Çok çeşitli darp örnekleri için bu kitapta alıntıladığım ve bizzat TÜBİTAK araştırma projesi çerçevesinde yaptığımız mülakatlar dışında ayrıca bkz. (Kologlu ve diğerleri, 2015).

"***muktedir***" gibi hareket ettiğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Kendisini muktedir olarak görmenin bir sonucu olarak da polisler hem yetkilerinde hem de kullanacağı şiddet repertuvarında herhangi bir sınır tanımaz. Böyle bir bakış açısının sonucunda polisin hukukla ilişkisi hem bir güvensizlik hem de bir güven ilişkisi olarak karşımıza çıkar. Güvensizlik, eylemcilerin yeterince ve hak ettikleri ölçüde cezalandırılacağına dair inançlarının zayıf olmasından; güven ise, protestocuları öldürseler bile cezalandırılmayacaklarına dair inançlarından kaynağını alır. Eylemlerde görev alan polislerin tam bir muktedir gibi davranmasının temelinde merkezi iktidardan aldıkları güç kadar, hukukla kurdukları bu ilişki yatar.

> Adli tıpa gidene kadar ne yapıyorsa yapıyor sana. Ne bileyim copluyor, kafana vuruyor, kasıklarına tekme atıyor, kadınsan saçından sürüklüyor. Uzun saçlıysan saçından sürüklüyor. Kûpeni koparmaya çalışıyor. Ne bileyim yere yatırıyor kolunu kırmaya çalışıyor. Yani bu kol kırma çok şeydir, kelepçeyi vurduktan sonra kolu, iki kolunu kafana doğru eğerler. 2-3 defa çevirir, kırabilirse kırar o anda ya da bacağına bastırır sert şe-

Diyarbakır, 19 Nisan 2011 KCK davalarını protesto eylemi (Fotoğraf: İrfan Uçar).

kilde. O an ne yapabilirse yapar, çünkü o an suçlayabileceğin birisi yok. O bana bunu yaptı diyemiyorsun. Hepsinde kask var numarasını göremiyorsun o can havliyle. (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Polisin eylem alanındaki cezalandırmaya yönelik bu şiddeti hukukun bir bezdirme aracı olarak kullanılmadığı anlamına gelmez. Aksine, protestocular polis tarafından ayrı, hukuk tarafından ayrı cezalandırılmakta ya da yasa hükümlerine göre ceza almasa bile en azından bezdiriye maruz kalmaktadır. Protesto eylemine katılım birden fazla düzeyde yaptırıma maruz kalmaya neden olmakta, bu durum da sokağın bedelini meydan siyasetine soyunanlar için daha da ağırlaştırmaktadır.

Çok davam var. Zırt pırt dava açıyorlar. Her basın açıklamasına dava açıyor Mersin Emniyeti, öyle bir huyları var. Yıldırma politikası. Çok komik bir şey vardı. Üniversitede 8 Mart eylemi yaptık. Üniversite içerisinde ne trafiği ne yolu kapattık hiçbir şey. Bize gösteri yürüyüş kanunundan dava açtılar. Davamın günü de 8 Mart günüydü, sabah. Bir yandan adliye koridorunda bekliyoruz arkadaşlarla, bir yandan gül dağıtılıyor o gün adliyede 8 Mart kutlaması için. Ben de girdim hâkime dedim, ne çelişki bu? Hem 8 Mart'ı siz kutluyorsunuz hem biz kutluyoruz, eylem yapıyoruz diye bize dava açıyorsunuz. Düştü o dava, ama o davada bile terör örgütü üyesi olmaktan yargılandık biz kadınlar. İşte en ufak basın açıklamalarından 20-25 tane dava açıldı bana bugüne kadar. (*Mülakat*, kadın, 29 yaş, 9 Kasım 2014, Mersin)

Polisin bu taktik ve stratejilerinin mekânsal olarak bazı değişiklikler gösterdiğini de belirtmek gerekir. Bu mekân faktörü coğrafi olarak düşünülebileceği gibi –örneğin Batman ile İzmir'de farklılık göstermesi–, aynı kent içinde farklı alanlar biçiminde de tasavvur edilebilir – üniversite yerleşkesi, valilik önü, vs. Valinin ve emniyet müdürünün siyasal ve toplumsal profili ile mesleki bilgisi kentsel farklılaşmalara yol açabilir. Sokağın bir etkileşim alanı olması nedeniyle, o kentteki protestocu-

ların toplumsal ve siyasal özellikleri de bu strateji ve taktiklerin farklılaşmasını beraberinde getirebilir. Buna karşılık aynı kentte polisin "hassas" mekânlar olarak addettiği bazı yerlerde (valilik önü, AKP il/ilçe binalarının önü gibi) polis denetim ve baskısı sertleşebilmektedir. Adana'da valinin konutunun bulunduğu sokak, İzmir'de Konak Meydanı (valiliğin önünde konumlanır) ve Basmane Meydanı (AKP ilçe binasının önü) polisin hassas olarak addettiği mekânlar arasında sayılabilir.

> Valinin konutu civarına polis eylemcileri yaklaştırmıyor. Yani oradan yürünüyordu, orada bir iki de herhalde ufak çapta taşlamalar falan da olmuş. Orada polis olağanüstü bir hassasiyet gösterip o sokağa girmeyi bir müdahale nedeni olarak görüyor... Yani şimdi her yerden her yere yürüyebilirsiniz ama bu valinin evinin olduğu sokağa giremezsiniz gibi bir şeyi ben... Her şey serbest sadece valinin sokağına girmeyin gibi. O da küçük bir sokak aslında, girilesi bir yer de değil; valinin evinin olduğu sokak. Artık rahatsız oluyor herhalde sesten, gürültüden... (*Mülakat*, erkek, 43 yaş, 28 Kasım 2013, Adana)

Öğrencilerle gerçekleştirdiğimiz mülakatlar ve katılımcı gözlemlerimiz bize üniversite yerleşkelerinin de bu kapsamda yer aldığını gösterdi. Bu durum elbette polisin protestocu öğrenciye dair yaklaşımıyla da yakından bağlantılı. Yani mekân aktörlerle bağlantılı olarak tasavvur edilir.

> Okulumuzda olan eylemlerin hepsine katıldım. Buna karşı polisin şiddeti, gözaltı, haksız müdahalesi, polisin küfrü, şiddeti aşırı, çok fazla oluyor okulda. Örneğin geçen "Halepçe Katliamı"nda olmuştu. Biz basın açıklaması yaparak demokratik hakkımızı kullanmak istedik. Okul içinde, Dokuz Eylül Üniversitesi Kampüsü'nde gerçekleşti bu eylem. Polisin çok fazla şiddet kullanması, hatta kısa mesafede plastik mermi kullanması, birçok arkadaşımızın gözaltına alınması, Çevik Kuvvetin-sivillerin hakareti, küfürleri. Daha sonraki aşamada, bir ay sonra gibi, beni de kapının önünde gözaltına aldılar, bunu da söyleyeyim. Ya dışarda çok fazla kötü muamele görmü-

> yoruz, ama içerde sürekli bir baskı, taciz. Özellikle kampüsün içinde aşırı bir taciz vardır. Politik olan insanların hepsine yapılıyor, sadece bize değil. Ve ortamda çok sevilen arkadaşların üzerindeki baskıları çok fazla. Yani bunu ben kendim hissedebiliyorum. Yürüyemiyoruz, özellikle kadın arkadaşlarla birlikte yürüdüğümüz zaman çok iğrenç şeyleri vardı; göz tacizleri, yani korkutma psikolojisi. (*Mülakat*, erkek, öğrenci, 26 Haziran 2014, İzmir)

Tıpkı protestoculardaolduğu gibi, polisin (devletin güvenlik güçlerinin) de "kutsallaştırdığı" mekânlar söz konusu. Meydan siyaseti özünde söz konusu tarafların farklılaşan mekânlara dair taleplerinin/dayatmalarının çatıştığı bir siyaset tarzı; konjonktürel olarak güçlü konumda olanın mekânının ve sözünün geçerli olduğu bir çatışma siyasetidir (Tilly, 2008). Bu "çatışmanın" mutlaka açık, gözle görülebilir olması gerekmez. Meydan siyaseti doğası gereği çatışma üzerine kuruludur, ancak çoğu durumda bu örtük bir çatışmadır. Türkiye'de meydan siyasetinin başat özelliği, çatışmanın sıklıkla sıcak çatışma biçiminde seyretmesinde, hatta çoğu zaman polisin tek taraflı güç kullanımı ile yapılamamasında saklı. Sokağın bu özelliği, polisin meydan siyasetine müdahil olan, onu bizzat biçimlendiren ve dönüştüren bir aktör olduğunu bir defa daha ortaya koymaktadır. Protestocular polisin bu gücü karşısında tamamen aciz durumda değildir; ellerinde bazı "silahlar" bulundurur ve karşı stratejiler geliştirirler.

EYLEMCİLERİN GÖZÜYLE POLİS VE EYLEMCİLERİN KARŞI STRATEJİLERİ

Eylemcilerin polis algısı

Polisin düşman algısı üzerine kurulu bu eylem ve eylemci algısına karşılık protestocular genelde güvenlik güçlerini, özelde de polisi ve polis strateji ve pratiklerini nasıl algılamaktadır?

Koca'nın yukarıdaki satırlar boyunca sözünü ettiğimiz çalışmasına göre, göstericiler polisi "eğitimsiz", "hayatta başarılı olamamış" ve "cahil" kimseler olarak görmektedir.[1] Polisin önceki bölümde tartıştığımız eylemci algısına, böylece bir de eylemcilerin kendisini nasıl gördüğüne yönelik bu algıları eklenmektedir. Peki, gerçekte eylemciler polisi nasıl algılamaktadır? Polisin (ve Koca'nın yaptığı çalışmanın) bu düşüncesi protestocuların polise bakışını ne ölçüde yansıtmaktadır?

İlk olarak, mülakat yaptığımız protestocuların hiçbirinin polisle insani ilişkiler geliştirilebileceğine inanmadığını belirtelim. Polis eylemcilere göre homojen bir örgüt değil; birimler ve kuşaklar arasında önemli farklar mevcut. Sokağın müdavimleri polis birimleri arasındaki uygulamaya ilişkin farkların da çoğu kez bilincinde. Buna rağmen, tıpkı polisin eylemcileri topyekûn değerlendirmesi gibi, eylemciler de güvenlik güçlerini topyekûn düşman olarak algılar. Nadiren nüanslar oluşturulur.

1 Bununla birlikte çalışmada göstericilerle görüşmeler yapılmamıştır.

Güvenlik Şubeyle TEM arasında çok büyük farklar var. Aslında Güvenlik Şube biraz daha güler yüz. Terörle Mücadele biraz daha kötü yüz. Güvenlik Şubeye girdiğinde konuşabiliyorsun en azından. Yani meramını anlatabiliyorsun ya da meramını dinleyebiliyor. Çok ters de düşsen, karşı da gelsen insan olarak bakabiliyorsun. Ama Terörle Mücadele ya da TEM büroda böyle bakamıyorsun çünkü karşıdaki adamların davranışı insanca değil. Yani istediği gibi ağzını büzerek küfrediyor. İstediği gibi vurabiliyor ve "güzel" teknikleri var. Yani darp izi çıkmasın diye bir şeyler koyup ne bileyim kum torbası koyup yıldırmaya yönelik her şeyi yapıyorlar. Işığı kapatıyorlar, kamerayı kapatıyorlar, ne bileyim, yani içeride birçok şey dönüyor. Anlatınca dışarıdan çok bir şeyi olmuyor ama, işte bilmem nümeratörle fotoğraf çekiliyorsun, vücudunu kontrol ediyorlar, bir sürü fotoğraf çekiyorlar vesaire. Sonra çıkarken iki kişi koluna giriyor işte bunların özel kıyafetleriyle. Kafanı eğiyorlar üzerine çelik yelek giydiriyorlar falan. Sanki dersin ki cumhurbaşkanına suikast düzenledim ben. Ya bugün suikast düzenleyen ya da hırsız ve katillerin hiçbirine bu uygulama yapılmıyor. (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 8 Kasım 2014, Mersin)

Düşmanca tutum sergilemeyi, saldırıyı siviller, TEM'ciler ve Çevik Kuvvet yapıyor ve daha çok da yeni kuşak polisler bunu yapıyorlar. Çünkü onlar bir sınıf kimliği ile eğitiliyorlar. Diyelim ki bugün yaşı bizim yaşımızda olan polisler vardır, işte bu sivilde de vardır, istihbaratta da vardır, bunların birçoğu bir sınıf kini ile polis olmuş insanlar değillerdir, yani meslek edinmiştir. **İşsiz kalmıştır**, polis **olmuştur**, vs. şükredeni vardır. Askerden gelmiştir, polis olmuştur falan. Şimdiki polislerin % 99'u bir sınıf kini ile eğitiliyor. Bütün onlar için biz potansiyel düşmanız, yani ne olursa olsun düşmanız. Çeviği böyle davranıyor, çünkü onlar 20 yaşında, benim oğlum 28 yaşındadır. O velet 20 yaşında, ama nasıl bir öfke ile öç alırcasına yani öldürmek için vurduğuna tanık oluyorsun böyle. Ya da gencecik çocukları 3-4 tane çakal suratlının nasıl böyle paramparça edip yerlere serdiğini görüyorsun yani. Olağanüstü oran-

tısız bir şiddet uyguluyorlar. Bunun karşılığında ben de babayım, iki tane çocuğum var, binlerce devrimci de benim çocuğumdur. Onlara yapılan şiddet beni çılgına çeviriyor... (*Mülakat*, erkek, 55 yaş, 18 Şubat 2014, Ankara)

Ya hoplit sınıfı diyorum ben Çevik Kuvvete. Hoplit Yunan ordusunun böyle en aşağı sınıfıdır, yani piyade gibi. Çok polis olan arkadaşım oldu liseden. Yani üniversitede iş bulamadıkları için. Genç-Sen bunun için lazım, yani bu insanlar gidip polis olmasın diye lazım. Kimisiyle maçlarda kimisiyle eylemde karşılaşıyoruz. Maçlarda karşılaşırsak selamlaşıyoruz konuşuyoruz, eylemlerde karşılaşırsak diyalog kurmuyoruz.

Kayhan diye bir arkadaşım vardı lisede, kardeşimin de ismi Kayhan. Ben bir gün kardeşimi arayayım diye Kayhan'ı aramışım, farkettim. Çaldırıp kapatmış oldum. Hemen döndü bana. Benim de politik olduğumu biliyor, "ya Kaan bir şey mi var? Yardım edeyim sana" dedi. Öyle bi teklif olmuştu yani. Yanlışlıkla aramıştım Kayhan'ı, o da Çevik Kuvvetti o zaman. Arap dili edebiyatı okuyan Erzurum'da liseden bir arkadaşım vardı. Bir gün otobüste karşılaştık. O gördü beni geldi yanıma. "Ne o?" dedi, "bana selam vermiyorsun, polis olduğum için mi?" Yok oğlum dedim ne alakası var, görmedim. Yani öyle sitem edenler falan da oluyor. Yani Çevik Kuvvet biraz daha işsiz güçsüz kaldığı için, hani ekmek parası için polis olanlar. Çoğunun da zaten politik insanlar olduğunu düşünmüyorum, örgütlenmesi gereken insanlar olduğunu düşünüyorum. Emniyet camiasında en çok çalışan, mobbinge en çok maruz kalan kitlenin Çevik Kuvvet polisi olduğunu düşünüyorum. Ama Terörle Mücadelede, Güvenlik Şubede çalışanlar bilerek ve isteyerek, yani belli politik görüşleri olan insanlar. Onlarla ilgili iyi düşüncelere sahip olmamız mümkün değil. (*Mülakat*, erkek, 32 yaş, 6 Haziran 2015, İzmir)

Buradaki asayiş polisleri Gezi olaylarından önce buranın halkıyla iç içeydi. Hiçbir sorunları yoktu. Gelip burada yemek yiyorlardı, kahvede oturuyorlardı. Bütün polisler kötü diyemeyiz. Kardeşim vurulduğu gün biz hastane önünde isyan eder-

ken üç tane polis ağladı. Ben bunu gözlerimle gördüm. Bizim gibi insan olanlar da var. Olayı çıkaran Çevik Kuvvet ve sivil polisler. (Adnan Cömert ile mülakat, Kologlu ve diğerleri, 2015: 155)

Öyle ki, bazı göstericilere göre polis insan bile değildir:

"Bu emir kulu olma meselesi değil. Yaptıkları işten zevk aldıklarını çok net fark ettim. Adam beni eğlene eğlene dövdü. Bizi eğlene eğlene gözaltına alıp işkence yaptılar. Artık o günden sonra onlara hiçbir şekilde insan gözüyle bakamıyorum" (Ezgi Harbelioğlu ile mülakat, Kologlu ve diğerleri, 2015: 48).

"'Polisler hiçbir zaman insan olmadılar ve insan oldukları zaman da polis olmayacaklar' diye bir söz var. Çok klişe ama olayı net olarak açıklıyor. Ben polisin on dört yaşındaki çocuğun kafasını postalıyla ezmeğe çalıştığını gördüm. Bu adam eve gidince, o kirli, kanlı elleriyle çocuğunun başını okşuyor. Polis olmak bu devletin yaptığı şeyleri koruyup kollamak demektir. Çocuk katili olan bir devleti koruyup kolluyorsanız ne kadar insan olabilirsiniz? O yüzden polislere karşı hiçbir zaman iyi hissedemeyeceğim. Bence hepsinin eli kanlı" (Ceren Çoban ile mülakat, *a.g.e.*, s. 100).

Polisler adeta bir katil sürüsü gibidir (Sarper Gürcan ile mülakat, *a.g.e.*, s. 140). Ve hatta polisin kendisi bizzat teröristtir:

"İnsanların kafasına, gözüne tüfekle doğrudan gaz atan bir kitleden bahsediyorum! Aslında terörist olan devletin kendisi, terör elemanları da bence sokakta kullandığı o polisler." (Ahmet Şık ile mülakat, *a.g.e.*, s. 44)

Birçok eylemciye göre polis küfür eden ve tacizde bulunandır.

(...) Konak, Cumhuriyet Meydanı ile Pasaport arasında bir yerdeydi tam hatırlamıyorum yerini. Orada yürüyorduk normal bir şekilde, hiçbir şeye zarar yok. Arkadaşlarla. Üç arkadaş, onlar da bizim fakültede, bizim arkadaşlar. Onlar da politik değil, yani kişisel olarak politikler, herhangi örgütle bağları yok.

Ben de onları okulda gördüğüm için, tanıdığım için birlikte dedik bir bakalım ne olup bitiyor. Yürüdüğümüz zaman belli bir mesafe kat ettik. Söyledim arkadaşlara, arka taraftan sarılacağız dedim. Öyle de oldu şüphesiz. Arka taraftan, ön taraftan zaten hiçbir şey yapmadan polisin direkt su... Uyarıda bulunmadan TOMA'nın bizlere hatta boyalı suyla müdahale etmesi. Bizim bir arkadaşla binaya, kapıya vurduk, adam yüzümüze kapattı açmadı kapıcı. Alsancak, Pier'deydi. Sonra o da bizim okuldaydı o arkadaş. Ayrıldık, ikimiz de kaybettik bütün arkadaşları. Ben TOMA'nın hemen yanında, çeviklerin arasından çıkabildim ve arkamdan copu attı, artık kadın mıydı erkek miydi bir arkadaşı herhalde indirdiler orda. Çok kötü küfür ediyorlardı, hakaretleri çok kötüydü. Aşırı, böyle bir küfür yok yani. Aileden tut bütün anne babaya, her şeye küfür ediyorlar yani. (*Mülakat*, erkek, 27 yaş, 26 Haziran 2014, İzmir)

Protestocuya göre **polis yanlı, sübjektif, öngörülemez ve tutarsızdır.**

(...) Bazen şuradan şuraya yürütmüyor polis. Bazen de bütün bu Pozcu'yu yürümeye kalktığımızda ses çıkarmayabiliyor. Hem Türkiye'nin politik durumuna göre değişiyor, hem valinin, emniyetin kararına göre değişiyor. Yani tamimiyle sübjektif şeyler. Şuna göre, buna göre diyemiyorum. Bazen Kürt hareketine çok acımasız, bazen Kürt hareketine çok relaks, bazen sosyalist harekete çok acımasız, bazen sosyalist harekete çok relaks. Bir dönem Kürt hareketine çok saldırıyor, bir dönem sosyalist harekete. Bir ara bizim kriz eylemleri miydi, torba yasa eylemleri, o dönem çok saldırdı polis, sosyalistleri sendika önünden çıkarmadı. Kendi partimizin önüne bile inemiyorduk. Bir ara her yeri serbest bıraktı. Bir ara polis BDP'nin önünde sürekli durdu. BDP'nin önünden yürütmedi, bir ara BDP'ye hiç yanaşmadı filan. Konjonktürle alakalı olduğunu düşünüyorum, yani dengeler değiştiriyor. Gerin, kasın ya da germeyin. Emirleri ona göre değişiyor. Biraz da senin gücünle, politik konumunla da alakalı böyle şeyler. (*Mülakat*, kadın, 27 yaş, 9 Kasım 2014, Mersin)

Bazı kentlerde polisin tutumunun genelde öngörülebilir olduğunu söyleyen protestocular da oldu. Mülakat yaptığımız kadınlardan birinin Mersin'e dair gözlemleri/deneyimleri bu açıdan önemli. Söz konusu aktivist, Mersin'de kadın eylemlerinde polisin tutumunun öngörülebilir olduğunu, ancak emniyet güçlerinin bir eylem karşısındaki tutumunun ne olacağının dönemsel ve süreçle ilintili olarak belirlendiğini ifade etti.

> Dönemsel ve sürece bağlı. Yani mesela yürütülmediğimiz, o annelerin darp edildiği zaman ben ve Pervin Buldan vardık. Pervin arkadaş geldi dedi ki, polisle görüşüyormuşsun, ben de sana eşlik edeyim. Dedim gel iyi olur, güç verir en azından. Gittik, birinci müdür ve ikinci müdür var, evet iki müdür var. İşte Mehmet Bey tamam diyor yürüyün. Biz yürüdük arkasında ikinci müdür mü, hangisi ikinci müdür hangisi birinci müdür şu anda hatırlayamıyorum. Bizim önümüzde kavga ettiler. Sen nasıl yürütürsün dedi, ben kaç yıldır yürütmedim burada. Yani iktidarı boşa düşmüş oldu. O yüzden müzakere süreçleri de çok enteresan oluyor. Ya zaten öncesinden biz kestirebiliyoruz. Mitingse miting iznini alıp tertip komitesi oluşturuyoruz, şölense şölen için tertip komitemizi oluşturuyoruz. Fiili ise hiçbir şey yapmıyoruz çıkıyoruz. İzinliler genelde 25 Kasım ve 8 Mart'lar. Şölen havasında geçsin şarkılar söylensin, kadınlar halay çeksin. Bizim de kente değecek bir anımız olsun diye mutlaka zaten önceden görüşmeye gidiyoruz emniyetle izin evraklarımızla. Oradaki temaslardan saldıracak mı saldırmayacak mı, izin verir mi mutlaka anlıyoruz. Yani hiç ama hiç sürpriz olmuyor. Bu gittiğimizde dedi ki; "şuradan yürüyün". Dedik tamam. Dedik ama uzatırız yolu. Uzatın ama oradan yürüyün. (*Gülüyor*) Yürüdük ya da o an ona başka bir yerden dışardan müdahale gelmiyorsa o emniyet sorumlusuna ya da kolluk görevlisine, orada senle çok pürüz yaşamıyor, Mersin öyle en azından. Ya da hatırlatıyorsun ben geldim, konuştum, niye böyle oluyor? O da sana izah ediyor ya da hiç dikkate almadığı da olabiliyor. Sus sen konuşma kadın git, sen değilsin benim muhatabım diyor; ortalık o zaman geriliyor. Ama genelde mu-

hatap alıyorlar. Mersin kadınlarını genelde muhatap alıyorlar. (*Mülakat*, kadın, 34 yaş, 15 Nisan 2014, Mersin)

Her ne kadar ilk anda polise dair toptancı, yani birimler arasında ayrım yapmadan, kurumu homojen bir bütün olarak gören bir algı var gibi görünse de, bazı eylemciler –özellikle sokak siyasetinin müdavimleri– farklı güvenlik birimlerine ve asker-polis ayrımına dair farklılaşmış algılara sahip. Güvenlik Şube'ye bağlı polisler ile Terörle Mücadele polisleri arasında ayrım yaptığı gibi, askerin denetimi ile polis arasında da ayrım yapıyor ve farklı algılar oluşturuyor.

> Asker varsa korkuyoruz yani sokakta. Yani şimdi şöyle bir şey oluyor: Mesela, bu Güvenlik Şube çok yoğun eylemlere geldiği için, genelde ilk onlar eyleme gelir, bunlar zamanla size ve kitlenize alışıyorlar. Davranışlarımıza alışıyorlar ve onlar da kendilerini kontrol ediyor. Bizim onu yakaladığımız noktalar var. 2008 Newroz'u aklıma geldi. Güvenlik Şube müdürü bizimle beraber kendini parçaladı bazı müdahaleler olmasın diye. Asker sokmuştu kente vali. Çok faşist bir valiydi, sonra görevden aldılar. Dört, beş kişi yaşamını yitirdi o eylemde. Güvenlik Şube müdürü alışmış. Gerçekten bizim orada başka bir amaç taşımadığımıza inanıyor. Yani buna inanıyor, çabalıyor. Ya diyor ki; biz de ikna edemedik lütfen burada değil, gidip şurada yapın. Epey öyle bir tartışmamız oldu. Biz onlarla konuşuyorken müdahale edildi. Şimdi asker toplumu tanımıyor. Toplum hareketlerini bilmiyor. Mesela polis biliyor ki, slogan yükseldi, yükseldi işte biraz hareketlenme oldu, biraz sonra duracağını biliyor yani. Ya da biz durdurma çabası içerisindeysek o karışmıyor, bırakıyor. Tamam diyor, bunlar kontrol altına alır. Çünkü o girdiği anda ortalık karışacak ve ondan sonrası yok. Polis mesela bu konuda kendini kontrol edebiliyor. Yani Güvenlik Şubedekiler biraz bu konularda pratikte eğitiliyorlar. Biz eğitmiş oluyoruz onları sokakta. Teorik olarak ne eğitimi alıyorlar bilmiyorum ama alışıyorlar zamanla. Ne yapılacağını, ne yapılmayacağını biliyor, kestiriyor. Hangi eylem çatışma üzerine kuruludur onu da anlıyorlar. İstihbarat işini de bi-

liyorlar. O andaki psikolojiden anlıyorlar, bizim davranışlarımızdan anlıyorlar. Hangisinin tamamen böyle sivil, demokratik temelde kalacağını yani çatışma, şiddetin içine girmeyeceğini kestiriyor, ona göre davranabiliyorlar. Ama bazı birimler var, Çevik Kuvvet ve asker gibi, böyle bir şey yok. Yani odaklandığı şey bunu bastırmak. Geldiği gibi onu dağıtmak ve bastırmak. Hele bazen kitle eylemlerinin sürdüğü zamanlarda vali jandarmayı çağırıyor. Hatırlarsınız o tür eylemler de çok oldu. O zaman çok tedirgin oluyorlar, bilmiyor asker, ateş ediyor. Bir hareketlenme gördüğü anda ateş ediyor, vuruyor. Yanımızda vurulan çok oldu. Mesela Van'da çok oldu. Biz bir cenaze kaldırdık, götürdüğümüz cenaze... Belde vardı şimdi mahalle yaptılar. Sıkkiye Kürtçede, şimdi Türkçe ismi aklıma gelmedi. Sıkkiye beldesi var orada, bitişik mahalle jandarma bölgesi. Belde olduğu için şehirle iç içe ama jandarma bölgesi. Oradan geçiyoruz, oraya gittik mi kesin ölüm vereceğimizi biliyoruz mesela. Ve oradan geçmek zorundayız, karakolun önü. Adamlarla karşı karşıya geldik, ortalık karıştı. İki kişi vuruldu. Vurulanların bir tanesi o cenazesini kaldırdığımız kişinin kardeşi çıktı. Yani böyle bir sürü trajedi yaşanıyor. Asker çok şey bilmiyor yani. Bir de birçoğu operasyonlara çıkıyor. Operasyondan geliyor. Psikolojisi, karşısında gerilla var sanıyor, öyle yaklaşıyor. Ama Güvenlik Şubedekiler daha kitle eylemlerine alışıklar. (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

Çevik Kuvvet yani sen zaten bunu yürürken gözünden bakınca bile anlıyorsun, yani nasıl bir öfkeyle gelmiş. Nasıl öfkedir bu yani anlamıyorum ki. Hadi kötü bir şey söylesem tamam, yani "eşitlik, özgürlük, kardeşlik" diyorum mesela en basitinden. "Yaşasın halkların kardeşliği" diyorum. Yani sen bunu niye istemiyorsun diye mantıklı olarak soruyorum mesela. Ama O öfkeyle geliyorlar gerçekten. Bunu çok net görüyorsun ama işte bazen bazıları daha toleranslı insanlar olabiliyor içlerinde. (...) Birimler arasında da Çevik Kuvvet çok artık çok serttir. Hiç saygısı yok, zaten sen insan değilmişsin gibi davranır sana. Eylemci olduğunu mu fark etti, aç çantalara bak, çantanı arayacağız,

şunu yapacağız bunu yapacağız. Tahrik ediyorlar. Mesela Suruç'a girenlere asker ne yapıyor? Hepsine küfür. Söve söve üstünü arıyorlar. Hani bir yandan bir taciz de var. Kadınlar çok kötü. Kadınlar arıyor seni ama kadın sana o kadar kötü davranıyor ki, yani üstünü arayacak güya. Gözaltına alınan arkadaşlardan dinleyin mesela, nefret ediyorlar sanki. Nasıl zarar verebilirim gibi mi düşünüyor anlamadık biz onu, ama ciddi bir öfke var polislerden doğru da. O da bir gerçek yani. Terörle Mücadele zaten hani artık onun bir şeyini söylemeye gerek yok, nasıl bir şey olduğu ortada. (*Mülakat*, erkek, 21 yaş, 17 Ekim 2014, İstanbul)

Yukarıdaki anlatımlar sokak siyasetinin her iki tarafının da (eylemciler ve polis) birbirlerine karşı toptancı bir bakış açısına sahip olduğunu gösteriyor. Oysa eylemciler de polis de homojen kitleler değil, ama karşılıklı olarak birbirlerini topyekûn görüyorlar ve düşman olarak algılıyorlar. Böyle bir durumda, meydan siyaseti Türkiye sokaklarında aşırı kutuplaşmış iki grup arasındaki bir meydan savaşına kolaylıkla evriliyor. Savaş bazen sıcak, bazen de soğuk savaş olarak yürütülüyor. İki tarafın da birbirine bakışı güven temelinden çok uzak ve düşmanca. Bu durum Türkiye'de sokakta siyaset yapılabilmesinin önündeki en büyük engellerden birini oluşturmaktadır. O nedenledir ki, Türkiye'de meydan siyaseti, tıpkı benzer başka ülkelerde olduğu gibi, çok çeşitli stratejilerin kesiştiği bir noktada konumlanmaktadır.

Eylemcilerin devlet şiddetine yanıtları ve karşı stratejileri

Eylem yani sokak, her zaman da planladığınız gibi de değildir. Kendi içinde yeni yeni eylemler doğar. Siz bir eylem yapmaya gidersiniz beş tane şey çıkar içinden. Hesap etmediğiniz sizin yararınıza da dönebilir, aleyhinize de dönebilir. Ama sokak böyledir. Orada bir sürü faktör giriyor devreye. Duygular giriyor, psikoloji giriyor, karşı tarafın tahrikleri girebiliyor. Ya da o an sen artık bunu bir derece daha yükseltmek

isteyebilirsin, bu giriyor. Bütün bunlar o anda cereyan eder ve pratikte de önüne çıkar. Yani o saatte sokak öncü şekildedir. Bir bakıyorsunuz üç, beş kişi almış eylemi sürüklemiş götürmüş başka bir yere, bambaşka şey çıkıyor yani. Bunlar sokak... Hayat da böyle aslında... Bence çok eylemin durumu hayatın akışından farklı değil. (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

Devlet baskısı ve şiddeti toplumsal hareketlere nasıl etkide bulunur? Baskı eylemlerin sayısını ve kitleselliğini artırır mı? Yoksa eylemlerin giderek sönümlenmesine mi yol açar? Baskı kitle seferberliklerini sınırlar, çerçevesini çizer, biçimlendirir ve dönüştürür (Combes, 2009: 465). Devlet şiddetinin etkisini, kitle seferberliklerinin ortaya çıkması, devamlılığı ve eylem repertuvarı üzerinden ayrı ayrı düşünmek gerek, zira her biri üzerindeki etkisi farklılaşabilir. Bazı durumlarda baskı eylemleri artırabilir, bazı durumlarda ise sonlandırabilir ve hatta olanaksız hale getirebilir. Baskının eylemler üzerindeki etkisi bir dizi faktöre bağlı olarak biçimlenir. Zaman, mekân, eylemcilerin toplumsal profili, siyasal sistemin özellikleri, elitlerin tutumu, yarattığı duyguların türü (korku, öfke, çaresizlik, vs.) gibi faktörler ve bunların bileşimleri baskı ve şiddetin eylemler üzerinde çok farklı etkilerde bulunmasına yol açar. Devlet baskısı çoğuldur; mekâna ve aktörlere göre farklılıklar gösterir. Ancak eylemcilerin bu baskı karşısındaki yanıtları da çoğuldur; her grup, her birey farklı koşullarda farklı yanıtlar verir.

Nihayetinde sokak bir etkileşim alanı ve olayların seyri ilişkisel olarak belirlenir. Polis ve protestocular sürekli olarak stratejiler ve karşı stratejiler geliştirir. Polis şiddeti bazı durumlarda karşı şiddeti, yeni taktik ve stratejileri de beraberinde getirir. Polis şiddeti eylem repertuvarını dönüştürür. Devlet baskısı adeta eylemci şiddetine davet çıkarır.

Mesela iki sene önce Taksim'de İstiklal'de herhangi bir konuda yapacağın bir eylem için bir hazırlık yapmana gerek yoktu. Çünkü bir sorunun olmuyordu. İstediğin gibi yürüyebiliyordun zaten. Ama Gezi'den kısa bir süre önce İstiklal'de ey-

lem yapmak engellenmeye, Taksim "soylulaştırılmış" bir alan olarak tamamen bu tarz şeylere, göz önüne çıkması istenmeyen insanların sahneye çıkmasının engellenemeye çalışıldığı bir alan haline dönüşmeye başladı ve Gezi'den sonra tamamıyla artık devletin hassasiyeti burada yoğunlaştı. Artık o saatten sonra internet sansürüyle ilgili bir eylem yapmak bile çatışmayı göze almak demekti. Normalde bu çatışma çıkacak bir konu değildir kendi başına devlet nezdinde de. Ama mekânın hâkimiyetinin kimde olacağı meselesi bu kadar önem kazandıktan sonra artık sizin ne konuda eylem yaptığınızın bile bir önemi kalmıyor. Şimdi o zaman önceden belliyse bir şeyler, yani bir engellemeyle karşılaşacağınız ve politik atmosferin yoğunluğunda, insanların politize olma düzeylerine filan bakınca ciddi bir kitle katılımının da olacağını öngörüyorsanız, kendiliğinden çeşitli hazırlıklar mesela yaparsınız. Araç gerek meselesine gelince; aslında basında görülenden çok da farklı, fazla bir şey yok. Yani ne kullanılır; insanlar sapan kullanırlar, taş kullanırlar, demir bilyeler kullanırlar. Yani o sapanlarla atabilmek için. Tabi bu biraz vahşi görünüyor ama orada karşımızdaki insanların da ne kadar korunmalı olduğunu düşünürseniz... (*Mülakat*, erkek, 28 yaş, 19 Ekim 2014, İstanbul)

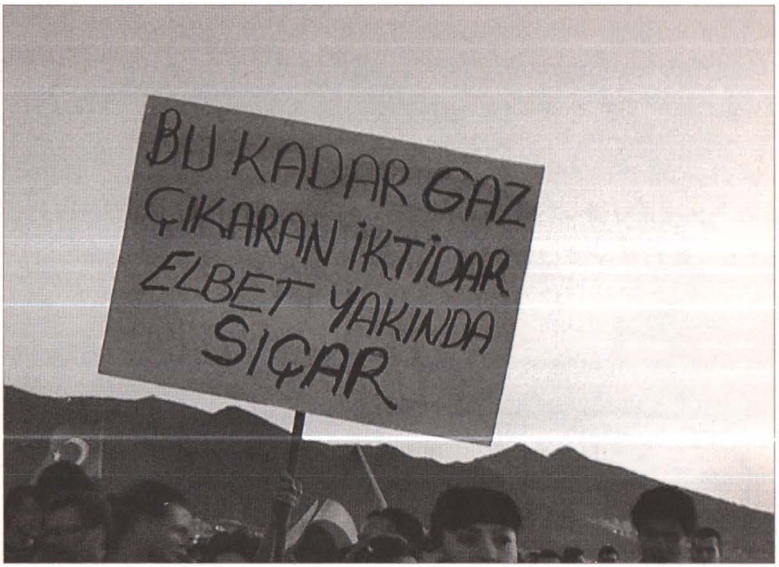
Öyle ki, polis şiddeti, öncesinde meşru görülmeyen bazı şiddet araçlarının kullanımını bile eyleme katılanların gözünde meşrulaştırabilir. Örneğin özellikle Türkiye'nin batısındaki eylemlerde havai fişek kullanımı çok da kabul görmez iken, Gezi eylemleriyle birlikte, polisi kısa süreli de olsa durdurabildiği için, havai fişek kullanımı eylemcilerin çoğu tarafından coşkuyla karşılandı ve alkışlandı (*Mülakat*, erkek, 28 yaş, 19 Ekim 2014, İstanbul).

Bazı eylemciler polis şiddetine şiddetsizlik ile bazıları ise şiddet stratejisi ile karşılık verir. Dolayısıyla sokak siyasetinde şiddetsizlik de şiddete karşı geliştirilen stratejilerden biri olarak karşımıza çıkar. Ancak bazı durumlarda eylem alanındaki gelişmeler şiddetsizlik stratejisini eylem sonuna kadar sürdürmeyi mümkün kılmaz.

> Eğer biz platformda şu kararı almışsak, "ne olursa olsun mevziyi terk etmeyeceğiz, sahayı terk etmeyeceğiz" diye bir B planı yapmışsak gitmiyoruz. Hiçbir şekilde gitmiyoruz. Dağıtsa da, coplasa da, gözaltına da alsa da gitmiyoruz. Giden oluyor mu? İllaki oluyor. Ama böyle kafa kol polise gireni görmedim bizim kadın eylemlerimizde. Kenetleniyorsun kol kola. (...) Bizden biri de gidip şunu döveyim diyen hiç olmadı. Hiç olmadı öyle bir şey. Ama şu oldu; o eylemin dönüşünde bir tane anne durakta bekliyor, artık dağıldık herkes dağıldı. Minibüse binecek, polis indiriyor. Annenin burnu gidiyor. Zaten hastaneye kaldırıldı. O eylem anını gören bir arkadaşımız tekme tokat girmişti. Yani biliyor da dayak yiyecek, yedi de zaten. Deli gibi coplandı. Öyle durumlar oluyor. Yani birinin yanında bir kadın düşmüşse ya da yaralanmışsa onu kaldıracaksan ve hâlâ o şiddet devam ediyorsa, onu ve kendini koruma adına zaten şey yapıyorsun, yani şiddetse şiddete karşı başka araç kalmıyor. Ne diyeceksin? Lütfen vurmayın mı diyeceksin? Yani mümkün değil zaten. Hiçbir şey yoksa koruma içgüdün var. Ama bir taşkınlık yapalım biz burayı bir gerelim gibi bir şeyle hiç karşılaşmadım. (*Mülakat*, kadın, 34 yaş, 15 Nisan 2014, Mersin)

Bazı durumlarda ise şiddet, şiddet dışındaki bazı taktiklerin gelişmesine de yol açabilir. Gezi protestolarında polis şiddeti karşısında bazı göstericilerin "mizahı" silah olarak kullanmasında olduğu gibi (bkz. ayrıca ekteki fotoğraflar). Mizah ve duvar yazıları otoriter rejimlerde eylemcilerin baskıya karşı ellerinde bulundurdukları en önemli repertuvarlardan biri olarak karşımıza çıkar.

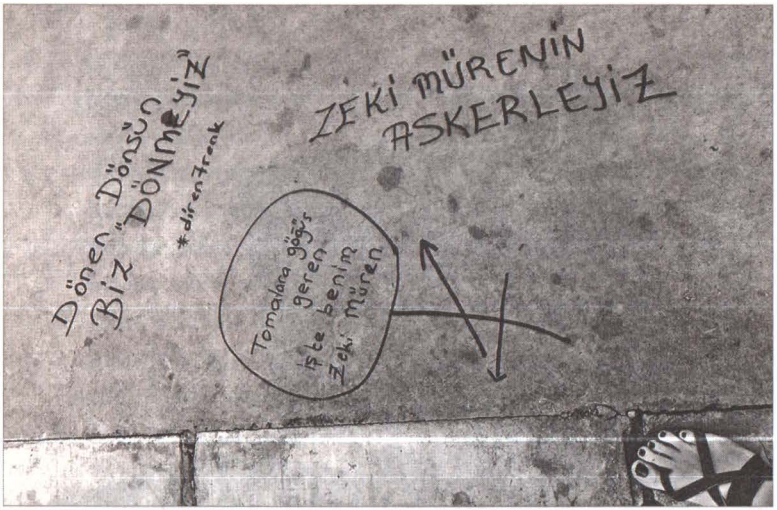
Polisin baskı ve engellemeleri bazı karşı stratejiler geliştirilmesini ya da yeni eylem biçimlerinin ortaya çıkmasını beraberinde getirebilir. Eylem repertuvarının nasıl biçimleneceğini belirleyen temel faktörlerden biri, başka bir dizi faktör yanında, polisin eylemleri denetleme ve bastırmada izleyeceği politikalar ve stratejiler olduğundan, polisin baskı ve şiddetini azaltmak ya da etkisizleştirmek için de protestocular karşı stratejiler geliştirir. Bizzat eylem öncesinde ve sırasında geliştirilen stratejiler de

Gezi eylemlerinde bir döviz (İzmir) (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

mevcut. Nihayetinde sokak bir etkileşim alanı ve tarafların karşılıklı geliştirdiği stratejilerin kesişme noktasında biçimleniyor.

> Polis şiddetini arttırdıkça yaratıcılık gelişti. Hatırlıyorum Kadıköy'de elektrikli süpürgeyle gaz bombası çekiyorlardı (Gülüşmeler). Çok yaratıcı yani. Biliyorsunuz, gazın içine atıldığı ve gazın söndüğü bidonlar keşfedildi. Eldivenler keşfedildi. Gaz maskeleri alınmaya başlandı, baretler keşfedildi. Herkes baretli ve gaz maskeli gelmeye başladı. Ama Gezi boyunca hiç gaz maskemiz olmadı, özellikle SYKP'liler için söylüyorum. Pahalı, o bu derken hep kıyafetlerimizle yapmaya çalıştık, biraz alışmaya çalıştık. Talcidler, gaza karşı ne etkili olur, limon mu olur, o mu olur, herkes yöntem geliştirmeye başladı. Burada iki, üç defa oldu işte, TOMA'nın üzerine çıkıp üstündeki şeyi kıranlar, yönünü değiştirenler. Sloganlarımız alaycı... Polis ne kadar sert, şiddetli müdahale ederse etsin insanlar geri adım atmıyorlar. Hatta ne kadar sert müdahale ederse o kadar kalabalık gelmeye başlıyorlar. Çok farklı bir şeydi yani... (*Mülakat*, erkek, 23 yaş, 5 Ağustos 2014, İzmir)

İzmir, 14 Haziran 2014 LGBTİ eylemi (Fotoğraf: Sinem Esin).

Gezi'nin bizden çok şey öğrendiğini söyleyebiliriz (gülüşmeler). Flash mobb eylemlilikleri o zaman dünyada şeye çıktı ve bizim ilk yaptığımız eylemliliklere köşe yazarları ilk flash mobb eylemlilikler dedi ve çok ilgi görmeye başladı. Aslında bunu kendi doğallığımızda hissettik, o dilin ağdalı kullanılmasında ve oradan çıkan bir yaratıcılık şeyini. Genelde de böyle çok masa etrafına oturduğunuzda burada böyle ciddi ciddi konuşulur. Bizim o dönemde hiç öyle ciddi değil, tam öğrenci örgütlenmesi gibi, hakikaten geyik yaparken filan eylemlilikler çıkıyor. İşte mesela "altın günü değil, üstün günü", yaptık. Kısır üst geçit politikalarını eleştirmek için. Ama toplumun da kullandığı dili bunun içine katmaya çalıştık. Annelerimiz hep altın günü yaparlardı, biz de üstün günü yapalım madem öyle diye üst geçide gün yaptık (gülüşmeler). Kısır yaptık mesela. O ilk bizim eylemimizdi. Biz aslında keyif almak için de yaptık. Çünkü bu arada bir şeyi de kullanıyoruz. Ekibin içinde çok böyle belgeselciler de vardı. Can Dündar'ın ekibinde... Onlar da belgesel çekiyorlar bir taraftan da hani bu "Saltanata son" kampanyası için. Keşfettik biz üst geçitleri, işte ora-

da oturdular, konuştular, derken kullanılmıyor diye, burada bir şey yapmak lazım. Kısır günü ile böyle bir kısır politikaları gündeme getiren eleştiren bir şey yaptık. Ama kısır yaptık dağıttık biz de inanamadık mesela, sonra çünkü televizyonlar, gazeteler, inanılmaz bir ilgi oluştu, dedik ki biz o zaman doğru yoldayız. Bu sefer tabi ki o gizemlilik de çok önemli. Kim olduğumuzu bilmiyorlar, ne olduğumuzu bilmiyorlar. İnternetten insanlar sürekli mail atıyorlar. Siz kimsiniz, ne yapıyorsunuz, ne yapmak istiyorsunuz filan. Melih Gökçek mevzusu da biliyorsun saltanat olduğu için. Ve gizemliliğin şöyle bir şeyi var, sizi sevmeyen insanlar bile sizin kim olduğunuzu bilmediği için size mail atıp destek verebiliyor. Bu çok önemli bir şey... Aynı saflarda olmak rahatlatıyor (gülüşmeler). Sonrasında arka arkaya bu tür eylemlilikleri yapmaya başladık. İşte sokak isimlerinin değiştirilmesine yönelik "tabelayı söküyoruz" eylemleri... Sonra sevgililer gününde "sevgilim Ankara" buluşması, Ankara'yı bir sevgili olarak görme, kırmızı karanfillerle bir eylem yaptık... Çok büyük bir eylemdi mesela o. Altı yüz, yedi yüz kişi filan yürüdü ve hiç kimse birbirini tanımıyor, internet üzerinden örgütleniyorsunuz. Sonra kent sorunları üzerinden gitti aslına bizim bütün şeyimiz canlı kent muhalefeti üretmek, daha hareketli, farklı bir bakış açısıyla. İşte o zaman Kızılay meydan olsun yaklaşımı hedeflerimizden birisiydi. Yani "Kızılay Meydanında toplanalım" eylemi yaptık. Polis bütün baskıcı, öfkeli, vuran, kıran şiddetine karşılık sizin ürettiğiniz yaratıcı zekâyı kullanamadığı için komik duruma düştü ve bu bize çok keyif aldırdı mesela. Motive etti ve bizde farklı yönelimlere yol açtı. Dolayısıyla yaratıcılığımızı kullanmaya başladık. Mesela Kızılay Meydanı'nda toplanalım eyleminde polis bizi köşe bucak arıyor. Öğrendi sonra bizim meslek odalarından olduğumuzu. Ne yapacaksınız, ne eylemi yapacaksınız? Yani eylemi çözemiyor ve işte eylem günü geldiğinde inanılmaz derecede Kızılay'da TOMA'lar, Çevik Kuvvet filan. İşte Kızılay Meydanı'nda toplanalım deyince, akıllarına ilk gelen toplanma eylemi olduğu için çok ciddi önlem almışlardı. Fakat biz elimizde "saltanata son" toplarıyla gittik ve Kızılay'da

top oynadık, top dağıttık (gülüşmeler). Bunların hepsi ne yapacağını şaşırdılar. Müdahale etseler olmuyor, başka bir şey olmuyor... (*Mülakat*, kadın, 50 yaş, 25 Ağustos 2014, Ankara)

Polis baskı ve şiddeti karşısında protestocunun eylemleri sürdürebilmesi, sokağı açık tutabilmesi için çoğu zaman hazırlık yapması, yeni taktikler geliştirmesi gerekmektedir. Sokak protestoları bir hazırlık safhasını gerekli kılar. Bu yönüyle baktığımızda sokak siyaseti, sürekli strateji ve taktiklerin gözden geçirildiği, yenilendiği dinamik bir alan olarak karşımıza çıkar. Baskı çoğu durumda karşı stratejilere hayat verir.

Bizden dolayı bazı şoförler çok mağdur oldu bir süre. Şimdi sonra petrol ofislerinde bidonla benzin satmayı yasakladılar. Şimdi o yasağın temel nedeni bu oluyor (gülüşmeler). Dolayısıyla birincisi bu. Yasaklandı ve bütün memleket mağdur oldu. Yolda adam kalıyor, bidonla artık gidip alamaz yani. Çünkü o bidonla alanların hepsinin nereye gittiğini sonra tespit ettiler (gülüşmeler). Ondan bir yıl önceki bir eylemde lastik kokusu almadığımızda pek o eylemin havasına giremezdik (gülüşmeler). Lastikler konusu da mesele oldu. Sonra lastik depoları polisler tarafından denetlenir oldu. Çıkıntı lastikleri biriktirmeyeceksiniz, çıkıntı lastikleri bilmem ne yapacaksınız diye. Çünkü zamanla anladılar ki, çıkıntı lastikler geliyor sokakta yanıyor. Şimdi, şu son yıllarda lastik yok, eylemin havası da yok aslında bakarsanız. Newroz'da bile, en son Newroz'da ben dedim bir tane bari yakın da burada kokusunu alalım. Şimdi onlar denetime girince nereye gidiyor falan meselesi. Örneğin yasaklı Newroz'larda, korsan eylemler olacak, hazırlık varsa bir hafta on gün öncesinden alınır saklanırdı, yani damlarda, mahzenlerde. Polis çünkü öncesinde istihbarat alıyor eylem olacak ya da Newroz yaklaşıyor, ev baskınları çok oluyor biliyorsunuz. O evleri basarken molotof ararlar, işte lastik ararlar, bir de patlayıcı madde falan bulmaya çalışıyorlar. Lastikler iyi korunuyordu, yani o konuda epey profesyonelleşmişti. Bazen diyorlar ki polis geldi lastiğin üstüne oturdu, hiç fark etmedi. O kadar kamufle edebiliyorlar yani. Bunun bir eğitimi yok. Teorik bir şeyi yok. Böyle olur-

sa böyle yapın diye. Kendi kendine üretiyor insanlar. Amaç onu korumak... (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

En yakın polis karakollarının mesafesini kâğıt üstünde bile çalışıyorduk biz yani. Hesaplıyorduk kaç dakikada buraya gelebilir ve hangi yolları kullanabilir. Biz esas ana grubun dışında gruplar görevlendiririz. Buralarda konteynırlar ve lastik yakma eylemlerini onar kişilik gruplarla yaparız ki geliş daha geç olsun. O gelişleri engellemek için. Bir de diğer mahallelerde ve yakın ilçelerden bol bol sahte eylem ihbarları yapılırdı, polis değişik yerlere yönlensin diye. Çok geç fark ettiler tabi... Bütün bunları onlar çözünce biz başka şeyler de bulduk ama, fakat onlar buraya gelene kadar biz sonuca varıyorduk. Onlar o yolları açana kadar, bilmem lastikleri temizleyene kadar, bir de panzer vurup geçemiyor yani o kadar yığınak yapabiliyorlar. O yıkmaya çalışıyor, su falan. En az hesaplıyorduk yani bu on, on beş dakikada açılamaz. İşte oradan yirmi dakikada gelemez işte. Bütün bunları siz planlıyorsunuz yani. (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

Birecik'ten size bir örnek vereyim. En son çadır eylemleri oldu biliyorsunuz. Birecik'te çadırların kurulduğu her yer IŞİD'in o sınıra kapandığı yerdi. Her nokta biraz hükümetin rahatsız olduğu bir noktaydı önce. Orada bazı IŞİD üyeleri falan yakalandı. Bizimkiler yakaladı. Orada 19 Temmuz'da işte Rojova devriminin yıldönümü diye kutlama yapılacak. Biz askerlerle görüştük bir heyet olarak. Ertuğrul Kürkçü vardı, bir iki vekil arkadaşımız vardı, Aysel Hanım vardı görüştük. Biz onları kandırdık. Dedik ki, kitle birinci güvenlik bölgesidir diye tellere yaklaşmasın. Duyum almışlar telleri açacağız diye. Karşı taraf mayınlı arazi, Rojova'daki Kobane kitlesi gelmiş beş kilometre ötede görünüyor. Havai fişek atıyor, bizimkiler atıyor falan, karşılıklı sloganların sesi geliyor falan. Onlar yaklaştırmamaya çalışıyor. Mesela kurduğumuz diyalog kitle tellere yanaşsın üzerinedir. Ve... Ne kadar çok teşhir ediyorum ben böyle ya (gülüşmeler). Biz orada kitleyi tutarken beş yüz kişi öbür taraftan telleri kesip geçecek yani tamam mı? Biz panzerleri açtırdık, diya-

log kurduk, işte ikna ettik inandılar. Yav telleri aşacaklar diyorlar, ben diyorum ki ya nasıl aşsın bu telleri. Oranın bölge komutanı falan konuşuyoruz. Diyor aşacaklar, biz öyle duymuşuz. Ya bu teli aşabilirler mi kocaman tel. Çelik üstü keskin şeylerdir böyle sarmal teller. Diyor tabi canım oraya geçemezler. İşte geçemezler yani nasıl geçsinler, bir de arada yol var. Öbür tarafta da ayrıca sınır teli var, öbür taraf da mayınlı arazidir yani. Ama tabi onlar mayınların olmadığı hatları çok önceden tespit etmişler (gülüyor). Bir yol yapmışlar çok üstten, biz de aşağıdan kitleyi biriktirmişiz. Orada kutlamalar falan vs. oluyor. Biz ikna ettik onları, panzerleri açın biraz yanaşsınlar. Tellere kadar geldi yani kitle. Bunlar da kutlama yapılacak gidecekler diye bekliyor. Tabi yukarda beş yüz kişi makaslarla telleri kesiyorlar, geçiyorlar. Aydınlanınca ortalık bunlar ileride bir durum olduğunu fark ettiler (gülüşmeler). Oradan geçenler var, fakat koridor yirmi metre yani. Çok riskli. Biraz sağa kaysa mayın patlar. O koridoru tespit etmişler öncesinden. Yani o kaçakçılık yapanlar üzerinden işte, katırlarla matırlarla gidip gelenden. Yirmi metre genişliğinde üç tane koridor var ve orası mayından temizlenmiş, yani çalışılmış temizlenmiş öncesinden. Oradan geçecek şekilde. Kitle kutlamaları aşağıda, bunlar yukarıda durmadan kesiyorlar, kesmişler. Parça parça giden geçiyor. Görünce tabi bunlar müdahale etmeye başladı. En son geçen Temmuz ayında işte... Diyaloglar hep böyle oluyor yani (gülüşmeler). (*Mülakat*, erkek, 36 yaş, 3 Eylül 2014, Diyarbakır)

Sokak siyaseti polis ve eylemciler arasındaki etkileşimin sonucunda biçimlenir. Bu etkileşim sokak eylemlerinin seyrini de belirler. Türkiye'de sokağın iki aktörü arasındaki kutuplaşma çok keskin olduğundan ve taraflar birbirini düşman olarak gördüğünden meydan siyaseti sıklıkla meydan savaşına evrilebilmektedir. Bu kutuplaşma, protesto eylemlerinin olağanlaşamamasının/normalleşememesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak karşımıza çıkar.

OLAĞANLAŞAMAYAN BİR SİYASET TARZI

Güvenlik güçleri ile eylemciler arasındaki bir etkileşim alanı olarak sokak eylemlerinin normalleşememe dinamiklerinin nedenlerine odaklanan bu kitap, protesto eylemlerinin normalleşememe nedenlerini ortaya koymak için dört eksenli bir analiz gerçekleştirdi: eylemlerin aktörleri (ve aktörlerin karşılıklı algıları), talepleri, eylem biçimleri ve örgütsel yapıları. Türkiye'de eylemler düzenleyenlerinden ya da katılımcılarından dolayı mı olağanlaşamamaktadır? Türkiye'de sokağı radikal aktörler mi kuşatmaktadır? Sokak yasadışı örgütlerin mi tekelindedir? Eylemciler ve örgütleri yasaldır da "niyetleri" mi kötüdür? Aktörler şiddete başvurmadan dertlerini anlatmayı mı başaramamaktadır? Türkiye'de şiddet olağanlaştırılmış bir eylem repertuarı mıdır? Yoksa Türkiye'de eylemler protestoculardan kaynaklanan nedenlerden değil de, güvenlik güçlerinin strateji ve politikalarından dolayı mı normalleşememektedir? Bu soruları merkezine yerleştiren bu kitap, Türkiye'de sokak siyasetinin anatomisini çıkardı.

Bu araştırmanın elde ettiği en temel sonuçlardan biri yönteme dair. Analizlerin, toplumsal hareketler, özellikle de sokak eylemleri alanında uygulanan Protesto Olayı Analizi (POA) yöntemine dair önemli bir sözü var. Buna göre, basın verilerin-

den POA yapmak bizi yanıltıcı sonuçlara götürebilir. Basın, kolektif eylemlere yer verme açısından istikrarlı bir politika izler, ancak bu istikrar eylem sayılarındaki iniş ve çıkışları yansıtmaktan oldukça uzaktır. Basın verileri sokakta siyasetin grafiğini aslına uygun bir biçimde çizmez. Bu durumun ortaya çıkmasında gazetelerin yayın politikaları önemli bir rol oynar. Özetle, basın verileri üzerinden POA yapmak bizi gerçeği yansıtmayan sonuçlara götürebilir.

Elinizdeki çalışma, Türkiye'de protesto eylemlerinin niceliksel seyrine dair şu sonuçları elde etti:

Türkiye'de sokak siyaseti 1990'lı yılların başından itibaren yükselen bir seyir izledi. 1990'lı yıllarda Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygulanan olağanüstü hal uygulamasının 2000'li yılların başında son bulması, bu artıştaki en önemli nedenlerden biri. 2001-2006 döneminde eylem sayıları giderek artan bir seyir izlerken, 2004 yılının ikinci yarısından itibaren sokakta siyaset açısından önemli bir kırılma yaşandı. Bu öyle bir kırılmadır ki, bu tarihlerden itibaren sayıları hızla artarken, eylemler yasal ve olaysız bir nitelik kazandı. Gözaltı sayıları ve eylemlere ortalama katılım oranları ise azalan bir seyir izledi. Literatürde tartışıldığı şekliyle ifade edecek olursak; 2004 yılının ikinci yarısından itibaren Türkiye'de eylemlerin olağanlaşmaya ve normalleşmeye başladığını söyleyebiliriz. Bu genel artışa rağmen, son 25 yıllık dönemde, Türkiye'nin kırsal ve muhafazakâr kentlerinde herhangi bir artış kaydedilmedi. Bu özellikteki kentlere Gümüşhane ve Bayburt örnek verilebilir. Protesto eylemleri ve sokakta siyaset bir birikime dayandığından, yakın zamanda il statüsü kazanmış kentlerde de protesto eylemleri yeterince gelişemedi. Kilis bunun en tipik örneğini oluşturur.[1] Türkiye'de 2000'li yıllarda en fazla sokak gösterisi düzenlenen iller ise, İstanbul, Ankara, İzmir, Mersin, Bursa, Hatay ve Diyarbakır. Örneklem dahilindeki iller açısından ele alındığında, eylem sayılarındaki en istikrarlı artış Ankara'da görüldü.

1 Suriye'deki savaşın Kilis üzerindeki etkileri düşünüldüğünde, özellikle son birkaç yıldır Kilis'te farklı gelişmeler olup olmadığına ayrıca bakmak gerekir.

Protesto eylemleri denildiğinde ilk akla gelen sorulardan biri, protestocuların kimler olduğu. Protestocular toplumun marjlarına itilmiş kimseler midir? Araştırmamız bu konuda bir dizi sonuç elde etti:

i. Türkiye'de sokak siyasetini Kürt siyasal hareketi ve sol biçimlendirir; sokağa solun ve Kürtlerin "protestocu bilgisi" damgasını vurur. Seçim sonuçlarının ve parti siyasetinin sağ ağırlıklı olduğu bir ülkede sokak siyasetinin daha çok sol tarafından belirlenmesi, sokağın alternatif siyaset mekânı olması hipotezimizi doğrular.
ii. Sokakta siyasetin aktörleri genç, kültürel sermaye sahibi, maaşlı işlerde çalışan ya da öğrenci, daha çok profesyonel meslek gruplarına mensup, ancak düşük gelire sahip, din ile ilişkisi zayıf, Türkiye sınırlarının dışına çıkmayan/çıkamayan, dolayısıyla yeterince enternasyonal olmayan kimselerdir.
iii. Sokak siyaseti niteliği gereği toplumsal ve siyasal meseleler konusunda bilgi sahibi olmayı, belli bir düzeyde ilgiyi gerektirdiğinden, genellikle eğitimli, okuyan, kültürel sermaye sahibi toplumsal kesimler eylemlere katılır. Üstelik bu durum Türkiye'ye özgü de değil.
iv. İster partilerde ister sokakta yapılıyor olsun, Türkiye'de siyaset daha çok "profesyonel meslek grupları" tarafından yapılır. Birçok açıdan farklılaşan particilik ve sokakta siyaset, meslekler bakımından daha çok ortaklaşır. Sokak siyaseti açısından burada önemli fark, öğrencilerin sokakta önemli bir pay sahibi olmasına karşılık, parti siyasetinde yer almamaları. İki siyaset tarzı arasındaki diğer önemli fark, "hizmet ve satış elemanları" (% 27,1) kategorisinin partilerdeki ağırlığına karşılık, sokakta görece olarak daha zayıf olması (% 10,88).
v. Protestocular siyasi partilere mesafeli, eylemlere sık sık katılan, gazete okuyan, interneti kullanan kimseler. Sokak siyasetinin aktörlerinin % 68,4'ünün parti üyesi ol-

madığı bir ortamda, siyasallaşma ve siyaset yapma biçimlerine ilişkin önemli bir sonuca ulaşırız: **yurttaşların bir bölümü, tıpkı diğer ülkelerde olduğu gibi, siyasal partiler dolayımıyla değil, sokakta siyasallaşmaktadır**. Sokakta siyaset tıpkı oy verme davranışı gibi siyasete katılımın olağan bir yolu olarak karşımıza çıkar; **protesto eylemlerine katılmak ayaklarla oy vermektir**.

vi. Türkiye'de protesto eylemlerini en çok dernekler (% 28,89) ve sendikalar (% 27,38) düzenler. Onları siyasal partiler izler (% 22,01). Derneklerin sokak siyasetindeki payı 1990'lı yıllara oranla artarken, sendikalar net bir gerileme içine girdi.

vii. Sendikaların protesto eylemlerindeki payı 1990'lı yıllara göre çok geriledi. Bununla birlikte, sağ sendikalar 2000'li yıllarda sokak siyasetindeki payını büyük ölçüde korurken, asıl gerileme sol sendikalarda, özellikle de Türk-İş bünyesindeki sendikalarda yaşandı. Belediye çalışanlarının örgütlü olduğu sendikalar, dolayısıyla genel işler sektörü en fazla protesto eylemi düzenleyen toplumsal kesim olup bu sektörü işçi sendikaları açısından gıda sektörü izler. Taşeronlaştırma, Tekel'in özelleştirilmesi gibi meseleler bu sektörleri ön plana çıkarır. Memur sendikaları açısından ise en protestocu sektör tartışmasız eğitim sektörü. İster sağda ister solda örgütlenmiş olsun öğretmenler Türkiye'de sokağın müdavimleri.

viii. Eylemi düzenleyen toplumsal kesimler açısından ise, sokak siyasetini memurların (% 18,43) ve Kürtlerin (% 15,33) belirlediği görülür.

ix. İşsizler, işten atılanlar, ataması yapılmayan öğretmenler gibi toplumsal kesimlerin sokak siyasetindeki payının düşüklüğü bizi protesto eylemlerinin düzenleyicileri konusunda önemli bir sonuca götürür: **Protesto eylemlerinde bir kaynak olarak örgütlerin varlığı önemlidir. Sokağı kuşatanlar toplumun en güvencesiz ve örgütsüz kesimleri değildir.**

Araştırmanın elde ettiği önemli bir dizi sonuç ise, protesto eylemlerinin talepleri ile ilişkili.

i. Protesto eylemleri genel olarak ulusal ve uluslararası ajandaya bağlı olarak düzenlenir. Buna karşılık yerel politika ve meselelere ilişkin protesto eylemleri görece olarak az. Türkiye'nin üç büyük kentinde yerel meselelere ilişkin az da olsa protesto eylemleri düzenlenebilirken, diğer kentler daha çok ulusal ve uluslararası gündemlere bağlı kalmaktadır. Kentleşme ve kentlilik bilinci arttıkça uluslararası, ulusal ve yerel gündeme ilişkin olarak düzenlenen kolektif eylemlerin sayısı da artar.
ii. Türkiye'de sokakta siyasetin en önemli meselesi adalet, hukuk ve insan hakları meselesi (% 15,86). Bu mesele çoğu zaman Kürt meselesi ile kesişir (% 12,23). 1990'lı yıllarda öncelikli mesele olan çalışma yaşamı ve ekonomi, 2000'li yıllara gelindiğinde bu önemini aynı derecede koruyamadı. 2001 yılında Türkiye'nin ağır bir ekonomik kriz yaşadığı düşünüldüğünde bu gerilemenin boyutunun ne ölçüde olduğu daha iyi anlaşılır. Tablodaki bu değişim bize 2000'li yıllarda sokağın daha fazla siyasallaştığını, temel eksenini ekonomiden insan hakları, adalet ve temsil talebine çevirdiğini gösterir. Buna karşılık çevre ve kadın haklarına yönelik talepler halen geri planda kalmaktadır (kadın % 2,59; çevre % 1,35).[2] Derneklerin sokak siyasetindeki ağırlığının artmasına rağmen bu tür talepler çok da ön plana çıkmaz.
iii. Önceki on yıllarda olduğu gibi 2000'li yıllarda da protesto eylemlerinin değişmeyen taleplerinden biri de çalışma yaşamına ilişkin olanlardır (% 14,76). Bunun yanında, 2000'li yılların protesto eylemlerinin en temel meseleleri Kürt siyasal hareketinin talepleri etrafında şekillenir (% 12,23).

2 Son yıllarda hem kadına yönelik şiddet hem de HES'lere karşı düzenlenen eylemleri ayrıca mercek altına almak gerekir.

iv. Analiz sonuçları, 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında önemli bir değişimin uluslararası meselelere duyarlılık konusunda yaşandığını gösterir. 1990'larda sokak uluslararası meselelere daha az duyarlıyken, 2000'li yıllarda bu duyarlılık arttı (% 13,43). Bu artışta, Irak Savaşı'nın etkisi yadsınamaz. Bu gelişme, sokak siyasetinin sadece Türkiye'yi ilgilendiren meselelerle sınırlı kalmaktan çıktığını gösterir. En azından ilk bakışta ve paradoksal bir biçimde, Türkiye'de sağ sokakta siyaset, sol sokakta siyasete göre çok daha fazla "enternasyonal". Burada "enternasyonal olmayı" uluslararası meselelerle ilgili daha fazla eylem düzenlemek anlamında kullandığımızı hatırlatalım.

v. Türkiye'de sokak protestolarının önemli bir bölümünü döngüsel nitelikte eylemler oluşturur. Her yıl tekrar eden bu eylemler daha çok anma törenleri biçiminde karşımıza çıkar. Toplumsal ve siyasal belleği canlı tutmayı hedefleyen bu tür eylemler, Türkiye'de bu siyaset tarzının yüzünü ne kadar geçmişe dönmüş olduğunu da gösterir.

vi. Sanılanın aksine ve 1990'lı yıllara oranla sokak siyasetinde şiddet repertuvarının kullanımı 2000'li yıllarda istisnai nitelik gösterir. Türkiye'de sokağı kuşatan şiddet yanlıları ve marjinaller değildir.

Sokak, bir toplumsal ve politik alan olarak her anlamda "*alternatif*"tir ve alternatif bir alan sunar. Diğer bir anlatımla, kadınlar, gençler, inançsızlar, ekonomik açıdan güçsüzler, vs. için sokak siyaseti kendilerini ifade edebilecekleri bir politik ve toplumsal alandır.

Bu kitap, sokakta siyasetin eyleme biçimlerine (eylem repertuvarı) dair de söz söyler. Charles Tilly'nin sınıflandırmasından yola çıkarsak, Türkiye'de eylem repertuvarının "zayıf repertuvar" olduğunu, yani yerleşik ve sınırlı tahayyülün tekrar etmeyi yeniliğe göre daha kolay kıldığı, repertuvarın bir epizottan diğerine tekrar edildiği eylemlerin söz konusu olduğunu göste-

rir. Eylem repertuvarının en güçlü ve neredeyse tek performansı ise basın açıklamaları. Repertuvardaki bu sınırlılığa karşın eylemler boyunca yerine getirilen ritüeller ve kullanılan araçlar görece zengin. Saha çalışması sırasında yaptığımız etnografik gözlemler bize, eylem biçimlerine dair seçimin daha çok alışkanlığa dayandığını gösterdi. Üzerinde ayrıntılı düşünmeye üşenme ya da buna gerek duymama, ivedilikle işi yapma, maliyet gibi nedenlerle yeni performanslar sergilenmemekte, Türkiye'de eylem repertuvarı giderek kısırlaşmaktadır. Siyaset güç ilişkilerini beraberinde getirdiğinden, sokak siyasetinde etkili ve güçlü olan repertuvar içinden seçimi yapma tekelini de elinde bulundurur. Dolayısıyla sokakta sergilenen performanslar, her ne kadar sokak siyaseti konvansiyonel olmayan katılım biçimi olsa da, güç mücadelelerinin sonucunda belirlenir.

Nihayetinde, Türkiye'de sokakta siyaset yapmanın riskleri ve bedelleri çok yüksek. Eylemlerde bir protestocunun maruz kalacağı riskleri dört kategoride toplamak mümkün: hukuki kovuşturmaya ilişin riskler, fiziki riskler, yönetsel ve mesleki riskler, toplumsal ve ahlâki riskler. Hareket radikalleştikçe maruz kalınan risklerin ve ödenen bedelin boyutu artar. Bununla birlikte, riskler açısından bir öngörülemezlik ve keyfilik de söz konusu. Herhangi bir anda herkes polis şiddetine maruz kalabilir. Dönemsel politik gelişmeler, o ilde bulunan vali ve emniyet müdürünün kişisel özellikleri, hükümet politikalarındaki değişiklikler gibi nedenlerle sokakta siyasette maruz kalınabilecek riskler değişken ve öngörülemez olabilir.

Sokak siyaseti polis ve eylemciler arasındaki etkileşimin sonucunda biçimlenir. Bu etkileşim sokak eylemlerinin seyrini de belirler. Türkiye'de bu etkileşim her iki tarafın birbirini düşman olarak görmesine yol açar ve sokağın iki aktörü arasındaki kutuplaşma çok keskindir. Bu kutuplaşma, protesto eylemlerinin olağanlaşamamasında/normalleşememesinde en önemli etkenlerden birini oluşturur.

Türkiye'de polis, denetleme ve bastırma kadar, caydırma politikaları ile de eylemleri marjinalleştirmeye/olağandışılaştırmaya çalışır. Polis eylem alanında, özellikle önceden belirlediği

yerlere yığınak yaparak, TOMA, akrep, vs. araçları yığarak, bir olağanüstü hal izlenimi yaratır. Teçhizatlarını kuşanan polisler, kalkanların ve maskelerin hazır edilmesi, çeşitli açılara konumlanan TOMA'lar, vs. bu olağanüstü görüntünün birer parçasını oluşturur. Böylece eyleme gelmeye niyetlenenler ya da gelenler daha baştan caydırılmaya çalışılır. Potansiyel eylemciler daha baştan uzaklaştırılmış olur. Bu strateji polisin eylemlere ilişkin caydırma politikalarının sadece bir boyutunu oluşturur. Bu boyut, Türkiye'de sokak eylemlerinin olağan bir katılım biçimi olmadığının polisten doğru bir göstergesidir.

Son olarak, siyasal katılımın önemli bir mekânı ve repertuarı olarak sokağın "el değiştirdiği" şu günlerde, yaptığımız tespitlerin 2015 ve özellikle de 2016 yılları öncesini resmettiğinin altını bir kez daha çizmekte fayda var. Nitekim, içinden geçtiğimiz şu günlerde polisin "yeni protestoculara" bakışı ve denetleme biçimleri aynı değil. Teşvik edici, kolaylaştırıcı politikalar, şiddet, öngörülemezlik ve caydırıcılık üzerine kurulu önceki strateji ve politikaların yerini almış durumda. Valilik önüne yaklaştırılmayan "eski müdavimler" yerini valilik/emniyet binalarının önünde "misafir edilen" eylemcilere bırakmış durumda. Bu sonuncular "dost" ve "müttefik". "Öteki" olmayan. Eylemler de "arzu edilen", bizzat devlet tarafından "davetiye çıkarılan". "Yeni Türkiye"nin "yeni" sokak siyaseti, bizi belki de hiç olmadığı kadar sokakta siyasetin başka bir boyutu üzerine düşünmeye ve şu soruyu sormaya çağırıyor: Ya sokak otoriterleşmenin ve sistemin meşruiyetini inşa etmenin bir aracı haline gelirse?

Ekler

EK 1
İçişleri Bakanlığı'nın Cevap Yazısı

HİZMETE ÖZEL

T.C.
İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
Emniyet Genel Müdürlüğü

Sayı : 46668477-49983.(31824)539 -1127 / 139923 11/11/2014
Konu : Bilgi Talebi Hk.

Sayın: Ayşen UYSAL
Dokuz Eylül Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Dokuzçeşmeler Kampüsü 24 Sokak
No:2 35160 Buca/İZMİR

İlgi : 06.11.2014 tarihli dilekçeniz.

İlgi dilekçeniz ile talep edilen verilerle ilgili olarak; Genel Müdürlüğümüz Veri Analiz Merkezinin günümüzün gelişen bilgi teknolojileri doğrultusunda yeniden yapılandırılması, ülke düzeyinde meydana gelen olay verilerinin yeniden tanımlanması ve veri standardlarının geliştirilmesi çalışmaları devam ettiğinden, talebin bu aşamada karşılanması imkânı bulunmamaktadır.

Bilgilerinize rica ederim.

Seyit DEMİRCİ
Koordinasyon ve Hareket Daire Başkanı
1.Sınıf Emniyet Müdürü

HİZMETE ÖZEL

Ayrancı Mah. Dikmen Cad. No:11 Çankaya/ANKARA Ayrıntılı bilgi için irtibat: R.TÜZÜN
Telefon : 462 25 37-38 Fax : 428 81 64-65 E-posta: koordinasyondb@egm.gov.tr

EK 2
Eylem Fotoğrafları

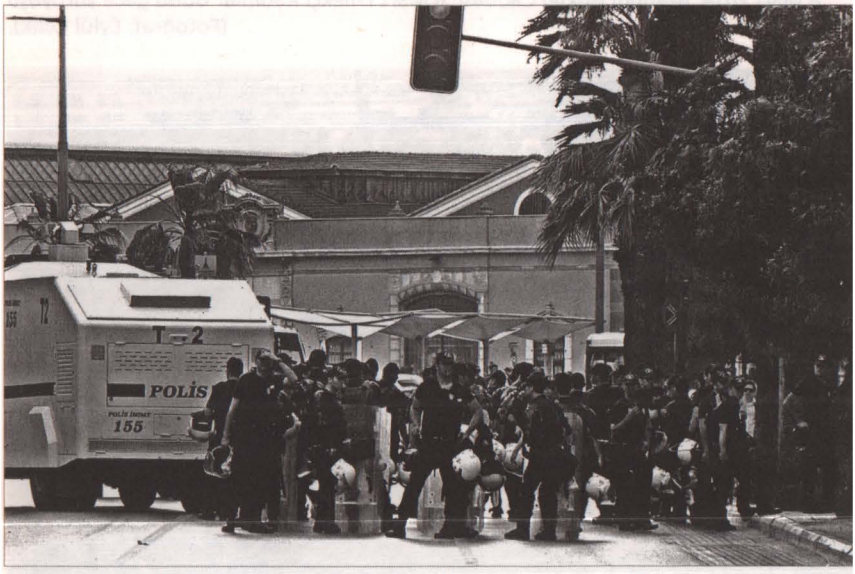
8 Mart 2014, İstanbul İstiklal Caddesi, 8 Mart Emekçi Kadınlar Günü gece yürüyüşü (Fotoğraf: Eylül Çelik).

9 Mart 2014, İstanbul Kadıköy, 8 Mart mitingi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

8 Mart 2014, İstanbul Galatasaray Lisesi önü, geleneksel feminist gece yürüyüşü (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

14 Mayıs 2014, İzmir Alsancak Garı, Soma katliamını protesto eylemi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

21 Mayıs 2014, İzmir Basmane, Soma katliamını protesto eylemi
(Fotoğraf: Sinem Esin).

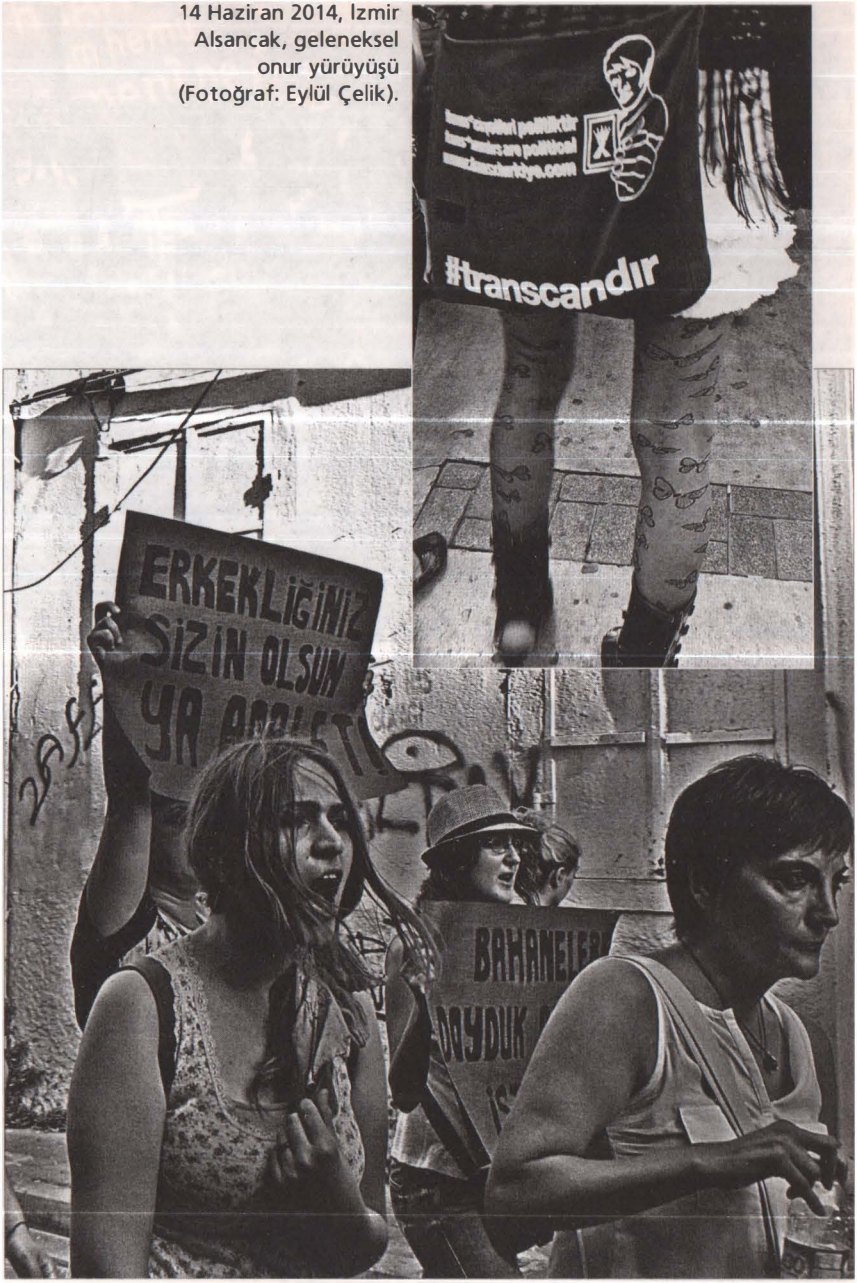

21 Mayıs 2014, İzmir Basmane, Soma katliamını protesto eylemi
(Fotoğraf: Sinem Esin).

14 Haziran 2014, İzmir Alsancak, geleneksel onur yürüyüşü (Fotoğraf: Eylül Çelik).

14 Haziran 2014, Izmir Alsancak, geleneksel onur yürüyüşü (Fotoğraf: Eylül Çelik).

20 Temmuz 2014, Izmir Alsancak, kadın cinayetlerini protesto eylemi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

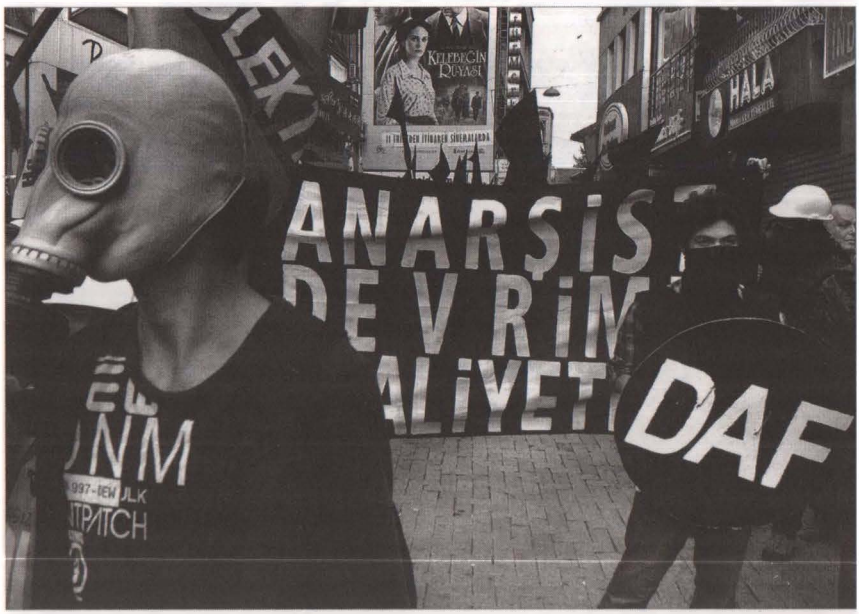
26 Temmuz 2014, İzmir Konak, Filistin'e destek eylemi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

22 Eylül 2014, İzmir Basmane, taşeron sistemini protesto eylemi
(Fotoğraf: Sinem Esin).

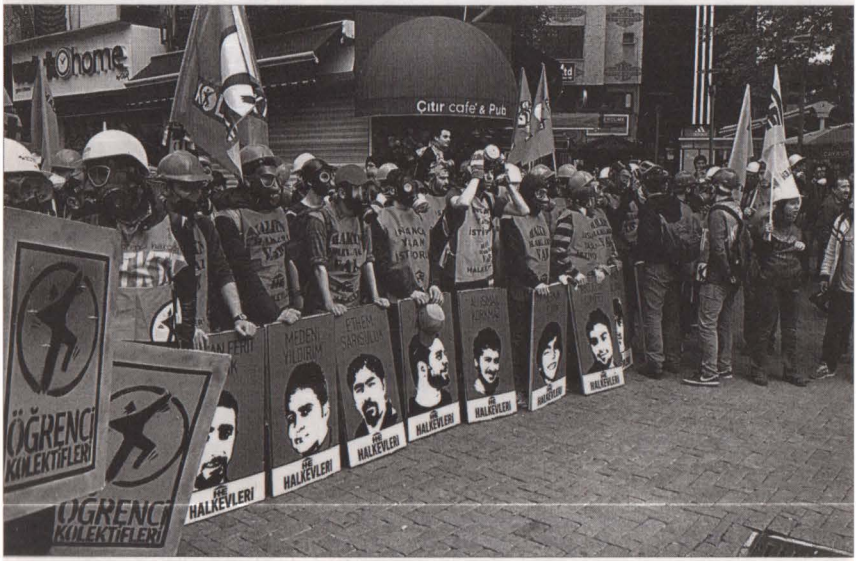
19 Ocak 2015, İstanbul Şişli, Hrant Dink anması (Fotoğraf: Sinem Esin).

1 Mayıs 2014, İstanbul Beşiktaş Çarşı girişi, 1 Mayıs mitingi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

1 Şubat 2014, İzmir Kıbrıs Şehitleri Caddesi, sanatıma dokunma eylemi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

1 Mayıs 2014, İstanbul Beşiktaş Çarşı girişi, 1 Mayıs mitingi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

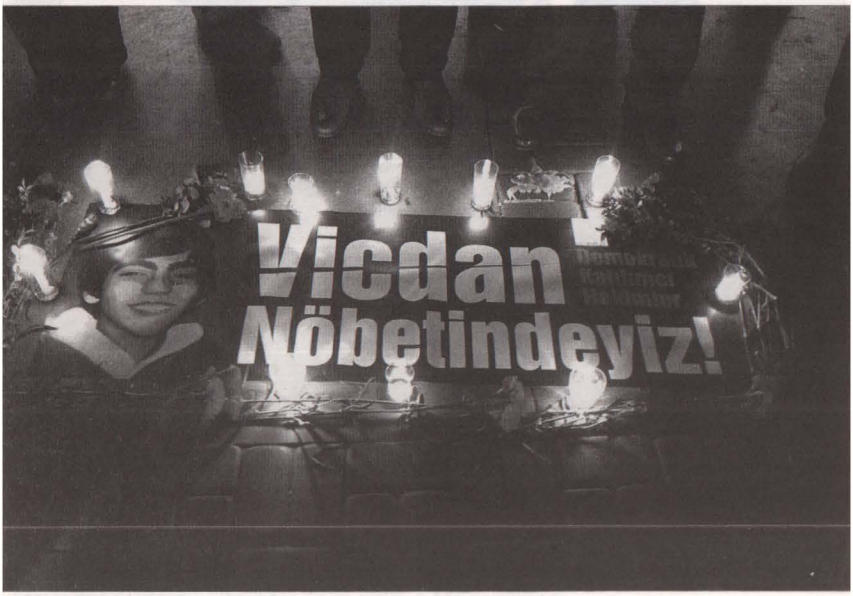
1 Mayıs 2014, İstanbul Beşiktaş Barbaros Bulvarı, 1 Mayıs mitingi (Fotoğraf: Esen Hızlı).

21 Mayıs 2014, İzmir Basmane, taşeron sistemini protesto eylemi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

26 Temmuz 2014, İzmir Konak Meydanı, Filistin'e destek eylemi (Fotoğraf: Eylül Çelik).

11 Mart 2014, İzmir Alsancak, Berkin Elvan'ın ölümünü protesto eylemi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

14 Şubat 2015, Mersin Forum Alışveriş Merkezi Önü, Özgecan Arslan'ın öldürülmesini protesto eylemi (Fotoğraf: Keriman Kocacan).

30 Aralık 2013, Muğla Yatağan, özelleştirmeye hayır emek ve bağımsızlık mitingi (Fotoğraf: Oğuz Topak).

13 Ocak 2011, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi önü (Fotoğraf: İrfan Uçar).

20 Mayıs 2011, Diyarbakır, "Sivil Cuma" eylemleri (Fotoğraf: İrfan Uçar).

Adana Emniyet Müdürlüğü. (Tarih ?). *Terörizmle Mücadelede Birey Odaklı Süreçsel Yaklaşım Modeli*. Hizmete Özel.

Agrikoliansky, E. ve Sommier, I. (der.). 2005, *Radiographie du mouvement altermondialiste*. Paris: La Dispute.

Aminzade, R. ve McAdam, D. 2001. "Emotions and Contentious Politics", *Silence and Voice in the Study pf Contentious Politics*. s. 14-50. Editör: Aminzade, R. ve Goldstone, J.A. ve McAdam, D. vd. Cambridge: Cambridge University Press.

Aminzade, R. ve Goldstone, J.A. ve McAdam, D., vd. 2001. *Silence and Voice in the Study pf Contentious Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Arda, T. ve Çalışkan, L. 1998. "Kitle psikolojisi ve toplumsal olayların önlenmesi", İ. Cerrah ve E. Semiz. *21. Yüzyılda Polis. Temel Sorunlar, Çağdaş Yaklaşımlar* içinde. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Matbaası.

Atak, K. 2013. *Police, Protest and Democracy in Turkey. From Gazi to Gezi*. Yüksek Lisans Tezi. Florence: European University Institute.

Aytaç, A.M. 2011. *Kitlelerin Ruhu. Siyasal ve Sosyal Kuramda Kalabalık Tahayyülleri*. Ankara: Dipnot.

Barnes, S.H. ve Kaase, M. 1979. *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. Londra: Sage Publications.

Bazin, J. 2008. *Des clous dans la Jaconde. L'anthropologie autrement*. Toulouse: Editions Anacharsis.

Berksoy, B. G. 2009. "Devlet stratejilerinin bir tezahürü olarak polis alt-kültürü: 1960 sonrası Türkiye'de polis teşkilatında hâkim olan söylemlere dair bir değerlendirme". *Toplum ve Bilim*, 114: 92-130.

Bora, T. 2015 (2006). *Medeniyet Kaybı. Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*. İstanbul: Birikim Kitapları.

—, 1996. "Polis Devleti". *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*. İstanbul: İletişim.

Bourdieu, P. 1983-1986. "The Forms of Capital". *Handbook of Theory and Research for The Sociology of Education*. s. 241-258. Editör: Richardson, J.G. Westport (Conn.): Greenwood Pres.

—, 1980. *Le sens pratique*. Paris: Les Editions du Minuit.

Bourdieu, P. ve Wacquant, L. 2011 (2003). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*, çev. Nazlı Ökten, İstanbul: İletişim.

Bourdieu, P. ve Passeron, J.-C. 2003. *Les héritiers. Les étudiants et la culture*. Paris: les Editions de minuit.

Bozarslan, H. 1997. *La question kurde. Etats et minorités au Moyen-Orient*. Paris: Presses de Science Po.

Braud, P. 1996. *L'émotion en politique*. Paris: Presses de SciencesPo.

Bruneteaux, P. 1996. *Maintenir l'ordre. Les transformations de la violence d'État en régime démocratique*, Paris: Presses de Sciences Po.

Büyükdöğerli, E. 1992. *Toplumsal Olaylar ve Müdahale Esasları, Polis Okulları Ders Kitabı*. Ankara.

Cefai, D. 2007. *Pourquoi se mobilise-t-on? Les théories de l'action collective*. Paris: La Découverte.

Cerrah, İ. ve Eryılmaz, M.B. 2003. "Poliste sosyalleşme ve meslek etiği. Meslek içi sosyalleşmenin doğurabileceği "yasal" ve "etik" sonuçlara genel bir bakış". *Polis Bilimleri Dergisi*, 5(2): 25-42.

Chabanet, D. 2009. "Nouveaux Mouvements Sociaux". *Dictionnaire des mouvements sociaux*. s. 371-378. Editör: Fillieule, O. ve Mathieu, L. ve Péchu, C. Paris: Presses de SciencesPo.

Chauviré, C. ve Fontaine, O. 2003. *Le vocabulaire de Bourdieu*. Paris: Ellipses.

Cohen, J. 1999. "Strateji ya da kimlik: Yeni teorik paradigmalar ve sosyal hareketler". *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*. s. 109-129. Editör: Çayır, K. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Combes, H. 2011. *Faire parti. Trajectoires de gauche au Mexique*. Paris: Karthala.

—, 2012 (2007). "Oy sandıklarını korumak'. 1990'lı yıllarda seçim hilelerine karşı hareketler". *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar*. Editör: Ergut, F. ve Uysal, A. Ankara: Dipnot Yayınları.

Combes, H. vd. 2011. "Observer les mobilisations. Retour sur les ficelles du métier de sociologue des mouvements sociaux". *Politix*. cilt 24. 93: 9-27. Dossier: Observer les mobilisations. Editör: Combes, H. vd.

Çağlar, Ali. 2000. "Türk polisinde sosyalleşme ve polis kültürü". *Polis Bilimleri Dergisi*. cilt 2. sayı 7-8: 87-110.

Çağlayan, H. 2010 (2007). *Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar. Kürt Hareketinde Kadınlar ve Kadın Kimliğinin Oluşumu*. İstanbul: İletişim.

Çayır, K. 1999a. *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*, İstanbul: Kaknüs Yayınları.

—, 1999b. "Toplumsal sahnenin yeni aktörleri: Yeni sosyal hareketler". *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*. s.13-34. Editör: Çayır, K. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çetinkaya, Y.D. (2008), *Toplumsal Hareketler. Tarih, Teori ve Deneyim*, İletişim Yayınları, İstanbul.

—, 2004. *1908 Osmanlı Boykotu. Bir Toplumsal Hareketin Analizi*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Della Porta, D. ve Giugni, M. 2013. "Emotions in Movements". s. 123-178. *Meeting Democracy. Power and Deliberation in Global Justice Movements*. Editör: D. Della Porta ve D. Rucht. Cambridge: Cambridge University Press.

Della Porta, D. ve Rucht, D. 2013. *Meeting Democracy. Power and Deliberation in Global Justice Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

Della Porta, D. ve Tarrow, S. 2005. *Transnational Protest and Global Activism*. Lanham MD: Rowman ve Littlefield.

Della Porta, D. ve Diani, M. 1999, 2006. *Social Movements. An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishing.

Della Porta, D. ve Reiter, H. 1998. *Policing Protest: The Control of Mass Demonstrations in Western Democracies*. Minneapolis: University of Minnesoto Press.

—, 1997. "Police du gouvernement ou des citoyens? L'ordre public en Italie". *Les Cahiers de la Sécurité Intérieure*. n° 27: 26-57. Dossier: Maintien de l'ordre.

Demirer, Y. 2012. *Tören, Simge, Siyaset. Türkiye'de Newroz ve Nevruz Şenlikleri*. Ankara: Dipnot.

Dewerpe, A. 2006. *Charonne 8 février 1962. Anthropologie historique d'un massacre d'Etat*. coll. Folio Histoire. Paris: Gallimard.

Dorronsoro, G. ve Grojean, O. 2004. "Engagement militant et phénomènes de radicalisation chez les kurdes de Turquie". *European Journal of Turkish Studies*. URL: http://www.ejts.org/document198.html

Duyvendak, J.-W. 1994. *Le poids du politique: nouveaux mouvements sociaux en Franc*. Paris: Harmattan.

Ercan Bilgiç, E. ve Kafkaslı, Z. 2013. *Gencim, Özgürlükçüyüm, Ne İstiyorum?, #direngeziparkı Anketi Sonuç Raporu*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ergut, F. 2015 (2004). *Modern devlet ve polis. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e toplumsal denetimin diyalektiği*. İstanbul: İletişim.

Ergut, F. ve Uysal, A. 2012 (2007). *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Ete, H. ve Taştan, C. 2013. *Kurgu ile gerçeklik arasında Gezi eylemleri*. Ankara: SETA.

Fassin, D. 2011. *La Force de l'ordre: Une athropologie de la police des quartiers*. Paris: Editions du Seuil.

Favre, P. 1990. *La manifestation*. Paris: Presses de SciencesPo.

—, 2009. "Manifestation". *Dictionnaire des mouvements sociaux*. s. 341-348. Editör: Filleule, O., Mathieu, L. ve Péchu, C. Paris: Presses de SciencesPo.

Favre, P. ve Offerlé, M. 2002. "Connaissances politiques, compétence politique? Enquête sur les performances cognitives des étudiants français". *RFSP*. cilt 52, n° 2-3: 201-232.

Favre, P. ve Fillieule, O. ve Mayer, N. 1997. "La fin d'une étrange lacune de la sociologie des mobilisations. L'étude par sondage des manifestants. Fondements théoriques et solutions techniques". *RFSP*. cilt 47. n°1: 3-28.

Fielding, N. 1984. "Police Socialization and Police Competence". *The British Journal of Sociology*. cilt 35, no. 4: 568-590.

Fillieule, O. 2012. "Demokrasilerde kalabalıklar polisi - bir keşif denemesi: Kalabalıklar ve polis". *Birikim*. 274: 62-71.

Fillieule, O. ve Accornero, G. 2016. *Social Movements Studies in Europe. The State of The Art*. New York. Oxford: Berghahn.

—, 1997. *Stratégies de la rue. Les manifestations en France*. Paris: Presses de SciencesPo.

—, 2001. "Voter avec les pieds. La transformation des usages politiques de la rue". *Trace*. n° 39: 11-20.

Fillieule, O., Agrikoliansky, E. ve Sommier, I. 2010, *Penser les mouvements sociaux. Conflits sociaux et contestations dans les sociétés contemporaines*, Paris: Ed. La Découverte.

Filleule, O., Mathieu, L. ve Péchu, C. 2009. *Dictionnaire des mouvements sociaux*. Paris: Presses de SciencesPo.

Fillieule, O. ve Tartakowsky, D. 2008. *La Manifestation*. Paris: Presses de SciencesPo.

Fillieule, O. ve Della Porta, D. 2006. *Police et manifestants. Maintien de l'ordre ete gestion des conflits*. Paris: Presses de SciencesPo.

Gamson, W.A. 1975. *The Strategy of Social Protest*. Homewood: The Dorsey Press.

Gobille, B. 2008. *Mai 68*. Paris: La Découverte.

Gobille, B. ve Uysal, A. 2005. "Cosmopolites et enracinés". s. 105-126. *Radiographie du mouvement altermondialiste*. Editör: Agrikoliansky, E. ve Sommier, I. Paris: La Dispute.

Goldstone, J.A. 2003. *States, Parties, and Social Movements*. Cambridge: Cambridge University Press.

Goodwin, J. Jasper, J.M. ve Polletta, F. 2004, 2007. "Emotional Dimensions of Social Movements". s. 413-432. *The Blackwell Companion to Social Movements*. Editör: Snow, D.A. ve Soule, S.A. ve Kriesi, H., Oxford: Blackwell Publishing.

Göksu, Turkut. 2000. *Toplumsal psikoloji: Toplumsal olaylar ve müdahale esasları*. Ankara: Özen Yayımcılık.

Göle, N. 2011. *Modern Mahrem. Medeniyet ve Örtünme*. İstanbul: Metis.

—, 1998 (1986). *Mühendisler ve İdeoloji. Öncü Devrimcilerden Yenilikçi Seçkinlere*. İstanbul: Metis.

Gönen, Z. 2010. "Neoliberal dönemde suçlulaştırma ve İzmir asayişinin yeniden yapılandırılması". *Toplum ve Kuram*, 3: 55-79.

Gönen, Z. ve diğerleri. 2013. *Polis yasalarının ruhu: Mevzuatta söylemler, araçlar ve zihniyet*. İstanbul: TESEV Yayınları.

Gurr, T. 1970. *Why Men Rebel*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.

Gümrükçü, B. 2014. *Reconstructing a Cycle of Protest: Protest and Politics in Turkey, 1971-1985*. Yüksek Lisans Tezi. Zurich: University of Zurich.

Gümrükçü, S.B. 2010. "The Rise of a Social Movement: The Emergence of Anti-Globalization Movements in Turkey". *Turkish Studies*. cilt 11. sayı 2.

—, 2008. *Bir Toplumsal Hareketin Doğuşu: Küreselleşme Karşıtı Hareketlerin Türkiye'de Ortaya Çıkışı*. Yüksek Lisans Tezi. danışman: Doç. Dr. Ayşen Uysal. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Kamu Yönetimi Programı.

Haupt, G. ve Dumont, P. 1977. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyalist Hareketler*. İstanbul: Gözlem Yayınları.

Hirschman, A.O. 1995. *Défection et prise de parole. Théorie et applications*. trad. de l'anglais par C. Besseyrias. Paris: Fayard.

İçişleri Bakanlığı Strateji Merkezi Başkanlığı. 2005. *Toplumsal olay ve Provokasyonları Önleme Rehberi*. Ankara.

Ihl, O. 2002. "Socialisation et événements politiques". *RFSP*. cilt 52. no. 2-3: 125-144.

Inglehart, R. 2003. "Changing Values in Post-Industrial Societies". s. 64-71. *The Social Movements Reader. Cases and Concepts*. Editör: Goodwin, J. ve Jasper, J.M. Oxford: Blackwell Publishing.

Israel, L. 2009a, *L'arme du droit*. Paris: Presses des SciencesPo.

—, 2009b, "Cause lawyering". s. 94-100. *Dictionnaire des mouvements sociaux*. Editör: Filleule, O. Mathieu, L. ve Péchu, C. Paris: Presses de SciencesPo.

Jasper, J.M. 2002. *Ahlâki Protesto Sanatı. Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. çev. Senem Öner. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jiménez, R.T. 2010. "Sociodemografía de la protesta política, dos trayectorias, una interseccion: el 68". s. 173-209. *Yo No Estuve Ahi Pero No Olvido La Protesto En Estudio*. Editör: Gallegos, A.L. Lopez-Saavedra, N. Tamayoo, S. ve Jimenez, R.T. Mexico City: Universidad Autonoma Metropolitana.

Jobard, F. 2012. "Le spectacle de la police des foules: les opérations policières durant la protestation contre le CPE à Paris". *European Journal of Turkish Studies*. (Online) no. 15: 1-41.

—, 2002. *Bavures policières? La Forces publiques et ses usages*. Paris: La Découverte.

—, 2001. "Le banni et l'ennemi. D'une technique policière de maintien de la tranquillité et de l'ordre publics". *Cultures ve Conflits, Dossier: Construire l'ennemi intérieur*. Paris: L'Harmattan, nº 43: 151-182.

Johnstone, H. Larana, E. ve Gusfriel, J.R. 1999. "Kimlikler, şikâyetler ve yeni sosyal hareketler". s. 131-161. *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*. Editör: Çayır, K. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Joyce, P. ve Wain, N. 2014. *Palgrave Dictionary of Public Order Policing, Protest and Political Violence*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Kabacalı, A. 1992. *Türkiye'de Gençlik Hareketleri*. Altın Kitaplar Yayınevi. İstanbul.

Kartal, N. ve Kızılırmak, Ö. 2006. *Kalabalık Yönetimi Ders Notu*, Ankara: Çubuk Ofset Matbaacılık.

Kışlalı, A. T. 1974. *Öğrenci Ayaklanmaları*. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Klandermans, B. 1997. *The Social Psychology of Protest*. Oxford: Blackwell Publishers.

—, 1984. "Mobilization and Participation: Social-Psychological Expansions of Resource Mobilization Theory". *American Sociological Review*. no. 49: 583-600.

Koca, E. 2015. *Düzen ve Kargaşa Arasında. Toplumsal Eylem Polisliği. Polis Açısından Gezi Olayları*. Ankara: Atıf Yayınları.

Koloğlu, D. Gençtürk, D. Kazaz, G. Mavituna, İ. ve Şen, S. 2015. *Polis Destan Yazdı. Gezi'den Şiddet Tanıklıkları*, İstanbul: İletişim.

KONDA Araştırma ve Danışmanlık. 2013. *Gezi Parkı Araştırması. Kimler, neden oradalar ve ne istiyorlar?* Gezi Parkı 6-7 Haziran 2013.

—, 2014. *Gezi Raporu. Toplumun 'Gezi Parkı Olayları' Algısı. Gezi Parkındakiler Kimlerdi?* 5 Haziran 2014.

Koopmans, R. 1999. "The Use of Protest Event Data in Comparative Research: Cross-National Comparability, Sampling Methods and Robustness". s. 89-110. *Acts of Dissident. New Developpments in The Study of Protest*. Editör: Rucht, D. Koopmans, R. ve Neidhardt, F. Berlin: Sigma.

Koopmans, R. ve Rucht, D. 2002. "Protest Event Analysis". s. 67-91. *Methods of Social Movement Research*. Editör: Klandermans, B. ve Staggenborg, S. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Kul, M. ve Demir, F. 2001. "Emniyet teşkilatına sosyolojik bir bakış", *Polis Dergisi*, 26. http://www.egm.gov.tr/polis.dergisi.asp

Lagrange, H. ve Oberti, M. 2006. *Emeutes urbaines et protestations. Une singularité française*. Paris: Presses de Sciences Po.

Larzillière, P. 2013. *La Jordanie contestataire. Militants islamistes, nationalistes et communistes*. Arles: Actes Sud.

Le Bon, G. 2009 (1975). *Psychologie des foules*. Paris: Le Monde Flammarion.

—, 1999. *Kitleler Psikolojisi*. İstanbul: TİMAŞ.

Lyon, D. 2006. *Günlük Hayatı Kontrol Etmek. Gözetlenen Toplum*. İstanbul: Kalkedon.

Marx, G.T. 1973. "L'agent provocateur et l'indicateur". *Sociologie du travail*. No. 3: 241-268.

Mathieu, L. 2004. *Comment lutter? Sociologie des mouvements sociaux*. Paris: Textuel.

McAdam, D. 2012. *Freedom Summer. Luttes pour les droits civiques. Mississippi 1964*. Marseille: Agone.

McAdam, D. Tarrow, S. ve Tilly, C. 2001. *Dynamics of Contention*. Cambridge: Cambridge University Press.

McCarthy, J. ve Zald, M. 1977. "Resource Mobilization and Social Movements: A Partial Theory". *American Journal of Sociology*. cilt 82. n° 6: 1212-1241.

Melucci, A. 1980. "The New Social Movements: A Theoretical Approach". *Social Science Information*. n° 19: 199-226.

Mobilization. 2002. "Emotion and Contentious Politics". 7(2). Juin.

Offé, C. 1999. "Yeni sosyal hareketler: Politikanın sınırlarının zorlanması". s. 53-79. *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*. Editör: Çayır, K. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Offerlé, M. 2012 (2007). "Kolektif eylem repertuvarlarına eleştirel dönüş (18.-21. Yüzyıl)". *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Sorunsallar, Paradigmalar*. Editör: Ergut, F. ve Uysal, A. Ankara: Dipnot Yayınları.

—, 1998. *Sociologie des groupes d'intéret*. Paris: Montchrestien.

—, 1990. "Descendre dans la rue: de la 'journée' à la 'manif'". s. 90-122. *La manifestation*. Paris: Presses de SciencesPo.

Olson, M. 1978. *Logique de l'action collective*. Paris: PUF.

Özcan, Y.Z. Çağlar, A. ve Gültekin, R. (1990-1991). "Polis Akademisi öğrencilerinin sosyo-ekonomik geçmişleri". *Sosyoloji Dergisi*, nº 2: 221-241.

Paugam, S. 2012. *Les 100 mots de la sociologie*. Que sais-je? Paris: PUF.

Péchu, C. 2009. "Le répertoire d'action". s. 454-462. *Dictionnaire des mouvements sociaux*. Eds. O. Fillieule, L. Mathieu, C. Péchu. Paris: Presses de SciencesPo.

Piven, F.F. ve Cloward, R.A. 1977. *Poor People's Movements. Why they Succeed, How They Fail*. New York: Panthéon Books.

Plows, A. 2008. "Social Movements and Ethnographic Methodologies: An Analysis Using Case Study Examples". *Sociology Compass*. no. 2.

Reiss, M. 2007. *The Street as Stage: Protest Marches and Public Rallies since the Nineteenth Century*. Oxford: Oxford University Press.

Rucht, D. 2007. "On the Sociology of Protest Marches". *The Street as Stage: Protest Marches and Public Rallies since the Nineteenth Century*. Editör: Reiss, M. Oxford: Oxford University Press.

—, 1991. "The Study of Social Movementsin Western Germany: Between Activism and Social Science". *Research on Social Movement: The State of The Art in Western Europe and The USA*. Editör: Rucht. D. Boulder CO: Westview.

—, 2007. *Research on Social Movement: The State of The Art in Western Europe and The USA*. Boulder CO: Westview.

Seferidas, S. ve Johnstone, H. 2012. *Violent Protest, Contentious Politics, and The Neoliberal State*. Surrey: Ashgate.

Sever, O. 1999. "İnsan Hakları ve Toplumsal Olaylar Boyutuyla Kamu Asayişi Polisliği". *Polis Dergisi*. nº 19: 124-135.

Shorter, E. ve Tilly, C. 1974. *Strikes in France, 1830 to 1968*. Cambridge: Cambrige University Press.

Snow, D.A. Soule, S.A. ve Kriesi, H. 2004 (2007). *The Blackwell Companion to Social Movements*. Oxford: Blackwell Publishing.

Sommier, I. 2009. "Cycle de mobilisation". s. 173-180. *Dictionnaire des mouvements sociaux*. Editör: Fillieule, O. Mathieu, L. ve Péchu, C. Paris: Presses de SciencesPo.

Tarde, G. 1989. *L'opinion et la foule*. Paris: PUF.

Tarrow, S. 2005. *The New Transnational Activism*. New York: Cambridge University Press.

—, 1998. *Power in Movement. Social Movements and Contentious Politics* 2. baskı. Cambridge: Cambridge University Press.

—, 1996. "States and opportunities: The political structuring of social movements". s. 41-61. *Comparative Perspectives on Social Movements. Political Opportunities, Mobilizing Structures and Cultural Framings*. Editör: McAdam, D. McCarthy, J.D. ve Zald, M.N. Cambridge: Cambridge University Press.

—, 1995. "Cycle of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention". s. 89-116. *Repertoires and Cycles of Collective Action*. Editör: Traugott. Durham (N.C.): M. Duke University Press.

—, 1989. *Democracy and Disorder. Protest and Politics in Italy 1965-1975*. Oxford: Oxford University Press.

Tartakowsky, D. 2014. *Les droites et la rue. Histoire d'une ambivalence, de 1880 à nos jours*. Paris: La Découverte.

—, 1999. *Nous irons chanter sur vos tombes. Le Père-Lachaise, XIXe-XXe siècle*. Paris: Aubier. coll. Historique.

—, 1997. *Les manifestations de rue en France: 1918-1968*. Paris: Publications de la Sorbonne.

Temelkuran, E. 1997. *Oğlum, Kızım, Devletim. Evlerden Sokaklara Tutuklu Anneleri*. İstanbul: Siyahbeyaz Metis Güncel.

Tilly, C. 2009. *Kolektif şiddet siyaseti*. çev. Seda Özel. Ankara: Phoenix.

—, 2008. *Contentious Performances*. Cambridge: Cambridge University Press.

—, 2008 (2004). *Toplumsal hareketler 1768-2004*. İstanbul: Babil Yayınları.

—, 2006. *Regimes and Repertoires*. Chicago: University of Chicago Press.

—, 2001. *Zor, Sermaye ve Avrupa Devletlerinin Oluşumu*. Ankara: Imge Yayınları.

—, 1986. *La France Conteste de 1600 à nos jours*. Paris: Fayard.

—, 1984. "Les origines du répertoire de l'action collective contemporaine en France et en Grande Bretagne". *Vingtième Siècle*. n° 4: 89-104.

—, 1978. *From Mobilization to Revolution*, Addison-Wesley Publishing Company.

Toumarkine, A. 2005. "Les protestations écologistes en Turquie dans les années 90". *La Turquie conteste. Mobilisations sociales et régime sécuritaire*. Editör: Dorronsoro, G. Paris: CNRS Editions.

Touraine, A. 1999. "Toplumdan toplumsal harekete". s. 35-51. *Yeni Sosyal Hareketler. Teorik açılımlar*. Editör: Çayır, K. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

—, 1984. *Le retour de l'acteur: essai de sociologie*. Paris: Fayard.

—, 1965. *Sociologie de l'action*. Paris: Seuil.

Traini, C. 2009. *Emotions... Mobilisations!* Paris: Presses de SciencesPo.

Traugott, M. 1985. *Armies of the Poor. Determinants of Working-Class Participation in the Parisian Insurrection of June 1848*. Princeton: Princeton University Press.

Uysal, A. 2016a. "A Militant Rather than Scientific Research Object: Social Movements Studies in Turkey". s. 388-402. *Social Movements Studies in Europe. The State of The Art*. Ed. Olivier Fillieule ve Guya Accornero, New York. Oxford: Berghahn.

—, 2016b. "Doksanların baskı kıskacında sokak siyaseti: Zaman, mekân ve örgütler". s. 41-70. *İsyan, Şiddet, Yas. 90'lar Türkiye'sine Bakmak*. Der. Ayşen Uysal, Ankara: Dipnot.

—, 2016c. *İsyan, Şiddet, Yas. 90'lar Türkiye'sine Bakmak*. Ankara: Dipnot.

—, 2015. "Villes contestataires. Territoires des manifestations de rue en Turquie dans les années 1990". s. 153-173. *La rue et l'e-rue. Nouvelles contestations citoyennes*. P. Gueorguieva ve A. Krasteva (der.). Paris: L'Harmattan.

—, 2013. "Devlet Şiddetinin Biyografik Sonuçları: 1970'li yılların militanlarının siyasi yol haritaları". *Toplum ve Bilim*. "1970'ler: Kapanmamış Parantez". 127: 176-195.

—, 2013. "Polis halkı isyana teşvik eder mi? Protesto eylemlerinin kaynağı olarak polis şiddeti". *Birikim*. 291-292: 77-83.

—, 2012a. "Bir psikolog olarak polis: Polisin toplumsal olaylar eğitimi-ya da 'kalabalık yönetimi'". *Birikim*. 273: 41-47.

—, 2012b. "Polisin 'hassas' gündemi". *Birikim*. 274: 56-61.

—, 2012c (2007). "Sokak eylemlerinde ve polis denetiminde tarihsel süreklilik ve kopuş". s. 319-348. *Tarihsel Sosyoloji. Stratejiler, Paradigmalar, Sorunsallar*. Editör: Ergut, F. ve Uysal, A. Ankara: Dipnot Yayınları.

—, 2009a. "Importation du mouvement 68 en Turquie. Circulation des idées et des pratiques". *Storicamente*. 2009/5. Bologna. http://www.storicamente.org/07_dossier/68-en-turquie.htm

—, 2009b. "İslâm ve sokakta politika". s. 213-232. *Siyasal İslâm ve Liberalizm. Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye*. Editör: Uysal, A. İzmir: Yakın Yayınları.

—, 2009c. *Siyasal İslâm ve Liberalizm. Endonezya, İran, Mısır, Tunus, Türkiye*. İzmir: Yakın Yayınları.

—, 2007. "Configuration des manifestations dans les rues turques". *Les Cahiers de l'Orient*. no. 86: 65-80.

—, 2006a. "Organisation du maintien de l'ordre et répression policière en Turquie". *Police et Manifestants. Maintien de l'ordre et gestion des conflits*. Editör: Della Porta, D. ve Fillieule, O. Paris: Presse de SciencesPo.

—, 2006b. "Cop Gölgesinde politika: Türkiye'de toplumsal olay polisliği ve sokak eylemleri". *Mülkiye Dergisi*. no. 253.

—, 2005a. "Maintien de l'ordre et risques liés aux manifestations de rue". *La Turquie conteste. Mobilisations sociales et régime sécuritaire*. Editör: Dorronsoro, G. Paris: CNRS éditions.

—, 2005b. *Le répertoire d'action de la politique dans la rue: les actions protestataires et leur gestion étatique en Turquie dans les années 1990*. basılmamış doktora tezi. Paris 1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi. Danışman: Michel Offerlé. 6 Haziran 2005. Paris.

—, 2001. "Devletin Güvenliği ve Toplumsal Muhalefet Eylemleri: 'Kalemli Çete' Örneği". *Birikim*. n°146: 64-84.

Uysal, A. ve Topak, O. 2010. *Particiler. Türkiye'de Siyasal Partiler ve Toplumsal Ağların İnşası* 2. baskı. İstanbul: İletişim.

Van Bruinessen, M. 2009. *Kürtlük, Türklük, Alevilik. Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*. İstanbul: İletişim.

Van Dyke, N. 2003. "Protest Cycles and Party Politics: The Effects of Elite Allies and Antagonists on Student Protestin The United States, 1930-1990". s. 226-245. *States, Parties, and Social Movements*. Editör: Goldstone, J.A. Cambridge: Cambridge University Press.

Watts, N.F. 2014 (2010). *Sandıkla Meydan Okumak. Türkiye'de Kürtlerin Siyasi Yolculuğu*. İstanbul: İletişim.

White, J.B. 2007. *Türkiye'de İslâmcı Kitle Seferberliği. Yerli Siyaset Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Oğlak Yayınları.

Wisler, D. 1994. *Violence politique et mouvements sociaux. Etudes sur les radicalisations sociales, 1969-1990*. Genève: Georg.

Yağcıoğlu, S. 2014. *Taş Dile Geldiğinde. Kürt Çocukların Çocukluk Deneyimleri ve Toplumsal Gösterilerin Kurucu Rolü.* Ankara: Notabene.

Yıldırım, Y. 2011. "Sosyal Forum Süreci ve Avrupa Sosyal Forumu. Kurumsallaşma Tehlikesi". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. cilt 66. no. 3: 395-421.

Yörük, E. ve Yüksel, M. 2015. "Gezi eylemlerinin toplumsal dinamikleri". *Toplum ve Bilim*, 133: 132-165.

"Sokak, çatışma, müzakere ve temsil alanıdır. Sokak, mevcut hakları korumanın, yeni hak taleplerinde bulunmanın, kamu politikalarına müdahale etmenin aracı ve mekânıdır. Sokak, siyasal düşünceyi dışa vurmanın, düşünceyi simgesel düzeyde açıklamanın aracıdır. Düşünceler sokakta pankartlar, dövizler, semboller, ritüeller, grafitiler, mizah, kılık kıyafetler, aksesuarlar aracılığıyla açıklanır. Temsili demokrasilerde seçimden seçime aktif hale gelen yurttaşın, iki seçim arası dönemde de etkin olmasını sağlayan kolektif eylemler, özelde de sokak eylemleri, demokrasinin yaygınlaştırılmasının ve derinleştirilmesinin yollarından biridir."

Sokak gösterileri, kamusal alandaki protesto eylemleri son yıllarda bütün dünyada yaygın. Türkiye'de de bu küresel eğilime koşut bir gelişme varken, son yıllarda sokakta siyaset -özellikle muhalif siyaset- gitgide "tehlikeli" hale geldi. Hatta bu temel yurttaş hakkını kriminalize eden bir tutum hâkimiyet kazandı.

Elinizdeki kitap İstanbul, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Adana, Mersin'den farklı saiklere ve taleplere dayanan deneyimleri gözleyerek, Türkiye'de sokak siyasetinin "doğasını" araştırıyor. Protestocuların toplumsal profili nasıl çizilebilir? Ne istiyorlar? Eylem repertuarı nasıl biçimleniyor, nasıl çeşitleniyor?

Polisin eylemlere ve eylemcilere bakışını, zihniyet ve davranış kalıplarını da göz ardı etmiyor çalışma. Karşılıklı geliştirilen stratejileri sokak siyasetinin bir dinamiği olarak ele alıyor. Ayşen Uysal bu kapsamlı incelemesiyle sokak gösterilerini ve protestolarını hem anlamaya katkıda bulunuyor hem de onları meşru ve "normal" bir siyasal-toplumsal faaliyet olarak kabul etmeye...

iletişim

ISBN 13: 978-975-05-2154-6
9 789750 521546